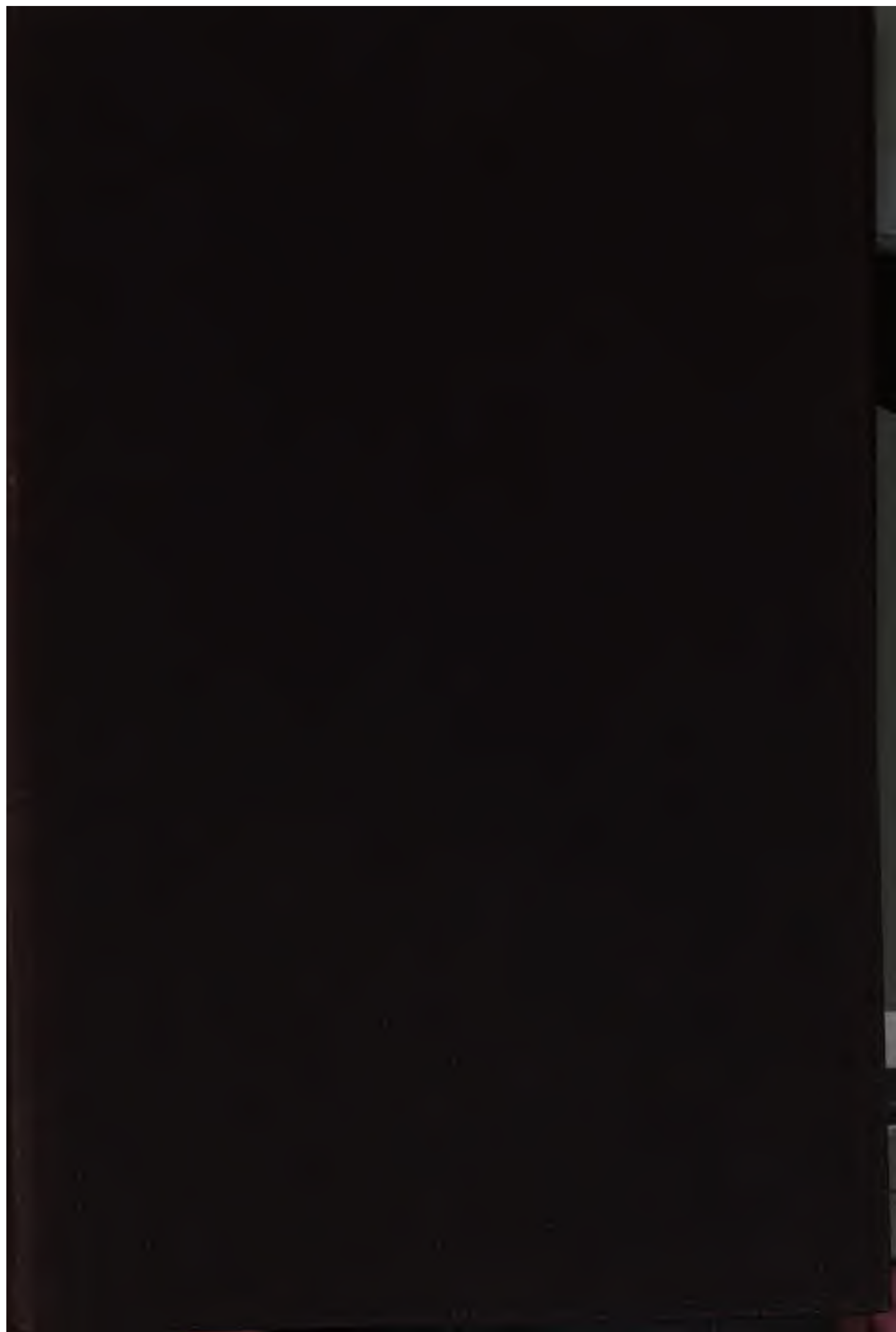

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE
NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1877.

KJØBENHAVN.
I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.
THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN
1877.

I Texten findes følgende Afbildninger:

S. 255. Broncedolk. — S. 256, 258, 261, 262. Langhøie. — S. 257. Slibesten.

S. 351—367. Varpelev Gravplads: Grundplan, enkelte Grave og Oldsager. — S. 371. Fibulae, forbundne ved en Kjæde, fra Nyrup-Graven. — S. 373—377. Oldsager fra Sanderumgaard-Gravplads. — S. 391. Fra den ene af Baghøiene ved Himlingøie: Skitse af Gravstedet; Fibula, Kam og Bennaal.

Alle Afbildningerne ere tegnede og tildels chemityperede af Professor J. M. Petersen, som ligeledes har tegnet Varpelev-Skaalen Plade 1, xylograferet af J. F. Rosenstand.

OM BEVARINGEN AF DE FÆDRELANDSKE OLDSAGER OG MINDESMÆRKER I DANMARK.

Beretning afgiven efter Opfordring af det K. K. Østerrigsk-Ungarske Gesandtskab i Kjøbenhavn.

Af

J. J. A. WORSAAE.

(Da der oftere fra forskjellige Lande, t. Ex. Frankrige, England, Sverige og Finland, er indkommen baade officielle og private Anmodninger om Oplysninger angaaende de i Danmark trufne Foranstaltninger til Undersøgelse og Bevaring af de fædrelandske Mindesmærker og Oldsager, har man for lignende Tilfældes Skyld anseet det hensigtsmæssigt at udgive nærværende Oversigt, saameget mere som en saadan hidtil savnes i vor egen archæologiske Literatur. Til denne, i Slutningen af 1875 affattede Beretning er her alene som et oplysende Supplement føiet Lister over de Fortidsminder, der, navnlig ved Rigsdagens dertil velvillig givne extraordinære Bevillinger, ere erhvervede for det Offentlige i Aarene 1873, 1874 og 1875.)

A. Oldsager.

Indtil Begyndelsen af dette Aarhundrede fandtes ikke i Danmark nogen særegen offentlig Samling af fædrelandske Oldsager. Paa det saakaldte »Kunstkammer«, som var grundlagt af Kong Frederik den Tredie i sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede (1648—1670), og som efter Datidens Skik indeholdt Oldsager fra alle Lande, Mynter, ethnographiske og naturhistoriske Gjenstande, Kunstsager, Meubler og Curiosa i broget Blanding, opbevaredes vel

ogsaa adskillige, i Danmark fundne Gjenstande. Men ligesom disse væsentlig kun skyldtes tilfældige Fund uden forudgaaende omhyggelige Undersøgelser, saaledes bestode de fornemmelig af jordgravede kostbarere Sager af Guld og Sølv, der henhørte til det saakaldte »Danefæ« (af »dánar«, død Mands, og »fé« eller fæ, Eiendom, Gods, Rigdom). Ifølge Danske Lovs 5—9—3 (authentisk fortolket ved Forordningen af 22de Marts 1737), tilhørte nemlig, som i umindelige Tider, al herreløs, i Jorden funden Skat af Guld, Sølv og anden Kostbarhed, som benævnedes »Danefæ«, Kongen eller Kronen, og enhver Finder var under Straf forpligtet til, uden nogen Godtgjørelse, at afgive sit Fund til Kronen. Da dog dette System medførte, at mange jordfundne Kostbarheder hemmelig bleve solgte og smeltede, hvorved Oldtidsvidenskaben led et føleligt Tab, udkom en kgl. Plakat af 7de August 1752, som vel opretholdt den gamle Bestemmelse om, at al jordfunden herreløs Skat af Guld, Sølv og anden Kostbarhed under Straf skulde indsendes til Kronen, men som paa samme Tid tilsagde »Finderen« den fulde Metalværdi. Denne Lovbestemmelse, der hævder, at Pengegodtgjørelsen altid tilfalder Finderen og kun Grundeieren, naar denne selv lader foretage Undersøgelser i det bestemte Øiemed at lede efter slige Gjenstande eller udtrykkelig har forbeholdt sig Ret dertil ved Gravninger i Mindesmærker fra Fortiden, har viist sig at være overordentlig praktisk og heldbringende for Samlingerne, i Særdeleshed da det nu er almindelig bekjendt i Landet, at Finderne erholde af Staten, hvis Embedsmænd prøve og vurdere de fundne Kostbarheder, ikke alene en større Godtgjørelse, end af Private, men at de, naar de vise en særlig Omhu for at indsamle og bevare de fundne Gjenstande, tillige kunne erholde en Douceur ud over den egentlige Pengeværdi. I England har man derfor ogsaa i den nyeste Tid ved Forandringen af de ældre strenge Lovbestemmelser om »Treasure-Trove«, taget væsenlig Hensyn

til den i Danmark i denne Retning gjeldende Lov og de ved den indvundne Erfaringer.

Med Undtagelse af disse Bestemmelser om »Danefæ«, indeholdt Lovgivningen ingen Paabud om Indsendelse af Oldsager eller Forbud imod at afhænde disse i Ind- eller Udlandet.

Efterat imidlertid Professor R. Nyerup i Begyndelsen af dette Aarhundrede, for at forebygge den bestandig tiltagende Ødelæggelse af de nationale Oldsager, havde paabegyndt en særegen Samling af disse, og efterat et Opraab var udstedt til det hele Folk om »at yde sin Skjærv paa Fædrelandets Altar« til at oplyse det danske Folks Kulturudvikling fra de ældste Tider indtil vore Dage, tog Regjeringen Sagen i sin Haand og nedsatte en Kgl. Commission til Oldsagernes Opbevaring (1807), som fik det Hverv at sørge for Bevaringen baade af Oldsager og af faste Mindesmærker over hele Riget. Denne Commission bestod indtil 1849, da der i dens Sted alene traadte Directeuren for Oldsagsamlingen (Thomsen) og Directeuren for Mindesmærkernes Bevaring (Worsaae), saaledes dog, at disse Directeurer i Forening dannede et samlet Tilsyn med Rigets Fortidsminder i det Hele. I 1866 bleve dog de to Directeurposter tilligemed Directeurposterne for de dermed beslægtede historiske og ethnographiske Samlinger forenede i een Person (Worsaae), for at tilveiebringe større Eenhed og Fasthed i de paagjeldende Foranstaltninger, hvilken Ordning endnu bestaaer.

Ved den nævnte Commission til Oldsagernes Opbevaring grundlagdes, især dog efter 1815 og under afdøde Thomsens Styrelse, det nu saakaldte Kongelige Museum for Nordiske Oldsager, der som Statsinstitution og som henlagt under Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet opretholdes ved Bevillinger paa de aarlige Finantslove. Udenfor Museets normerede Budget henstaae dog, som forud uberegnelige, Udgifterne til Indløsning af »Danefæ«,

der extraordinært afholdes, ligesom Museet ogsaa til Omordninger, større Udgravninger og Indkjøb af større Samlinger kan erholde extraordinære Bevillinger. Uden forholdsviis store Pengebeløb er det imidlertid lykkedes efterhaanden at bringe dette Museum op til en betydelig Høide. Det har ikke alene Tid efter anden optaget hvad der fandtes af fædrelandske Oldsager i det gamle »Kunstkammer«, i »Myntcabinettet« og i andre Samlinger, men det har tillige ved Indkjøb, ved Eftergravninger omkring i Landet og fornemmelig ved privat Velvillie og Interesse i Folket faaet en saadan Tilvæxt, at det omfatter mellem 40—50.000 Nummere, fordeelte i 17 Værelser paa dets nuværende Plads i »Prindsens Palais«. Den aarlige Tilgang til Museet fra det hele Land er i saa stadig Stigen, at Tanken om Opførelsen af en særegen, større Nationalmuseumsbygning trænger mere og mere frem i Forgrunden. Med Museet er desuden forbundet et offentligt, for Studerende tilgængeligt Archiv, som ved Siden af et archæologisk-topographisk Haandbibliothek indeholder Tegninger og Beskrivelser saavel af mærkelige Fund som af faste Mindesmærker omkring i Landet.

De Midler, ved hvilke Museets Bestyrelse har virket, for at vække og nære den for Sagens Fremme saa betydningsfulde Interesse i Folket, have i Særdeleshed været:

en stadig offentlig Foreviisning og Forklaring af Samlingen for de Besøgende; i senere Tid, da Museets tiltagende Størrelse og de Besøgendes Antal have vanskeliggjort en ligelig mundtlig Forklaring for Alle, er ogsaa til Veiledning udgivet trykte Beskrivelser, tilmed i flere Sprog;

Bekjendtgjørelser i Bladene over de indkomne og skjænkede Gjenstande;

Udgivelse af populære Skrifter om Oldsagerne og deres Betydning, i hvilken Retning Museet har fundet kraf-

tig Understøttelse ved det Kgl. nordiske Oldskriftselskabs Skrifter;

populære Foredrag baade i og udenfor Kjøbenhavn;

Understøttelser af mindre Oldsagsamlinger i Provindserne, i Stiftsstæder, ved lærde Skoler, Høiskoler og Seminarier, især for at oplyse Ungdommen;

Forbindelser med Præster, Skolelærere og oplyste Bønder, som kunne indvirke paa Almuen og tillige vaage over, hvad der maatte blive fundet, og endelig

Belønninger i Penge, Bøger eller andre Gaver til dem, som udmærke sig ved Iver og Omhu for at opbevare eller indsende Oldsager.

Ad disse Veie er Museet nu naaet derhen, at sjelden noget vigtigt Fund bliver gjort uden at dette hurtig kommer til Museets Kundskab og sædvanligt i dets Besiddelse. Selv de mindre, offentlige Samlinger i Provindserne, som have en af Staten uafhængig Styrelse, have i deres Statuter indført den Regel, at særlig interessante og oplysende Fund skulle afgives til Centralmuseet i Kjøbenhavn imod at der fra dette igjen ydes Erstatning ved Doubletter af almindeligere Gjenstande. Paa Grund af den stærkt vakte Nationalfølelse hos Folket ansees det mere og mere for en Æressag at bidrage til at oplyse Folkets Fortid, hvorfor lovbestemte Forbud mod Udførsel af Oldsager af Steen, Bronze og Jern heller ikke, idetmindste hidtil, ere blevne nødvendige. Museet har fundet sig vel ved at hævde Frivillighedens Princip, ligesom Museet heller ikke har modarbeidet, men snarere opmuntret private Samlere, da Erfaring har lært, at Meget, som ellers vilde være gaaet tabt, paa denne Maade bliver bevaret, og at de private Samlinger tidlig eller silde, i alt Fald i det Væsentligste, blive indlemmede i Statens Museum.

Med Hensyn til Museets Plan og indre Ordning, som i Enkelthederne nærmere vil fremgaa af de

trykte Beskrivelser,[1]) maa det i Almindelighed fremhæves, at Museet har til Hovedopgave at oplyse Danmarks Bebyggelse, Forbindelse med andre Lande og indre Kulturudvikling i den hedenske Tid (fra Steenalderens første Begyndelse til 1030), fremdeles i den katholske Middelalder (til Aar 1536) og i den paafølgende lutherske Tid, omtrent saalænge den ældre Renæssancestil varede eller indtil det souveræne Kongedømmes Indførelse i Danmark i Aaret 1660. Ved Ordningen af Gjenstandene fastholdes strængt Tidsfølgen, forsaavidt denne lidt efter lidt nærmere lader sig begrunde. Man har derfor heller ikke længere indskrænket sig til, som i Begyndelsen, at opstille Fundene fra den hedenske Tid alene efter de store Perioder: Steen-, Bronze- og Jernalderen, men indenfor hver af disse Perioder har man nu atter udsondret de ældre og yngre Tidsrum og de saa vigtige Overgangsfund mellem de nævnte tre store Perioder, for paa denne Maade klart at kunne fremstille Kulturens gradevise Udvikling fra et lavere til et høiere Standpunkt, og for derhos at kunne skjelne imellem de fremmede Paavirkninger og den mere selvstændige, indenlandske Bearbeidelse. Af særdeles Betydning i saa Henseende har det været, at ikkun enkeltfundne Gjenstande ere blevne opstillede i Rækker, medens de større Fund fra hvert Tidsrum ere blevne holdte sammen og ordnede geographisk efter de forskjellige Landsdele, hvortil de høre. Paa denne Maade er man nemlig bleven istand til, ikke alene at godtgjøre, hvilke Gjenstande, der høre til hver Periode og til

---

[1]) C. Engelhardt: Museet for de Nordiske Oldsager. En kort Ledetraad for de Besøgende. Kbhvn. 1874. 6te Udg. 12mo.
Samme: Das Museum für Nordische Alterthümer. Copenhagen 1876. 8vo. 2te Ausg.
Samme: Guide illustré du Musée des Antiquités du Nord à Copenhague. 3e Edition. 1876. 8vo.

sammes forskjellige Underafdelinger, men ogsaa til at paavise, hvilke Eiendommeligheder der fremtræde i de forskjellige Egne af Danmark, hvis sydligere og vestligere Landsdele kjendelig have været tidligere berørte af de fremmede Kulturstrømninger, end de nordligere og østligere Egne, ligesom i det Hele Danmark før er kommet i Forbindelse med de fra Syden sig nærmende Kulturbevægelser, end de nordligere og mere afsidesliggende skandinaviske Lande, Sverige og Norge.

Som comparative Samlinger, der i flere Retninger yde vigtige Oplysninger til den rette Forstaaelse af de i Danmark selv fundne Oldsager, maa ved Siden af Museet for de nordiske Oldsager, foruden Myntsamlingen,[1]) nævnes det Ethnographiske Museum[2]) og Antiksamlingen.[3]) Men det er en Selvfølge, at man fornemmelig har lagt Vægt paa, i Danmark at tilveiebringe den, saavidt muligt, fuldstændigste Samling af Alt, hvad der særlig betegner det danske Folks Kulturudvikling.

I saa Henseende er man for de archæologisk-historiske Museers Vedkommende derfor heller ikke bleven staaende ved den Tidsgrændse, Aar 1660, der er bleven sat for Museet for de nordiske Oldsager. I den Overbevisning, at den nyere Tids Historie fra 1660 til vore Dage ligesaafuldt som den ældres fortjener at illustreres ved samtidige og charakteristiske Gjenstande, hvilket hidtil her som i de fleste Lande altformeget var forsømt, er der paa det gamle, af Kong Christian den Fjerde (i Aarene

---

[1]) Den Kgl. Mynt- og Medaille-Samling paa Prindsens Palais. Til Veiledning for de Besøgende. Kbhvn. 1869. 8vo.

[2]) Kort Veiledning i det Kgl. ethnographiske Museum af C. L. Steinhauer. Kbhvn. 1874. 8vo.
Samme: Das kgl. ethnograph. Museum in Copenhagen. 1876. 8vo.

[3]) Den Kgl. Antiksamling. Haandkatalog af L. Müller. 2den Udgave. Kbhvn. 1872. 8vo.

1610—1617) i Kjøbenhavn opbyggede Rosenborg Slot, indrettet et historisk Museum, som bærer Navnet de danske Kongers chronologiske Samling (Directeur: Worsaae), og som danner et Supplement til Museet for de nordiske Oldsager, idet det omfatter Tidsrummet fra Kong Christian den Fjerdes Tid til Kong Frederik den Syvendes Død (1863) og saaledes navnlig hele Souverænitetsperioden fra 1660 til 1848. I Sale, der ved et heldigt Træf tildeels ere bevarede i de forskjellige Tiders successivt vexlende Stiil, er der her omkring Kongehuset som Midtpunkt og strængt efter Tidsfølgen ordnet en riig og kostbar Samling af Portræter af Kongeslægten og af de berømte Mænd, som have omgivet den, i Forbindelse med Dragter, Meubler Smykker, Vaaben og andre for hver Tids Stiil charakteristiske Gjenstande, hvorom de trykte Beskrivelser[1]) ville give en tydeligere Forestilling. I Museet, som tillige gjemmer Regalierne og Kronjuvelerne, indeholdes saaledes værdifulde Bidrag til Industriens, Kunstens og hele den nyere Kulturudviklings Historie i Danmark. Den chronologiske Samling, som er et Fideicommis i det danske Kongehuus, men henlagt under Statens Kontrol, har som saadan en særegen Overbestyrelse, bestaaende, paa Statens Vegne, af Ministeren for Kirke- og Underviisningsvæsenet, og, paa Kongehusets Vegne, af en af de fornemste Hofembedsmænd.

---

[1]) Carl Andersen: De danske Kongers chronol. Samling paa Rosenborg. Kbhvn. 1875. 3die Udg. 8vo.
Samme: Die chron. Sammlung der Dän. Könige. Copenhagen 1872. 8vo.
Samme: Mindeblade fra de D. K. chron. Samling. 2den Udg. Kbhvn. 1875, 4to.
Samme: Notes on the chronol. collection of the Danish Kings. Copenhagen 1868. 4to.
Dr. P. Brock. Den oldenborgske Kongeslægt, især under Enevælden, belyst ved den chronol. Saml. paa Rosenborg Slot. Kbhvn. 1870 8vo.

Udgifterne til Samlingens Forøgelse og Vedligeholdelse udredes dog alene af Statens Kasse.

B. Faste Mindesmærker.

I Kong Christian den Fjerdes Tid (mellem 1610—1648) skete den første svage Begyndelse til Bevaringen af de stærkt truede større Fortidsminder, idet der efter kongelig Befaling førtes til Kjøbenhavn fra forskjellige Egne endeel store Runestene, hvoraf flere senere ved Kjøbenhavns Ildebrand (1728) gik tilgrunde, medens de, som bleve reddede, nu ere indlemmede i Museet for de Nordiske Oldsager. Men i Løbet af det syttende og i hele det attende Aarhundrede skete iøvrigt fra Statens Side Intet for Bevaringen af de fædrelandske Mindesmærker, hvoraf endog ikke faa bleve ødelagte eller dog mishandlede ved saakaldte Restaurationer.

Først da den ovennævnte Kgl. Commission til Oldsagernes Opbevaring var bleven nedsat i Aaret 1807, tog man for Alvor fat paa at redde, hvad der endnu var Haab om at bevare. Efterat der gjennem Præsterne over det hele Land var erhvervet Beretninger, som ofte vare mangelfulde nok, om den Tilstand, hvori Fortidsminderne befandt sig, blev der, paa Commissionens Foranstaltning, i Aarene 1809 og 1810 af det Kgl. danske Cancellie (det daværende Justitsministerium) paabudt en Mængde Fredninger af Mindesmærker fra Oldtiden og Middelalderen over det hele Land.[1]) Men ligesom denne Foranstaltnings Gyldighed i og for sig var af en tvivlsom Natur, da der ikke i Lovgivningen fandtes nogen bestemt Hjemmel for, at de vedkommende Eiere kunde tvinges til, endog uden Er-

---

[1]) Lister over de saaledes fredede Mindesmærker ere trykte i Antiqvariske Annaler, udgivne ved den Kgl. Commission for Oldsagers Opbevaring. 1ste B. Kbhvn. 1812, S. 133—145, 348—379.

statning, at afstaae de dem tilhørende Mindesmærker til det Offentlige, saaledes forsømte man i de Tilfælde, hvor Eierne ikke viste sig uvillige, at lade Fredningerne lovformelig protokollere i Skjøde- og Pantebøgerne, ved hvilken Protokollering alene tilkommende Eiere kunde blive vidende om de stedfundne Fredninger.

Følgerne af disse Mangler udebleve heller ikke, i Særdeleshed da Commissionen, som selv ikke oppebar nogen Lønning af Statskassen, ovenikjøbet var saa knap aflagt med Pengemidler til sit Formaals Fremme, at den ikke var i Stand til, ved reisende Sagkyndige at føre et stadigt og virksomt Tilsyn med de fredede Mindesmærker omkring i Landet. Flere af disse forsvandt derfor efterhaanden enten uden at Commissionen fik Kundskab derom eller uden at Commissionen turde ad retslig Vei forfølge de Skyldige.

Imidlertid forsøgte Commissionen at formaae private Eiere til som frivillige Gaver til det Offentlige at frede Fortidsminder, hvilket ogsaa i ikke faa Tilfælde lykkedes. Ligeledes lykkedes det, ved formeligt Kjøb at bevare andre Mindesmærker, som ikke krævede større Pengesummer.

Men efterat det ved officielle Undersøgelser i Aaret 1847 havde vist sig, at et overordentlig stort Antal af de i 1809 og 1810 fredede Mindesmærke alt vare forsvundne eller delvis ødelagte, indsaae man Nødvendigheden af at skride til kraftigere Forholdsregler. Ved kgl. Resolution af 22de December 1847 tilforordnedes der Commissionen et nyt og lønnet Medlem (Worsaae), hvem det særlig overdroges at fungere som Inspecteur, senere som Directeur for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring, i hvilken Egenskab en Kgl. confirmeret Instrux under 20de Marts 1848 udfærdigedes for ham[1]). En aarlig Pengebevilling tillagdes ham dels til Kjøb, Restauration og Afbild-

[1]) Instruxen er trykt i Antiqvarisk Tidsskrift 1846—1848, S. 150—153, og i den Ussingske Rescriptsamling.

ning af Mindesmærker, dels til Undersøgelser og Reiser, paa hvilke han bemyndigedes til at handle i Commissionens Navn.

Da det ved Indsamlingen af Oldsager allerede dengang var blevet tilstrækkelig klart, hvor heldigt det var, at man saa lidet som muligt ad Lovgivningens Vei (nemlig ikkun for Danefæ's Vedkommende) anvendte Tvang, var man fra alle Sider enig om, at en lignende Fremgangsmaade helst maatte anvendes ved de forestaaende Fredninger, ja ikke engang et Forslag (1848) om en Udvidelse af Expropriationsloven til de nationale Mindesmærkers Erhvervelse for de Tilfælde, hvor enkelte Eiere maatte vise sig altfor uvillige eller urimelige i deres Fordringer om Erstatning, troede Regjeringen at burde give videre Fremme.

Den nys oprettede særlige Inspection (eller Direction) for de antiqvariske Mindesmærker, som ikkun i halvandet Aar virkede sammen med Commissionen for Oldsagernes Opbevaring indtil dennes Opløsning (i August 1849), men som derefter fik en fuldkommen selvstændig Stilling, traadte netop til under gunstige Tidsforhold. Deels forestod omfattende Salg til fri Eiendom af Bøndergods, der hidtil som Fæstegods havde tilhørt Staten, offentlige Stiftelser, Lehn, Stamhuse og private Eiere, og deels begyndte Sandsen, ogsaa ved den stigende Velstand, levende at blive vakt for en værdig Restauration af gamle Slotte, Herregaarde, Kirkebygninger og andre mærkelige Fortidsminder.

I. Med Hensyn først til den egentlige Fredning af Steensætninger, Gravhøie, Runestene, Voldsteder, Ruiner af Slotte o. d., gik Regjeringen strax (i 1848) i Spidsen ved at paabyde, at alle slige Mindesmærker paa det kgl. Domænegods og i Statsskovene skulde fremtidig fredes, og at de, forsaavidt Salg af noget Gods skete, skulde udtrykkelig reserveres Staten ved tydelige Betegnelser i de udstædte Skjødebreve, i hvilken Anledning Directionen foretog Reiser omkring paa Domænegodserne,

for at optage Lister og Beskrivelser over de Mindesmærker, som fortjente en saadan Fredning. Efter Foranledning fra Oldsag-Commissionen (i Juli 1848), udgik en lignende Opfordring gjennem Justitsministeriet til Bestyrelserne for offentlige Stiftelser og til Besidderne af Lehn og Stamhuse om at træffe den samme Foranstaltning ved Fæste eller Salg af det dem underlagte Gods. Ligeledes udsendte Commissionen (den 8de Juli 1849) og senere Directionen for Mindesmærkerne og Museet (i November s. A.) trykte Skrivelser (jfr. Bilag 1) til samtlige private Godseiere i Landet med en tilsvarende Anmodning, som paa mange Steder modtoges med den største Velvillie og Imødekommen. Paa denne Maade lykkedes det, uden nogen Udgift for Statskassen, at faae bevaret en stor Mængde charakteristiske og vigtige Fortidsminder. Selv om i mange Tilfælde Reservationerne i Fæste- og Skjødebrevene ikke strax bleve saa tydelig betegnede, at al Tvivl om deres rette Forstaaelse i Fremtiden kunde forebygges, var der dog lagt en væsentlig Grund, hvorpaa der senere med Held kunde arbeides videre. Ved de mange Reiser, som Directionen aarlig foretog, tildels ledsaget af Tegnere, som optoge Maal og Afbildninger af alle Slags Fortidsminder omkring i Landet, og ved de personlige Berøringer, hvori Directionen derved kom til Befolkningen selv, erhvervedes desuden for Staten et ikke ringe Antal Mindesmærker baade ved billige Kjøb og ved frivillige Gaver, endogsaa af mindre velhavende Bønder. At der ved disse Reiser, som væsentlig bidrog til at befæste Erindringen om tidligere Fredninger, ogsaa virkedes hen til, baade at mange flyttelige Gjenstande, som Runestene, Ligstene, architektoniske Fragmenter o. d., der laae udsatte for Tilintetgjørelse, bleve opstillede paa sikkre Steder, og at talrige vigtige Fund af Oldsager bevaredes for Statens Museum, er en Selvfølge.

Paa Grund af den nøie Forbindelse mellem Directionerne for Mindesmærkerne og for Museet for Oldsager, til

hvis archæologisk-topographiske Archiv alle Tegninger af Mindesmærker og Oldsager fra Rundreiserne i Landet desuden efterhaanden afgives, blev man enig om, at der, saavidt muligt, fra det hele Land skulde erhverves antiqvariske Kort over hvert Sogn med bestemte Angivelser af de forskjelligartede Mindesmærker, som endnu maatte være skaanede for Ødelæggelse, hvorved de nødvendige Forarbeider til større archæologiske Kort over hele Kongeriget vilde blive tilveiebragte. Til Veiledning for de Præster, Skolelærere og Andre, som vilde yde deres Bistand til Udfyldning af saadanne antiqvariske Sognekort, udarbeidedes (1849) og omsendtes et Schema, hvorpaa de vedtagne Betegnelser for de forskjellige Klasser af Mindesmærker vare angivne. Men da der til disse Udfyldninger ikke havdes nogen særlig Pengebevilling, og da man ved dem alene var henvist til privat Velvillie, var det naturligt, at Udfyldningen ikkun langsomt kunde fremmes.

Tiltrods for den Fremgang, Fredningsværket dog i det Hele havde, var det aabenbart, at en i Kjøbenhavn værende Direction for Mindesmærkerne, ikke, selv ved nok saa mange Reiser, var istand til, i Længden alene at føre et tilstrækkelig skarpt Tilsyn med alle de i Landet spredte talrige Mindesmærker, som ved den stærkt tiltagende Agerdyrkning, ved Bygningsforbedringer, Jernbaneanlæg o. d. vare udsatte for en større Ødelæggelse, end nogensinde tidligere. Ved en Rundskrivelse af 20de November 1866 (Bilag 2) henvendte derfor Directionen sig til Bestyrelserne for de archæologiske Samlinger i Stiftsstæderne i Danmark (Island medindbefattet) med Forslag om at danne Stiftscommissioner, bestaaende af de for Sagen mest interesserede Mænd i Stiftet, med særlige Stiftsinspecteurer, for at samvirke med Centraldirectionen i Kjøbenhavn til en bedre Bevaring af de i hvert Stift levnede Mindesmærker. Men om endogsaa denne Tanke fandt Tilslutning fra mange Sider, er det dog hidtil, navnlig af Mangel paa de fornødne Penge-

midler, ikke endnu lykkedes at bringe den til en saadan Udførelse, som man maatte ønske, og som det forhaabentlig i en nærmere Fremtid vil skee.

Da imidlertid berettigede Klager vedblivende lød over de fædrelandske Mindesmærkers fortsatte Tilintetgjørelse, som dog ikke kunde tilbørlig modarbeides med de Directionen tidligere bevilgede, altfor knappe Pengesummer, henvendte Directionen sig tilsidst gjennem Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet til den danske Rigsdag, som oftere havde vist sin Beredvillighed til at understøtte Directionen for Museet for Oldsager og for Mindesmærkerne, med et Andragende om større Midler til en gjennemgribende Undersøgelse og en delvis Fredning af de vigtigste Mindesmærker i hele Landet. Det udførlig motiverede Forslag af 8de Februar 1873 (Bilag 3) gik ud paa:

1) at en Undersøgelse snarest muligt skulde foretages af samtlige i Danmark værende Mindesmærker fra Fortiden;
2) at denne Undersøgelse skeer ved udsendte Oldforskere og Tegnere, som ville have at optage Kort og Tegninger tilligemed Beskrivelser over de vigtigste tilbageblevne Mindesmærker, navnlig over saadanne, som maatte egne sig til fremtidig Fredning af det Offentlige;
3) at derefter disse Fredninger søges fremmede imod, at Staten, forsaavidt de ikke kunne erhverves paa anden Maade, træffer Overenskomst med Eierne om deres Afstaaelse ved Salg til det Offentlige;
4) at der til disse Øiemed bevilges aarlig i omtrent 10 Aar et Beløb af 3,500 Rdlr. eller nu 7000 Kroner.

Dette Forslag blev derefter enstemmig bevilget af Rigsdagen saavel for Finantsaaret fra 1ste April 1873 til 31te Marts 1874 som senere for de følgende Finantsaar.

I Henhold hertil har Directionen i de sidst forløbne Aar kunnet udsende aarlig flere Undersøgelsescommissioner, hver bestaaende af en Oldforsker og en Tegner, til for-

skjellige Egne af Landet, hvor de overalt have fundet den velvilligste Modtagelse og Understøttelse. Talrige Mindesmærker ere allerede fredede saavel ved Kjøb som især ved frivillige Gaver, tildels ogsaa af Bønder. Foruden antiqvariske Kort er der optaget en stor Mængde Tegninger af Fortidsminder, som i kommende Tider ville være af uskateerlig Værdi for Studiet af Danmarks Kunsthistorie, og som i mere praktisk Henseende tillige ville kunne blive til Nytte ved Udførelsen af de Restaurationer af ældre Bygninger, der nu stadig, i en før ukjendt Udstrækning, foregaae omkring i Landet.

II. Med Hensyn til Restaurationer af gamle Slotte, Herregaarde, Kirkebygninger og andre architektoniske Fortidsminder fra Middelalderen og den nyere Tid har der nemlig, ved Siden af Bestræbelserne for Fredningen af den hedenske Oldtids efterladte Minder, hersket en stor Virksomhed baade fra det Offentliges og fra private Eieres Side i Danmark, i Særdeleshed dog i de sidste tyve Aar som en Følge af den vakte Kunstsands og Nationalfølelse samtidig med en fyldigere Udvikling af det religiøse Liv og med en bestandig jævnt tiltagende Velstand. I Modsætning til tidligere Tiders Ringeagt eller Ligegyldighed for de architektoniske Monumenters særegne Stil. har Directionen for Mindesmærkerne ved samtlige de af Staten og i Reglen tillige ved de af offentlige Institutioner og i større Communer bekostede Restaurationer officielt fundet al Understøttelse til Gjennemførelsen af den for hver Bygning eiendommelige Stil, medens Directionen ved de private Restaurationer har maattet indskrænke sig til at virke underhaanden, sædvanlig dog med ikke ringere Held. Forholdsvis sjeldne ere de Tilfælde, i hvilke Directionen ikke har formaaet at bryde den, især i mindre Communer fremtrædende Materialisme.

Af større verdslige Bygninger har Staten saaledes i senere Aar ved extraordinære, tildels betydelige Bevillinger,

ladet restaurere det gamle, saakaldte Gaasetaarn (fra det 14de Aarhundrede) i Ruinerne af Kong Valdemar den Stores Slot i Vordingborg i Sjælland, hvortil ogsaa en privat Mand ydede et klækkeligt Tilskud, fremdeles de mærkelige sjællandske Slotte i Renæssancestil: Rosenborg, Kronborg og det i December 1859 nedbrændte Frederiksborg, til hvilket sidste Slots Istandsættelse de største Pengebidrag dog ere ydede dels af den afdøde Konge Frederik den Syvende dels frivillig af det hele Folk. I Forbindelse med kongelige Slotte kan det her nævnes, at Staten ligeledes extraordinært har ladet saagodtsom alle de gamle Kongegrave, der ere spredte omkring i Landet, restaurere og udstyre paa en værdig Maade.

Men uden Sammenligning betydeligere ere de Restaurationer, der omfatte Kirkebygningerne saagodtsom over det hele Land, uagtet flere af disse Restaurationer, paa Grund af deres Udstrækning, have medført større Bekostninger og Vanskeligheder. Reformationens Indførelse (1536), som berøvede Kirkerne og fornemmelig Domkirkerne og Klosterkirkerne den betydeligste Del af deres Indkomster, havde længe ikke virket heldig for Kirkerne som architektoniske Mindesmærker. De færreste forbleve i Statens Eie, hvorimod de fleste kom i Tiendeydernes og mange i Enkeltmands Besiddelse med den Forpligtelse, at de imod at oppebære Kirkernes Tiender skulde holde Bygningerne forsvarlig vedlige. For at vaage herover, havde Staten vel forbeholdt sig Tilsynsret med Kirkerne og indsat aarlige Syn, bestaaende for hvert Herred af Provsten med nogle kyndige Haandværkere. Men ligesom disse Synsmænd i Reglen vare blottede for al høiere architektonisk Indsigt og Sands, saaledes vare de tilbageblevne Tiender og øvrige Indkomster ved de store Klostre og Domkirker (med enkelte Undtagelser t. Ex. ved Sorø og Roskilde) langtfra tilstrækkelige til at afholde de med en ordentlig Istandsættelse af de anseelige Kirkebygninger forbundne betyde-

lige Udgifter. Ikkun i særlig paatrængende Tilfælde, efter Ildsvaade, Nedstyrtninger o. d., ydedes extraordinær Hjelp ved almindelige Collekter, ved Bidrag fra Staten og, forsaavidt det var muligt, tillige fra Menighederne selv. Under disse Omstændigheder maatte mange af de mærkeligste Kirkebygninger efterhaanden komme i en sørgelig Tilstand.

Et vigtigt Skridt til Forbedring heraf var Loven om Kirkesyn af 19de Februar 1861. Den fastsatte bl. A. ikke alene almindelige Regler for alle Kirkebygningers fremtidige Restauration i deres oprindelige Stil og for Bevaringen af Kirkernes Inventarier og Mindesmærker, med Forbehold tillige af Statsmuseets Adgang til at erhverve Gjenstande, der ikke længere vare anvendelige. Men den forordnede desuden Oprettelsen af et særligt og sagkyndigt Syn for de mærkeligste Kirkebygninger. I dette Syn, som kom til at bestaae af nogle af de dueligste Architekter i Forbindelse med en sagkyndig Archæolog, og som fik en væsentlig Indflydelse paa de den Gang forestaaende og paa de senere store Kirkerestaurationer, er for Tiden Directeuren for Mindesmærkerne indsat som Formand.

Et ikke mindre vigtigt Fremskridt var den Bemyndigelse, som Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet erholdt til at lade nogle af de rigeste, som selvstændige Stiftelser under Stiftsøvrighederne henlagte Kirkers Overskud komme fattigere Kirker tilgode. Muligheden var derved given til omsider at fremme flere af de mest paatrængende Restaurationer af uformuende større Kirker, i Særdeleshed da baade Staten ved extraordinære Bevillinger, Sognebeboerne ved forøget Menighedsskat, og Private ved frivillige Bidrag i Forening have virket dertil. Paa denne Maade er i de sidste Aar den gamle Klosterkirke fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede i Maribo paa Lolland restaureret med en Bekostning af omtrent 100,000 Kroner. Ligeledes er den mærkelige Murstenskirke i græsk Korsform fra det 12te Aarhundrede i Kallundborg i Sjælland re-

staureret med sine fem Taarne, af hvilke det største og midterste var nedstyrtet, med en Bekostning af 122,000 Kroner. Til næste Aar vil Domkirken i Viborg i Jylland, som i det 12te Aarhundrede er opført helt af hugne Granitqvadre, staae færdig, hvortil medgaaer omtrent 755,000 Kroner. Efter dens Fuldendelse forestaae lignende Restaurationer af den ældste Murstenskirke i Danmark, Klosterkirken i Ringsted i Sjælland (omtrent fra 1160), og af Domkirken i Ribe i Jylland, en Bygning i Rundbuestil fra det 12te Aarhundredes første Halvdeel.

Paa Kirkernes eller Communernes egen Bekostning er restaureret:

i Jylland: det Indre af Aarhus Domkirke (Murstensbygning, oprindelig i Rundbuestil fra det 13de Aarhundrede), som alt har kostet 60,000 Kroner, og hvis Ydre, som nu er under Arbeide, vil medtage 200,000 Kroner;

i Fyen: Sct. Knuds Kirke i Odense (Murstensbygning med en nylig opdaget Krypt i Spidsbuestil fra det 13de, 14de Aarhundrede), som i det Hele har kostet over 170,000 Kroner, og

i Sjælland: Roskilde Domkirke (Murstensbygning i Overgangsstil fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede), som ialt har kostet noget nær tre hundrede tusinde Kroner.

Den rige Stiftelse i Sjælland: Sorø Akademi, som henhører under Staten, har endelig med store Bekostninger restaureret sin anseelige Klosterkirke (en mærkelig Murstensbygning omtrent fra 1170) og en den tilhørende, endnu ældre Landsbykirke i Fjenneslevlille, hvis mishandlede Tvillingtaarn er blevet gjenreist i sin oprindelige Skikkelse. I samtlige disse Kirker ere de gamle, forhen overhvidtede Kalkmalerier og Kalkdecorationer atter fremdragne, ligesom ogsaa gamle Altertavler, Døbefonter, Epitafier, Ligstene, Malerier og andre Fortidsminder ere omhyggelig restaurerede

og bevarede. At Exemplet fra de store Kirkers Restauration alt har indvirket saare heldigt paa Restaurationen af de mindre Kirker omkring i Landet, vil det, især efter det om Landsbykirken i Fjenneslevlille nys Anførte, neppe være nødvendigt at udvikle nærmere.

Directionen for flere Kongelige Samlinger og for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring, Kjøbenhavn i Oktober 1875.

Bilag 1.

CIRCULÆRE TIL SAMTLIGE GODSEIERE I DANMARK.

OVERDIRECTORATET
FOR
DE KONGELIGE KUNSTSAMLINGER.

Kjøbenhavn, 1 November 1849.

Under 23de f. M. have Inspecteuren over Museet for de nordiske Oldsager og de antiqvarisk-nationale Mindesmærker, Etatsraad Thomsen og I. I. A. Worsaae tilskrevet mig saaledes:

»Det er bekjendt nok, at en stor Mængde vigtige Oldtidsminder i Tidernes Løb ere tilintetgjorte, og at endnu den Dag i Dag mangfoldige ved den tiltagende Agerdyrkning, ved Veiarbeider og deslige ere udsatte for en truende Ødelæggelse. Det var derfor ogsaa et af den nu opløste Commission for Oldsagers Formaal, saavidt mulig, ved Fredninger at standse disse Ødelæggelser, men Commissionen savnede i sin Tid en beqvem Leilighed til at foretage Fredninger paa en aldeles lovformelig og betryggende Maade og navnlig efter en udvidet Maalestok, uden dog

derved at paaføre det Offentlige altfor betydelige Bekostninger.

Vi have imidlertid troet, at det nærværende Tidspunkt, da en større Del af Fæstegodsets Overgang til Arvefæste og Selveiendom forestaaer, vilde være gunstigere for Iværksættelsen af slige mere omfattende Fredninger af Mindesmærker fra Oldtiden, saavel uden Udgifter for det Offentlige, som uden egentligt Tab for de vedkommende Eiere. Paa Domænerne og de kongelige Godser er nemlig, efter herfra foretagne Local-Undersøgelser, nu den Foranstaltning fuldstændig iværksat, at i de Arvefæstebreve eller Skjøder, som for Fremtiden udstedes, indføres og beskrives nøiagtigt de derværende mærkeligste Oldtidsminder: Stendysser, Jættestuer, Gravhøie, Runestene, Borgruiner, Voldsteder m. m. som forbeholdte det Offentlige, og følgelig som unddragne for de nyere Eieres Omraade, hvorved allerede en ikke ringe Del Mindesmærker ere sikkrede for Ødelæggelse, og det er vistnok indlysende, at et uden Sammenligning langt større Antal mærkelige Oldtidsminder vilde paa en ikke mindre lovformelig og betryggende Maade kunne bevares for Efterkommere, naar en tilsvarende Foranstaltning kunde blive truffen paa de talrige private Godser her i Landet, navnlig saaledes at vedkommende Eiere ved fremtidige Fæsteforandringer paa deres Godser i samtlige nye Adkomstbreve lade indføre den almindelige Clausul:

»at vigtige Oldtidsminder, forsaavidt saadanne ved nærmere Undersøgelse maatte forefindes, undtages fra Overdragelsen og forbeholdes det Offentlige,«

hvorefter de senere nærmere Undersøgelser efterhaanden kunde foretages, og specielle Beskrivelser over de enkelte Mindesmærker, som maatte ønskes bevarede, tilføies Skjøderne. Et stadigt og berettiget Tilsyn fra det Offentliges Side maa anses uomgjængeligt nødvendigt, for i Tidens

Længde end yderligere at betrygge de reserverede Oldtidsminder mod Beskadigelser eller i alt Fald for at sikkre deres Tilstedeblivelse.

Indførelsen af en Clausul, som den foreslaaede, i Fæstebreve og Skjøder, vil formentligen ikke i nogen Maade forringe de paagjeldende Eiendommes Pris enten ved Fæsteoverdragelser eller ved Salg, eftersom de enkelte Mindesmærker, der omfatte en noget større Plet Jord, i det mindste uden Skade ville kunne benyttes til Græsning, hvorimod en slig Reservation i høi Grad vil fremme Bevaringen af Mindesmærker, der have en afgjort Betydning for vort Fædrelands Historie og for vor Nationalitet. Vi nære derfor tillidsfuld den Forventning, at Deres Excellence, hvis De maatte ansee vort Forslag for hensigtssvarende, og overensstemmende dermed maatte finde Anledning til at udstede en almindelig Opfordring til Godseierne her i Landet, ledsaget af den Anmodning, at give Meddelelse om, naar Forbehold af den ovennævnte Art havde fundet Sted, neppe forgjæves i en saa national Sag vil have gjort Regning paa de oftnævnte Godseieres velvillige Imødekommen og Fædrelandssind.«

Da jeg fuldkommen deler de heri yttrede Anskuelser, tillader jeg mig som Overdirecteur for de kongelige Kunstsamlinger at rette ovenstaaende Anmodning til — — — overbevist om, at De ikke vil unddrage denne saavel for vort Fædrelands Historie og Nationalitet som for Videnskaben saa vigtige Sag Deres formaaende Understøttelse.

Saa ofte en Reservation af ovennævnte Art maatte finde Sted, bedes Underretning derom behageligst meddelt Inspecteuren for de antiqvarisk-nationale Mindesmærker.

J. G. v. Levetzau.

Bilag 2.

RUNDSKRIVELSE TIL DE ANTIQVARISKE MUSEERS BESTYRELSER I ODENSE, AALBORG, VIBORG, AARHUS, RIBE OG REYKJAVIK.

Midt under de Tryk og Farer, hvoraf den danske (som overhovedet den nordiske) Nationalitet er omgiven, er det for dens fremtidige Bevaring et trøsteligt Tidernes Tegn, at Erindringerne om vort Fædrelands Fortid, om dets eiendommelige nationale Udvikling værdiges en Opmærksomhed, som ingensinde forhen. Uden at tale om Bestræbelserne for at udgive og udbrede Sagaer, Krøniker, Kæmpeviser, Sagn m. m., har ikke alene Hovedstaden i forholdsvis faa Aar erhvervet en udmærket Samling af fædrelandske Oldsager fra hele Landet, men alle Stiftsstæder (med Undtagelse kun af Nykjøbing eller Maribo, som forhaabentlig snart vil følge de andres Exempel), ja selv det fjerne Reykjavik paa Island have ved patriotiske Mænds Iver hver for sig anlagt Samlinger af mærkelige Fortidslevninger og blandt dem især saadanne, som høre hjemme indenfor de enkelte Stifters Omraade. Ved den venskabelige Samvirken, ved den gjensidige Udvexling af Meddelelser og Oldsager, der altid bør finde Sted mellem Styrerne af Hovedstadens og af Stiftsstædernes antiqvariske Museer, ville upaatvivlelig ved Stifts-Samlingerne talrige mærkelige Oldsager reddes fra Undergang og mangen en vigtig Oplysning komme for Dagen, ligesom i det Hele hver Landsdels tidligere Eiendommeligheder, forsaavidt saadanne have været tilstede, først gjennem slige Local-Samlinger ville kunne fremtræde i tilbørlig Klarhed.

Men i Sammenligning med den levende Interesse, hvormed der rundtom i Landet er bleven og endnu stadig bliver arbeidet hen til at samle og i Museer opbevare de mindre Levninger fra forbigangne Tider, er der ikke virket saa Meget for vore større, aabenbart dog i det mindste ligesaa vigtige Mindesmærker: Stendysser, Kæmpehøie, Runestene,

Volde, Voldsteder, Kirker og andre fra vore Fædre nedarvede Bygningsværker. Til forskjellig Tid og paa forskjellig Maade har rigtignok Staten med priselig Omhu søgt at standse den truende Ødelæggelse af sine nationale Fortidsminder, ved Oprettelsen først af den Kgl. Commission for Oldsagers Opbevaring, senere af Directionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring og senest ved den nye Lov om Kirkesyn og den deri paabudne Indstiftelse af et særligt Syn for de betydeligste kirkelige Mindesmærker her i Landet. Ikke faa charakteristiske Levninger fra Fortiden ere ogsaa af denne Vei, især ved velvillig Imødekommen saavel fra de locale Museers Bestyrelser som fra mange andre Sider, værdig restaurerede og tildels ligefrem fredede som Statseiendom ved Indkjøb Gaver, Reservationer i Salgsdokumenter o. s. v., eller i det mindste dog bevarede for Eftertiden i nøiagtige Afbildninger og Beskrivelser. Men alligevel foregaae endnu bestandig rundtom i Landet, som Følge af Ukyndighed, Ligegyldighed eller Vindesyge, altfor mange hensynsløse Forstyrrelser af Kæmpehøie, Sprængninger af Stensætninger, Nedbrydninger af Capeller og andre gamle Bygninger, Overmalinger, Overhvidtninger og lignende Vandalismer, og det endog ofte uden at der i Forveien er givet Sagkyndige Leilighed til at erhverve Afbildninger og Beskrivelser over det i antiqvarisk Henseende Mærkelige, som saaledes er gaaet fuldstændig tabt. Anseelige Summer anvendes navnlig ikke sjelden til at modernisere og til i Virkeligheden at fordærve, istedetfor til at restaurere og forskjønne vore gamle Bygningsværker, ja Portræter, Epitafier, Ligstene og andre Fortidslevninger, som ikke alene i og for sig ere Prydelser, men som ogsaa bidrage til at knytte Kirkerne fastere sammen til Menighederne ved at afgive synlig Vidnesbyrd om, at forudgangne Slægter gjennem Aarhundreder have fundet Opbyggelse og Trøst indenfor de samme Mure, blive ved saadanne Restaurationer hyppig

fjernede fra deres gamle Pladser og overgivne til Forglemmelse og Ødelæggelse.

Af mere end et halvt Aarhundredes ofte dyrt kjøbte Erfaring turde det derfor nu fremgaae med tilstrækkelig Klarhed, at ligesaalidet som Museet i Kjøbenhavn vil kunne naae at frede og bevare alle i Danmark fundne mindre Oldsager, ligesaalidet vil en i Kjøbenhavn eller overhovedet i en enkelt By værende Direction for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring kunne føre et tilstrækkelig betryggende, saa at sige, dagligt Tilsyn med samtlige i Landet spredte større Fortidsminder. Fra Hovedstaden som Centralpunktet maa sikkert nok Fredningen baade af Danmarks Oldsager og af dets anseligere Mindesmærker i Hovedtrækkene vedblivende ledes. Men skal denne Fredning ret gjennemføres i det Enkelte og svare til sin Hensigt: at hindre jævnlige og sørgelige Ødelæggelser, maa den rundtom i Landet have faste Støtter i Folket selv, saaledes at i det mindste endel af Beboerne i hvert Stift, ja i hvert Sogn (især Eiendomsbesiddere, Præster og Skolelærere) sætte en Glæde og en Ære i, selv med Opoffrelser, at bevare deres Egns nationale og charakteristiske Mindesmærker og overgive dem i den bedst mulige Skikkelse til Efterkommerne.

Som en Forberedelse hertil og i hvert Tilfælde som et Middel til at forebygge mange Misgreb og mange Ødelæggelser, har man tænkt sig, i Lighed med hvad der alt for en Del finder Sted i flere andre Lande, at der i hver Stiftsstad ved Siden af de antiqvariske Museer tillige kunde oprettes en Commission for Bevaringen af Stiftets Mindesmærker. Det Naturligste og Simpleste vilde formentlig være, at Museets Bestyrere tillige vare Medlemmer af Commissionen, og at denne (især for de kirkelige Mindesmærkers, Kirkernes og andre gamle Bygningers Skyld) forstærkedes ved Sagkyndige, navnlig Kunsthistorikere og Kunstnere, t. Ex. de kongelige Bygningsinspecteurer, fremdeles ved Stiftsprovsten og Stiftsøvrigheden, forsaavidt disse

Herrer ikke allerede maatte være Medlemmer af Museumsbestyrelsen. Det maatte da ogsaa staae Commissionen frit for at optage til corresponderende Medlemmer t. Ex. Herredsprovsten og saadanne geistlige og verdslige Mænd i Stiftet, som nærede Interesse for Sagen, og som i de forskjellige Egne kunde føre det saa høist fornødne stadige Tilsyn baade med de Mindesmærker, der allerede maatte være fredede, og med dem, som enten burde erhverves til offentlig Fredning eller som (t. E. Kæmpehøie) vare i Begreb med at forsvinde. En af Hovedopgaverne maatte det under alle Omstændigheder blive, at virke hen til, at ingensomhelst Restauration af noget Fortidsminde i Stiftet kunde blive bevilget af Staten eller Communerne og paabegyndes uden at Overslag og Tegninger i Forveien havde været forelagte for Commissionen, som i særegne eller tvivlsomme Tilfælde maatte henvende sig til Directionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring i Kjøbenhavn og, hvis det gjordes fornødent, gjennem denne tillige til de vedkommende Ministerier. Af Commissionernes Medlemmer burde dog for hvert Stift vistnok helst vælges en Inspecteur for Bevaringen af dets Mindesmærker, som dels kunde lede Forretningerne i Commissionens Møder, dels foretage Undersøgelsesreiser, paasee Restaurationer og i det Hele handle i Commissionens Navn, og som endelig kunde danne Mellemledet mellem den locale Commission og Centraldirectionen i Kjøbenhavn. For at vedligeholde Eenhed i Frednings- og Restaurations-Systemet i hele Landet, og for at skaffe de locale Inspecteurer større Myndighed og Anseelse i deres Kredse, var det maaskee desuden rettest, at deres Valg indstilledes til den nysnævnte Direction for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring i Kjøbenhavn og ved den til Cultusministeriets Approbation.

Om det nu endogsaa maa indrømmes, at en Foranstaltning, som den her løselig skizzerede, i mange Retninger og i Særdeleshed i Førstningen vil have at kæmpe med betyde-

lige Vanskeligheder, har Directionen dog anseet det for særdeles ønskeligt, at en Begyndelse, snarest muligt, kunde blive gjort, for at Forholdene i hvert Stift lidt efter lidt kunne udvikle og ordne sig i Overensstemmelse med de forhaandenværende Interesser og disponible Kræfter. Directionen har imidlertid selvfølgelig ikke villet foretage noget definitivt Skridt til denne Sags videre Fremme, forinden den har forvisset sig om, hvorvidt de høitærede Bestyrelser for de locale Museer omkring i Landet, helst om muligt tillige efter foreløbig Forhandling med de paagjeldende Stiftsøvrigheder, overhovedet maatte bifalde Tanken deri, hvorvidt de i bekræftende Fald kunde have Noget ved Forslagets Enkeltheder at erindre, hvorvidt de navnlig maatte være villige til, paa den antydede Maade selv at samvirke med Directionen i Kjøbenhavn til vore fædrelandske Mindesmærkers fremtidige bedre Bevaring, og hvorvidt de endelig maatte antage, at der af de locale Museers egne Fonds eller paa anden Maade vilde kunne udredes noget Beløb til Bestridelsen af Stifts-Inspecteurernes Reiser og Administrationsudgifter i det Hele. Directionen tør nemlig ikke lade ubemærket, at ligesom den, under de forhaandenværende Omstændigheder, desværre ikke vil see sig istand til, af Statskassen at bevirke de nævnte Stifts-Inspecteurer nogen Gage, saaledes vil den heller neppe kunne give Haab om Andet, end tarvelige Bidrag til slige Reiseudgifter, med mindre disse ere foranledigede ved dens egen Opfordring. Den maa imidlertid tjenstligst henstille til nærmere behagelig Overveielse, om det ikke skulde være muligt, af vedkommende Stifters Midler eller gjennem Amtsraadene at erholde nogle, om endog kun smaa, aarlige Bevillinger (t. E. 50 Rdr. af hvert Amtsraad) til de oftnævnte Stifts-Inspecteurers Undersøgelsesreiser og til Beskrivelser, Afbildninger eller Fredninger af de vigtigste Mindesmærker i hvert Amt eller Stift. Noget Saadant er i det mindste forlængst gjennemført i Belgien og især i de forskjellige Departementer i

Frankrige, hvor det netop er fremkommet som en ligefrem Følge af den Selvregjering for de enkelte Communer og Landsdele, til hvilken jo ogsaa vore Forfatningsforhold nu saa bestemt stræbe hen.

Directionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring i Danmark, Kjøbenhavn d. 20. Novbr. 1866.

J. J. A. Worsaae.

Bilag 3.

BERETNING FRA ETATSRAAD WORSAAE TIL KIRKE- OG UNDERVIISNINGS-MINISTEREN.

Den 8de Februar 1873.

»Vort Fædreland er som bekjendt gaaet i Spidsen for det øvrige Europa ved Bevaringen af vore jordfundne Oldsager. Ved Folkets og Regjeringens forenede Bestræbelser er det lykkedes at reise et virkeligt Nationalmuseum, som i sin Art endnu søger sin Lige. Det kan vel ikke siges, at Mindesmærkerne omkring i Landet herover ere blevne glemte eller forsømte; men Erkjendelsen af deres Værd og Betydning har havt en ulige længere og haardere Kamp at bestaae.

Efterat der nemlig i Aaret 1807 var oprettet en »Kongl. Commission for Oldsagernes Opbevaring«, henvendte rigtignok denne strax sin Opmærksomhed paa Mindesmærkerne omkring i Landet, og efter dens Forslag frededes ved Skrivelser fra det kgl. danske Cancelli i Aarene 1809 og 1810 flere hundrede Fortidsminder i Landets forskjelligste Egne. Men disse Fredninger grundede sig uheldigvis kun paa Indberetninger af Præster og andre Embedsmænd, som især dengang vare alt Andet end Sagkyndige, og de paagjeldende

Mindesmærker vare i Reglen ikke engang kjendte af Afbildninger, saa Fredningen kom til at indbefatte Mangt og Meget, som ikke fortjente at bevares, medens igjen flere vigtige Fortidslevninger bleve upaaagtede. Dertil kom, at Fredningen skete, ikke ifølge nogen Lov og heller ikke efter Overenskomst med Eierne, men alene ved en Befaling fra Cancelliet. Endelig forsømte man at foranledige Fredningen indført i de vedkommende Eieres Skjøder eller i Pantebøgerne Ikkun ganske undtagelsesvis lykkedes det Commissionen for Oldsagernes Opbevaring senere og efterhaanden at erhverve enkelte Mindesmærker som det Offentliges Eiendom dels ved Gave og dels ved Kjøb, hvorom lovformelig thinglæste Gavebreve eller Declarationer bleve udfærdigede.

Da imidlertid en fyrretyveaarig Erfaring havde vist, at Commissionen, især med sine ringe Pengemidler, ikke var istand til at værne tilbørlig om vore Fortidsminder, hvis Ødelæggelse alt dengang begyndte efter en større Maalestok, og da Kong Christian den Ottende og Kronprinds Frederik som Commissionens daværende Præsident havde bifaldt den Tanke, at lægge Mindesmærkernes Bevaring i en dertil særlig beskikket Mands Haand, blev der ved de foreløbige Forhandlinger desangaaende gjennem det kongl. danske Cancelli i 1846 - 1847 fra Amtmændene indhentet Oplysninger om den Tilstand, hvori de i Aarene 1809--1810 fredede Mindesmærker befandt sig. Det viste sig derved, at allerede over Halvparten af de ved Cancelliets Skrivelse fredlyste Mindesmærker vare ødelagte eller ganske forsvundne, uden at man selvfølgelig saa sig istand til at lade tiltale de daværende Eiere, som ovenikjøbet for en stor Del i Mellemtiden ved Eiendomsforandringer havde modtaget Skjøder uden nogensomhelst Paategning, Mindesmærkernes Fredning vedrørende. En Følge af disse beklagelige Oplysninger var det, at jeg, efter Forslag af Commissionen for Oldsagernes Opbevaring, under 22de December 1847 blev udnævnt til Medlem af bemeldte Commission med det særlige Hverv at

føre Tilsynet med de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring. Men den hele Sum, der, foruden Reiseudgifter, stilledes til min Raadighed til Bevaring af Mindesmærker og til Tegninger af saadanne i hele Danmark var aarlig ikkun ialt 300 Rd., hvoraf endda ca. 50 Rd. aarlig medgaae til faste Refusioner for engang fredede Mindesmærker, og med disse tilbageblevne 250 Rd. har jeg i de nu forløbne 25 Aar maattet lade mig nøie. En tidligere af mig gjort Indstilling om en Forhøielse af dette Beløb til en Udvidelse af min Virksomhed førte nemlig desværre ikke til et gunstigt Resultat.

Min første Bestræbelse maatte selvfølgelig gaae ud paa at erhverve saa mange Oldtidsminder som muligt, ved lovformelig thinglæste Declarationer. Men da jeg under de saare uheldige Pengeforhold ikkun kunde vente at opnaae Lidet ved Kjøb, eftersom et enkelt med store Stene omsat Mindesmærke i Reglen vilde koste 50 til 100 Rd., maatte jeg indskrænke mig til, i yderste Nødstilfælde at anvende dette Middel, saameget mere som jeg havde talrige Udgifter til Indkjøb og Flytninger af Runestene, til Bevaring af Ligstene, Epitafier m. m., til Tegninger af vigtige Monumenter, saavelsom til Vedligeholdelse af allerede fredede Mindesmærker. Imidlertid er det lykkedes mig efterhaanden, deels mod en bestemt Kjøbesum en Gang for alle, deels mod aarlige Godtgjørelser af nogle faa Rigsdaler at indkjøbe for det Offentlige ikke faa baade sjeldne og storartede Mindesmærker omkring i Landet. Jeg skal saaledes nævne:

tre store Stensætninger ved Tolne, Skræm og Mygdal, Hjørring Amt;

den mægtige Langdysse ved Sønderholm i Nærheden af Nibe;

en Jættestue paa Tastrup Hede i Sønderholm Sogn;

de saakaldte Kleitrup-Volde, hvor Niels Ebbesen skal have havt en Borg, ved Hobro;

en smuk Runddysse, omgiven af et Stengjerde, i Aarslev nær Brabrand Sø ved Aarhus;
en ualmindelig imponerende Stendysse mellem Knebel og Vistofte ved Ebeltoft;
den saakaldte Borum Eshøi ved Aarhus;
en stor Langdysse og en Runddysse paa Klelund Mark ved Ribe;
to Gravhøie med en mellemliggende Stenrække og en derved staaende Runesten, ved Bække, i samme Egn;
to store Langdysser ved Bøgebjerg og ved Baaslunde ved Skjelskør;
to ualmindelige Dysser paa Ulstrup Mark ved Skjelby mellem Sorø og Næstved;
en Jættestue ved Hjelm paa Møen;
to udmærkede Jættestuer ved Nøbbele og i »Kong Askers Høi« ved Sprove paa Møen;
samt en stor Jættestue ved Udleire ved Frederikssund.

Som en endnu virksommere Fremgangsmaade ansaa jeg det dog at foranledige Fredninger uden nogen Udgift for det Offentlige. Med vedkommende Myndigheders Bifald foretog jeg derfor Undersøgelser i de kongelige Skove, især i Sjælland og paa Falster, og fremkaldte Fredninger af Adserbo Slots Ruiner og af de øvrige vigtigste derværende Fortidsminder, blandt hvilke flere ved Statsskoves senere Salg i Sjælland og paa Falster ere blevne reserverede det Offentlige. Forinden Statens Domænegodser bleve afhændede til Fæsterne, foretog jeg ligeledes Reiser til Odsherred, Jægerspris, Lolland (Baadesgaard) og Jylland (Hald, Bjørnsholm og Padkjær), hvorved jeg var saa heldig at bevare de smukke Ruiner ved Hald med de udenfor liggende Valdemarsskandser, og desuden en betydelig Mængde Jordhøie, Stensætninger, Voldsteder m. m. Endvidere indgav jeg lignende Forslag til Reservationer ved Salget af Universitetets og Sorø Akademis Gods, der ligger i Egne,

som ere ualmindelig rige paa Oldtidsminder. Samtlige disse Reservationer ere indførte i de vedkommende nye Skjøder, om det endog maa beklages, at Paategningerne paa Skjøderne stundom, mig uafvidende, ere blevne affattede kortere end ønskeligt, hvorved af og til Tvistigheder om Udstrækningen af Fredningerne ere opstaaede.

Samtidig med disse af det Offentlige iværksatte Fredninger fremkaldte jeg et trykt Cirkulære til de private Godseiere rundtom i Landet, hvorved de opfordredes til paa lignende Maade at frede Fortidsminder ved Salget af Fæstegods. Hos flere Godseiere fandt dette Forslag den velvilligste Modtagelse. Navnlig maa jeg fremhæve Hofjægermester Bech til Valdbygaard ved Slagelse, som ikke alene har fredet og fremdeles freder alle de mange Mindesmærker paa sit Gods, men som derefter, ved stedfundne Salg til Fæsterne, har skjænket de fredede Fortidsminder til det Offentlige. Paa samme Maade har Kammerherre, Landsthingsmand Wichfeld til Stamhuset Engestofte paa Lolland, med Justitsministeriets Sanktion, fredet og henlagt under det Offentliges Tilsyn:

en Holm i Maribo Søndersø;
et mærkeligt Voldsted;
en Kæmpehøi ved Nysted,
og en høist ualmindelig Skovhave i Godsted By, opfyldt med over 40 prægtige Kæmpehøie.

Directionen for det Classenske Fideicommis har ogsaa forbeholdt det Offentlige

en Dysse, »Disetingsstenen«, i Horbelev Sogn paa Falster.

Afdøde Assessor Aagaard til Iselinge ved Vordingborg har skjænket

en Langdysse og en Runddysse med et Stenkammer ved Ørslev.

Greve, Hofjægermester Scheel til Stamhuset Rosenkrands har endvidere overladt det Offentlige

en afdækket Jættestue i Nærheden af Rygaard i Nordsjælland.

Flere andre Godseiere, t. Ex. Lehnsgreve Holstein til Ledreborg, Lehnsgreve Lerche til Lerchenborg, Lehnsgreve Ahlefeld til Langeland, Lehnsgreve Bille-Brahe til Hvedholm og Flere, fra hvem Indberetninger endnu ikke ere indkomne, have endvidere privat fredet Mindesmærkerne paa deres Godser, ligesom ogsaa Hofjægermester Sehested til Broholm og nu afdøde Kammerherre Dahl til Moesgaard kraftigen have medvirket til Fredningen i det Offentliges Interesse af Mindesmærker i deres Egn.

Men det er mig en særlig Tilfredsstillelse at kunne udhæve, at Bestræbelserne for Fredningen af vore nationale Mindesmærker have fundet en vægtig Støtte i Bondestanden. Gaardeier Christian Andersen og Sognefoged og Gaardeier Jacob Nielsen af Slotsbjergby ved Slagelse have skjænket det Offentlige to store, i en overordentlig vid Omkreds synlige Kæmpehøie ved Slotsbjergby, i hvilken Anledning de bleve hædrede hver med en smuk Sølvpokal med passende Indskrift. Gaardeier Anders Jensen af Kongstrup paa Refsnæs ved Kallundborg har skjænket en stor Stendysse tæt ved Landeveien. Gaardmand Peder Frandsen i Hagendrup i Bregninge Sogn ved Kallundborg har ogsaa skjænket en Stendysse, og nylig har Gaardeier, Tømmermester Fugl i Allerup ved Holbæk tilbudt at skjænke en stor og smuk, med Tjørnegjerde indhegnet Kæmpehøi paa hans Mark. Endvidere har Gaardeier P. Gaardboe i Søndergaaardboe ved Frederikshavn og Gaardeier Jacob Mikkelsen i Kardyb, Kobberup Sogn ved Viborg, udmærket sig ved fortræffelige Indberetninger om og ved levende Iver for Iværksættelsen af Fredninger.

Uden nogen Udgift for Statskassen er der fremdeles i senere Tider paa Præstegaardes Marker fredet:

Ruinerne af Søborg Slot i Nordsjælland, og
en høist mærkelig Samling af fire svære Langdysser ved Gudbjerg i Nærheden af Svendborg.

Byraadet i Randers har fredet og opstillet i Tøihushaven to store, høist mærkelige Granitsøiler, formentlig fra Essenbæk Kloster.

Ved Kammerherre, Amtmand Vedels og Kammerherre, Oberst Fallesens Bestræbelser er paa Bornholm fredet
baade adskillige Runestene, navnlig en Runesten ved Brogaard med tilhørende Jordstykke, det sidste foræret af Proprietær H. S. Hansen, og forskjellige Grupper af Bautastene.

Hertil kommer, at Prokurator Barfod har skjænket
en stor Kæmpehøi paa Rengegaardens Mark ved Storeheddinge, og
at Kjøbmand Nissen i Aalborg har foræret det Offentlige
de to udenfor den saakaldte »Kong Hans's Gaard« staaende gamle Stene med Munkeskrift.

Naar hertil endnu føies, at der med forholdsvis ringe Udgifter er fredet en stor Mængde Runestene og andre mindre Mindesmærker omkring i Landet, og at Staten fra tidligere Tid har lovformelig fredet eller erhvervet:

Hammershus Ruiner saavelsom Gammelborgen og Lilleborgen samt nogle Rokkestene paa Bornholm;
Gaasetaarnet og Murene om Voldstedet af Valdemars Slot i Vordingborg;
Ruinerne af Gurre Slot;
en stor, dobbelt Jættestue ved Smidstrup i Nordsjælland;
et rundt Taarns Grundvolde ved Badstrup Sø i Uggeløse Sogn;
en Dysse ved Skalstrup ved Roskilde;
en stor Jættestue ved Øhm, ogsaa ved Roskilde;
en indhegnet Dysse ved Herrestrup i Odsherred;
en mægtig Langdysse, »Grøn-Jægers og Phanes-Sal« ved Phanefjord paa Møen;

Ruinerne af Riberhus og Koldinghus;
den store Sten paa Tislund Hede ved Ribe, som Sagnet vil, at Kong Harald Blaatand agtede at lade slæbe til sin Moders Grav i Jellinge;
flere Runestene fra Gorms og Thyras Tid,
navnlig ogsaa Kongehøiene og Runestenene i Jellinge;
en stor Langdysse, 180 Alen lang, paa Klelund Hede ved Ribe;
en Bautasten ved Tolne i Hjørring Amt;
en sjelden Jættestue, med indgnedne Figurer paa Sidestenene, ved Heltborg i Thisted Amt,
og Kirkebø Kirkeruin paa Færøerne, m. fl.,

vil det vel skjønnes, at Staten, selv om de ved Cancelliskrivelserne i 1809 og 1810 iværksatte, neppe fuldtgyldige Fredninger ikke medregnes, dog til Trods for de høist ubetydelige derpaa anvendte Bekostninger, for Tiden er i Besiddelse af et ingenlunde uanseligt Antal fredede nationale Mindesmærker i Danmarks forskjellige Egne.

Men det er paa den anden Side indlysende, at disse Fredningers Antal staaer i et altfor stærkt Misforhold til den overordentlige Ødelæggelse, som daglig foregaaer, og som ikke ringe Grad skyldes den for vore Oldtidsminders Bevaring saa uheldige Veianordning af 1796, ifølge hvilken Veivæsenet er berettiget til at tage Stene til Veie, hvor de kunne finde og hvor de ikke udtrykkelig ere mærkede til Brug af Eierne. Om den Fare og Ødelæggelse, som selv fredede Mindesmærker i de Anledning have været underkastede, indeholde vore Archiver talrige Aktstykker. Det kan selvfølgelig ikke være ønskelig eller udførligt at frede samtlige Oldtidsminder i Landet hvorved man aabenbart ogsaa altfor meget vilde tilsidesætte Agerdyrkningens og andre vigtige Formaals berettigede Krav Men det maa være Opgaven, i de forskjellige Egne at frede nogle af de vigtigste og mest eiendommelige for vore Efterkommere, at ikke hele store Strækninger af vort Fædreland snart ganske skulde miste de Kæmpehøie og Dysser, som umindelige Tider have givet Danmark sit eiendommelige Præg

Det er en Kjendsgjerning, at der i forrige Aarhundrede, t. Ex. i den minderige Roskilde Egn, vare Sogne, hvor man dengang kunde tælle flere hundrede Høie og Dysser, og hvor man nu neppe vil finde een af hundrede i ubeskadiget Tilstand! Det maa derfor ogsaa være Opgaven, samtidig med Fredningen af de enkelte, endnu bevarede Mindesmærker, tillige at opbevare for Efterverdenen Erindringen om de Dysser og Kæmpehøie, som engang vare der. Og denne Erindring maa nødvendig opbevares, medens den endnu er i Live, inden de sidste, ofte allerede saare svage Spor ganske forsvinde.

Jeg maa i denne Henseende fuldstændig samstemme med den ærede Folkethingsmand, som i Rigsdagen udtalte sig varmt for Optagelsen af et antiqvarisk Kort over det hele Land. Allerede i en længere Aarrække er der vel fra det oldnordiske Museums Archiv arbeidet hen paa at tilveiebringe antiqvariske Sognekort. Men med de overordentlig ringe Pengemidler, som i saa Henseende have staaet til Raadighed, og som ikke have tilladt at anvende nogen Bekostning paa Kortenes Udfyldning, hvorfor man ogsaa her har maattet tye alene til privat Velvillie, er der til Danmarks 17—1800 Sogne kun udsendt 287 Kort, hvoraf endda hidtil ikkun 164 ere komne tilbage som udfyldte. Det er altsaa klart, at man ad den Vei ikke vil kunne naae til Maalet, før det paa altfor mange Steder er for silde.

Af Mangel paa de fornødne Midler har det heller ikke været gjørligt at tilveiebringe de til Kortene hørende nødvendigste Opmaalinger og Tegninger af vore vigtigste verdslige og kirkelige Mindesmærker, til Brug ved historiske Undersøgelser, ved Restaurationer og selv til Belæring og Efterligning for vore Kunstnere. En god Begyndelse er imidlertid gjort ved velvillige og tildels meget uegennyttige Bestræbelser af Tegnere som: Heinr. Hansen, Herholdt, J. Kornerup, Magnus Petersen, Winstrup, Walther, Chr. Hetsch, Løffler og Fr. Uldall. Men det

er kun en Begyndelse, som i høieste Grad trænger til kraftig Opmuntring og Fortsættelse.

Jeg maa derfor ogsaa tillade mig paa det Indstændigste at anbefale, at der saasnart som muligt og i en saa stor Maalestok, som vore Kræfter i de forskjellige Retninger gjøre det udførligt, foretages en antiqvarisk Undersøgelse af det hele Land ved Sagkyndige, ledsagede af Tegnere. Det vil da blive deres Opgave at give Beretninger med vedføiede Kort og Tegninger af de endnu tilbageværende Fortidsminder med særlig Betegnelse af de Mindesmærker, som maatte egne sig til fremtidig Fredning, hvortil der tillige, saavidt muligt, paa Stedet maatte træffes fornøden Foranstaltning. Jeg maa imidlertid udtrykkelig fremhæve, at en saadan Undersøgelse ikke alene burde gjelde Kæmpehøie og Dysser, men Voldsteder, Runestene, Kirkebygninger, gamle Herregaarde og andre mærkelige Bygninger saavel paa Landet som i Kjøbstæderne. Under den rask fremskridende Udvikling i Danmark udvidskes hurtigt Levninger fra Fortiden; de gamle Bindingsværkshuse i Kjøbstæderne nedrives, Gaardene paa Landet ombygges, og Kirkerne blive allevegne restaurerede. Det er vel ikke sjelden lykkedes, og ikke mindst ved personlige Forhandlinger paa Stederne selv, at faae bevaret og istandsat mange mindre Fortidsminder: Portaler, Døbefonter, Altertavler, Kalkmalerier, Ligstene, Epitafier m. m., ja selv hele Kirkebygninger (t. Ex. den smukke St. Mortens Kirke i Næstved), som ellers vare viede til sikker Undergang, og det er navnlig lykkedes ved de større og vigtigere Kirker, hvis Restauration paa en værdig Maade til Ære og Prydelse for vort Fædreland Rigsdagen med saa stor og fortjenstfuld Beredvillighed har fremmet, at redde meget af det Gamle, som endnu var tilbage. Men dette er desværre i Reglen ikke saaledes Tilfældet med vore talrige, under saamange forskjelligartede Bestyrelser staaende Landsbykirker, i hvilke Capeller, Portaler, Epitafier m. m. hyppig uden Videre ødelægges, hvorved uskaterlige Bidrag

til Folkets indre Kulturhistorie gaae tabte. Rundt om i Kirkerne findes endnu mange mærkelige Gjenstande, som ere ganske ubekjendte og upaaagtede. Jeg har selv ved mangfoldige Leiligheder i Kirkerne paa Landet truffet høist interessante Fortidslevninger, hvis Værd, ja hvis Tilstedeværelse var ukjendt for Alle der, ja endog i enkelte Tilfælde for de mest oplyste Mænd paa Stedet selv. Jeg skal endnu tilføie, at der fra Christian den Fjerdes Tid til vore Dage vel gjentagne Gange, dels af Staten selv, dels af Private med Statens Hjelp, er gjort Tilløb til at erhverve Udsigter over de i Landet værende Mindesmærker; men alle disse Forsøg, som i Almindelighed ikkun stykkevis ere blevne gjennemførte, have havt et utilfredsstillende Udfald, fordi de vare byggede paa tilfældige Indberetninger, i Særdeleshed fra Præsterne omkring i Landet, og fordi de ikke vare tilstrækkelig støttede af udsendte sagkyndige Oldforskere og Tegnere.

Med Hensyn til en eventuel, udvidet Fredning af vore nationale Mindesmærker er den Tanke oftere bleven fremsat, at der vistnok rettest burde søges udvirket en Expropriations-Lov, hvorved uvillige eller ublue Eiere kunde blive tvungne til, mod Erstatning, at afgive de paagjeldende Mindesmærker til det Offentlige. I den første Tid af min Embedsvirksomhed gjorde endog den daværende Commission for Oldsagernes Opbevaring Forslag desangaaende til vedkommende Ministerium, som dog ikke troede at kunne gaae ind derpaa. Efter de praktiske Erfaringer, jeg senere har havt Leilighed til at indhente, tør jeg heller ikke nægte, at jeg i saa Henseende nu nærer de største Betænkeligheder.

Naar nemlig Loven skulde have den tilsigtede Virkning, maatte det paabydes Eierne at lade alle paagjeldende Fortidsminder henstaae urørte paa deres Marker, indtil det var undersøgt, hvorvidt Staten agtede at frede dem eller ikke. Men da man ikke med Billighed kunde fordre, at slige Spørgsmaal, til Hinder for Jordens og Stenenes frie Afbe-

nyttelse, skulde henstaae længe uafgjorte, vilde der til saa mange og vidtstrakte Undersøgelser paa een Gang over det hele Land kræves sagkyndige Oldforskere i et saadant Antal, som umuligt kunde skaffes tilveie, ikke at tale om de store, dermed forbundne Omkostninger. Thi det maa erindres, at til en Expropriations Lov ogsaa nødvendig maatte knyttes et meget betydeligt, ja ubestemmeligt Beløb paa Finantsloven til Afholdelse af Taxationer og Erstatninger til Eierne for de exproprierede Mindesmærker. Endelig, hvad der er det Værste, vilde en saadan Tvang mod Eierne, skjøndt disse efter Grundloven ere berettigede til fuld Erstatning, alligevel sikkert fremkalde hos Mange en stor Uvillie, som i forskjellige Retninger kunde blive til Skade for vore Samlinger og for Oldforskningen i det Hele. Netop i vort Naboland Sverige, hvor man ved Lov i 1867 har fornyet ældre Bestemmelser om, at de nationale Mindesmærker skulle bevares, og at de ikke maae undersøges, uden at dette skeer paa det Offentliges Foranstaltning eller med Sammes Tilladelse, har denne Fremgangsmaade vakt en overordentlig stærk Opposition ikke alene hos de nærmest Paagjeldende, men ogsaa hos mange Oldforskere. Det er vistnok med Rette paastaaet, at en saadan Lov aldrig vil kunne overholdes, da Brugerne af Jorden altid ville kunne undskylde sig med, at det var dem ubekjendt, at en eller anden af dem borttagen lille Jordforhøining var et Oldtidsminde. Det er ligeledes med Grund fremhævet, at de ved slige Borttagelser af Kæmpehøie eller Rester af saadanne fundne Oldsager gaae tabte, idet Finderne ikke vove at indsende dem af Frygt for, at det let kunde blive opdaget, at de ulovlig have foretaget Gravninger i et Oldtidsminde. Med stor Styrke har man i Sverige henvist til de betydelige Resultater, der i Danmark ere vundne ad Frivillighedens Vei, ved en velvillig, tvangløs Samarbeiden af Regjering og Folk, og saavel ved Forhandlinger paa nylige Oldforskermøder i Sverige som ved Flyveskrifter har man

søgt at virke hen til, at Tvangssystemet der kunde blive hævet, og at det danske System kunde blive optaget i dets Sted.

Under disse Omstændigheder kan jeg ikke Andet, end bestemt fraraade en Expropriationslov. Jeg føler mig overtydet om, at det i de allerfleste Tilfælde vil kunne lykkes ved en hensigtsmæssig Fremgangsmaade og selv uden altfor store Bekostninger at erhverve de Mindesmærker, som man maatte ønske fredede, saameget mere som der i Folket findes en levende Sands for Alt, hvad der bidrager til at oplyse vor Fortid og styrke vor Nationalitet, hvorom de ovenanførte talrige Gaver af endog betydelige Mindesmærker til Staten af Godseiere, Bønder og Andre noksom bære Vidne. Det er mig bekjendt, at der rundtom i Landet findes fædrelandssindede Mænd, som, naar Sagen ret kommer i Gang, ville paa enhver Maade bidrage til at oplyse og frede de vigtigste Fortidsminder, ja jeg veed, at de ogsaa i Tiden ere villige til at sammentræde i private Foreninger, for overalt i Landet at vaage over Opretholdelsen af de engang vedtagne Fredninger, hvilket ellers, naar det Offentlige stod alene med et sligt Tilsyn over det hele Land, kunde blive vanskeligt nok. Men det gjelder først og fremmest om, at Rigsdagen og Regjeringen for Alvor tager Sagens Ordning i sin Haand og leder den i det rette Spor. Paa Understøttelse fra Folkets Side vil det da neppe komme til at mangle.

I Henhold hertil er jeg saa fri tjenstligst at foreslaae, at det høie Ministerium vilde henstille til Rigsdagen,

at der snarest muligt foretages en Undersøgelse af samtlige her i Landet værende Mindesmærker fra Fortiden;

at denne Undersøgelse skeer ved udsendte Oldforskere og Tegnere, som ville have at optage Kort og Tegninger tilligemed Beskrivelser over de vigtigste, tilbageblevne Mindesmærker, navnlig over saadanne, som maatte egne sig til fremtidig Fredning af det Offentlige;

at derefter disse Fredninger søges fremmede imod, at Staten, forsaavidt de ikke kunne erhverves paa anden Maade, træffer Overenskomst med Eierne om deres Afstaaelse ved Salg til det Offentlige;

og at der til disse Øiemed bevilges i nogle Aar et aarligt Beløb af mindst 3,500 Rd., deri indbefattet Honorarer (500 Rd.) for Assistance til Directeuren, der neppe længere, som i de sidste 25 Aar, ganske alene vil kunne bestride den bestandig voxende Brevvexling med det hele Land, især naar Forretningerne ville faae en saa ny og stor Tilvæxt.

Da man neppe tør regne paa, med de til slige Undersøgelser her disponible Kræfter, at kunne fuldende et Arbeide som det foreslaaede i mindre end henved 10 Aar, kunde det maaske synes, at det calkulerede Beløb i det Hele vil blive temmelig høit. Men jeg skal kun minde om, at selv hvis Summen for Undersøgelsen og Fredningen af de vigtigste Mindesmærker i hele Landet skulde beløbe 40—50,000 Rd. vilde denne Sum dog kun være forsvindende imod dem, man har anvendt til Istandsættelsen og Bevaringen af enkelte af vore Kirkebygninger.

Jeg tvivler derfor heller ikke paa, at den danske Rigsdag med Velvillie vil modtage et Forslag, der gaaer ud paa, ved lempelige Midler at modarbeide en bestandig fremskridende Ødelæggelse, som maa vække Sorg hos Enhver, der elsker sit Fædreland og dets mærkelige gamle Minder — en Sorg, som jo ogsaa har fundet et levende Udtryk i forskjellige Udtalelser i Rigsdagen selv[1]).

[1]) Jfr. Rigsdagstidende for den ord. Samling 1872—73 Tillæg B Spalte 945—956; Beretninger til Rigsdagen om de specielle Undersøgelser og Fredninger for 1873—1875 ere endvidere trykte sammesteds ord. Samling 1873—74 Tillæg B. Spalte 367—371, ord. Saml. 1874—1875 Tillæg B. Spalte 587—591, og ord. Saml. 1875—1876 Tillæg B. Spalte 503—510.

Bilag 4.

FORTEGNELSE OVER DE OLDTIDSMINDER, SOM I AARENE 1873, 1874 OG 1875 ERE FREDEDE SOM OFFENTLIG EIENDOM UNDER DIRECTIONEN FOR DE ANTIQVARISKE MINDESMÆRKERS BEVARING.

1873.

Sjælland. Holbæk Amt.

Tudse Herred.

1. **Tudse Sogn** (ved Holbæk) **Allerupgaards Mark** Matr. Nr. 4 b. En høitliggende, stor og rund Kæmpehøi, tilligemed Indhegning af et firkantet Tjørnegjerde, skjænket af Eieren, Tømmermester J. C. Fugl. (Thinglæst den 11. December 1873).

Skippinge Herred.

2. **Bregninge Sogn** (mellem Kallundborg og Svinninge) **Hagendrup** Mark Matr. Nr. 5. En Runddysse skjænket af Gaardeier Peter Frandsen. Den er omtrent 50 Skridt i Omkreds og bestaaer af 1 stor Overligger hvilende paa 5 Bærestene. Mod Sydøst er en Gang dannet af 6 Sidestene med 1 Overligger. Dyssen er et af de større Mindesmærker fra Stenalderen i det nordvestlige Sjælland; den ligger paa en lille Bakke og sees fra et Par Sider i temmelig lang Afstand. (Thinglæst den 8. November 1873).

Sorø Amt.

Slagelse Herred.

St. **Mikkels** Landsogn og Heininge Sogn (ved Slagelse). 20 Oldtidsminder (Nr. 3—22) paa Jorder, som ere solgte fra **Valdbygaards** Gods, ere overdragne til Staten af Godseieren, Hofjægermester A. V. Bech (Skjødet thinglæst den 17. Juni 1873), nemlig:

3. Østerstillinge By Matr. Nr. 3, den omtrent midt paa Gaardlodden liggende, saakaldte »Grushøi«.
4-5. Bildsø By Matr. Nr. 4 a; paa Gaardlodden tvende Oldtidsminder »Hylledysse« og »Kragehøi« kaldede.
6-7. — —; paa Parcellen Matr. Nr. 14 b to Oldtidsminder: »Grønhøi« og »Stendyssen«.
8-9. — —; paa Gaardlodden Matr. Nr. 13 to Stendysser: »Horsedysse« og »Aaredysse«.
10-11. Kirkestillinge By; paa Gaardlodden Matr. Nr. 13 to nærmest ved Veien fra denne By til Kongsmark liggende Stendysser.
12-13. — —; to Oldtidsminder paa Matr. Nr. 17.
14-15. — —; to Stendysser: »Rørdysse« og »Svinevaadsdysse« paa Matr. Nr. 21.
16. Kjeldstrup By; paa Gaardlodden Matr. Nr. 2 a den saakaldte »Ottohøi«.
17. — —; den heel vest for Gaarden Matr. Nr. 7 a liggende »Glohøi«.
18. — —; paa Huslodden Matr. Nr. 44 Kjeldstrup Hyllemark, en Langdysse, 28 Alen lang i Nord-Syd, 22½ Alen bred i den nordlige, 27½ Alen i den sydlige Ende, med nogen Afrundning i Hjørnerne. Paa Midten findes et Gravkammer med fire store Overliggere.
19. Næsby; paa Udlodden Matr. Nr. 4 b: et Oldtidsminde med derpaa værende opretstaaende Stene.
20-21. — —; Grundlod Matr. Nr. 15 a: to Gravhøie, den ene 30 Alen, den anden lidt østligere 36 Alen i Gjennemsnit, paa Høideryggen »Lundbakken«.
22. Heininge Sogn; den paa Matr. Nr. 18 a liggende, mærkelige Trelleborg Vold og Grav maa kun benyttes til Græsning, men ikke pløies, ligesom der heller ikke maa borttages Jord derfra.

Jylland. Aalborg Amt.

Hornum Herred.

23. Sønderholm Sogn (Aalborg-Nibe) Tastrup Bys Fælleslod Matr. Nr. 19. Kjøbt: en Jordhøi med deri værende Stenkammer af 13 Fods Længde i Sydvest-Nordost, 8 Fods Brede og 5 Fods Høide med en omtrent 16 Fod lang stensat Gang fra østre Side. Jordens Eier er forpligtet til at holde Gangen reen for nedfaldende Jord. (Thinglæst den 26. Juli 1873).

Thisted Amt.

Morsø Nørreherred.

24. Flade Sogn (ved Nykjøbing p. M.) Rughøi paa Præstegaardens Matr. Nr. 1 a henimod det nordre Skjel til Matr. Nr. 6 a, fredet af Pastor S. Vesterboe. (Thinglæst den 28. Marts 1874).

Viborg Amt.

Fjends Herred.

25. Kobberup Sogn (ved Skive) Kardyb Matr. Nr. 1 og 20. Gaardeier Jakob Mikkelsen og Jeppe Nielsen have skjænket: enhver for sig den ham tilhørende Del af en Langdysse, hvis Stenomsætning for det Meste er forstyrret. Dyssen er 594 Fod lang og 48 Fod bred, ligge i Ø. S. Ø.-V. N. V. og har rimeligvis havt to Gravkamre, et i hver Ende, men Stenene ere nu borttagne. (Begge Documenter thinglæste den 27. Januar 1874).

Randers Amt.

Galten Herred.

26. Ørum Sogn (ved Randers) Lundbjerg Matr. Nr. 9 Skjænket af Premierlieutenant, Proprietær Müller: en Gravhøi paa et høit Sted og med en vid Udsigt; den er 85 Alen i Omkreds og 6 Alen høi. (Thinglæst den 29. Januar 1874).

1874.

Sjælland. Frederiksborg Amt.

Horns Herred.

1. Selsø Sogn (ved Roskilde). Den paa Matr. Nr. 13 af Sønderby liggende Banke, »Elmehøi« kaldet, skjænket af Eieren Hans Hansen. Den er 178 Fod lang og 48' bred; i den øst s. ø. Ende er den omtrent 20' høi medens den vest n. v. Ende er betydelig lavere. Paa Midten er et med tre Stene dækket Gravkammer med Gang. (Thinglæst den 4. August 1874. Se Aarb. 1875 S. 405).
2. Ferslev S. (ved Roskilde) Veileby Matr. Nr. 15 b. Kjøbt: en velbevaret Gravhøi af toppet Form; den er den midterste af tre paa en Banke øst for Gaarden liggende Høie. (Thinglæst den 4. August 1874).
3. — —. Kjøbt: en vel bevaret Gravhøi ved det nordre Skjel af Matr. Nr. 15 a af Veileby. (Thinglæst den 4. August 1874).

4-5. Vellerup S. (ved Roskilde). Kjøbt: to Gravhøie paa Vellerup Bys Mark Matr. Nr. 8 a; den sydlige hedder Kirkehøi, den nordlige Sandhøi. (Thinglæst den 4. August 1874).

6. Draaby S. (ved Frederikssund) Trollegaarde Matr. Nr. 3 a. En fuldstændigt bevaret Gravhøi i »Skoven« overdraget som Gave til det Offentlige af Eieren, Lars Hansen. (Thinglæst den 25. August 1874).
7. — —. Kjøbt: en samme Steds paa Matr. Nr. 2 d beliggende, fuldstændigt bevaret Jordhøi. (Thinglæst den 25. August 1874).

Ølstykke Herred.

8. Stenløse (ved Kjøbenhavn). Ved Salget af Kirken, som tidligere tilhørte Staten, blev Eieren forpligtet til at frede og bevare dens historiske og antiqvariske Minder.
9. Vexø (ved Kjøbenhavn). En lignende Forpligtelse paaligger Kirkeeieren, navnlig angaaende den ved Præ-

dikestolen værende Messing-Lysestage med Dyrefigurer.

10. Ølstykke (ved Frederikssund). Fredningsforpligtelse for Kirkens Vedkommende som ovenfor under Nr. 8 (Stenløse).

11. Snodstrup (ved Frederikssund). Fredningsforpligtelse for Kirkens Vedkommende som nævnt ovenfor (Nr. 8) navnlig ogsaa med Hensyn til den i en Niche paa nordre Mur værende Christusfigur med Tornekrone.

12. Gandløse (ved Frederikssund) Matr. Nr. 13 b. Kjøbt: en Stendysse og et Stykke Jord udenom den. Den bestaaer af et Kammer (8 Fod 3 Tr. l., 3 Fod — 3 F. 7 Tr. bredt indvendigt Maal), dannet af 5 Stene og 1 Dæksten, som er $9^1/_2$ Fod lang, 6 Fod bred og 4—5 Fod høi. (Thinglæst den 5. November 1874).

13-15. — — Matr. Nr. 14 a. En tæt ved Veien fra Gandløse til Knardrup liggende velbevaret Høi (53 Fod i Tværmaal, 5—6 Fod høi) og

en ligeledes tæt ved den nævnte Vei liggende Jordhøi (63 Fod i Tværmaal, 7—8 Fod høi) med enkelte Randstene, ere skjænkede af Gaardmand Villum Villumsen.

— —. Kjøbt: »Asers Høi« paa samme Lod, Matr. Nr. 14 a. Den er nu af uregelmæssig Form og omtr. 20 Fod høi. (Erklæringen om alle tre Høies Fredlysning er thinglæst den 5. November 1874).

Lynge-Frederiksborg Herred.

16. Herløv (ved Hillerød). Fredning af Minderne i Kirken (som ovenfor ved Nr. 8) særlig af Epitafier og Ligstene.

17. Uvelse (ved Hillerød). Fredning af Kirkens Inventar (som ovenfor ved Nr. 8).

18. Oppesundby Kirke (ved Frederikssund). Fredning som ved Nr. 8, navnlig af en gammel Ligsten over Andreas Ingvarson.

19. Hjørlunde Kirke (ved Slangerup). Fredning som nysnævnt, særlig for de bekjendte Kalkmalerier (Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1868, S. 45—48).

20. Lynge Kirke (ved Hillerød). Fredning som under Nr. 8, særlig for Kalkmaleriernes Vedkommende.

21. Uggeløse Kirke (ved Hillerød). Fredning som under Nr. 8 nævnt.

Strø Herred.

22. Fredning af historisk og antiqvarisk Inventar i følgende, tidligere Staten tilhørende Kirker: Alsønderup, Skjevinge, Gjørløse og Strø (som under Nr. 8 Side 44).

Holbæk Amt.

Ods Herred.

23. Vig Sogn (ved Nykjøbing i S.) Matr. Nr. 19 a. Kjøbt: en opretstaaende, formentlig Bautasten, »Kræmmerstenen« kaldet. Stenen er af en toppet, firsidet Form, 7 Fod h., 1 Fod 9 Tr.—2 Fod 6 Tr. bred med jevne Sider undtagen den vestlige. Et Areal af $2\frac{1}{2}$ Fod omkring Stenen er fredet og hegnet. (Thinglæst den 16. October 1874).

24. Høiby Sogn (Nykjøbing i S.) Høiby Matr. Nr. 11 a. Brynshøi, 254 Fod i Omkreds og næsten fuldstændig bevaret, skjænket af Gaardeier Peder Andersen. (Thinglæst den 25. September 1874).

Odense Amt.

Lunde Herred.

25. Lumby Sogn (ved Odense) Matr. Nr. 10 h. Af Mølleeier Frederik Rasmussen skjænket en med Træer bevoxet Høi af Form som en afkortet Kegle. Den ligger paa flad Mark, har en Høide af omtrent $8\frac{1}{2}$ Fod og er i Gjennemsnit forneden 35 Fod, foroven 18 Fod. (Thinglæst den 22. December 1874).

Lolland. Maribo Amt.

Musse Herred.

26. Kjettinge (ved Nysted) Matr. Nr. 15. Kjøbt: en oval, flad Jordhøi, som indeslutter et ikke udgravet Stenkammer med Gang. Fire af Kammerets Loftstene rage frem over Jordsmonet. Gangen, som vender mod Nordost, synes dækket af 4—5 Overliggere. Om Høiens Fod er Levning af en Kreds af mindre Stene. (Thinglæst den 9. September 1874).

27-28. Bregninge Sogn (ved Nysted) Grønnegade By Matr. Nr. 10. Kjøbt: to Dysser. Den østre Dysse er et ovalt Gravkammer, 7½ Fod langt, dannet af 6 Sidestene og 1 Dæksten, med en Gang mod Ø. S. Ø., dannet af 1 Sidesten til hver Side uden Dæksten. Kamret er bygget ovenpaa en lille Høi, som er indbefattet i Fredningen.

Den vestlige er et Kammer af 5 Sidestene, 5 Fod langt, 4 Fod bredt, med en Indgang mod Nordost, dannet oprindelig af to Sidestene til hver Side; den inderste paa den sydøstlige Side mangler. Af Dækstenene er kun een tilbage. (Thinglæst den 29. Juli 1874).

29. Laagerup i Bregninge Sogn (ved Nysted) Matr. Nr. 3 og 15 a. Kjøbt: en Langdysse. Den ligger i Retning S. S. Ø.-N. N. V., er 100 Fod lang og 41 Fod bred udvendigt Maal. 25 Randstene ere bevarede. I Dyssen ligger et aflangt firsidet Kammer, dannet af 6 Sidestene og 2 store Overliggere. (Thinglæst den 2. September 1874),

Jylland. Thisted Amt.

Morsø Sønderherred.

30-32. Veierslev Præstelod Matr. Nr. 7 (ved Nykjøbing p. M.). 3 Høie reserveredes til Fredning ved Loddens Salg. Den største og vestligste, »Smedehøi«, er en smuk, som det synes urørt Jordhøi af 92 Fods Tværmaal; den anden er lyngbevoxet og 48 Fod i Tvær-

maal; den østligste har et Tværmaal af 38 Fod. Alle tre Høie ere nu indfredede med en Kreds af store og tydelige Skjelsten omkring hver.

Viborg Amt.

Middelsom Herred.

33-38. Rind Sogn (ved Viborg) Udflyttergaard Rind By Matr. Nr. 16 b. Kjøbt 5 Jordhøie (omtrent respective 60, 85, 70, 90 og 60 Skridt i Omkreds) samt Halvdelen af en i Markskjellet liggende Høi. (Thinglæst den 8. October 1874).

1875.

Sjælland. Frederiksborg Amt.

Horns Herred.

1. Ferslev Sogn (ved Roskilde). Paa Udlodden til Matr. Nr. 5 af Venslev By: et Gravkammer, dannet af 3 Sidestene og 1 høirygget Dæksten, 4 Fod lang, 3 Fod 4 Tr. bred og $4^1/_2$ Fod høi, ved Foden omgivet af en lav, rund Jordhøi, skjænket af Stiftamtmand, Baron Bille-Brahe til Svanholm. (Thinglæst den 14. September 1875).

Ølstykke Herred.

2. Stenløse Sogn (ved Roskilde) Søsum Matr. Nr. 14. Skjænket af Gaardeier Hans Svendsen en tæt ved hans Gaard, paa Toppen af en Bakke liggende Dysse, dannet af 3 Bærestene, som indeslutte en aflang, mod Syd aaben Kiste af omtr. $6^1/_2$ Fods Længde og henved 3 Fods Brede indvendigt Maal, dækket med 1 Overligger, som nu er skilt i to Dele. Kistens Længderetning er N. S. (Thinglæst den 26. August 1875).

3. Ølstykke Sogn (ved Frederikssund). Pastor Møhl har fredet den paa Præstegaards Marken Matr. Nr. 1 a

værende Maglehøi, som er nærmere beskreven i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1838—39, Side 357. (Thinglæst den 23. December 1875).

4. Snodstrup Sogn (ved Frederikssund) Lille Rærbæk Mark Matr. Nr. 5. Kjøbt: den saakaldte »Løndysse«, som bestaaer af en lav Jordhøi, hvorpaa et Gravkammer bygget af 4 Bærestene og 1 Dæksten, samt en Kreds om Høien af 5 opretstaaende og 5 liggende større Stene. (Thinglæst den 7. October 1875).

Holbo Herred.

5—6. Annise Sogn (ved Frederiksborg). Proprietair V. N. Lund til Annisegaard har skjænket to Oldtidsminder paa den nævnte Gaards Mark Matr. Nr. 5 a: En rund, velbevaret Høi, 76 Fod i Tværmaal og omtrent 14 Fod høi, liggende paa Høiden af en Brink, som skraaner nedad mod Arresø. En 38 Alen øst for denne Høi værende Levning af en i Aaret 1850 udgravet Kæmpehøi, hvori der er en Stenkiste og derom en Kreds af store Stene. Den hele fredede Plads er fra Ø.-V. 10 Alen lang, fra N.-S. henved 8 Alen. (Thinglæst den 5. October 1875).

Holbæk Amt.

Skippinge Herred.

7. Særslev Sogn (ved Holbæk) Favrbo Matr. Nr. 7 A. Af Gaardeier Niels Mathiasen skjænket: en Runddysse, der er omtrent 50 Skridt i Omkreds og bestaaer af et Kammer af 8 Fods Tværmaal i det Indre, dannet af en stor Overligger af 12 Fods Tværmaal hvilende paa 3 Bærestene (en fjerde er tidligere borttagen) samt med en tilhørende Gang af 5 Sidestene (en Overligger er borte). (Thinglæst den 8. Januar 1876).

Ods Herred.

8. Asnæs Sogn (pr. Nykjøbing i Sjælland), Aasetofte By Matr. Nr. 6 a. Kjøbt: en ved Loddens søndre Skjel liggende Gravhøi, den østligste af Studehøiene. (Thinglæst den 24. September 1875).

(Grevinge Sogn, Herrestrup Matr. Nr. 9 og Ingelstrup Matr. Nr. 6. Kjøbt: to Helleristningsstene, som bleve henstillede ved den i Herrestrup fredede Dysse. See Aarbøger 1875, Side 425—428).

Sorø Amt.

Slagelse Herred.

9. St. Peders Landsogn, Landsgrav By Matr. Nr. 3. Hellig Anders Høi — ogsaa kaldet Korshøi eller Hvilehøi — med det paa samme anbragte Egetræs-Billede af Christus paa Korset. Høien er 11—12 Fod høi og 60—65 Fod i Tværmaal; den ligger frit paa en høi Bakkeflade (en halv Mil vest for Slagelse) og er i det Hele taget vel bevaret. Den maa ikke udgraves. Skjænket af Sogneraads-Formand, Gaardeier Peder Christensen. (Thinglæst den 2. November 1875).

10. — —. Landsgrav By Matr. Nr. 10 a. Den i det sydvestlige Hjørne af Lodden frit paa høi Bakkeflade liggende Baunehøi (eller Barnehøi) 16—17 Fod høi og nu omtrent 70 Fod i Tværmaal, er skjænket af Gaardeier Rasmus Pedersen. Overdelen er vel bevaret, men om Høiens Fod er borttaget en Del Jord. (Thinglæst den 2. November 1875).

11. — —. Landsgrav By Matr. Nr. 10 b. Erklæring om Fredning af den saakaldte Slaugelse Dysse, en Langdysse i Retning N.-S., som nu er 183 Fod lang med derpaa værende sammensunket Gravkammer, dannet af 2 Bærestene og 1 Overligger. Mod Nord har Lang-

dyssen nu ikke sin fulde Længde, men er afbrudt af en Grusgrav. Af de omgivende Stene er tilbage 47 opretstaaende og 29 liggende. Jvfr. Antiqv. Annaler 2det Bind, p. 59 og Tavle II, 1 og 2. (Thinglæst den 2. November 1875).

Vester Flakkebjerg Herred.

[Magleby Sogn, Borreby. En Sten med en Del skaaldannede Fordybninger blev skjænket af Godseier Castenskjold til Borreby. See Aarbøger 1875, Side 410. Stenen bevares nu i Museet for de nordiske Oldsager].

Bornholm.

12. Bodilsker Sogn. Kjøbt: den i Kratskoven »Gryet« værende Samling af Bautastene, som er nærmere beskreven i Aarbøger f. nord. Oldk. og Historie 1872, Side 180. (Thinglæst den 29. Juli 1875).

13. Ibsker Sogn. Sogneraadet har med Lærer J. A. Jørgensens Samtykke fredet som offentlig Eiendom den paa den søndre Skoles Jordlod Matr. Nr. 133 nu gjenreiste Bautasten, som er den eneste tiloversblevne af en hel Samling af lignende Stene, kaldet »Thingstenene«. (Thinglæst den 19. November 1875).

14-16. Poulsker Sogn. Sogneraadet har fredlyst tre paa Lynglodden Matr. Nr. 123 b værende Mindesmærker nemlig:

En cirkelrund, jævn og flad Plads, 70 Fod i Tværmaal, begrændset af regelmæssig nedlagte Randstene, og med en stor, nu gjenreist Bautasten, kaldet »Kraagesten«.

En ligesaa stor Plads, ordnet som den nysnævnte, men uden Bautasten; ca. 500 Alen sydvest for den ovennævnte.

En tredie Plads ca. 500 Alen sydøst for Nr. 2 af samme Størrelse og Udseende som de nysnævnte, med

en nu gjenreist, stor Bautasten. (Thinglæst den 28. October 1875).

Fyen. Svendborg Amt.

17. Svendborg Bys Jorder. En i Skoven »gamle Hestehave« tæt ved Veien til Bjørnemose liggende Sten af aflang, flad Form 8' 2" l., 6' 4" br., 2' t., paa hvis Overflade der er 83 halvrunde Fordybninger af mellem $1^1/_2$ og 3 Tommers Tværmaal, blev fredlyst af Skovens Eier, Grosserer Theobald Weber i Kjøbenhavn. (Thinglæst den 1. November 1875). See Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1875 Side 413.

Jylland. Aalborg Amt.

Aars Herred.

18-41. Brorstrup Sogn (ved Hobro). Ved Salget af Smorup Præstegaards Jorder overgik med vedkommende Myndigheders Tilladelse 24 Gravhøie til offentlig Eie, nemlig 3 af de saakaldte Degnehøie, 2 Thinghøie, Thushøi og 3 andre Høie, samtlige paa de høiere liggende, opdyrkede Jorder, og endvidere paa Hedejordene: 3 af Sieveshøiene, 5 af Skjoldhøiene og 7 andre Høie. Overdragelses-Documentet, som er udstedt af Pastor D. V. Blicher, er thinglæst den 27. Mai 1875.

Thisted Amt.

Hillerslev Herred.

42. Nors Sogn (ved Thisted) Matr. Nr. 18 c. Kjøbt: »Tossehøi«, en lyngbevoxet Kæmpehøi af 65 Fods Tværmaal og en Høide af omtrent 10 Fod. (Thinglæst den 31. August 1875).

Morsø Sønderherred.

[Elsø Sogn (ved Nykjøbing p. M.). En Runesten, som oprindelig skal have været anbragt i Elsø Kirkes Taarn, og som en lang Tid var forsvunden, men gjenfandtes i 1869, blev foræret til Museet for de nordiske Oldsager, hvor den nu bevares].

Veile Amt.

Nørvang Herred.

43. Ringgive Sogn (ved Veile) Matr. Nr. 1 a. Pastor J. N. Leth Dalsgaard har overdraget til Fredning den paa Præstegaardens Mark, sydvest for Kirken liggende saakaldte Ringhøi, efter hvilken Sognet og Kirken har faaet Navn (oprindelig, efter jydsk Udtale, Ringhyv, som senere er blevet forvansket til det nuværende Navn Ringgive). (Thinglæst den 24. September 1875.) Jfr. Annaler for nord. Oldkynd. 1840—1, S. 152.

Tørrild Herred.

44. Randbøl Sogn (ved Veile). Matr. Nr. 3 paa Store Rygbjerg (eller Frederikshaab) Mark paa Randbøl Hede. Kjøbt: den Jordhøining, hvorpaa en Runesten (beskreven i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1875 Side 188—208) fandtes, tilligemed et omliggende Stykke Land; det hele til det Offentlige afstaaede Terræn er 80 Fod V.-Ø. og 84 Fod N.-S. i Kvadrat. (Thinglæst den 28. Mai 1875).

Den nævnte, alt ituhuggede Runesten blev erhvervet, navnlig ved Assistance af Landinspecteur C. H. Kidde i Veile, og er senere restaureret paa Directionens Bekostning og atter reist paa Høien.

Ribe Amt.

Malt Herred.

45. Brørup Sogn (ved Holsted) Matr. Nr. 1 d Parcel Nr. 4. Pastor H. F. Feilberg har fredet en vel bevaret, rund Jordhøi paa et stort Høidedrag. Høien, der er omtrent 10 Fod høi og af 63 Fods Tværmaal, er afsat paa Generalstabens Kort fra 1873 og der betegnet med Høiden 183. (Thinglæst den 30. Juli 1875).

MINDER OM DRONNING MARGRETHE SPRÆNGHEST I ROSTOCK OG DOBERAN.

(MED EN AFBILDNING AF DRONNINGENS STATUE I DOBERAN.)

AF J. KORNERUP [1]).

Danmarks Historie frembyder i Midten af det trettende Aarhundrede et forvirret og saare uhyggeligt Skue: Kampen om det gamle danske Kronland Sønderjylland var allerede begyndt paa samme Tid, som en lige saa fordærvelig Strid opblussede mellem Kongen og den katholske Geistligheds Overhoved, en Strid, som end mere forbittredes ved personligt Had og Uvillie og havde til Følge, at Landet lystes i Kirkens Ban. Ærkebiskop Jacob Erlandsens Fængsling, der ligefrem var et Nødværge af Kongen imod en mægtig Sammensværgelse imellem Erlandsen og Rigets Fjender, drog strax de forfærdeligste Følger efter sig. Danmarks Konge blev ombragt ved Gift, og samtidig trængte de gamle Fjender, Venderne, ind i Landet under Anførsel af Fyrst Jaromar af Rygen.

Under al denne grændseløse Forvirring var der kun een Personlighed, hvis Mod ikke svigtede og hvis Forstand og Indsigt det skyldtes, at Danmarks Krone endda blev bevaret for Kongehuset. Denne Personlighed var

---

[1]) Foredrag, holdt i Selskabet den 16de November 1875.

Enkedronningen, Margrethe Sambiria, en Datter af den pommerske Hertug Sambor. Dybt og levende igjennem Tidens Løb var det Indtryk, hun forstod at gjøre paa det Folk, hun som Regentinde styrede en Tidlang for sin unge Søn, Kong Erik, senere Glipping. »Sprænghest« kaldte Folket hende, fordi hun forstod at tumle sin vælige Ganger i Spidsen for sine Krigere. Munkene i Øm Kloster klagede over, at Margrethe i to Nætter havde gjæstet dem med 600 Ryttere i sit Følge [1]). »Sorte Grethe« var et andet Tilnavn, man gav hende i Danmark, ventelig paa Grund af en mørk Haarvækst eller Hudfarve. Endnu den Dag idag bærer et Stykke af Danevirke hos Beboerne i disse Egne Navnet »Margrethevolden«, fordi Dronningen med sit klare Blik for Sønderjyllands Betydning lod denne navnkundige Vold, der allerede var forfalden, udbedre og forstærke omtrent Hundrede Aar efter at Valdemar I der havde opført sin røde Mur.

Det er ikke her Stedet til nærmere at forfølge hin berømte Dronnings Historie, der i det hele var tragisk og fuld af Uheld, som hun dog ved Klogskab og Mod forstod at bøde paa, derimod vil jeg dvæle ved nogle Minder fra Slutningen af hendes Liv, som Tiden endnu har levnet i hendes Fædreland, og som synes mig at fortjene vor Opmærksomhed.

I Slutningen af sit Liv opholdt Dronning Margrethe, ligesom senere en anden af Danmarks Dronninger, den elskelige Sophie af Meklenborg, Christian den 4des Moder, sig paa det gamle Nykjøbing Slot paa Falster. Den samme Grund til at søge netop dette Opholdssted har vel været afgjørende for begge Dronninger: Nærheden af deres fælles Fædreland, det nuværende Meklenborg, hvilket iøvrigt i Margrethes Tid for en stor Del henhørte til Hertugdømmet Pommern.

---

[1]) SCRIPT. RER. DAN. V. 267.

Margrethe, der tilligemed sin Ægtefælle og sin Søn under Striden med Erkebispen havde erfaret Tyngden af den kirkelige Banlysning, følte Trang til at sørge for sit aandelige Vel og fattede da den Beslutning, som ganske var i Tidens Aand, at oprette en from Stiftelse for Nonner, der kunde indflette hende i deres Bønner og anraabe Jomfru Maria om Naade for hendes Sjæl. Hun valgte, med Samtykke af hendes Frænde, Valdemar, Herre til Rostock, denne By som Stedet, hvor Nonneklostret skulde stiftes til Ære for Gud, Vor Frue og det hellige Kors, af hvilket hun besad en kostelig Reliquie. Det var i Aaret 1270, at hun grundede Klostret, og endnu bevares i Arkivet i Rostock det meget omtvistede, men iøvrigt særdeles mærkelige Stiftelsesbrev, som jeg nærmere skal omtale. I dette Brev skriver Dronningen blandt andet, »at da hun engang var kommen tilbage fra en Reise, medbringende et Stykke af det hellige Kors, som hun havde modtaget af den apostolske Herres Haand, forsøgte hun paa et Skib at seile over til Danmark og havde da isinde, efterat hun havde ødelagt en Mængde Klostre, igjen at opreise dem og reformere andre. Tre Gange havde hun begyndt Seiladsen, men der havde hver Gang reist sig en stærk Storm, saa at hun ikke havde været istand til at naa Danmark. Da al menneskelig Hjælp var forgjæves, havde hun henvendt sig i Bøn til Gud, Guds Moder og det hellige Kors og havde da modtaget guddommelig Hjælp og var under en roligere Bølgegang landet ved Warnov. Det guddommelige Forsyn havde da indgivet hende den Tanke, at hun skulde grunde et Kloster i Slavernes Land og at det frelsende Stykke Træ skulde yde Alle Tilflugt og Beskyttelse. Derfor havde hun, efter Samraad med alle sine Raadgivere, besluttet at oprette et Kloster i Hundesborg [1]). Men efter den lybske

[1]) Ved Warnov, hvor Dronningen landede, skal der endnu være Volde tilbage af denne Borg.

Borgemester, Herman Krüdeners, og mange andre ærværdige Mænds Bøn og med fuldt Samtykke af hendes gode Ven og Fætter, Herr Valdemar af Rostock, havde hun stiftet et Nonnekloster indenfor Staden Rostocks Mure til Ære for den almægtige Gud Fader, for den glorværdige Jomfru Maria og for det kostelige Stykke Træ af det hellige Kors samt til Syndsforladelse for hendes Forfædre. Hun havde ladet Brevet forsegle med et vist Segl, der fremstillede Dronningens Hoved i hendes Majestæt. Givet i Rostock Anno Domini 1270 &«.

Der er imidlertid reist en stærk og vel grundet Tvivl om dette Dokuments Ægthed. Prof. Paludan-Müller har[1]) gjort opmærksom paa alt det mistænkelige, der klæber ved det: For det Første er Seglet med Dronningens Hoved usædvanligt og enestaaende imellem Middelalderens Sigiller samt aldeles forskjelligt fra Dronningens sædvanlige Segl. Dernæst foreligger der ingensomhelst Efterretning om, at hun nogensinde har ødelagt Klostre. Selv Forfatteren af Øm Klosters Bog, der ikke var gunstig stemt mod Dronningen, tier herom. Det er dernæst en i Øine faldende diplomatisk Feil, naar Dronningen i dette Dokument kaldes »Regina Danorum« med Udeladelse af den fra Knud den 6tes Tid officielle Tilføielse: »Sclavorumque«, hvilken Titel baade hendes øvrige Breve og sædvanlige Sigil indeholde. Endvidere paaviser Prof. Paludan-Müller, at der imellem Lybeks Borgemestre ikke existerer nogen Mand ved Navn Herman Krüdener m. m. Han antager derfor, at Dokumentet er falskt og at det er langt yngre end Margrethes Tid og er en »pia fraus« eller et fromt Bedrageri, der er bleven udført for at styrke Troen paa Reliquien af det hellige Kors. Denne Reliquie, som Margrethe paa en Reise til Rom,

---

[1]) C. Paludan-Müller: Studier til Danmarks Hist. i det 13de Aarhundrede. Vidensk. Selsk. Skr. 5te Række, hist. phil. Afd. 4de Bind VIII. Side 377—385. 1872.

hvilken Reise med gode Grunde vises at være yderst tvivlsom, skulde have faaet af den hellige Faders egen Haand, maatte jo uden al Tvivl blive antagen for ægte.

Fra tydsk Side har man nylig søgt at modbevise Paludan-Müllers vægtige Indlæg i Sagen. Navnlig har Arkivar Dr. Wigger [1]) søgt at forsvare baade Seglet og Dronningens Romerreise m. m. og mener blandt andet, at man ingenlunde har behøvet at styrke Troen paa Reliquien af det hellige Kors ved at forfatte et falskt Dokument; thi Middelalderens naive og troskyldige Befolkning troede uden Vanskelighed paa alle Reliqvier. Han indrømmer dog, at Seglet er ganske enestaaende og at Dronningens Yttring, at hun havde ødelagt en Mængde Klostre, unægtelig er mistænkelig. Dr. Wigger har i Forbindelse med Geheimearkivraad Lisch og Arkivraad Beyer omhyggeligt undersøgt det originale Dokument, og disse sagkyndige Lærde ere da komne til den Overbevisning, at Pergamentet og Skrifttrækkene ikke vække nogen Mistanke og at Brevet senest maa være skreven ved Aar 1300 [2]). Seglet er endnu i Behold, naar undtages, at Dronningens Ansigt paa det er klemt fladt og det meste af Kronen er brækket af [3]). Den lærde Forfatter slutter ikke desto mindre sin Afhandling [4]) med at antyde Muligheden af at Brevet dog kan være blevet forfalsket, men dette, siger han, kan saa ikke være sket senere end 15 eller 20 Aar efter 1270. Det var dog altsaa nok muligt, at Dokumentet var en

---

[1]) Dr. Wigger: »Über die Stiftung des Klosters zum heil. Kreuz in Rostock« &c. »Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde.« 39. Jahrgang. Schwerin, 1874, p. 20.

[2]) Men i Aaret 1300 var jo 18 Aar forløbne siden Dronningens Død!

[3]) Paa den Afbildning af Seglet, som findes i Thorkelins Diplomatarium I, Tavle IV, Nr. 5, ser Kronen ud som en Halvmaane. I Paludan-Müllers Afhandling Side 382 findes derimod en Tegning, der stemmer bedre med et Aftryk af Originalen, som jeg har set i Rostock.

[4]) Dr. Wiggers ovenfor citerede Afhandling Side 46—47.

»pia fraus«, som Klostrets Forstandere i Rostock have begaaet, fordi de ved et eller andet Uheld ikke havde modtaget noget Stiftelsesbrev fra Dronningen eller Bekræftelsesbrev fra Fyrst Valdemar, medens disse levede. Iøvrigt vare slige Forfalskninger meget almindelige i Middelalderen. Dersom jeg tør udtale min Mening om dette diplomatiske Spørgsmaal, tror ogsaa jeg, at Brevet er uægte. Naar Suhm [1]) i sin Danmarks Historie omtaler en »Vidisse« af Dokumentet, som i hans Tid fandtes i Danmark og som omspørges meget af Dr. Wigger, da synes dette at bero paa en Misforstaaelse af Suhm. Med velvillig Bistand af Cand. Mathiesen har jeg efterset det meget fuldstændige Diplomatarium i Geheimearkivet i Kjøbenhavn, uden at kunne finde den omtalte Vidisse. Det omtvistede Stiftelsesbrev findes afskreven baade for sig selv og blandet sammen, som Prof. Paludan-Müller har paavist, med Dronningens senere Gavebrev af 1272, hvilket kan have givet Anledning til Suhms Misforstaaelse. Geheimearkivet i Kjøbenhavn har som Gave fra det meklenborgske Arkiv modtaget et smukt og tydeligt Fotografi af det meget omtalte i ethvert Tilfælde meget gamle Stiftelsesbrev.

At hellig Korses Kloster i Rostock virkelig var oprettet ved det nævnte Tidspunkt, fremgaar af et utvivlsomt ægte Gavebrev, som Dronning Margrethe udstedte paa Nykjøbing Slot i Aaret 1272, og hvori hun skjænker dette Kloster Landsbyen Schmarl, som netop ligger i Nærheden af Hundesborg, hvor man veed, at hun havde kjøbt Jord af Fyrst Valdemar. Prof. Paludan-Müller opkaster ingen Tvivl om at Dronningen virkelig har stiftet Nonneklostret, og det har ogsaa al Sandsynlighed for sig, at hun virkelig har gjort det.

I en Afkrog af den gamle Hansestad Rostock, bag ved Universitetet og tæt under den middelalderlige Ringmur

[1]) Suhm: Historie af Danmark X, Side 65.

skjuler sig de endnu vedligeholdte Bygninger af hellig Korses Kloster med sin Kirke, sin Korsgang og sin Bolig for otte lutherske Konventualinder under en Forstanderinde, en »Domina«. Kirken er opført af Mursten og bestaar af et Hovedskib med tvende Sideskibe, der ere ligesaa høie, som dette. Bygningen har over alle tre Skibe et fælles stort Tag og er altsaa en saakaldet »Kirkehal«, hvis Hvælvinger bæres af otte høie Murstenspiller. Til Hallen støder et Chor, der afsluttes i Øst i Polygonform [1]). I Kirkens vestlige Ende hænger et gammelt Maleri, der fremstiller hele Legenden om Dronning Margrethes Stiftelse af Klostret: til venstre ser man hende i Rom, knælende for den hellige Fader, der er omgiven af Kardinaler og Munke. Margrethe modtager af Pavens Haand den kostelige Reliqvie: tre Splinter af det hellige Korses Træ. 2) Dronningen tilhest (»Sprænghest«), bærende en Monstrans, hvori Reliqvien. Hun er paa Hjemreisen og bliver fulgt af flere mandlige, beredne Ledsagere. Til høire fremstilles Søreisen. Man ser flere Skibe for fulde Seil i Storm og Uveir. Paa et af Skibene vejer et rødt Flag med hvidt Kors, hvis Ender dog ikke ere førte helt igjennem som paa Dannebrog. 3) Dronningen med Monstransen i Haanden og omgiven af Cisterciensernonner, ifærd med at stifte Hellig Korses Kloster. I Baggrunden ses Kirken, omtrent med det Udseende, den endnu har, og endnu længere borte Byen Rostock med Taarne og Spire. Under Billedet læses: »Anno 1270 is diss Kloster tho Gottes Ehre gestiftet van Margreten Könıgin van Dennemarken tho Ihre gedechtnisze tho blivendes tho Evigen Thieden. Gott bewar es vör allen üngelück.« For oven paa den ene Side: »Auff Pingest Avend verfertigt«, og paa den

---

[1]) Denne Kirkebygning kan dog neppe være den oprindelige. Den ligner i Stilen Mariebo Kirke paa Laaland og kan vist ikke være bygget før c. 1400.

anden: »Durch Carol Willebrandt verneuert«. Maleriet er altsaa »fornyet«; men hele Fremstillingen tyder dog hen paa, at det enten er en senere Kopi af, eller maaske en Overmaling af et gammelt Billede fra Middelalderen.

Choret i Hellig Korses Klosterkirke er utvivlsomt den mærkeligste Fortidslevning i hele den gamle Hansestad. Det er et sandt Stykke Middelalder, bevaret i hele sin Oprindelighed i den Tilstand, hvori det for mere end tre hundred Aar siden blev forladt af Cisterciensernonnerne. Endnu staa Nonnernes Sæder og Abbedissens prægtigt udskaarne gothiske Stol der. Gulvet er helt oversaaet med Ligstene over Abbedisser, Nonner, Geistlige og Adelige fra det 14de og 15de Aarhundrede. Høialteret er et smukt udskaaret og forgyldt Skab med Christus paa Korset, Apostle og Helgener samt med malede Fløidøre. Foruden dette findes der et mærkeligt Sidealter: »Hellig Korses Alter«, ligeledes med Christi Korsfæstelse og Lidelseshistorie. Dette Alter er fra Slutningen af Middelalderen, og paa dets Døre er malet Legenden om Keiserinde Helene, der reiser ud for at finde det hellige Kors. Man ser blandt andet, hvorledes hun lader det grave op m. m. Endvidere findes i denne Del af Kirken et stort smukt Monstranshus og to Reliquiegjemmer under Glas fra Nonnernes seneste Tid og som mærkeligt nok endnu ere skaanede. Det ene indeholder et lille udskaaret, paaklædt Billede af Maria med Barnet samt indviede Rosenkrandse, det andet Christusbarnet. Disse Billeder ere omgivne af en Mængde smaa broderede Silkepuder med indsyede Reliqvier af Helgener og med Paaskrifter paa Pergamentstrimler. Paa Væggene hænge adskillige Billeder, hvoraf et med Christus paa Korset og de fire Evangelister endogsaa naar tilbage til det 13de Aarhudredes Slutning: Klostrets første Tid.

Midt i alle disse ældgamle Omgivelser hænger Stifterindens, Dronning Margrethes Billede. Hun bærer

Kronen paa Hovedet, er ifort Hermelinskaabe, holder i venstre Haand sit kongelige Scepter og i høire en Model af Klosterkirken. Maleriet, der er udført i Olie og er omtrent 2½ Alen høit, viser os Ansigtet af en ung, blond Kvinde og svarer saaledes ikke til de Forestillinger, der knytte sig til Navnet »sorte Grethe«. Nedenunder Maleriet staar følgende plattydske Indskrift:

Biddet Gnade alletid vör de leve Küniginnen uth Dennemarken, de dit Kloster gestiftet heft tho de Ehre des hilghen Krüsses, dat er de leve Gott gnedig unde barmhertig sij, ere jaretidis sunte Martens awende da se starf Anno 1270.

Oversat paa Dansk: »Bed altid om Naade for den kjære Dronning udi Danmark, som har stiftet dette Kloster til Ære for det hellige Kors, at den kjære Gud maa være hende naadig og barmhjertig; hendes Aartid (c. anniversarium) (er) Sct Mortens Aften, da hun døde Aar 1270« (feilagtigt for 1282). Ved første Øiekast opdager man let, at Maleriet tilhører en senere Tidsalder og ved nærmere Eftersyn finder man i Kanten forneden Oplysning om, at det er Rostocker-Maleren Emanuel Block, der har malet og skænket det i Aaret 1673. Men Indskriften synes henvendt til de katholske Nonner, og hele Fremstillingen af Dronningen som Stifterinde med Kirkemodellen er saa aldeles i Middelalderens Stil, at man ogsaa her har god Grund til at tro, at Konstneren har kopieret et ældre, maaske paa hans Tid noget forfaldent Temperamaleri, omtrent fra 1500. Billedet har saaledes ikke nogen stor antikvarisk Betydning; det kan ikke være noget Portrait af den i 1282 afdøde Stifterinde; men det er et smukt Minde om hin berømmelige Dronning, og det holder endnu den Dag idag Traditionen om hende ilive, og endnu slynges der ved festlige Leiligheder Blomsterkrandse omkring den ormstukne Ramme.

Da Dronning Margrethe var død i Rostock i Aaret 1282, som det synes sidst i Dcbr. Maaned [1]), førtes hendes Lig til det nærliggende berømte Cistercienserabbedi, Doberan, hvis Velgjører hendes Fader, Hertug Sambor, havde været, og hvor hendes Frænde, Fyrst Valdemar af Rostock, nylig var bleven begravet [2]). Her stedtes nu ogsaa hun til Hvile, og det var ikkeheller noget usædvanligt, at Kvinder navnlig af høi Stand blev begravne hos Munkene. Valdemarernes Dronninger og Fyrstinder af deres Hus blev saaledes jordfæstede i Benediktinernes Klosterkirke i Ringsted, Valdemar Atterdags Dronning, Helvig, fandt sit Hvilested hos Munkene i Esrom, og Dronning Margrethe Valdemarsdatter nedlagdes først i Klosterkirken i Sorø, førend hendes Lig, Aaret efter, førtes til Roskilde.

Afbildning af Dronning Margrethes Gravstatue.

Nu fortiden kan dog Dronning Margrethe Sambirias Grav ikke længere paavises i Klosterkirken i Doberan; men i Chor-omgangen bag Alteret staar endnu,

[1]) I Begyndelsen af Dcbr. 1282 udstedte Dronningen i Rostock et Gavebrev til St. Agnetes Kloster i Roskilde. Af gamle Kildeskrifter berette følgende, at hun døde samme Aar: Annal. Esrom, S. R. D., I, 247, Anonymi Nestved. Chron. S. R. D., I, 372, Chron. Danor. præcipue Sialand. S. R. D., II, 632 og Laurentii Stralii Annales S. R. D., III, 314.

[2]) I Ernesti de Kirchbergs »Chronicon Mecklenburg.« hedder det Side 838 om Fyrst Valdemar: »— begraben zu Doberan,

indesluttet i en Kasse med Fløidøre, en Statue af Egetræ, der efter den ved Kirken bevarede Tradition har ligget paa hendes Grav. Denne Figur, der er 2 Alen 17" lang, fremstiller Dronningen som levende med aabne Øine men med Hovedet hvilende paa en Pude og med en Skammel under Fødderne. Hun har et broderet Pandebaand og et Slør, hvorover en lav Krone uden Lilier. Paa Brystet har hun et prægtigt Smykke, der hænger i en Guldkjæde. Hun er iført en blaa Kjortel med snævre Ærmer og derover en rød Kappe, hvis Folder hun samler med den venstre Arm. Høire Haand, der er smykket med Ringe, holder hun fladt paa Brystet. I venstre bærer hun en Bønnebog. Paa Fødderne ere spidse Sko. Farverne ere desværre fornyede med en grov Oliemaling saa at det, der forhen har været forgyldt, nu kun er bemalet med gul Farve; men der kan ikke være Tvivl om, at Statuen ogsaa fra først af har været malet.

»I ældre Tider,« skriver Lisch, »var det Brug i Nordtydskland, paa fyrstelige Personers Grave at opstille Trækister, »tumbæ«, med tagdannet Laag ligesom paa Helgenskrin. I disse lagdes de Afdødes Billedstøtter af Træ, hvilke man kunde se, naar Dørene, der dannede Taget, aabnedes. Et sligt Mindesmærke fandtes og er formodentlig endnu til i Barths Kirke i Ny For-Pommern paa Hertug Bogislav af Pommerns Grav« [1]).

Med Hensyn til denne Statues Alder antager jeg med Lisch [2]), at den er udført kort efter Dronningens Død, i al Fald er den neppe yngre end Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede. Kronens eien-

---

mit ihm dy Königynnen da von Denemarken Margareta, dy ouch dem Clostir günstig waz —«.

1) Dr. G. F. Lisch: »Minnen af Konnung Albrekt &c.«, kgl. Vitterhets Hist. och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. Mai og Juni 1876.

2) »Jahrbücher des Vereins für mekl. Gesch. und Alterthumskunde«, 39te Aargang, S. 48.

dommelige Form er i denne Retning betegnende. Senere hen i Middelalderen vare som bekjendt Kronerne altid prydede med Lilier, medens derimod den her værende Form helt tilhører det trettende Aarhundrede og blandt andet gjenfindes paa Margrethes Ægtefælles, Kong Christoffer Is. Segl[1]). Den Maade, hvorpaa Dronningen bærer Kappen, tilhører ogsaa Tidsalderen og er f. Ex. noget forskjellig fra de stive Folder, der ses paa Dronning Margrethe Valdemarsdatters Gravstatue i Roskilde. Den noget langlivede, folderige Kjortel, der maa tænkes samlet om Livet ved et Bælte, samt Bønnebogen, som Dronningen holder i Haanden, ere Træk, som gjenfindes i samtidige Gravstatuer. Sløret over Hovedet betegner den gifte Kone eller Enken, medens derimod det udslagne, glat kæmmede Haar i Middelalderen brugtes af Jomfruen.

I Tydskland var man, i Modsætning til Syd-Evropa og Frankrig, hvor man især anvendte Marmor eller Sandsten eller i al Fald Metal i Billedhuggerkonsten, stærk i at udskære i Træ, oftest Egetræ. Træskæreriet blev snart betydelig udviklet, især ved Udførelsen af en stor Mængde Alterskabe, som endogsaa forsendtes til andre Lande, deriblandt utvivlsomt ogsaa til Danmark. Naar Statuerne efter Tidens Skik skulde males med Tempeiafarver og forgyldes, kom det jo ikkeheller i Betragtning, af hvilket Stof de vare udførte.

Margrethes Statue i Doberan er det ældste Mindesmærke i sit Slags, som er os efterladt over en dansk Dronning. Ligesom Dronning Euphemias Billede i Sorø Klosterkirke[2]) og Dronning Margrethe Valdemarsdatters i Roskilde Domkirke har den her beskrevne Gravstatue sin historiske Betydning som et Værk, der er omtrent samtidig med hin berømte Dronning.

---

[1]) Thorkelin: »Diplomatarium Arnæ Magnæanum« Tome I, Tab. II., Fig. 7.

[2]) »Danske Mindesmærker«, udgivne af en Forening, Kbhvn 1869. Tome I, Tavle XLI.

NOGLE BEMÆRKNINGER OM CARL D. DANSKES BILLED I BRÜGGE.

Af *Docent*, *Dr.* E. LØFFLER.

Blandt de gamle Stæder i Flandern indtager Brügge utvivlsomt en meget fremragende Plads. Rigtignok ere de Dage længst forbi, da den rige By som Medlem af Hansaen, som Oplagssted for Englands Uld og Orientens Luxusvarer spillede en Hovedrolle i Verdenshandelen og ved sine Borgerfruers Pragt vakte en fransk Dronnings Misundelse; rigtignok er dens Handel svunden ind til en Ubetydelighed, og dens Gader ere stille og folketomme, men den har, hvad Udseendet angaaer, i en aldeles forbausende Grad formaaet at holde Stand mod nyere Tiders nivellerende Indflydelse og vækker saaledes ikke mindre Interesse ved sin Architektur end ved sin Historie. Paa det store Torv (groote markt) kneise endnu Hallerne og den vældige Beffroi, hvis Klokker fordum samlede Borgerskabet til Raadslagning eller Kamp; Byen har et prægtigt gammelt Raadhuus og mange tildeels anseelige Kirker, og endelig gjemmer den i det ærværdige Hospice de St. Jean et Minde fra Middelalderen, hvortil under alle Omstændigheder meget faa Stæder i Europa formaae at opvise Mage. Selv Privat-Architekturen er endnu i alt Væsentligt den gamle, og Brügge har en saadan Velstand paa massive, med Trappegavl — undertiden ogsaa med Sculpturer — prydede Steenhuse, at disse blive fuld-

stændigt afgjørende med Hensyn til Gadernes Præg. Især ved Canalerne træffer man ofte høist maleriske Partier, men ogsaa her er nu fredeligt og stille, og, hvor fordum Nordens og Sydens rigt ladede Handelsskibe gyngede, seiler nu Svanen uforstyrret omkring, og udbreder Aakanden sine store skjoldformede Blade.

I Udkanten af Byen, ikke langt fra Banegaarden, ligger den høitopragende gothiske Kathedral St. Sauveur[1]). Det er en Muursteensbygning fra det 12te og 13de Aarhundrede, som senere er bleven forøget bl. a. ved Tilbygning af flere Capeller, og som, foruden et prægtigt Midtskib med Korsfløie, tillige har tvende lavere Sideskibe, der halvkredsformigt fortsætte sig udenom Choret. Dette sidste er ved en i Renaissancestiil opført Væg af sort og hvidt Marmor adskilt fra den foranliggende Deel af Kirken og paa begge Sider prydet med en Dobbeltrække af fortrinligt udførte gothiske Chorstole; Kirkens Indre er næsten fuldstændig restaureret med sine oprindélige Decorationer og gjemmer sjeldne Skatte af gamle Malerier saavelsom kostbare Messing-Gravplader, men det indeholder tillige — hvad der for os Danske maa have særlig Interesse — mærkelige Erindringer om vor berømte, forlængst hedengangne Landsmand: Carl d. Gode[2]).

Som bekjendt besidder vor Literatur en fortrinlig Afhandling om denne mærkelige Mand af Geheimearchivets lærde Forstander, Conferentsraad Wegener[3]). Det berettes heri, hvorledes Knud d. Helliges Dronning Edele, efter hendes Gemals Mord i Albani-Kirken i Odense 1086, drog tilbage til sin Fader Grev Robert d. 1ste af Flandern, ledsaget af

---

[1]) Til Kirkens Historie kan sammenlignes: Verschelde: De Kathedrale van S. Salvator te Brugge 1863.
[2]) Under dette Navn (Charles le Bon) er Carl den Dag i Dag velkjendt over hele Flandern.
[3]) Carl Danske, Greve af Flandern 1839.

sin unge Søn Carl, og hvorledes denne voxede op ved sin Morfaders Hof, øvet i al mandig og ridderlig Idræt. Tidligt finde vi Carl paa Tog til det hellige Land, hvor man endog senere tilbød ham Kronen, og, da hans Fætter Balduin døde 1119, besteg han efter dennes udtrykkelige Ønske og under stor Tilslutning af Folket den flanderske Grevestol. Ved sine Herskergaver, sin Kjækhed og Hengivenhed for Kirken lykkedes det ham stadigt meer og meer at befæste sin Anseelse, saaledes at man endog 1125 tilbød ham den tydske Keiserværdighed; dertil var han en meget from Mand, som begyndte sit Dagværk med at uddele Almisse og synge Psalmer i Kirken, og, naar han spiste i sin Hal med Landets Stormænd, vederkvægede han tillige 13 Fattige fra sit eget Bord. Da en frygtelig Hungersnød i Slutningen af hans Regjeringstid hjemsøgte Flandern, stræbte han med en sjelden Menneskekjærlighed at lindre de Fattiges Kaar; men Carl var tillige en myndig Landsfader, som optraadte med Kraft mod de Stores Feidelyst og vaagede strengt over Landefredens Overholdelse. Af denne Grund maatte han naturligviis skabe sig Fjender blandt den raa og urolige Adel, og, da han den 2den Marts 1127 forrettede sin vante Morgenandagt i Donatian-Kirken i Brügge, blev han uformodet overfaldet og dræbt. Et Mirakel, der skete ved hans Lig, maatte efter Datidens Anskuelser snart føie Helgenglorien til Martyrkronen; hans Mænd saavelsom Folket reiste sig til Hævn, og under heftige Kampe, der tilsidst dreiede sig om selve Donatian-Kirken, bleve Morderne adspredte eller dræbte. Hans jordiske Levninger bleve høitideligt bisatte paa samme Sted, hvor han havde lidt Døden for sin Retfærdigheds Skyld, og lige til Slutningen af forrige Aarhundrede vedblev man her at mindes den 2den Marts ved særegne kirkelige Høitideligheder. Da Donatian-Kirken blev ødelagt af Republikanerne 1794, reddedes Helgenskrinet og førtes til St. Sauveur; ligeoverfor hænger et gammelt Billed (Maleri), der efter Wegeners Formodning er det samme

som, eller overeensstemmende med det, Montfaucon meddeler, og som efter dennes Mening skal være forfærdiget i Carls levende Live. — »Naar engang — saaledes slutter Wegener — en dansk Mand besøger denne Kirke og lader Tanken gjennemløbe de fremfarne Tider, saa vil han ikke glemme at spørge om det unge Skud af Danmarks Kongestamme, der brødes af Stormen i disse Egne, og hans Veiviser vil pege paa hiint Billede og sige: Dette er den hellige Carl Danske«.

Da jeg sidst afvigte Sommer under et Ophold i Brügge besøgte St. Sauveur, var det min første Tanke at oplede Minderne om vor navnkundige Landsmand. Ifølge en Bemærkning hos Warnkönig[1]) havde de 1835 endnu været tilstede, men hvorledes saae de egentlig ud, og existerede de overhovedet 1876? Efter nogen Søgen faldt mine Øine paa et lille, temmelig mørkt Capel tilvenstre for Høichoret; jeg traadte ind gjennem Gitterdøren og fandt ligefor mig en Skriftestol under et Vindue med brogede Ruder, tilhøire et Altar, over hvilket var anbragt et Helgenskriin eller Reliqviegjemme, og tilvenstre høit paa Væggen et stort gammelt Billed, som jeg strax erkjendte for en Afbildning af Carl den Danske. Billedet, der havde en Høide af omtr. 4 Alen[2]), var malet paa en Træplade og udskaaret efter sit Omrids. Det forestiller en ung, næsten skjægløs Mand med skarpe Træk og et noget fremtrædende Underansigt, iført en lang, rød, guldknappet Kjortel bræmmet med Hermelin og en underlig formet, ligeledes rød Hue; i sin ene Haand holder han et Pengestykke, Godgjørenhedens Symbol, i den anden et draget Sværd med forgyldt Haandfang. En gylden Rosenkrands hænger ned over Brystet, og om Livet bærer

---

1) conf: Wegener pag. 120.

2) nøiagtigere fra Toppen af Huen til Underkanten af Fodstykket 3 Alen 21 Tom. Montfaucon bemærker, at Carl skal have været 9 Fod høi (!).

Fig. 1. Carl den Danskes Billed i Kirken Saint Sauveur i Brügge.

han et sort, baldyret Bælte, hvori er anbragt en ligeledes sort Pung, der saavelsom Bæltet er prydet med gyldne Zirater. Under Billedet, som det kostede megen Umage at opmaale og tegne baade paa Grund af den indskrænkede Plads og den dæmpede Belysning, var paa en sort Tavle anbragt følgende Inscription med smaa forgyldte Bogstaver:

afbeeldsel
van den geduchten prins
karel den goeden
XIII graeve van vlaende-
ren voortyds gestaen heb-
bende op de galderie der
cathedraele kerke van s'
donaes in brugge ver-
nieuwt in het jaer 1609
door Z, hoogweerdig-
heyd carolus philippus
de rodoan IV bisschop
van brugge.

Altret paa den modstaaende Væg frembyder langt mindre Interesse. Det er af mørkegraa Steen, prydet med 8 Statuetter i gothiske Nicher, og skal ifølge en Bemærkning hos Weale[1]) være en Deel af Vilhelm van Halewins Gravmæle[2]), der blev ødelagt i Begyndelsen af nærværende Aarhundrede; Halvdelen blev dog reddet og 1827 opstillet paa sin nuværende Plads. Ovenover Altret i en rummelig Niche, hvis Ornamentik tilhører Renaissancetiden, er anbragt et Reliqviegjemme, som er en simpel og aabenbart nyere Gjengivelse af St. Ursulas berømte Helgenskriin i Hospice de St. Jean, og som indeholder en lille rødmalet Kasse,

[1]) Bruges et ses environs. 1875. p. 104. 5.
[2]) V. van Halewin var Herre til Uutkerke og døde 1455.

paa hvilken staaer skrevet med forgyldte latinske Bogstaver:

OSSA
SANCTISSIMI PRINCIPIS
CAROLI COGNOMENTO
BONI FILII S: CANUTI,
REGIS DANIÆ.

Saavidt Capellets Indhold. Som det vil sees af ovenstaaende Beskrivelse, ere altsaa Wegeners Angivelser i Hovedsagen rigtige, og endnu den Dag i Dag gjemmer St. Sauveur Carl d. Danskes Billed og Helgenskriin; men desuagtet er der hos Wegener indløbet en eiendommelig Feiltagelse, som aabenbart beroer paa, at han, i al Fald da han udgav sin Afhandling, ikke personlig havde havt Leilighed til at besøge Brügge. Det i St. Sauveur opbevarede Billed er nemlig ubetinget forskjelligt fra det, der findes hos Montfaucon [1]). Dette sidste er som bekjendt Brystbilled, medens det andet afbilder Carl i heel Figur og overnaturlig Størrelse, og der vil derhos ved nærmere Sammenligning vise sig saadanne Uovereensstemmelser med Hensyn til Ansigtets Udførelse, Huens Form, Knappernes Antal, Plads og Størrelse samt Rosenkrandsens og Knappernes Farve (hos Montfaucon siges Rosenkrandsen at være brun og Knapperne røde) at de tvende Billeder, naar undtages en vis almindelig Lighed i Henseende til Dragt og Ansigtstræk,

Fig. 2. Carl den Danskes Billed efter Montfaucon: Monumens o. s v. T. II, MDCCXXX p. 48.

---

1) Monumens de la Monarchie françoise. Tome II. MDCCXXX. p. 48.

afgjort maa erkjendes som forskjellige fra hinanden; Montfaucon angiver desuden, at Originalen til det hos ham meddeelte Kobberstik fandtes i en Privatsamling[1]). Hvad Alderen angaaer, tør jeg ikke yttre nogen Mening om Montfaucons Billed, da jeg ikke kjender Originalen, og Copiens techniske Udførelse uden Tvivl er stærkt moderniseret; derimod troer jeg med temmelig Sikkerhed at turde udtale den Anskuelse, at Billedet i St. Sauveur ikke alene er meget gammelt, men, hvad der er mærkeligere, at det nærmest maa opfattes som Portrait. Jeg skal i Korthed fremstille mine Grunde for den her udtalte Opfattelse.

Naar man betragter Carl d. Danskes Billed i St. Sauveur, kan man ikke undgaae at blive opmærksom paa en eiendommelig Modsætning i dets Totalpræg. Den stive Stilling og særegne Dragt fører uvilkaarligt Tanken tilbage til længst forsvundne Tider, medens derimod Coloreringen udviser den samme techniske Behandling, som man er vant til at see paa Malerier fra Frederik d. 2dens eller Christian d. 4des Dage. Grunden til denne Modsætning bliver imidlertid indlysende nok, naar man gjennemlæser den under Billedet anbragte Indskrift, thi af denne fremgaaer, at den 4de Biskop i Brügge: Carolus Philippus de Rodoan, der over-

---

1) Det hedder hos Montfaucon Tome II p. 47 og 48: »Ce portrait a été copié par ordre de M. de Gagnieres, sur l'original qui se trouvoit alors chez M. le President Richardot. Les Flamans ont été fort curieux depuis longtems de tirer et conserver les portraits de leurs Princes. Celui-ci paroît avoir été tiré d'après nature. L'habit, les boutons et le bonnet qui est d'une forme extraordinaire, sont rouges: le chapelet qu'il porte au cou est de couleur brune. — — Les Historiens disent qu'il avoit neuf pieds de haut; et l'on assure que ses os, que l'on conserve à Bruges, font foi qu'il étoit de cette taille«. Tilbage bliver kun den Mulighed, at det Portrait, hvorefter Kobberstikket hos Montfaucon er udfort, er en efter Hukommelsen malet, fri Bearbeidelse efter Billedet fra St. Donatian.

hovedet interesserede sig meget for Carl og for at bevare hans Minde blandt Folket, i Aaret 1609 lod Billedet restaurere, hvilket kun kan forstaaes saaledes, at han lod det male paany. Det er altsaa et gammelt, maaskee endog meget gammelt Billed, vi her have for os, men opmalet[1]) i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede og i den hos Datiden brugelige Maneer. At det herved har tabt i kunsthistorisk Interesse, følger naturligviis af sig selv, men som reent historisk Monument betragtet troer jeg desuagtet, at det besidder betydelig Værdi. Naar man tager Hensyn til den Pietet, hvormed Carl navnlig dengang omfattedes i Flandern, saa er det lidet sandsynligt, at man skulde have tilladt sig mere indgribende Forandringer med hans Billed; det fremtræder endnu — hvad jo næsten paabydes af den udskaarne Form — i sin gamle Dragt, Sværdet har den gamle Skikkelse[2]), og Ansigtet er saa eiendommeligt, at det ikke alene maa antages at gjengive de oprindelige Træk, men tillige at kunne fortjene Navn af Portrait. Som Tegningen viser, er det et kraftigt, ikke fyldigt Aasyn, vi her have for os, med store, skarpe Træk, dybe Tankefurer mellem Øinene og et alvorligt, noget asketisk Udtryk; det er derhos ganske eller næsten ganske blottet for Skjæg og nedentil noget fremtrædende som hos Personer, der have Underbid. Et saadant Ansigt er i den Grad afvigende fra den hollandsk-flanderske Type, saaledes som Renaissancetidens Malere have skildret os den, og som den kan sees den Dag i Dag,

---

1) »vernieuwt«; hos Weale (Bruges et ses environs p. 105) »repeint en 1609, ce qui lui a tout-à-fait ôté son caractère«. At jeg, hvad det sidste angaaer, ikke kan være enig med ham, fremgaaer af det Følgende.

2) Om Dragter og Vaaben fra den ældre Middelalder kan sammenlignes: Hefner-Alteneck: Trachten des christl. Mittelalters. I. 1840—54; Herbé: Costumes français 1840; Weiss: Kostümenkunde 1864, og Eye und Falke: Kunst und Leben der Vorzeit, 1858.

at man i 1609 vanskeligt var faldet paa at male det, dersom det ikke allerede havde foreligget i Originalen, og jeg har en stærk Formodning om, at det heller ikke var kommet frem paa denne, dersom den ikke havde været Portrait. Hvorvidt jeg nu har Ret i min Forudsætning om Portraitlighed, faaer jeg naturligviis overlade Læserens Skarpsindighed at bedømme; kun det skal jeg med Bestemthed fastholde, at det Billed, hvoraf jeg her har meddeelt en omhyggelig Tegning, er det, der fordum opbevaredes i Donatian-Kirken, og at det er ubetinget forskjelligt fra det, som Montfaucon meddeler i sine: Monum. de la Monarchie françoise [1]).

[1]) Af andre Billeder af Carl end de her og hos Wegener p. 120 omtalte (hvilke sidstnævnte, der findes i »Die excellente Cronic van Vlandern« og i Sanderi: »Flandria illustrata«, ere fuldstændigt forskjellige fra Billedet i St. Sauveur og utvivlsomt kun Phantasiestykker), maa jeg endnu nævne to. 1) Det ene, som aabenbart er Facsimile efter et gammelt Træsnit, findes ved Slutningen af den franske Oversættelse af Wegeners Afhandling i »Recueil de chroniques, chartres et autres documents concernant l'histoire et les antiquités de la Flandre Occidentale, publié par la Soc. d'Emulation de Bruges« Tome 9 og støtter sig, hvad baade Ansigt og Dragt vise, utvivlsomt paa et ældre Portrait, maaskee netop Billedet fra St. Donatian. 2) Det andet er malet paa en af Skabsdørene, som dække et lille Maleri af Memling (eller Bouts), der findes i St. Sauveur og forestiller den hellige Hippolyts Martyrdom; men, da S. Carolus (jeg formoder det maa være Carl d. Danske) er fremstillet som Olding med langt Skjæg og i fuldstændig Pladerustning fra det 15de Aarhundrede, er dette Billed naturligviis kun et Phantasieproduct. — Den lille Gjengivelse af Billedet fra St. Donatian, der er trykt som Titelvignet til den franske Oversættelse af Wegeners Afhandling, er baade saa simpelt udført og saa unøiagtig, at den ganske er blottet for videnskabeligt Værd; ikke engang Inscriptionens Ordlyd er rigtig gjengivet. Mærkeligt nok berører Oversætteren ikke med et Ord dette Billeds Forskjellighed fra det hos Montfaucon.

Støttet af den romerske Kirkes mægtige Indflydelse har »Charles le Bon« i Aarhundreder levet i det flanderske Folks Erindring, og han lever der endnu, skjøndt de særegne Høitideligheder, der feiredes i Donatian-Kirken til hans Ære, ere forsvundne med denne. Hans menneskekjærlige Sind og Godgjørenhed mod Geistligheden i Forbindelse med hans tragiske Skjæbne skaffede ham Martyrkronen, og Kirken optog ham blandt sine Hellige, men indtil Dato er han dog kun »bienheureux«, og, naar Wegener omtaler ham som »Helgen«, maa dette alene forstaaes med Hensyn til Flandern. Man adskiller nemlig i den katholske Kirke forskjellige Grader af Hellighed: *venerabilis* &: heroisk-christelig, *beatus* (sanctissimus?, bienheureux) &: Local-Helgen og *sanctus* (canoniseret) &: Helgen i hele Kirken. Imidlertid er der netop for Øieblikket stærk Udsigt til, at han vil opnaae denne sidste Værdighed, thi efter hvad Sognepræsten ved St. Sauveur meddeelte mig, arbeider man ivrigt i Rom paa at faae ham canoniseret, og, dersom dette lykkes, hvorom man nærede det bedste Haab, vil hans Cultus for Fremtiden tage et hidtil ukjendt Opsving; han vil da ikke alene i Flandern have en Helgens Rang, men nyde en saadan i alle de Lande, der befinde sig indenfor den romerske Kirkes Omraade.

EN NOTITS OM PLANTEVÆXTEN I DANMARK I »BRONCEALDEREN«.

Af E. ROSTRUP.

Vor Kundskab om Dyreverdenen i Danmark i den forhistoriske Tid, og særlig om dens Betydning for Landets Indvaanere i »Stenalderen«, er forholdsvis betydelig. Desto mindre kjende vi til Planteverdenens Forhold til Mennesket i hine Tider; i det mindste synes kun meget lidt herom at være offentliggjort, hvilket har undret mig saa meget mere, som der andetsteds, og navnlig i Pælebygningerne i Schweitzer-Søerne, er fundet Levninger af en saa stor Mængde Planter, som dels have været dyrkede, dels aabenbart benyttede af Befolkningen.

Efterat jeg for et Aars Tid siden til nogle Archæologer udtalte min Beklagelse over dette mangelfulde Kjendskab for vort eget Lands Vedkommende, har jeg fra Hr. Cand. mag. Henry Petersen modtaget til Bedømmelse flere Plantelevninger, der ere forekomne i Fund fra de forskjellige forhistoriske Kulturperioder, og som forekomme mig at have tilstrækkelig Interesse til at fortjene Offentliggjørelse, om ikke af anden Grund, saa for at henlede Opmærksomheden paa, ad hvilke Veje de botaniske Studier ogsaa her hjemme kunne komme Archæologien til Hjælp.

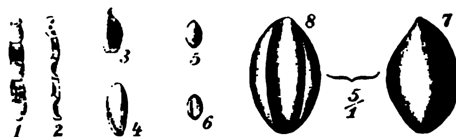
Jeg skal dog ikke paa dette Sted nærmere gjøre Rede for de paabegyndte Undersøgelser af de mig tilstillede Plantelevninger, hvorimod følgende Fund allerede nu fortjener at offentliggjøres.

I Juli 1876 modtog jeg et Stykke af et Broncekar, hidrørende fra et laalandsk Broncealdersfund. Broncestykket (i Museet betegnet B. 1376) var 8 Centimeter langt og 6 Centimeter bredt, udvendig forsynet med smukke bølgeformede, i hinanden slyngende Ornamenter, indvendig dækket af et 3—5 Millimeter tykt Lag af avnelignende Strøelse, et Lag, som desværre ved Opgravningen var bleven renset og skrabet altfor omhyggeligt bort af de øvrige Broncesager. Det nævnte Lag dannede en sort sammenhængende Skorpe, hvis Bindemiddel var iltet Bronce, der ogsaa havde meddelt hele Laget en spanskgrøn Farve. Ved forsigtigt at løsne Partier af Skorpen, og udpræparere dens enkelte Dele, viste den sig at bestaa af følgende Gjenstande. Hovedmassen var Brudstykker af Avner, blandt hvilke der dog ogsaa fandtes adskillige ganske hele, som i Form og Størrelse fuldkommen stemmede overens med Hvedeavner; den skjæve Form med fremspringende Kjøl har de vel fælles med Rugavner, men deres stærkere hvælvede Form, buttere Ende og stivere, tykkere Beskaffenhed lod næppe nogen Tvivl om, at Avnerne hidrørte fra Hvedeax. Desuden fandtes et helt Hvedekorn, 5^{mm} langt, med dyb Bugfure, helt omsluttet af Inderavnerne (paleae). Endvidere fandtes flere Brudstykker af Hvedeaxets Bul eller Axedel; det største sammenhængende, meget zigzagbøjede Stykke bestod af 5 Axeled, som hver især vare sammentrykte, 2—3^{mm} lange og $1\frac{1}{2}$^{mm} brede. Saavidt det ringe Materiale tillader at dømme herom, synes denne Hvedesort at slutte sig nær til den i Schweitz' Pælebygninger fundne lille Sommerhvede, som af Oswald Heer er kaldt »der kleine Pfalbautenweizen, *Triticum vulgare antiquorum*«, der udmærker sig ved smaa Korn, skarpt kjølede Avner og korte Axeled.

Endnu mere overraskende var det, mellem de omtalte Avner at finde to hele Hirsekorn eller Frugter af Hirse, ***Panicum miliaceum L.***, med sine karakteristiske, helt omsluttende Avner. De vare 3^{mm} lange, 2^{mm} brede og 1^{mm}

tykke, og efter at have fjærnet et tyndt Lag omgivende »Spanskgrønt« viste Avnerne om den ene Frugt sig endnu ligesaa glinsende som hos de friske Korn, med hvilke jeg anstillede en Sammenligning. Ogsaa enkelte af Hirsens tynde Topgrene fandtes mellem Avnerne.

Det er ikke sandsynligt, at disse tvende Kornsorter ere indførte som Kornvare, da de fandtes sammen med deres Avner, ja endog med Axeled og Topgrene, og saaledes aabenbart ere nedlagte, i det mindste til Dels, som hele Frugtstande (Ax og Toppe). Man tør vel altsaa antage, at der allerede i Broncealderen har fundet Hvedekultur

Afbildning af de i Broncekarret fundne Plantelevninger.

Fig. 1. Fem sammenhængende Axeled af et Hvedeax, set fra Fladen.
Fig. 2. Det samme set fra Kanten.
Fig. 3. En Yderavne (*gluma*) af Hveden.
Fig. 4. Den øvre Inderavne (*palea superior*) af Hveden.
Fig. 5-6. Et Hirsekorn (*Panicum miliaceum L.*) med omgivende Avner, set fra Ryg- og Bugside, i naturlig Størrelse.
Fig. 7-8. Det samme i 5 Ganges Forstørrelse.
(Alle Fig. med Undtagelse af 7 og 8 i naturl. Størrelse.)

Sted paa Laaland, og hvad der er mærkeligere: Hirsekultur! Hirsen, Romernes »milium«, vides ikke at have været dyrket her i Landet i den historiske Tid, men det er ikke urimeligt, at den har kunnet trives her og været dyrket i det mindre hos os paa samme Tid, da Trapa natans voxede paa Laaland, thi denne findes ogsaa nu navnlig i de samme Egne, hvor Hirsen dyrkes. At Hirsen dog endnu kan modnes hos os, ikke alene i Haver, men ogsaa paa fri Mark, i det mindste i varme Sommere, derom vidne Exemplarer, som i moden Tilstand ere samlede mellem Hørsæd paa Falster, indførte med fremmed Sædefrø. I Sydeuropa dyrkes

den nu sjeldnere end forhen; at den allerede blev dyrket af Beboerne af Pælebygningerne, bevises af en til de bekjendte Fund hørende stor Klump af forkullede Hirsekorn.

Hvis dette Fund kan betragtes som tilstrækkeligt til at constatere, at Hirsen har været dyrket paa Laaland i Broncealderen, saa tør man vel deraf drage den Slutning, at i alt Fald Sommertiden har været snarere mildere end kjøligere, end Tilfældet er for nærværende Tid, eller med andre Ord, at vort Klima dengang mere har nærmet sig et Fastlandsklima end nu.

For at tydeliggjøre Broncefundets Karakter og Ælde meddeles nedenfor en af Cand. mag. Henry Petersen affattet Beskrivelse af de enkelte Broncesager:

»Ved at grave omkring en Sten paa Gaardmand Niels Aalborgs Mark af Nagelsti, Thoreby Sogn, Musse Herred paa Laaland, fandtes i 1875 en Del Broncegjenstande liggende samlede c. 3 T. under Jordens Overflade. Disse vare:

1) En stor Del Brudstykker af et Hængekar af Bronce, der har været omtr. $5\frac{1}{4}$" vidt over Mundingen, prydet med Bølgeornamenter, paa Bunden med et Ornament med spiralbøjede Spidser.
2) En $5\frac{1}{4}$" l. Paalstav af Bronce med Skaftflige og Øsken (= Fig. 184 i Wors. Nord. Olds.). Eggen er stump og har, som det synes, aldrig været skærpet.
3) En $2\frac{1}{2}$" l. Broncecelt med Øsken. Eggen er paa denne meget skarp.
4) Brudstykke af Bladet til en stor Broncekniv (med Skafttunge). Bruddet synes gammelt.
5) Afbrudt Blad af en meget smal Broncekniv, med fine Ornamentstriber langs hver Side af Ryggen.
6) Brudstykke af en ejendommelig prydet Broncebøjle til en brilleformet Fibula, der maa have haft stærkt hvælvede Skaale. Om Bøjlen slutter endnu et Brudstykke af Tornen. Sønderbrudt i Oldtiden.

7) En oval aaben Broncering $2\frac{7}{12} \times 2\frac{1}{12}$" vid med flade Knopper for Enderne, i Randen prydede med Stregsirater.

8) Et $2\frac{1}{2}$" vidt, hvælvet Broncearmbaand med en svagt ophøjet Knop til den ene Side og to endnu svagere Knopper eller Tværbaand i lige Afstand fra denne.

9—11) Brudstykker af, som det synes, tre selvstændige Ringe af tynd Broncetraad. $3\frac{1}{4}$" vide.

12) En $\frac{11}{12}$" vid Spiralring af Bronce. Vindingerne ere fladt udslaaede henimod den ene Ende, den anden Ende er afbrudt i Oldtiden. Omgangenes Antal er nu 7.

13) En $\frac{5}{6}$" tyk flad Klump sammensmeltet Bronce af uregelmæssig Form. $2\frac{1}{2}$" l.

Broncekarret ses at have været fyldt med Strøelse eller Avner, som til Dels ere blevne gjennemtrængte af Ir og endnu sidde fast paa et Stykke af Bunden. Da Rester af det samme kan spores paa et Par af de andre Gjenstande og synes afskrabet paa flere — ligesom paa de fleste Stykker af Broncekarret — have sandsynligvis alle Sagerne været nedlagte i Broncekarret, som almindeligt i slige Fund.

Oldsagerne have i Museets Protokol Nr. B. 1365—76«.

»BISPEGRAVEN« PAA SJØRING KIRKEGAARD.

Af

J. B. Løffler.

Blandt det betydelige Antal Gravminder fra den tidligere Middelalder, vi eie trindt om i Landet og vel navnligt i Jylland, betegne nu kun meget faa de Grave, hvorover de oprindeligt have dækket; thi Slægt efter Slægt skulde finde det sidste Hvilested i den samme Kirke eller paa den samme Kirkegaard, og de gamle Grave maatte da Tid efter anden vige Pladsen for nyere. Det var sjeldent Pietetsfølelse, der frelste Mindestenene fra at dele Gravenes Skjæbne, men i Reglen rent praktiske Hensyn, idet de gjerne vare smukt tilhugne, flade Stene af den haarde Kamp, der ypperligt lode sig anvende som Materiale ved Reparation af Kirkernes Mure, som Fliser i Gulvene eller Trin foran Dørene, selv om enkelte ophøiede Figurer eller Ornamenter prydede deres Overflade. Vistnok har Aarhundreders Slid eller Veirligets Paavirkning sløvet Ornamenternes Former og, hvor Indskrifter findes, vanskeliggjort disses Tydning; men den haarde Sten har dog ofte bevaret saa betydelige Rester af de oprindelige Træk, at Fysionomiet af den Tid, til hvilken den hører, klart skinner igjennem. Undertiden har ogsaa det, at Mindestenenes Former ikke tillode et saadant, fra deres oprindelige Bestemmelse forskjelligt Brug, at den plastiske Udsmykning var af usædvanlig og stærkt iøinefaldende Art,

eller at en eller anden Tradition knyttede sig til Gravmindet, ikke blot afværget dets Ødelæggelse, men i enkelte Tilfælde som f. Ex. ved liden Kirstins og Prinds Buris' formentlige Grave paa Vestervig Kirkegaard endogsaa gjort, at det ikke er blevet fjernet fra den Grav, hvorover det oprindeligt er lagt.

At et Gravminde, som det vi her ville beskjeftige os med, den saakaldte »Bispegrav« paa Sjøring Kirkegaard i det

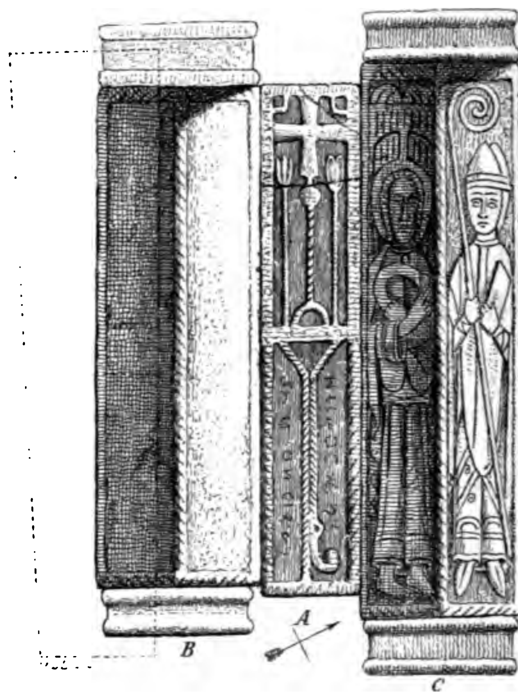

Fig. 1. »Bispegraven« set fraoven

sydvestlige Thy[1]), staar bevaret til vor Tid, synes saaledes nærmest at hidrøre fra, at de sidstanførte Betingelser for Bibeholdelse i fuldt Maal have været tilstede, idet ikke blot Monu-

[1]) Hundborg Herred, Thisted Amt.

mentets Form og Prydelser ere i høi Grad eiendommelige, men Sagnet desuden lader en Biskop være jordfæstet under det. — Gravmindet (Fig. 1), der ligger faa Alen Syd for Kirkens halvrunde Korslutning, er udført af grovkornet, graaligrød Kamp, og bestaar af to Prismer, som mellem sig have en flad, aflang-firkantet Sten og for Enderne rektangulaire Stenplader, der med deres halve synlige Høide naa op over Prismernes Rygge. Den flade Sten synes altsaa ifølge dens Stilling nærmest at maatte betragtes som den egentlige Gravsten, og Prismerne som en Art Kenotafier, der ere knyttede til den, forat det Hele kunde danne et anseeligt Monument. Af de to prismatiske Stene har den nordre (Fig. 1, C) paa begge de synlige Skraaflader Billedarbeider, udførte i lavt Relief, hvoraf det paa Nordsiden viser os en Biskop i fuldt Ornat med Krumstaven i den høire Haand og den hellige Skrift i den venstre, medens det paa Sydsiden fremstiller en kvindelig, bevinget Figur med Glorie om de lange, nedfaldende Lokker. Hænderne hvile korslagte paa Brystet, og i den venstre ses en Gjenstand, der vistnok nærmest maa forklares som et Skriftbaand. Langebek fremsætter den Gisning, at det kan være St. Katharina (fra Alexandrien), som var Hjørring Bys Skytshelgen[1]), men denne Formodning synes kun at være støttet paa, at Graven indeslutter en af Vendsyssel Stifts Biskopper, en Antagelse, der, hvad vi senere skulle søge at paavise, vistnok er blottet for al Sandsynlighed[2]). Saavel det nordre Prisme som det søndre (Fig. 1, B), hvis Sider ere uden nogensomhelst Prydelse, have tougsnoede Baand langs Ryggene og for Enderne. Paa den mellem Prismerne liggende flade Sten (Fig, 1, A), som desværre er brudt i to Stykker, er udhugget en eiendommelig, sammensat Figur, der leder Tanken hen paa de i den katholske Kirke benyttede Processionsredskaber. Øverst

[1]) Danske Atlas V. 1, 451.
[2]) Af St. Katharinas Atributter — Hjulet, Sværdet og Trolovelsesringen — finde vi intet Spor paa Stenen.

paa Stenen (Vest) ses et ligearmet Kors, baaret af en tougsnoet, forneden tvedelt Stav, som tilligemed to brændende Kjærter ere fæstede til en vandret liggende Plade. Fra dennes Underside udgaa to skraatstillede Arme, der samle sig til et Skaft, hvis nederste Del er udarbeidet som et krumbøiet Greb, bestemt til at omfattes med høire Haand. Saavel til begge Sider for Skaftet som langs Ydersiderne af Stenens øverste Halvdel og hen over Pladen, paa hvilken Korsstaven hviler, har der oprindeligt været Indskrift, men Vind og Veir have desværre medtaget Overfladen saa stærkt, at nu kun enkelte og for Størstedelen spredte Bogstaver med Sikkerhed lade sig læse[1]). Udfor Korsets venstre Side

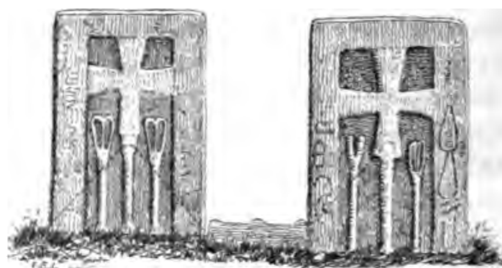

Fig. 2. De østre Endestene sete forfra.

staar det største Antal Bogstaver, der findes i Sammenhæng . . . . . VIX.SVM.OD . . . , af hvilke de fleste ved gunstig Belysning — tidlig Morgen eller henimod Solnedgang — vise sig meget tydeligt[2]). De fire Stenplader, som staa for

1) Af det Forhold, at Indskriften har strakt sig hen over Fladen paa Stenens Midte, lod det sig formode, at Dekorationen rettest burde opfattes som to hinanden uvedkommende Fremstillinger, af hvilke den ene gaar fra Midten opad og den anden nedad, men dels vil denne sidste næppe kunne finde nogen fyldestgjørende Fortolkning som Helhed, og dels have vi andetsteds Exempel paa, at Indskrift kan være anbragt indenfor selve Dekorationens Begrænsningslinier.

2) Meddeleren har undersøgt Stenen om Aftenen ved kunstig Belysning, uden dog derved at opnaa noget betydeligere Resultat.

Enderne af Prismerne (Fig. 1 og Fig. 2) ere prydede med Kors af lignende Form som det paa Midtstenen, og have alle til begge Sider for Korsstammen Figurer, der muligen skulle fremstille brændende Lys.

Gravmindet danner altsaa, saaledes som det nu ligger, en af flere enkelte Dele symetrisk sammensat Helhed, i hvilken dog de Uregelmæssigheder findes, at de tre vandret liggende Stene ere af ulige Længde[1]), at Prismerne have forskjellige Tværsnit[2]), og at Reliefferne paa det søndre Prismes to Endestene ere betydeligt lavere end de paa det nordre. Hvor uvæsentlige disse Forskjelligheder i og for sig kunne synes at være, og hvor let de end lade sig forklare ved Mangel paa Raamateriale af samme Dimensioner og Lyst til Afvexling i Arbeidsmaaden, saa faa de dog en ikke ringe Betydning ved at sammenholdes med de rigtignok noget uoverensstemmende Efterretninger, vi have om »Bispegraven« fra tidligere Tider.

I »Marmora Danica« (1741) omtales den, saavidt Meddeleren bekjendt, for første Gang, og her gives os følgende Beskrivelse (II, 347): »Paa Kirkegaarden ved Sjøring træffe vi fire jevnsides liggende Grave, af hvilke den første dækkes af en triangulair Sten, tre Alen lang og én Alen bred, lagt saaledes, at de to Sider ere tilgjængelige for Betragtning. Paa begge dens Sider er der udhugget Billeder. Paa den ene nemlig et Billede af en Biskop, hvad man kan slutte af Bispedragten, Huen og Staven; paa den anden ses Billedet af en Kvinde i en gammeldags Kvindedragt. Med denne Sten ere to andre forbundne, hvoraf hver naar en Længde af to Alen, men en Brede af én Alen; de ere prydede med Korsets Tegn og andre Mærker. Samme Skik-

---

[1]) Det nordre Prisme er 2 Al. $19^1/_4$ Tom. langt, $19^1/_4$ Tom. bredt og $13^1/_4$ Tom. høit; det søndre, 2 Al. $12^3/_4$ T., $19^1/_4$ T. og $11^1/_2$ T. Den mellemliggende Sten har en Længde af 2 Al. $14^1/_2$ T. til en Brede af $12^1/_4$ T.

[2]) Disse ere antydede ved de punkterede Linier i Fig. 2.

kelse har den anden og tredie Grav eller rettere Gravsten, naar undtages, at her ikke findes Spor af indhugne Figurer. Den fjerde Grav derimod dækkes af en firkantet Sten, hvorpaa man ser Korsets Tegn«. — Omtrent tredive Aar senere (1769) finde vi »Bispegraven« omtalt af Langebek[1]), der, skjøndt han henviser til Marm. Dans. Beretning, utvivlsomt har søgt Oplysning om den paa selve Stedet. Efter at have beskrevet Prismet med Figurerne og dets to Endestene som et selvstændigt Gravminde, fortsætter han. »Nær ved dette Monument til høire Side ligger end en trekantet prismatisk Gravsteen, næsten af samme Størrelse, men uden udhugne Figurer, samme har og en Steen ved Hovedet og en anden ved Fødderne, paa hvilke nogle simple Figurer vise sig. Endnu ligger der tvende andre lange og smale Gravsteene med Kors og andre Figurer paa, som tykkes være af samme Alder, og kanskee har henhørt til forbemeldte Monumenter«. Danske Atlas' Beretning afviger altsaa hovedsagentligt fra Marm. Dans. deri, at medens denne omtaler tre Prismer og én flad Sten, nævner hin to Prismer og to flade Stene. — En Snes Aar efterat Langebek skrev (1790) finde vi endelig Graven omtalt af Suhm, der udelukkende dvæler ved Prismet med Basreliefferne, af hvilket han endogsaa meddeler en Tegning[2]).

Trods disse Efterretningers Uoverensstemmelse med Hensyn til de enkelte Mindestenes Antal og Form, synes det altsaa at fremgaa, at der før Midten af forrige Aarhundrede fandtes fire selvstændige Gravminder paa Sjøring Kirkegaard, hvoraf de tre først i en senere Tid kunne være samlede til ét Monument; thi ikke blot omtales de enkelte Mindestene hver for sig, hvad man upaatvivleligt ikke vilde have gjort, dersom »Bispegraven« dengang havde set ud som nu, men Langebek omtaler Prismet uden Skulpturer som liggende

[1]) D. Atl. V. 1, 451.
[2]) Danmarks Hist. IV, 321. Paa Tegningen er den østre Endesten betydeligt smallere end den vestre.

Fig. 3. Gravsten fra Kjerte Kirkegaard.

Fig. 4. Gravsten fra Magleby Kirkegaard.

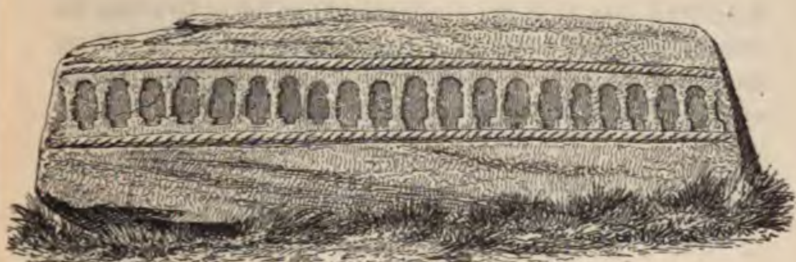

Fig. 5. Gravsten fra Tullebølle Kirkegaard.

tilhøire for det, paa hvilket Bispen er udhuggen, og den flade Sten, der udfylder Rummet imellem begge Prismer, nævnes i Forening med en anden lignende, som muligen maa søges i en Gravsten, der tidligere har ligget henkastet paa Kirkegaarden, og nu er indsat i den søndre Ydermur paa

Kirkens Skib[1]). Føie vi hertil de ovenanførte Uligheder mellem Prismerne, Midtstenen og Endestenene, da maa en overveiende Sandsynlighed siges at tale for, at Mindesmærket over »Bispegraven« ene maa søges i Prismet med Figuren og dets Endestene, hvor klart det end er udtalt gjennem de to andre Gravminders Former, at de tilhøre samme Tid, ja, man kunde fristes til at sige, skylde samme Mester deres Tilbliven. Man kunde muligen af denne saa bestemt udtalte Samtidighed fremsætte den Gisning, at Mindesmærket oprindeligt havde været ordnet paa en lignende Maade som nu, senere var blevet skilt ad i dets enkelte Dele, og derpaa i en endnu sildigere Tid igjen samlet, fordi man betragtede det som umiddelbart indlysende, at de enkelte Stene hørte til ét Monument; men herimod maa, foruden det allerede Anførte, og selv om vi se bort fra, at Marm. Dan. omtaler tre prismatiske Stene, bemærkes, at vi ikke blot her i Landet, men, saavidt Meddeleren bekjendt, ogsaa i Udlandet forgjæves søge Gravminder, der blot tilnærmelsesvis ere sammensatte som det her omhandlede, medens en enkelt prismatisk Sten navnlig i England ikke er nogen usædvanlig Form for en Gravsten fra den tidligere Middelalder[2]). Foruden Prismerne paa Sjøring Kirkegaard kjende vi hos os hidtil kun fire, af hvilke det ene oprindeligt har ligget paa Kjerte Kirkegaard i Fyn[3]),

[1]) Vi skulle dog her anføre, at der ved Sydsiden af Sjøring Præstegaards Stuehuslænge ligger et Brudstykke af en ældgammel Gravsten, paa hvilken der kan ses et Kors i lavt Relief, og at der som Trappesten ved Kjøbmand Lamberts Gaard i Thisted (Nørregade 53) findes en mærkelig Gravsten fra den tidligere Middelalder, der efter Sigende skal være kommen fra Sjøring. En ved Meddeleren udført Tegning af denne Sten saavelsom af den, der er indsat i Skibets Mur, findes i det antik. topogr. Arkiv.

[2]) R. Gough: »Sepulchral monuments in Great Britain« I. og Cutts: »The sepulchral slabs and crosses«.

[3]) Stenen, der nu findes i Museet for nordiske Oldsager i Kjøbenhavn, er tidligere afbildet i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1869. S. 147.

to findes henholdsvis paa Tullebølle og Magleby Kirkegaarde paa Langeland (Fig. 3—5) samt den fjerde paa Gjellerup Kirkegaard ved Herning[1]).

Som ovenanført knyttes den Tradition til Gravmindet, at en Biskop skal være jordfæstet under det, og Figuren, der er udhuggen paa Prismets høire Side i Forbindelse med Sagnets Karakter, synes ogsaa at støtte den i en ikke ringe Grad[2]). Marm. Dan. indeholder to forskjellige Former, under hvilke Traditionen er kommen til os, hvoraf den ene er tilsendt Pontoppidan fra Jylland, og den anden hidrører fra et af en Justitsraad B. Helverschou forfattet Manuskript. Ifølge dette skal Kirkegaarden af Stedets Beboere kaldes »hellig Andreas Kirkegaard«, og Gravmindet dække over en Biskop Mule, der, da han var paa Hjemreisen fra Bremen for at stifte Vestervig Kloster [!], led Skibbrud i Vesterhavet og kastedes op paa Thorup Strand. Dette Sagn, der i en noget forkortet Form er optaget af Langebek[3]) og Suhm[4]), antages tildels at have sit Ophav i den historiske Efterretning, at Vendsyssel Stifts første Biskop, Magnus (1065), druknede i Elben, da han reiste fra

1) Henry Petersens og J. B. Lofflers Indberetning til Direktionen for de nationale Mindesmærkers Bevaring om Undersøgelsesreisen paa Langeland i 1875—76. For Oplysningen om Gjellerupstenen skylder jeg Prof. Magnus Petersen Tak.
I Roskilde Domkirke findes en Gravsten, der i Hovedformen nærmer sig de her omtalte. Efter Dekorationen og Bogstavernes Karakter kan denne Sten, der ifølge Indskriften har dækket over en Kantor Olaus, ikke være ældre end det 15de Aarhundredes Begyndelse. En ved Meddeleren udført Tegning af Stenen haves i det antik. topogr. Arkiv.

2) Saavidt Meddeleren bekjendt have vi intetsteds Exempel paa, at Billedet af en Biskop eller anden høiere Geistlig kan være udhugget paa en Ligsten, uden at den dækker eller oprindeligt har dækket over Vedkommendes Grav. Figuren paa Stenens venstre Side maatte naturligen fremkomme for Symetriens Skyld, ifølge den valgte prismatiske Form.

3) D. Atl. V. 1. 451.

4) Danmark Hist. IV. 321—22.

Bremen, efter at være bleven indviet af Erkebiskop Adalbert[1]). Begge de ovennævnte Kilder og navnlig Suhm finde det ikke usandsynligt, at Sagnet er en noget forvansket Gjengivelse af denne Beretning, og at det virkelig er Biskop Magnus' Grav, vi have paa Sjøring Kirkegaard; men selv om Historien ikke udtrykkeligt nævnede Elben som Stedet, hvor Ulykken skete, saa maatte vi dog forkaste denne Antagelse af Grunde, som nedenfor skulle anføres. — Den Form af Sagnet, der er tilsendt Pontoppidan fra Jylland, og paa Stedet skal være gaaet i Arv fra Slægt til Slægt, beretter, at en Biskop, ligeledes ved Navn Mule, tilligemed sin Familie ligger begraven paa Kirkegaarden. Det fortælles, at da Bispen var høitideligen indviet i England til at beklæde Bispedømmet blandt Irerne, blev han paa Søreisen til Irland overfalden af en heftig Storm, led Skibbrud, og kastedes i Land paa Jyllands Kyst. Da han en Tid lang havde opholdt sig paa »Færgegaarden« (»Ferregaarden«) i Vang Sogn[2]), beskyldte han Sønnerne af Mølleren i Vang for at have plyndret sig, og idetmindste to af disse bleve paa denne Anklage førte til Galgen. Det viste sig imidlertid senere, at Klagemaalet havde været falskt, thi de rette Ransmænd bleve opdagede, og kort efter døde saavel Bispen som hans Familie af Smitsoten, den sorte Død, der paa den Tid var trængt ind i Jylland. Da der endnu ikke fandtes Kirke eller Kirkegaard i Vang Sogn, førtes Ligene til Sjøring og jordfæstedes ved Kirken her, der var én af Thyboernes fire mest ansete saakaldte Fjerdings- eller Høvdings-

[1]) Hvitfeldts Bispekronike 106. 4to.

[2]) Kirkebyen Vang ligger en lille Mil N. V. for Sjøring; Thorup By en knap Fjerdingvei S.—S. V. for Vang og tre Fjerdingvei fra Havet. Ved det nordvestre Hjørne af den udtørrede Sjøring Sø ligger endnu en ret anseelig Gaard, der bærer Navnet »Færgegaarden«. Omtrent en halv Fjerdingvei S. Ø. for denne findes det ældgamle paa en Holm i Søen anlagte Voldsted, »Færgegaardsborgen« kaldet.

kirker[1]). »Dette skete«, tilføier Pontoppidan, »naar man kan fæste Lid til Sagnet, ved det Herrens Aar 1350, paa hvilken Tid hin bekjendte Farsot efter Hvitfelts Beregning hjemsøgte vore Lande«. — Traditionen, der knytter sig til Bispegraven, er nu saa godt som ukjendt paa Stedet, men for henved 50 Aar siden levede den endnu blandt Befolkningen og fortaltes omtrent paa følgende Maade. Paa den sorte Døds Tid strandede et fremmed Skib paa Vestkysten af Thy. Af Mandskabet vare de fleste døde, men nogle kom dog levende i Land, blandt hvilke en Biskop fra England, som trak sig tilbage for Strandboerne, der nærmede sig, og i Frastand lod dem forstaa, at Pesten havde raset ombord paa deres Skib, samt at han selv og de øvrige i Land komne Skibsfolk vare syge og uundgaaelig maatte dø, hvorfor han advarede dem fra at komme nærmere. Kystboerne agtede dog ikke paa Advarselen, og Følgen deraf blev, at de bleve smittede saa at Pesten udbredte sig videre her i Landet, hvor den anrettede stor Ødelæggelse, og Sagnet slutter med at fortælle, at Biskoppen døde og blev jordfæstet paa Sjøring Kirkegaard[2]).

---

[1]) Sjøring Kirke, der ligger faa hundrede Alen Nordøst for Voldstedet af den gamle Kongsgaard Sjøring Borg, hvor Knud den Hellige ifølge Knytlingasaga skal have opholdt sig, da Oprøret udbrød i Jylland, er en meget anseelig af hugne Kampestenskvadere opført Bygning. Den bestaar af Skib og Kor med halvrund Apsis og synes at maatte henføres til Aarene omkring 1150. Blandt de arkitektoniske Enkeltheder fortjene navnligt Søileskafterne ved den nordre Portal at fremhæves, idet deres Former utvivlsomt skyldes Forbilleder, der ere laante fra Træarkitekturen. En ved Meddeleren udført Tegning af Portalen findes i det antik. topogr. Arkiv.

[2]) Ifølge velvillig Meddelelse fra Stedets Præst, Hr. Pastor Madelung, der fra 1826—48 var Sognepræst i Vang og Jannerup, og i sidstnævnte Aar blev kaldet til Sjøring og Thorsted. Pastor Madelung skylder jeg ligeledes den Oplysning, at en Fordybning, der findes paa Sjøring Kirkegaard tæt

Langebek omtaler ikke den Sagnform, som er tilsendt Pontoppidan fra Jylland, men Suhm, der næppe kan have haft nogen anden Kilde end Marm. Dan., kombinerer Udsagnet i Helverschous Manuskript, at Kirkegaarden kaldes »hellig Andreas' Kirkegaard«, med Traditionen, at Bispen skal være død af den sorte Død, paa en aldeles utilstedelig Maade, idet han siger: »En anden Sagn vil dog, at her ligger begravet Bisp Anders Mule af Vendsyssel, som døde 1354 i den sorte Død«[1]). For at lempe Traditionen efter de historiske Beretninger, har man altsaa tidligere henført de i Sagnene omhandlede Begivenheder til Aarene 1065 og 1354, men selv om Maaden, paa hvilken Tillempningen er sket, var bedre motiveret, maatte den dog forkastes, da selve Gravmindet paa det Bestemteste afviser begge de anførte Aarstal. Se vi nemlig hen til Stilen i Figurerne, Korsformerne og Karakteren i de endnu bevarede Bogstaver, da er det utvivlsomt, at de Stene, som ere samlede under Navnet Bispegraven, maa henføres til Tiden mellem Aarene omkring Midten af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede[2]), i hvilken Bisperne Tyge I, Orm I, Trugoth og Orm II styrede Bispedømmet i Børglum. Om disses Dødsmaade vide vi Intet, men Sandsynligheden taler i ethvert Tilfælde for, at de ere begravede i Domkapitlets anseelige Kirke i Børglum.

Sydvest for Kirken, endnu kaldes »Pestkulen« og ifølge Sagnet skal skrive sig fra hin Farsots Tid. Dette Sted skyes stadigt som Begravelsesplads.

[1]) Andreas af Børglum, der, saavidt Meddeleren bekjendt, intetsteds forekommer med Tilnavnet Mule, omtales første Gang som Biskop i Mai 1345, da han var tilstede paa Konciliet i Helsingborg. Han døde, som hos Suhm anført, 1354, men om Dødsaarsagen haves aldeles ingen Efterretninger.

[2]) Man sammenligne Korsformerne med de, der findes paa »liden Kirstins« og Kanniken Attos Gravstene paa Vestervig Kirkegaard. Aarb. f. nord. Oldk. 1876 S. 29 og 41.

Ifølge det her Meddelte er der altsaa aldeles Intet, der støtter den Gisning, at Gravmindet er lagt over en af Børglum Stifts Biskopper, og vor Kirkehistorie hjemler i det hele intetsteds den Antagelse, at en Biskop fra noget andet Stift i Danmark skulde være bleven jordfæstet paa Sjøring Kirkegaard; men de jydske Sagn lade da ogsaa Mindestenen dække over en engelsk Geistlig, der led Skibbrud paa denne Del af Thylands Kyst At vi i Irlands og Englands Bispekrøniker forgjæves søge Oplysning om den i Sagnet omhandlede Begivenhed, modbeviser i dette Tilfælde ikke Traditionens Paalidelighed, thi det siges jo, at han først skulde tiltræde Bispedømmet, og der har altsaa endnu næppe kunnet være knyttet nogen Begivenhed til hans Navn i den irske Kirkes Historie[1]).

Men om end saaledes muligvis en »Electus« til et irsk eller engelsk Bispedømme med flere af sit Følge i anden Halvdel af det 12te eller Begyndelsen af det 13de Aarhundrede har lidt Skibbrud ud for Thorup Strand og senere er bleven begravet paa Sjøring Kirkegaard under den med Bispefiguren smykkede Sten, medens hans Ulykkesfæller jordedes under de andre med hin samtidige Gravminder, saa er det sikkert, at en lignende Begivenhed indtraf i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede længere mod Syd i Nærheden af Vestervig, og at det er denne, som i en væsentlig Grad har bidraget til de lokale Sagns ovenanførte Former. Under Aaret 1524 hedder det nemlig i den af Povl Helgesøn paa Latin forfattede »Skibyske Krønike«[2]).

»Den 24de Dag i September Maaned omkom Magister Hans (Johannes) Mule, der nyligt var viet til Bisp i Oslo,

[1]) Jeg skylder Prof. G. Stephens min forbindtligste Tak for den særdeles Imødekommenhed, hvormed han har søgt Oplysning om dette Spørgsmaal, uden dog at disse Undersøgelser have ført til et Traditionen støttende Resultat.

[2]) Rørdam: Hist. Kildeskr. I. 59. Smhld. Roskilde-Aarbogen 1448—1549 smstds. I. 355.

ved et Skibbrud ikke langt fra Vestervig Kloster. Skibet var i den heftige Storm kastet paa Grund, og da det søndersloges, sprang Bispen med 9 andre Mænd i en Baad, men alle druknede i den voldsomme Søgang. De af Skibets Besætning, der havde klamret sig til Vragstumperne kom, som det ofte hændes, uskadte i Land, da Bølgegangen var taget af. Der gik det Ord mellem Menigmand, at Bispen havde endt sine Dage paa denne Maade, som Straf fordi han ved Rænker havde opnaaet Bispeværdigheden.« —

I første Halvdel af indeværende Aarhundrede har man idetmindste to Gange foretaget Udgravninger i Jordsmonnet, som Mindestenene dække, men ingen af disse have ført til noget egentligt Resultat. I Sjøring Kirkeprotokol findes saaledes anført: »I Aaret 1831 d. 24—25—26 og 27 Juli var Kong [!] Kristian den Ottende her i Amtet; han besaa Sjøring Volde og Bispegraven paa Kirkegaarden, som han foranstaltede aabnet. Den blev ikke undersøgt til Bunden, men dog saa dybt, at det kunde ses, at den er muret af tilhugne Kampesten ligesom Kirken«. Omtrent ved samme Tid skal Biskoppen i Aalborg Stift[1]) have havt til Hensigt at undersøge Graven, men da Arbeiderne vare komne et Stykke ned i Jorden, randt det En af dem i Tanker, at Bispen skulde være død i Pestens Tid, og de vare da ikke at bevæge til at fortsætte Gravningen[2]). For om muligt at faa yderligere Støtte for den Formodning, at flere Grave dækkedes af Mindestenene, samt for at komme til Kundskab om den i 1831 fundne Gravs Leie, Indhold og Bygningsmaade, besluttede Meddeleren i Foraaret 1875 (11 Mai) at foretage en omhyggelig Undersøgelse af Gravstedet. Da det var at for-

[1]) Det maa enten have været Stiftsprovst, vicarius episcopi, Stockholm eller N. Fogtmann.

[2]) Efter Udsagn af en af Arbeidsfolkene, som dengang deltog i Gravningen. Manden erindrede med Bestemthed, at Mindestenene vare samlede som nu, og at Midterstenen var itubrudt.

mode, man vilde træffe paa Skeletter eller Dele af saadanne, henvendte jeg mig til Hr. Distriktslæge, Dr. med. P. Heiberg i Thisted med Anmodning om velvilligst at ville overtage den anatomiske Del af Undersøgelsen, hvilken Anmodning Dr. Heiberg imødekom med største Beredvillighed.

Efterat Mindestenene med Undtagelse af det nordre Prismes to Endestene vare førte til Side, paabegyndtes Udgravningen paa det Sted, hvor Midtstenen havde ligget. Kun faa Spadestik under Jordoverfladen traf man paa Skeletdele af et ungt Individ, der laa samlede paa ét Sted og uden nogensomhelst Orden[1]). Skjøndt Skeletdelene og deres Leie i Forhold til Mindestenene bestemt tydede hen paa en voldsom Forstyrrelse af Gravstedet, lod Meddeleren Udgravningen i Dybden fortsætte, og kort efter stødte Arbeiderne omtrent 1 Al. 10 Tom. under Jordoverfladen paa Oversiden af en lang, smal Sten, der laa ud for Midten af Endestenenes Mellemrum, følgende Hovedretningen Ø.—V. Stenen, som var raat udkløvet af Kamp, havde en Længde af 1 Al. $20^1/_2$ Tom. til en gjennemsnitlig Brede af ca. 5 Tom., og syntes at hidrøre fra en tilintetgjort Gravkistes søndre Sidemur. Faa Tommer fra Stenens Nordside laa Dele af et menneskeligt Skelet, sammenkastede i en Bunke[2]). I disse Levninger af en Grav havdes altsaa et yderligere Vidnesbyrd om, hvor hensynsløst man var gaaet frem ved tidligere Udgravninger, men den fundne Stens Retning, Dybden, hvori den laa, og Skeletdelene gave dog den Oplysning, at der paa dette Sted havde ligget en ældgammel Grav.

---

[1]) Af Ben fandtes: Brudstykke af høire Isseben, do. af Underkjæben med 4 Mælkekindtænder, do. af høire Skulderblad og $^1/_2$ høire Laarben.

[2]) Af Ben optoges: 4 Halshvirvler, høire Overarmben $14^1/_2$ T., venstre do., Brudstykker af Ribben, høire Laarben $18^1/_2$ T., venstre do., Brudstykke af høire Skinneben, samt venstre do. $14^1/_2$ T.

Da Undersøgelserne nordefter ikke førte til noget Resultat, lod Meddeleren en Tværgrøft paabegynde mod Syd, og efter næppe et Kvarters Forløb ramte Spaderne mod Sten, der kun laa 12 T. fjernede fra den ovenomtalte lange, kløvede Kampesten. Jorden blev bortgraven fraoven, og i en Dybde af 1 Al. 3 T. naaede man Dækstenene over en Gravkiste, der omtrent fulgte Retningen Ø.—V. Da Dækstenene, hvis Antal var fem, vare rensede for den omgivne fugtige Jord, viste det sig, at de vare tilhugne af Kamp, og at de tre vestligste havde en noget større Høide (ca. 3 T.) end de to østligste. — I Overværelse af Stedets Præst, Hr. Pastor Madelung, Distriktslæge, Dr. med. Heiberg, Kapellan Madelung, samt enkelte af Omegnens Beboere bleve nu Dækstenene fjernede, og man saa da en aflang—firsidet, af kløvede Kampesten bygget Grav, hvis Længdesider skraanede sammen mod Fodenden (Fig. 1 og Fig. 6). Graven, som havde en Dybde af 12 T., var indvendig 3 Al. 2 T. lang, 19 T. bred ved Hovedenden og 14 T. bred ved Fodenden. Bunden var belagt med faststampet Blaaler, og samtlige Sidestene stode med Granitens naturlige Farve. Mellem nedstyrtet Jord og Smaastene laa Resterne af et Skelet i fuldstændig Uorden[1]). Af Kraniet fandtes Nakkepartiet 10 T.

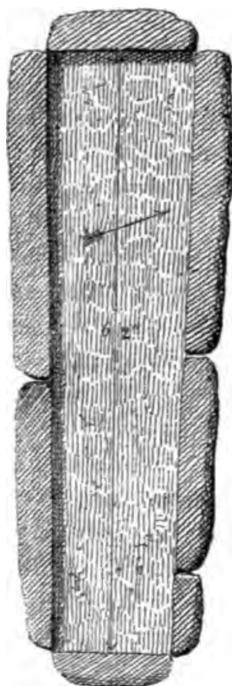

Fig. 6. Gravkisten efterat Dækstenene vare fjernede.

---

[1]) Af Skeletdele fandtes: 29 Tænder, høire og venstre Overarmben tildels bevarede. Brudstykke af høire Albueben, 3 Haandrodsben, 1 Fingerled. Brudstykke af høire Hofteben, høire

fra Gravens vestre Ende og et Stykke af Pandebenet paa Bækkenets Plads, Tænder vare spredte i hele Graven og et Fodrodsben laa i Nærheden af Hovedet. Nakkebenet, Dele af Issebenet, Tindingebenet og Basis af Hjerneskallen vare i et helt Stykke fyldte med en fedtet Masse, hvori talrige Cholestearinkrystaller. Kun høire Overarmben og høire Laarben syntes at indtage deres oprindelige Leie. Alle Benene vare i høi Grad skjøre og defekte, saa at kun de nedenstaaende Maal med Sikkerhed kunde tages. Efter Tændernes Udvikling og Slid samt Muskelinsertionerne etc. udtalte Dr. Heiberg den Formodning, at Individet havde været en ældre Mand af spinkel Bygning og vistnok under Middelhøide. At denne Grav, der med sin halve Brede laa udenfor det søndre Prisme (Fig. 1), tidligere havde været aabnet, fremgik ikke blot af dens Indhold, men tillige deraf, at Dækstenene med Undtagelse af den østligste vare fra Sjøring Kirke hidrørende Kvadere, hvis omhyggeligt tilhugne Flader vendte ned mod Graven. — Da Undersøgelsen hermed var tilendebragt, rensedes Graven omhyggeligt for Jord, og Benene nedlagdes saavidt muligt i deres naturlige Leie, hvorefter den tillukkedes med Dækstenene. Jordfylden blev nedkastet og faststampet, og samtlige Mindestene henlagdes i den Orden og paa det Sted, hvor de havde ligget før Aabningen.

Hvormeget vi end maa beklage, at tidligere Eftergravninger have tilintetgjort mange værdifulde, ja vel endogsaa positivt afgjørende Oplysninger om de her jordfæstede samt om Gravenes og Mindestenenes indbyrdes Forhold, saa er det dog konstateret, at der har ligget mindst to af samme Materiale byggede Grave tæt op til hinanden og i lige Dybde under Jordoverfladen. Om vi maa søge »Bispens« Hvilested i den endnu bevarede Grav, i Resterne af en saa-

Laarben 16 T., venstre do., høire Skinneben $12^1/_2$ T., venstre do., 5 Fodrodsben, 5 Mellemfodsben og 2 Taaled.

dan Nord for denne, eller paa et Sted under Mindestenene, hvor der eilænger findes nogetsomhelst Spor tilbage, have vi altsaa intet Middel til at afgjøre, og Meddeleren lod derfor ingen Forandring foretage i samtlige Stenes indbyrdes Stilling eller i deres Leie i Forhold til Kirken[1]).

[1]) Efter Affattelsen af nærværende Meddelelse er min Opmærksomhed bleven henledet paa følgende af Prof. Høyen i en af hans Skizzebøger anført Bemærkning om »Bispegraven«.

»Da Engelstoft besøgte Faye (Konferentsraad Faye var Amtmand over Thisted Amt fra 1805—43) laa Stenene adsplittede, blot en eneste af de opstaaende stod halv forrykket i Nærheden af den ene prismatiske. Om Prismernes Ender vare raa eller dekorerede vidste Faye som det syntes ikke. I ethvert Tilfælde er det vel 3 Ligstene.« (Antik. topogr. Arkiv Nr. 15. Jylland 1835.)

OM DEN YNGRE JERNALDER I NORGE.

AF O. RYGH.

Den yngre Jernalder er den af alle de arkæologiske Perioder, som er rigest og fyldigst repræsenteret i Norges Fund og Samlinger. I Christiania Universitets Oldsagsamling udgjøre for Tiden Sagerne fra yngre Jernalder efter Nummerantallet i Katalogen over tre Femtedele af Samlingens hele Forraad af Oldsager fra den hedenske Tid, og i de øvrige større Samlinger er Forholdet vel omtrent det samme, om det ikke er endnu mere til Gunst for Hedendommens sidste Tidsrum. Der er ingen Tvivl om, at de bevarede norske Fund fra dette Tidsrum i Antal meget langt overgaa de danske, og det tør være et Spørgsmaal, om de ikke endog overgaa de svenske, uagtet ogsaa Sverige utvivlsomt har en stor Rigdom af Fund fra yngre Jernalder og sandsynligvis har langt flere Gravhauger fra denne Tid end Norge.

Det er dog ikke blot ved sit store Antal, at Norges Oldsager fra yngre Jernalder komme til at indtage en udmærket Plads blandt det arkæologiske Materiale for dette Tidsrum, men ogsaa — og det maa vel siges, især — ved Fundenes forskjelligartede, alsidige Indhold. Medens saa godt som ingen af de overhovedet kjendte Oldsagtyper fra den skandinaviske yngre Jernalder ganske savnes i Norge, haves her en Mængde Arter af Oldsager, som andensteds mangle eller kun ere meget svagt og ufuldstændigt repræsenterede, i rigeligt Antal, tildels i Hundreder af

Exemplarer, og i en uendelig Variation af Former. Dette gjælder navnlig, men ikke alene, om Vaaben og en Mængde forskjellige Slags Redskaber af Jern. De norske Fund give som Følge deraf et meget fuldstændigere Billede af Tidens Liv, forsaavidt dette kan afspeile sig i Jordfundene, end de svenske og danske, og blive derved af særegen Vigtighed.

De allerfleste af disse Fund ere nu beskrevne i Nicolaysens Norske Fornlevninger og i Aarsberetningerne fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring for de sidste ti Aar. Disse Beskrivelser have dog paa Grund af de Skrifters Plan, hvori de ere meddelte, ikke kunnet blive meget fuldstændige, og Fundenes store Mængde gjør det desuden, navnlig for den, der ikke har kunnet studere Oldsagerne des nøiere i selve Samlingerne, vanskeligt at faa et Overblik over Materialet, tilstrækkeligt til at gjøre det muligt i større Udstrækning at benytte det til videnskabelige Undersøgelser. Hensigten med nærværende Afhandling er først og fremst at gjøre saadan Benyttelse lettere ved at give en ordnet Oversigt over det rige Materiale, som foreligger. Den yngre Jernalder maa, uagtet den staar os nærmest i Tid, siges at være den hidtil mindst bearbeidede af de arkæologiske Perioder for de skandinaviske Landes Vedkommende. Da Forarbeider derfor her i høi Grad savnes, vil den Oversigt, jeg skal forsøge at give, alene kunne blive en ganske foreløbig, og den vil blive temmelig ujevn; paa de fleste Punkter vil jeg vel være nødt til at lade mig nøie med at referere og beskrive uden at kunne meddele noget væsentligt Bidrag til Stoffets videre Bearbeidelse.

Med Hensyn til Begrændsningen af Begrebet »yngre Jernalder« kan jeg henvise til, hvad jeg har anført om

Inddelingen af Jernalderen i min Afhandling om den ældre Jernalder i Norge i Aarbøgerne for 1869. Senere Studier og Fund have kun bidraget til at styrke min Overbevisning om den der fulgte Tvedelings Rigtighed. Hvad jeg her behandler under Navnet »yngre Jernalder«, svarer saaledes til det sidste af Jernalderens tre Afsnit efter den af danske Arkæologer nu almindelig antagne Inddeling (den yngste Jernalder, Vikingetiden). Anderledes stiller Forholdet sig til den af Dr. Montelius opstillede og i Atlasset til hans »Sveriges forntid« gjennemførte »rent kronologiske« Tredeling af Jernalderen, idet den yngre Jernalder efter den af mig fulgte Begrændsning foruden Dr. Montelius's tredie Afsnit kommer til at omfatte omtrent Halvdelen af de Oldsager, han har indtaget under det andet Afsnit.

I.

Fundenes Fordeling over Landet. Forholdet mellem ældre og yngre Jernalder i denne Henseende[1]).

I alle de arkæologiske Perioder har Bebyggelsen strakt sig længere mod Nord i Norge end i Nordeuropas andre Lande til samme Tid[2]), en naturlig Følge af Landets forholdsvis gunstige klimatiske Forhold, som ogsaa i vore

---

[1]) Forkortelser, benyttede i Afhandlingen: C = Christiania Universitets Oldsagsamling. CM = samme Universitets Mynt-Cabinet. B = Bergens Museum. T = Videnskabsselskabets Samling i Trondhjem. Aarsb. = Aarsberetningerne fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring. N. Fornl. = Nicolaysens Norske Fornlevninger. Lorange = Samlingen af norske Oldsager i Bergens Museum af A. Lorange. Bergen 1875.

[2]) Se Oversigterne for de forskjellige Perioder i Nicolaysens med Aarsberetningen for 1875 følgende Register til Foreningens Skrifter S. IX.

Dage sætte Norges nordligste Landskaber istand til at underholde en meget stærkere Befolkning, end noget andet Land paa samme Breddegrad kan opvise. Dette viser sig ogsaa i den yngre Jernalder. Nordgrændsen for Bebyggelsen i dette Tidsrum kan dog for Tiden ikke med Sikkerhed sættes ret langt nordenfor den ældre Jernalders Grændse[1]). Det nordligste Sted, hvorfra man har Efterretning om Gravhauger, er *Loppen*, den vestligste Bygd i Finmarkens Amt (70° 15′ n. Br.). Her skal paa et enkelt Sted[2]) være flere saadanne, og i een af dem skal i 1844 være fundet en trekantet, fin, meget slidt Brynesten og »Rustgangen af et Sværd«. Denne Beretning tillader ikke vel at tænke paa lappiske Grave, men passer meget godt paa norske fra yngre Jernalder. Det samme kan siges om et Fund, der skal være gjort noget sydligere, i Helgö Sogn, Karlsö Pgd., Tromsø Amt, hvor et Halsbaand af Perler siges at være fundet i en Gravhaug[3]). Ingen Oldsager fra disse Grave ere dog bevarede, og de foreliggende Beretninger tiltrænge i høi Grad Bekræftelse ved nøiere Undersøgelse. Indtil videre maa saaledes det i Tromsø Museum bevarede Fund fra *Havn* i Berg Sogn, Tromsø Amt, paa Ydersiden af Senjen-Øen (69° 25′), staa som det nordligste sikre Fund fra yngre Jernalder; det bestaar af to enkelte ovale Broncespænder af en almindelig Typ[4]) og et Fragment af en stor ligearmet Spænde

[1]) Om denne se Aarbøger 1869, 173. Det der nævnte Fund fra Stave (69° 15′ n. Br.) er fremdeles det nordligste, som kjendes fra ældre Jernalder.

[2]) Skolnæs i Frakfjord, lige ved Grændsen mod Tromsø Amt. N. Fornl. 703.

[3]) Paa Gaarden Torsvaag. Kraft, Topogr. statist. Beskrivelse over Kgr. Norge VI 538. N. Fornl. 702. De sammesteds omtalte Grave paa Skaarø i Karlsø Sogn, hvori skal være fundet et Sværd og et Cranium, maa efter sin Form vel snarest antages at være lappiske.

[4]) Som Afbildningen Nr. 71 hos Montelius, Bohuslänska fornsaker.

af Bronce, begge Dele utvivlsomt fra denne Tid[1]). Dette Fund er sandsynligvis et Gravfund; ialfald er der Overflod af Grave fra yngre Jernalder i de nærmest søndenfor liggende Bygder i Senjen og Vesteraalen, som man ser af Fundfortegnelserne fra Tromsø Museum for de sidste Aar og af Adjunkt Winthers Indberetninger om hans Undersøgelsesreiser i disse Egne. Om det har sin Rigtighed med de ovenfor omtalte Gravfund, der skulle være trufne længere mod Nord, kunne disse i ethvert Tilfælde for Tiden ikke betragtes anderledes end som Mærker paa fremskudte Nybyggersteder; men indtil det nordlige af Senjen har der været sammenhængende Bebyggelse mod Slutningen af den hedenske Tid.

Man har nu vistnok truffet enkelte andre Jernalders-Grave nordenfor den nys angivne Grændse, og disse Grave bære ogsaa tydeligt nok Præget af at høre til yngre Jernalder, men det er ligesaa tydeligt, at de ikke kunne regnes til Norges yngre Jernalder. De i dem fundne Oldsager vise, at de tilhøre en Gren af den yngre Jernalders Kultur, som har efterladt sig talrige Levninger i det mellemste og nordlige Rusland, fra Østersøen til Ural. Fund af denne Art ere hidtil gjorte paa tre Steder. Paa *Vardø* i Finmarken fandtes 1856 en Grav uden synlig Forhøining over Jorden, hvori laa Skelettet af et voxent Menneske under Middelstørrelse og Levninger af et Barneskelet; paa det større Skelets Bryst fandtes et Kjedesmykke af Bronce og en Ringspænde af samme Metal med firkantede stærkt fremstaaende Knopper i Enderne af Ringen (lig Montelius Atlas Nr. 588), om dets Hals et andet Kjedesmykke af Bronce med ihængende Kors af eiendommelig Form; desuden et Stykke af nok en Broncekjede og et større Broncekors af samme Form (de to sidste maaske oprindelig sammen-

---

[1]) Aarsb. 1874, 41.

herende).[1]) Ved *Kvalsund* længere Vest i Finmarken, noget søndenfor Hammerfest, fandtes 1870 ved Arbeidet paa den finmarkske Telegrafledning paa en Strækning af nogle hundrede Alen fire ubrændte Lig nedlagte, og ved eet af disse, der var gravet ind under en meget stor Sten, laa en Ringspænde af Bronce af nysnævnte Form, en Fingerring af Sølv med bred ornamenteret Plade fortil og et Stykke af et lidet Knivblad af Jern.[2]) Paa *Aa* i Tranø Sogn, Tromsø Amt, er i en af Sand opkastet Gravhaug fundet en Ringspænde af Bronce, atter af samme Form, og en skjoldbuleformet Broncespænde; ogsaa her synes at have været ubrændte Ben.[3]) Disse Oldsager ere alle fremmede for den skandinaviske yngre Jernalder,[4]) men gjenfindes i den russiske.[5]) De fleste af Gravene afvige ogsaa derved fra almindelig norsk Gravform i yngre Jernalder, at ubrændt

---

[1]) R. Keyser i Aarsb. 1856, 69 med Afbildninger af de fundne Sager (pl. II).

[2]) Aarsb. 1870, 82. Fingerringen afbildet pl. IV, Fig. 22.

[3]) Aarsb. 1870, 72; den sidstnævnte Spænde afbildet pl. III, Fig. 16.

[4]) At saadanne Stykker som importeret Gods af og til enkeltvis kunne forekomme i norske Fund blandt indenlandske Sager — hvorom mere senere — vedkommer os ikke her.

[5]) Med Korssmykkerne kan sammenlignes Kruses Necrolivonica Pl. 14, 3. 17, 4. 9. 19, 9. Bähr, Gräber der Liven Pl. XII, 11. XXI, 4a. Aspelin, Suomalais-ugrilaisen Muinaistutkinnon Alkeita (Helsingfors 1875) S. 315 Fig. 262; med Fingerringen Aspelin l. c. S. 295 Fig. 251, S. 345 Fig. 288, S. 364 Fig. 313. Aspelin i den stockholmske Congresrapport S. 673 Fig. 32. Kruse Pl. 19, 11. Kjedesmykker og Ringspænder af den omtalte Form ere saa almindelige i russiske Fund fra yngre Jernalder, at det er unødvendigt at anføre Exempler. Til den skjoldbuleformede Spænde har jeg ikke fundet noget Sidestykke blandt de mig tilgjængelige Afbildninger af russiske Oldsager fra dette Tidsrum, men den hører udentvivl til samme Gruppe: den savner ialfald ogsaa Sidestykker i de skandinaviske Fund.

Lig har været nedlagt i Jorden, uden at nogen Haug har været opkastet over det. En Undtagelse i denne Henseende danner kun det sidstnævnte Fund, der er gjort søndenfor de norske Funds Nordgrændse.

Det synes muligt, at disse Grave kunne tilhøre Lapper, der vare komne i Besiddelse af de i Gravene forefundne Sager ved Samkvem med sine Naboer i Øst og Syd. Der lader dog — bortseet fra Findestedet — ikke til at være noget ved Gravene, der specielt kunde lede Tanken paa Lapperne som deres Ophavsmænd, hvilket man isaafald skulde vente. I et saa tyndt befolket og i arkæologisk Henseende saa ukjendt Land som Finmarken kan der meget vel i Virkeligheden findes et ikke ringe Antal Grave af dette Slags, foruden de faa, som hidtil ved ren Hændelse ere komme for Dagen, og skulde dette vise sig at være Tilfældet, kommer man vel til at antage, at Finmarken engang har havt en østenfra indvandret Befolkning, der fra tidligere Bosteder medbragte den fra de russiske yngre Jernaldersfund kjendte Kultur — en Befolkning, der forresten maa have været yderst faatallig og ikke har efterladt sig noget Spor i Historien.

At disse Fund ikke vedkomme Norges yngre Jernalder, maa i ethvert Fald staa fast.

Antallet af de for Tiden mig bekjendte norske Fund fra yngre Jernalder er 2500, og de fordele sig paa Landets Amter, som følgende Tabel viser[1]).

---

[1]) For de fleste Samlinger ere enten disse selv eller Fundfortegnelserne gjennemgaaede til Udgangen af 1876. Ved Optællingen er ei medtaget Grave, der ikke have givet noget Udbytte af Oldsager, selv om man efter deres Indretning og deres Beliggenhed i Forhold til andre Grave med Oldsager kan have god Grund til at henføre dem til yngre Jernalder. Det samme gjælder ved den senere følgende Liste over Fund fra ældre Jernalder. — Hellerikke er taget noget Hensyn

Smaalenene	92.
Akershus	169.
Hedemarken	170.
Christians	266.
Buskerud	144.
Jarlsberg og Larvik	204.
Bratsberg	87.
Nedenæs	55.
Lister og Mandal .	41.
Stavanger	172.
Søndre Bergenhus .	200.
Nordre Bergenhus .	131.
Romsdal	144.
Søndre Trondhjem .	254.
Nordre Trondhjem .	252.
Nordland	79.
Tromsø	40.
	2500.

Det er en Selvfølge, at disse Tal ikke kunne give et ganske korrekt Billede af Fundenes relative Hyppighed i de forskjellige Landsdele, og endnu mindre af Befolkningens relative Tæthed i den Tid, Fundene tilhøre. Tallene udtrykke Antallet af de Fund, der ere indkomne til Samlingerne eller paa anden Maade ere blevne bekjendte; men deres Mængde afhænger af mange Omstændigheder, som kunne stille sig forskjelligt for forskjellige Egne: hvor lang Afstanden er til nærmeste offentlige Samling; om Befolkningen er mere eller mindre tilbøielig til at indbringe eller afhænde de Fund, der fremkomme[1]); om der har været

til det ikke ubetydelige Antal utvivlsomt norske Oldsager, som ligge i Samlingerne uden Oplysning om, hvor de ere fundne og hvilke af dem ere fundne sammen.

[1]) I denne Henseende er der stor Forskjel mellem Bygderne ialfald paa Østlandet.

foretaget Udgravninger eller andre Undersøgelser i arkæologisk Øiemed; endelig ogsaa tildels, hvor stort Hensyn de ældre Topografer have taget til Egnens Oldsager og Jordfund. Det er vistnok mest af saadanne tilfældige Aarsager, man maa forklare de lave Tal, der vise sig for Amterne Lister og Mandal, Nedenæs og Bratsberg, der maa være meget rigere paa Fund, end det ser ud til efter disse Tal. Jarlsberg og Larviks Amt har udentvivl et forholdsvis for høit Tal paa Grund af de mange planmæssige Udgravninger, som ere foretagne der af Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring i de sidste Aar, og som især have bragt Fund fra yngre Jernalder for Dagen. Endvidere tør der være Grund til at tro, at de vestlandske Bygder fra og med Stavanger Amt til og med Søndmøre i Virkeligheden skulde have noget høiere Tal i Forhold til de østlandske og trondhjemske Amter, end de have i Tabellen, ligesom ogsaa de to nordligste Amter vel ved fremtidige Undersøgelser ville blive flyttede lidt høiere op i Rækken. Derimod kan det ikke bero blot paa tilfældige Forhold, at Smaalenenes Amt, der er en af de i arkæologisk Henseende bedst kjendte Egne i Landet, og som er meget vel forsynet med Fund fra ældre Jernalder, staar saa lavt.[1])

Medens man saaledes ikke med nogen Sikkerhed af Oldsagfundenes Fordeling over Landet kan slutte til Befolkningens Fordeling i yngre Jernalder, vil man derimod uden Betænkelighed kunne anvende Forholdet mellem Tallet af Fund fra ældre og yngre Jernalder som Maalestok for

[1]) Dr. Montelius har (i det svenske Månadsblad f. 1873, 179) gjort opmærksom paa, at de ovale Broncespænder, den yngre Jernalders almindeligste og mest charakteristiske Smykke, ere meget sjeldne ikke blot i Smaalenene, men ogsaa i en meget betydelig, med dette norske Landskab sammenhængende Del af Sverige (Bohuslän, Dalsland, Vermland, Vestergötland, Nerike).

Forholdet mellem Befolkningens Talrighed i disse to Tidsafsnit i de forskjellige Dele af Landet Det er klart, at de tilfældige Omstændigheder, der gjøre det mere eller mindre let at lære Fundenes Antal at kjende i forskjellige Egne, i samme Egn maa gjøre sig gjældende med lige Styrke for begge Tidsrum af Jernalderen; de kunne ikke forrykke Forholdet mellem det virkelig existerende Antal af Levninger fra begge Perioder. [1])

Det nu kjendte Antal af Fund fra ældre Jernalder fordeler sig saaledes paa Amterne:

Smaalenene	117.
Akershus	29.
Hedemarken	22.
Christians	86.
Buskerud	84.
Jarlsberg og Larvik	74.
Bratsberg	23.
Nedenæs	50.
Lister og Mandal .	96.
Stavanger	171.
Søndre Bergenhus .	90.
Nordre Bergenhus .	78.
Romsdal	66.
Søndre Trondhjem .	49.
Nordre Trondhjem .	64.
Nordland	16.
Tromsø	9.
	1124.

[1]) En anden Sag er det, at Antallet af Levninger fra den ældre og den yngre Jernalder paa Grund af forskjellig Gravskik eller andre Omstændigheder kunne staa i forskjelligt Forhold til Befolkningens Antal, at f. Ex. den ældre Jernalders samlede Befolkning kan have været den yngre Jernalders mindre underlegen i Tal. end det ser ud til efter Fundenes Antal. Dette kommer ikke i Betragtning her.

Sammenligner man disse Tal for hvert Amt med de ovenfor meddelte for yngre Jernalder, springe strax to mærkelige Forhold i Øinene.

Det viser sig for det første, at Landets nordligste Egne, fra og med Søndre Trondhjems Amt, maa have været meget tyndere befolkede i Forhold til de sydligere Landskaber i ældre Jernalder eller med andre Ord have indeholdt en meget lavere Procent af Landets samlede Folketal i ældre Jernalder end i yngre. De have i den ældre Jernalder tilsammen 138 af Landets 1124 Fund eller kun lidt over 11°/o af det hele Antal, i yngre Jernalder derimod 625 af 2500 eller nøiagtigt 25°/o.

Dernæst viser Sammenligningen mellem Tabellerne, at de Amter, der helt bestaa af Indlandsbygder, som Akershus, Hedemarkens og Christians, have et mangedobbelt større Antal Fund fra yngre Jernalder end fra ældre, medens i Kystamterne Forholdet er meget gunstigere for den ældre Jernalder, og enkelte af disse endog have ligesaamange eller flere Fund fra denne. Forholdet i denne Henseende vil blive endnu klarere, naar man optæller Fundene særskilt for Kystbygderne og Indlandsbygderne over det hele Land. Resultatet vil da blive følgende[1]:

[1]) Som Indlandsbygder ere her regnede alle Præstegjelde i Landet, som ikke naa Havet, og desuden Bygderne ved den indre Del af de større Fjorde. Grændsen bliver naturlig til en vis Grad vilkaarlig, men Hovedresultatet vil blive omtrent det samme, om man flytter den lidt længere ind eller ud.

Amter	Ældre Jernalder			Yngre Jernalder		
	Kyst	Indland	Sum	Kyst	Indland	Sum
Smaalenene	88	29	117	50	42	92
Akershus	—	29	29	—	169	169
Hedemarken	—	22	22	—	170	170
Christians	—	86	86	—	266	266
Buskerud	—	84	84	—	144	144
Jarlsberg og Larvik	72	2	74	189	10	199
Bratsberg	9	14	23	15	70	85
Nedenæs	37	13	50	32	18	50
Lister og Mandal	73	23	96	31	10	41
Stavanger	124	39	163	95	61	156
Søndre Bergenhus	36	52	88	51	145	196
Nordre Bergenhus	26	52	78	49	80	129
Romsdal	42	22	64	47	94	141
Søndre Trondhjem	19	30	49	93	161	254
Nordre Trondhjem	5	59	64	36	216	252
Nordland	16	—	16	79	—	79
Tromsø	9	—	9	40	—	40
	556	556	1112	807	1656	2463[1]

Heraf sees, at af Fundene fra ældre Jernalder netop lige mange falde paa Kysten som paa Indlandet, medens af den yngre Jernalders Fund over to Trediedele (vel 67%) tilhøre Indlandet og knap een Trediedel Kysten. Af det samlede Antal Fund fra begge Jernaldre falder i Kystlandet omtrent 41% paa ældre Jernalder og 59% paa yngre Jernalder, i Indlandet derimod henholdsvis 25 og 75%. Det sees ogsaa, at Forskjellen ikke blot skriver sig fra den store Overvægt af yngre Jernalders Fund i de østlandske Indlandsdistrikter, men gjenfindes ogsaa i de fleste øvrige Landsdele, om den end ei overalt er lige stor.

Denne Forskjel kan alene forklares deraf, at Indlandets

[1]) At Summerne her tildels ere noget mindre end i de foregaaende Tabeller, kommer deraf, at man ved enkelte Fund vel kjender Amtet, hvorfra de ere, men savner Oplysning om, hvilken Del af dette de tilhøre.

Befolkning har været meget stærkere i Forhold til Kystlandets i yngre Jernalder end i ældre. At Befolkningen over det hele Land har været stærkere mod Jernalderens Slutning end i dens tidligere Del, kan vistnok ikke bevises af de arkæologiske Kilder,[1]) skjønt det ogsaa efter disses Vidnesbyrd maa siges at være sandsynligt; men at den er tiltaget stærkt i de indre Bygder i den hedenske Tids sidste Aarhundreder, maa efter disse Oplysninger være udenfor al Tvivl. Rydningen og Bebyggelsen maa altsaa da have gjort store Fremskridt i disse Bygder; hvoraf vel igjen følger, at Agerbrug og Fædrift maa have faaet en høiere Rang blandt Landets Næringsveie, end de havde havt i den nærmest forudgaaende Tid. Dette stemmer ikke med den Forestilling, man efter de skriftlige Kilder er vant til at gjøre sig om Vikingetiden som en Tid, hvori de krigerske Sysler, navnlig Søkrigen, indtog en alt andet overveiende Plads i Folkets Liv. Men de skriftlige Kilders og Jordfundenes Vidnesbyrd kunne meget vel forliges. Ogsaa Gravene vidne ved sin Rigdom paa Vaaben om Tidens krigerske Karakter, men de give et fuldstændigere Billede af dens Liv end Sagaerne og Digtene, hvor dets krigerske Side af nærliggende Grunde har sat uforholdsmæssigt dybe Mærker og skaffet sig større Rum, end den i Virkeligheden indtog.

En nøiere Betragtning af Fundfortegnelserne for de enkelte Bygder viser forresten, at Befolkningen allerede i den ældre Jernalder har spredt sig temmelig vidt ud over Landet, og at heller ikke da saa særdeles mange Dele af det indre Land kunne have været ganske ubesatte; paa mange Steder var Befolkningen allerede trængt frem næsten til de øverste beboelige Fjeldbygder.[2]) Af Østlandets Ho-

[1]) Paa Grund af de ovenfor Side 110, not. 1 antydede Muligheder.
[2]) Jvfr. Aarbøger 1869, 174.

veddale have saaledes Hallingdal, Valdres og Gudbrandsdalen Fund fra ældre Jernalder at opvise omtrent i hele deres Udstrækning.[1]) I Numedal er derimod intet ældre Jernalders Fund gjort ovenfor det nedenfor Kongsberg liggende Sandsvær, og i Glommendalen, den længste af alle Østlandets Dale, savnes Fund fra denne Tid saa godt som ganske i Dalens større, øvre Del ovenfor Romerike; i hele denne 30 norske Mile lange Strækning er hidtil kun fremkommet et eneste Fund fra ældre Jernalder, mærkelig nok høit oppe i Østerdalen, i Rendalen.[2]) Dette forklares let af Dalens ringe Frugtbarhed, der i alle Tider har gjort den til et i Forhold til Arealet svagt befolket Distrikt, især i ældre Tid, før Skovbruget fik nogen Betydning som Næringsvei. I yngre Jernalder har ogsaa disse Dales øvre Del været sammenhængende besat, Numedal ialfald op til Rollag og Glommendalen til Rendalen.

Idethele maa det vel siges, at i begge Jernalderens

---

[1]) Hallingdal: Gravfund fra den øverste Del af Aal Sogn (Aarsb. 1874, 61); flere Markfund fra dette Sogn og eet Markfund fra det ovenfor liggende Hol Sogn, det øverste i Dalens Hovedgren (Aarsb. 1870, 71), Valdres: adskillige Fund fra det øverste Præstegjeld, Vang, deriblandt mindst 4 Gravfund (N. Forml. 117. Aarsb. 1866, 94 og 1871, 71. 1869, 94. 1872, 73 og 1874, 74). Gudbrandsdalen: Markfund fra Dovre Pgd., det næstøverste (N. Forml. 98). Gudbrandsdalen har ellers givet faa Fund i Forhold til, hvad man skulde vente at træffe i denne Dal, der i historisk Tid altid har været den stærkest bebyggede af Hoveddalene paa Østlandet; men dette gjælder ogsaa om yngre Jernalder og har vel simpelt hen sin Grund i, at Dalen hører til de i arkæologisk Henseende mindst kjendte Strøg i det sydlige Norge. Et Vink om, at den maa have været ikke lidet optaget allerede i ældre Jernalder, give de Fund fra denne Tid, som ere gjorte i det en høitliggende Sidedal tilhørende Kvikne Sogn (Aarsb. 1870, 72. 1871, 95).

[2]) Fundet fra Lomnæs i Ytre Rendalens Sogn, N. Forml. 743.

Tidsrum Befolkningen har været udbredt over store Vidder i Forhold til det ringe Tal, hvortil den kan antages at have naaet op. I det sydlige Norge synes kun faa af de Bygder, der overhovedet ere skikkede til fast Beboelse, at have været ganske folketomme ved Slutningen af den hedenske Tid, og Bebyggelsens Tilvæxt siden den Tid er foregaaet hovedsagelig ved udvidet Rydning i de alt besatte Bygder og kun for en ringe Del ved Optagelse af nye, før ganske uryddede.

Der haves et Par mærkelige Exempler paa, at rene Høifjeldsbygder have været beboede allerede i den yngre Jernalder. I Ustedalen, i Hol Sogn i Hallingdal, der er en af de høiest liggende beboede Dale i Norge (2600 Fod over Havet), er der adskillig Gravhauger, og i een af disse er der gjort et smukt Fund fra yngre Jernalder.[1]) Endnu mere paafaldende ere de ikke faa Fund, som kjendes fra den ligeledes meget høit liggende Egn i Øst og nærmest i Syd for Fæmun-Søen i Østerdalen, øverst i Trysilelvens eller Klarelvens Dalføre, en Egn der endnu er yderst tyndt befolket, og hvis nuværende Bebyggelse vistnok er af temmelig nyt Datum, fremkaldt ved Optagelsen af Røros Kobberværk i 17de Aarhundrede.[2]) Her er øst for Søen, ved Elven Lille-Gutus Udløb i Fjeldgutu-Søen, gjort et temmelig rigt Fund fra yngre Jernalder i »en Forhøining i en Myr«, udentvivl en Gravhaug[3]), og noget syd for Søen har man paa en Slette ved Klarelvens Bred, ligeoverfor den til Rendalens Pgd. hørende Gaard Husfloen,

[1]) Fundet fra Uthus i Universitetets Samling, N. Fornl. 157. 762, jvfr. Aarsb. 1867, 88 og Pl. IV Fig. 43. Det i Bergens Museum bevarede Fund fra Jæglum (Lorange 133) tilhører ligeledes denne Dal.

[2]) Jvfr. Yngvar Nielsen, om Idre og Särna, i Norsk historisk Tidsskrift III. 217.

[3]) Aarsb. 1872, 79.

truffet flere Lag af Kul paa forskjellige Steder, og i eet af disse Lag flere Oldsager tilligemed en Benstunp, der med tilstrækkelig Tydelighed betegne disse Kullag som Grave fra yngre Jernalder.[1]

Ogsaa paa selve Høifjeldet findes ei sjelden Oldsager som Vidnesbyrd om Befolkningens midlertidige Ophold der. Saadanne Høifjeldsfund forekomme allerede fra Stenalderen, men talrigst ere de fra yngre Jernalder. Den Art af Oldsager, som uden Sammenligning hyppigst findes tilfjelds, er Pilespidser; det er Jagten, mest vel efter Rensdyr, som oftest har ført Folk herop saa langt tilbage i Tiden.[1] Af og til findes ogsaa andre Gjenstande, som vel fordetmeste tilfældig ere tabte af Folk, der have været oppe i Fjeldet.[2] Nylig fandtes saaledes et smukt penegget Sværd høit oppe i Gudbrandsdalsfjeldene, mere end 3000 Fod over Havet.[3] Muligt kan dog vel ogsaa en og anden Gang et Menneske, som har fundet Døden under Ophold paa Fjeldet, i hedensk Tid være blevet begravet paa Stedet.[4]

II. Markfund.

Markfundene udgjøre uden Tvivl i Virkeligheden kun en ringe Del af den hele Sum af Fund fra yngre Jernalder.

[1]) N. Fornl. 743. Aarsb. 1868, 99. Andre Fund fra denne Egn, der maaske ikke ere Gravfund, ville findes omtalte i Aarsb. 1870, 70. 1871, 121.

[2]) Exempler: Aarsb. 1876, 76 (Gudbrandsdalen); 1867, 37. 1868, 100 no. 13 (Valdres); N. Fornl. 762. 763. Aarsb. 1870, 69. 1875, 65 (Hallingdal); Aarsb. 1873, 67 no. 61. 1876, 63 (Telemarken); Lorange 147 (Fundet fra Fodnestølen) og 152 (Hardanger). Ogsaa fra Sogn haves en paa Høifjeldet funden Pilespids (B. 919).

[3]) Ved Øvre Sjodalsvand. Aarsb. 1876, 77 no. 92.

[4]) Det i Schønings Reise omtalte Fund, der skal være gjort ved Heimdalsvandet i Gudbrandsdalsfjeldene (N. Fornl. 95), ser nærmest ud til at være et Gravfund.

Vel kunne blandt de nu kjendte 2500 Fund neppe over 1500 med fuld Sikkerhed betegnes som Gravfund; men paa den anden Side er det ikke meget over 100, som med lige Sikkerhed kunne udpeges som Markfund, og af den store Mængde af Fund, der i denne Henseende ere tvivlsomme, vilde de allerfleste vistnok vise sig at være komne fra Grave, hvis Fundberetningerne vare mindre mangelagtige. Mange Exempler godtgjøre desuden, at selv der, hvor der ogsaa ved omhyggelig Iagttagelse ikke er noget Spor at finde til Begravelse, de fundne Oldsager desuagtet gjerne kunne være komne i Jorden ved Gravlægning. Mangel af synlig Gravhaug beviser intet; thi ofte kan Haugen forlængst være bortryddet eller udjevnet, uden at man har bemærket eller naaet ned til de i den nedlagte Oldsager. Eller de i en ødelagt Gravhaug værende Oldsager kunne, navnlig i ældre Tid, let af dens Ødelæggere være blevne henkastede som umærkelige og værdiløse og saaledes paany være komne til at ligge i Jorden, indtil de engang igjen tilfældig komme for Dagen som et tilsyneladende nyt Fund, maaske længe efter at Erindringen om den tidligere her liggende Gravhaug har tabt sig [1]). Heller ikke kan man af Mangelen af Ben slutte, at Oldsagerne ei skrive sig fra en Grav; der haves dertil altfor mange Exempler paa, at Ben ei have været at finde i utvivlsomme Gravhauger.

Markfundenes virkelige Andel i Fundantallet kan derfor neppe anslaaes høiere end til 3—400.

Af disse bestaa igjen de allerfleste af Gjenstande, der i sin Tid ere tilfældig tabte af sine Eiermænd og saaledes blevne liggende i Jorden. Dette Slags Fund have kun Interesse ved de Oldsager, de indeholde, og af og til, som de nys omtalte Høifjeldsfund, ved Findestedet.

---

[1]) Der forekommer desuden virkelig Undtagelser fra den Regel, at Jernalderens Grave have været dækkede af en Haug; se næste Afsnit.

Saaledes bliver kun den mindste Part Markfund i Ordets egentlige Mening d. v. s. Fund, bestaaende af Sager, der ere nedlagte i Jorden med Hensigt uden at være Gravgods.

En mindre Del af dette Slags Fund bestaar udelukkende eller saagodtsom udelukkende af Jernsager. Undertiden har man fundet nedlagt sammen et stort Antal Exemplarer af eet og samme Slags Redskaber eller Vaaben af Jern. Saaledes er etsteds [1]) fundet sammen 28 Øxeblad, hvoraf to ere bevarede og vise sig at være nøiagtigt af samme Form; paa et andet Sted en Mængde Sigdblad af Jern [2]), paa et tredie 18 Ljaablad af samme Form [3]), paa et fjerde 6 svære Paalstavspidser af samme Form og Størrelse [4]). Alleroftest findes paa denne Maade store Samlinger af de tidligere for Vaaben anseede Gjenstande af Jern, der nu vistnok med rette antages at have været brugte ved Vævning, som Lodder eller Vægter, knyttede i Enderne af Rendingstraadene i den da alene brugte hængende Væv [5]). Andre Markfund af

---

[1]) Eiddalsjordet i Sigdal Pgd., Buskeruds Amt. N. Forml. 158. Aarsb. 1870. 77.

[2]) Strand i Nordre Aurdal Pgd., Christians Amt. N. Forml. 112. Lorange 132. Opgaven om, at dette Fund skulde være et Gravfund, er lidet rimelig.

[3]) Aarak i Treungen S., Nissedal Pgd., Bratsberg Amt. N. Forml. 777.

[4]) Tröningsdal i Rindal Pgd., Romsdals Amt. N. Forml. 560.

[5]) Et saadant »Vævjern« er afbildet i Aarsb. 1867 Pl. III. fig. 32. Afbildninger af Vævstole af denne Indretning i Worsaaes Nordiske Oldsager 558 (fra Færöerne); Folkevennen XIV, 59 og Svenska fornminnesföreningens tidsskrift I 151 (fra Norge). I de paa disse Steder afbildede Vævstole ere Vægterne af Sten (i Gammelnorsk kaldte klé, kljár, i Nutidens norske Almuesprog Kljaa, Kljaastein), der ogsaa forekomme af samme Form allerede i den yngre Jernalders Grave. Markfund af saadanne Vævjern alene eller saagodtsom alene ere omtalte N. Forml. 65 (546 Stykker paa eet Sted). 83. Aarsb, 1868, 133 (»en halv Skjeppe Jernpile«). 134 (500 »Pile« i Bundter paa 20; desuden et Øxeblad).

Jernsager indeholde flere Arter af Gjenstande, hvorved er at mærke, at her ofte findes et større Antal Exemplarer af en enkelt Sort, end man pleier at træffe i Grave[1]). Fundene af denne Klasse pleie desuden at adskille sig fra Gravfund derved, at de sjelden indeholde Vaaben og bestaa udelukkende eller overveiende af Redskaber af Jern.

Det synes rimeligt at forklare Forekomsten i Jorden af saadanne Forraad saaledes, at de ere bortgjemte af en Smed eller en Mand, der har drevet Handel med Jernsager, — altsaa at sammenstille dem med de saakaldte Værkstedfund fra ældre Tider, navnlig fra Broncealderen. Hensigten med deres Nedlægning synes ialfald blot at have været den, midlertidigt at bringe dem i Sikkerhed.

Denne Forklaring er ogsaa rimeligt den rette for Resten af de egentlige Markfund, som udgjør den største Del af dem. Disse bestaa af bortgjemte Værdisager: Mynter eller Smykker, mest af ædelt Metal, eller begge Dele i Forening

Af størst Vigtighed og Interesse ere naturligvis de Fund, der indeholde Mynter. Da de hidtil bekjendtgjorte Oplysninger om norske Myntfund ere temmelig ufuldstændige, og en samlet Oversigt ingensteds haves, skal jeg her forsøge

---

N. Fornl. 159, 454 (2 Fund), 457 (jvfr. 821), 760 (2 Sæt af forskjellig Størrelse). Aarsb. 1867, 44 (ligesaa).

1) Exempler: Hov i Birid Pgd., Christians Amt (N. Fornl. 750: mindst et Dusin Paalstavspidser, nogle Ljaablad, en Helle af Jern til en Hest og 2—300 af de nys omtalte Vævjern). Somdalen i Aadalens Pgd., Buskeruds Amt (N. Fornl. 149: flere 100 Vævjern, 2 kileformede Øxeblad, 2 Paalstavspidser, en Nøgle, en Lænke, et Ljaablad m. m. af Jern). Störkestad i Aal Pgd., Buskeruds Amt (Aarsb. 1869, 64: 5 større og mindre Knivblad, 18 Pilespidser, hvoraf 14 af samme Form, 2 Spydspidser, et Høvljern, 2 Saxe, 3 Negler, 1 Remspænde af Jern med Naal af Bronce). Endvidere Fundene fra Bö (Aarsb. 1874, 60), Kvien (Aarsb. 1868, 124. 1871. 71), Spilvolden (Aarsb. 1868, 114).

at give en saadan for den yngre Jernalders Vedkommende. Listen vil vistnok endnu kunne foreges adskilligt af utrykte Kilder og ved nøiere Undersøgelse af Myntsamlingerne og deres Arkiver. Jeg er i Fortegnelsen gaaet ned i Tiden til omtrent 1070, da det forekommer mig mindre hensigtsmæssigt at adskille de Myntfund, hvis Nedlægning falder omkring denne Tid, fra dem, der tilhøre den tidligere Del af 11te Aarh. De enkelte Myntfund, der ere gjorte i Grave, ere medtagne for at have alle samlede under eet, men betegnede med en Stjerne[1]).

Smaalenenes Amt. 1. Frederikshald. Paa Byens Kirkegaard fandtes 1841 en kufisk Mynt (ommajadisk Kalifmynt fra Vasit af a. h. 125=742-3 efter Chr.), indkommen til CM.[2]). Rimeligvis hører til samme Fund en anden kufisk Mynt (abbasidisk af Kalifen Al-Motasem Billah af a. h. 219=834 e. Chr.), der indsendtes fra Frederikshald af samme Mand 1842. — 2. Strömshaug i Raade. 1826 fandtes under en stor Sten, der blev bortmineret, 14 byzantinske Guldmynter af 2 forskjellige Præg (Exemplarer i CM og B). Det ene Præg er Pl. XLVI, 12 i Sabatiers Monnaies byzantines (af Keiserne Romanus I. og Christophorus), det andet Pl. XLVI, 18 i samme Værk (af Constantinus Porphyrogennetus og Romanus II.[3]); Mynterne altsaa slagne 919—959[4]). Desuden skal ved samme Leilighed være fundet et ikke ringe Antal Sølvmynter, tildels brudte, saa mange, at Finderen deraf

---

1) Jeg skylder Toldinspecteur C. J. Schive Tak for Meddelelse af righoldige Oplysninger om norske Myntfund, der ville findes benyttede paa flere Steder i det følgende. Hvor ingen Hjemmel er anført, skriver Oplysningen sig fra utrykt Kilde, oftest fra Universitetets Myntcabinets Arkiv. En stor Del af de fundne Mynter lade sig nu neppe længere identificere i Samlingerne. Nogle af Gravfundene maa vistnok betragtes som usikre (d. v. s. det synes usikkert, om der virkelig er fundet Mynter); en Del Beretninger om saadanne, der forekom mig altfor tvivlsomme, har jeg forbigaaet.

2) Tornberg Numi cufici XLIX not.

3) Begge Præg vise nogle Smaaforskjelligheder fra Sabatiers Afbildninger.

4) Jfr. Urda I. 193.

kunde lade gjøre en temmelig massiv Spiseske [1]). — 3. Sarpsborg. I den saakaldte St. Olavs Vold fandtes 1852 endel Sølvmynter fra 1ste Halvdel af 11te Aarh., hvoraf nogle (1 byzantinsk og 26 angelsaxiske og tydske samt endel Brudstykker) indkom til CM. Desuden fandtes 1 norsk Mynt, af Harald Haardraade (= Schive, Norges Mynter i Middelalderen Pl. II. 18 [2]).

Akershus Amt. 4. Teisen i Østre Aker. 1844 fantes ved Gravning i en Have 16 hele og en Mængde sønderbrudte kufiske Mynter, hvoraf 6 Kalifmynter og 10 samanidiske fra Tiden 776-931 e. Chr., samt 7 Armringe af Sølv, en sammenbøiet firkantet Sølvbarre, endel tvunden Sølvtraad og Fragmenter af flere Sølvsager; Fundets Vægt (foruden Mynterne) 514 gr. [3]). Fundet erhvervedes af Universitetets Myntcabinet og Oldsagsamling. — 5. Ski Sogn i Kraakstad. Af en her boende Mand indsendtes 1870 2 jordfundne kufiske Mynter til CM. — *6. Garder i Ullensaker. I en Gravhaug fra yngre Jernalder, der forresten indeholdt en Mængde Jernsager og brændte Ben, fandtes ogsaa 2 smaa runde Sølvplader, der antoges at være Mynter, men vare før skrøbelige til at kunne bevares [4]).

Hedemarkens Amt. *7. Taksgaarden i Kvikne. I en Gravhaug skal være f. 2 tynde Sølvmynter, en Hestesko og en Pilespids af Jern og forskjelligt »Jernskrab« [5]). — 8. Næs eller Ringsaker. Paa en Gaard ved Grændsen mellem disse to Præstegjeld skal i Aarene 1815-1820 være f. en hel Del angelsaxiske Mynter af Knut den mægtiges. Fundet blev adsplittet [6]). — 9. Ringnæs i Stange. 1866 fandtes i en Rös nogle Smykker og Fragmenter af Smykker af Guld og Sølv, der indkjøbtes for Univ. Oldsagsamling [7]), samt endel Sølvmynter, hvoraf til CM indkom to tydske, den ene slagen for Biskop Bruno af Augsburg i Keiser Henrik II's Regjeringstid (altsaa 1007-1024). — 10. Stange Kirkegaard. 1871 fandtes 12 Sølvmynter fra 11te Aarh., hvoraf 11 norske af 4 forskjellige Præg og 1 dansk, sandsynlig nedlagte i Jorden ved 1070 [8]).

---

[1]) Schive.
[2]) Aarsb. 1861, 11.
[3]) Beskrevet af Holmboe i Köhnes Zeitschrift f. Münz-, Siegel- u. Wappenkunde V. 31
[4]) Urda I. 288 ff. jvfr. Lorange 13.
[5]) Aarsb. 1871, 122.
[6]) Schive.
[7]) Aarsb. 1866, 92.
[8]) Fundet er beskrevet af Holmboe i Christiania Videnskabs-

Christians Amt. 11. Sævtun i Söndre Land. 1846 indkom til CM en her funden forslidt tydsk Sølvmynt fra 10de Aarh. — 12. Trosvik i Ringebu. 1822 fandtes i en liden Haug (?) endel smaa Mynter, nogle Kjeder og en Armring af Sølv [1]). Maaske hørte til dette Fund 8 i Ringebu fundne Sølvmynter (hvoraf 1 var en angelsaxisk af Ethelred II), som indsendtes til CM 1833. — 13. Bö i Vang. En her i en Ager f. kufisk Sølvmynt indkom til CM 1869. — 14. Høvren i Øier. 5 her ved Pløining f. Sølvmynter, hvoraf 1 af Ethelred og 1 af Knut, indkom til CM 1831 [2]).

Buskeruds Amt. 15. Hoen i Eker. Her fandtes 1834 i en blød Myr, hvor der før havde været et Tjern, en hel Del, tildels meget svære Smykker, de fleste af Guld, enkelte af Sølv, endel Glasperler og 19 Mynter, der indkjøbtes for Universitetets Myntcabinet, ligesom Smykkerne for dets Oldsagsamling [3]). Af Mynterne vare 9 kufiske (8 af Guld og 1 af Sølv), samtlige abbasidiske Kalifmynter fra Tiden 769-849 e. Chr.; 4 byzantinske Guldmynter, hvoraf 1 af Valens (364-378) = Cohen VI. Valens Nr. 38 (med et Par Smaaforskjelligheder i Præget), 1 af Mauricius (582—602), sandsynlig = Sabatier Pl. XXIV, 10, 1 af Constantinus Copronymus (741—775), af samme Type som Sabatier Pl. XL, 16, men med noget forskjelligt Præg i Enkelthederne, og 1 af Michael III. (842—867) = Sabatier XLIV, 7; 5 franske Mynter, nemlig 1 Guldmynt af Ludvig den fromme, 2 barbariske Efterligninger i Guld af Mynter af samme Keiser, 1 forgyldt Sølvmynt af Ludvigs Søn Pipin og 1 ligeledes forgyldt Sølvmynt af hans Søn Lothar; endelig 1 forgyldt angelsaxisk Sølvmynt af Erkebisp Vulfred af Canterbury (803—829). — 16. Bröholt i Röken. 1827 fandtes en hel Del nordiske og fremmede Mynter, de første danske fra Hardeknuts sidste og Magnus den godes første Aar, de sidste

---

selskabs Forhandlinger for 1871, 464 og af Schive i samme Selskabs Forh. 1873, 344.

[1]) N. Fornl. 88 efter Klüwer. Den der i Anmærkningen fremsatte Formodning er urigtig.

[2]) Til dette Fund eller til Fundet Nr. 12 maa høre den i Gudbrandsdalen sammen med Mynter af Ethelred fundne Mynt af Sigtryg, der omtales i Holmboes Beskrivelse af Egersundsfundet II, 36.

[3]) Hele Fundet er beskrevet af Holmboe, Descriptio ornamentorum maximam partem aureorum et numorum seculi VIII. et IX. Christ. 1835 (Universitetsprogram; ogsaa udkommet i Oversættelse s. A.).

angelsaxiske af Ethelred og Knut, ogsaa nogle faa af Hardeknut og af Edvard Confessors ældste Mynter, mange tydske osv., ingen antagelig yngre end 1044—1045. Mange af dem vare stærkt oxyderede og itubrukne. Endel af Fundet er indkommet til CM [1]). — 17. Samme Gaard. 1867 fandtes, omtrent 200 Alen fra det Sted, hvor det første Fund blev gjort, nogle faa Sølvsmykker, der indkom til Universitetets Oldsagsamling [2]), og en Mængde Mynter, hvoraf omtr. 400 indkom til CM. Deraf var 1 norsk af Harald Haardraade, en Mængde danske af Hardeknut og Sven Æstridssøn, engelske af Ethelred, Knut, Hardeknut og Edvard Confessor, tydske af Ottonerne, Henrik II, Conrad II og Henrik III samt endel geistlige og fyrstelige fra samme Tid; desuden endel uvisse. Nedlægningstid 1060—1070 [3]). — 18. Söndre Bö i Krödshered. 1875 fandtes i en Gravhaug brændte Ben, endel Oldsager og 7 gjennemborede, tildels med Broncehemper forsynede Sølvmynter, nemlig 6 frankiske (1 af Karl den store og 5 af Ludvig den fromme) og 1 angelsaxisk, af Kong Coenvulf af Mercia (796—819), alt indkommet til Univ. Oldsagsamling [4]).

Jarlsberg og Larviks Amt. 19. Haugen i Hedrum. Her er fundet sammen et Par dobbelte ovale Broncespænder (= Montelius Sv. forns. 556), en sammenbøiet Armring af Sølv, to Hængesmykker af Sølvblik, et Vægtlod af Jern med Broncebelæg og $2\frac{1}{2}$ kufiske Sølvmynter, den ene af Kalifen Mutammed-al-Allah (869–898), den anden af Al-Muktadir-Billah, sandsynlig fra Aaret 298=910-11 e. Chr. Spænderne laa hvælvede mod hinanden og de øvrige Sager mellem dem [5]). — *20. Klokkeraasen i Sæm. Her skal i en Gravhaug være f. et Sværd, et Øxeblad og en Sølvmynt [6]).

Bratsberg Amt. 21. Raulands Kirkegaard. Her er f. en Sølvmynt, Efterligning af Sven Æstridssøns Mynter, der 1862 indkom til CM. — 22. Rendesund i Solum. I 18de Aarh. (før 1780) fandtes i en Myr »et smukt Sølvarmbaand« samt følgende

---

[1]) Holmboe i Christiania Videnskabsselskabs Forh. 1868, 194. Schive.

[2]) Aarsb. 1867, 50.

[3]) Beskrevet af Holmboe i Christiania Videnskabsselskabs Forh. 1868, 194.

[4]) Aarsb. 1875, 89. Se forresten om dette Fund og de øvrige norske Fund med europæiske Mynter fra 9de Aarh. Christiania Videnskabsselskabs Forh. 1876 Nr. 10.

[5]) Aarsb. 1870, 81.

[6]) N. Fornl. 186 efter Klüwer og Kraft.

Mynter: »10, hvoraf den ene synes at være den samme som Nr. 46 i Museo regio [1]): 29 Stykker af Canuti magni, Ethelred, Alfred (!) etc. og andre engelske Penge, 39 hele og 8 sønderbrudte gamle Mynter« samt efter Sigende en Mynt af Erkebisp Olav Engelbretssøn, der dog naturligvis ei kan høre til dette Fund. Fundet erhvervedes af Cancelliraad Carl Deichmann, der testamenterede det med sine øvrige Samlinger til Christiania By [2]). — *23. Drotning i Vinje. Her skal omtr. 1770 i en Haug være f. 3 Skjoldbuler, et Jernredskab ligt en Rist og en Sølvmynt af en Femtenskillings Størrelse [3]).

Nedenæs Amt. 24. Kroken i Fjære. 1862 fandtes under en flad Sten, der var lænet op mod en Fjeldvæg, en hel Del Perler af Glas, Carneol og Bergkrystal, nogle Sølvbeslag, hvoraf eet korsformet, en Armring (formodentlig af Sølv) og en gjennemboret kufisk Sølvmynt (Kalifmynt fra a. h. 166 = 782-83 e. Chr.) der indkom til CM, ligesom Oldsagerne (med Undtagelse af Armringen) til Univ. Oldsagsamling [4]). — *25. Vik i Fjære. 1876 fandtes og indkom til Univ. Oldsagsamling i en Gravhaug et tveegget Sværd, et Øxeblad og Pilespidser af Jern, flere Smederedskaber af Jern (Ambolt, Hammer, Tang, File), en Avlsten (Sten, anbragt ved Smedens Esse, hvorigjennem Blæsebælgens Udløbshul gaar) og en Støbeform til Sølvbarrer af Sten samt 4 smaa Vægtlodder af Bly af Form som ret afskaarne Kegler, hvoraf de to paa Overfladen have indfattede smaa angelsaxiske Sølvmynter (stycas fra Northumbrien, den ene af Kong Eanred [808—840], den anden ogsaa muligt af samme Konge) [5]). — 26. Hvideberg i Holt. 1869 fandtes og indkom til CM et Endestykke af en Halsring af Sølv og 15 Cölnermynter fra 10de Aarh., 1 ukjendt Mynt og 4 kufiske, hvoraf den ene en Kalif-

---

1) Formodentlig menes Tab. XXV. no. 46 i Lauerentzens Museum regium.

2) Cancelliraad Carl Deichmanns Samlinger. Chnia 1790. 4. S. 367. Endel af Mynterne findes vel endnu blandt det Deichmannske Bibliotheks (for Tiden ei ordnede) Mynter i Christiania; men de fleste af dem og Armbaandet synes at være bortkomne.

3) N. Fornl. 232 efter Lunds Beskrivelse over Øvre Tellemarken (Kbhavn 1785).

4) N. Fornl. 246.

5) Nærmere Oplysninger og Afbildninger i Aarsb. 1876 og Christiania Videnskabsselsk. Forh. 1876 Nr. 10.

myntfra 903 e. Chr.[1]). — 27. Nomeland i Valle. 1839 fandtes i en Gravhaug et Øxeblad af Jern, 20 Vægtlodder af Bronce af Form som afplattede Kugler, en Glasperle, endel Bronceperler, en Remspænde, flere Hængesmykker og Beslag af Bronce samt 4 Sølvmynter og et Brudstykke af en femte (alt i Arendals Museum). Af Mynterne er 1 af Knut den mægtige, lig Nr. 4 i Holmboes Beskrivelse af Egersundsfundet, og 1 lig den, der i Deveggеs Catalog anføres II no. 46 som tilhørende Hardeknut[2]).

Stavanger Amt. 28. Jæderen. Her fandtes 1836—1840 3 kufiske Sølvmynter og Halvdelen af en fjerde, en angelsaxisk Mynt af Eadgar, 8 formentlig af Keiser Otto (jvfr. Urda I Pl. XI 28—32) og 1 tydsk Mynt fra Andernach (Urda l. c. Pl. XII 53). De kufiske Mynter skjænkedes af Pastor H. J. Blom, i hvis Eie Fundet kom, til CM, de øvrige antagelig til B.[3]). Fundet antages at være gjort paa Gaarden Reve i Klep Pgd.[4]). — 29. Jæderen. 3 her fundne Sølvmynter af Harald Haardraade indkjøbtes i 1876 til CM[5]). — 30. I Stavanger Amt, formentlig paa Karmøen, er f. en kufisk Mynt, slagen i Muhammedia a. h. 206 (821-22 e. Chr.), der i 1847 indkom til CM. — 31. Aarstad i Ekersund. 1836 fandtes i en Urd under en stor Sten en Mængde Mynter fra 9de—11te Aarh., tydske fra Ottonernes, Henrik II.s og Konrad II.s Tid; 2 frankiske af Karl den store og Ludvig den fromme; et stort Antal angelsaxiske, de fleste af Ethelred og Knut (hvilken sidste Konge næsten Halvdelen af Fundets Mynter tilhørte), 1 af Eadgar og 1 af Edvard Martyr; enkelte irske (af Sigtryg Silkeskjæg), svenske (af Anund Jakob), samt 4 Fragmenter af kufiske Mynter, hvoraf eet sees at være af en Kalifmynt og et andet af en samanidisk Mynt, begge fra 1ste Halvdel af 10de Aarh., 1 dansk af Knut den mægtige og nogle bøhmiske. Endvidere fandtes en rund. skiveformet Spænde af Sølv og Stykker af en lignende, en tynd Sølvarmring, en glat Fingerring af Sølv, Stykker af flere sønderhugne Sølvsager og en Guldbrakteat fra ældre Jernalder. Der indkom strax efter Fundets Opdagelse til CM 1528 Mynter; senere er til forskjellige Tider gjort en Efterhøst af mindst 100 Stykker. Nedlægningstid

[1]) Aarb. 1869, 92. CM Arkiv.

[2]) N. Fornl. 258. Holmboe i Christiania Videnskabsselsk. Forh. 1864, 45. Brev i Univ. Oldsagsaml. Arkiv.

[3]) CM. Arkiv.

[4]) Schive.

[5]) Beskrevne af B. Morgenstierne i Christiania Videnskabsselsk. Forh. 1876.

antagelig c. 1028. Sølvets Vægt c. 2146 gr.[1]). — 32. Antagelig paa Jæderen fandtes for længere Tid siden 5 Sølvmynter, nemlig 2 angelsaxiske fra Mercia, af Kongerne Coenvulf (796—819) og Ceolvulf (819—821), 3 frankiske, hvoraf en af Ludvig den fromme fra Reims, 1 af Karl den store fra Melle og en Efterligning af Karl den stores i Dorestad prægede Mynter (tidligere i Justitsraad Herbst's Samling i Kjøbenhavn, nu de 3 førstnævnte Mynter i den kgl. Myntsamling sammesteds og de 2 sidste i det kgl. Myntcabinet i Stockholm[2]). — 33. Tjore i Haaland, paa Husmandspladsen Sletheid. 1869 indkom til B. en Mængde Sølvmynter, f. her under en stor Sten. Deraf var over 260 angelsaxiske af Ethelred II, hele og Brudstykker, 6 irske af Sigtryg Silkeskjæg, 1 dansk af Knut d. mægtige, 1 noget forslidt og brudt, mispræget byzantinsk Mynt af Constantin Porphyrogennetus og Romanus II samt 14 ubestemmelige tydske. Det oprindelig nedlagte Antal antages at have været omtr. 400[3]). — 34. Samme Gaard. 1874 fandtes 19 Mynter af Harald Haardraades slettere Sort (indkomne til B); de fandtes under nogle Stene paa en Helle, ikke langt fra det Sted, hvor det i 1869 indsendte Fund blev gjort[4]). — 35. Bore i Klep. 1848 fandtes i en gammel Hustomt og indsendtes til CM endel (omtr. 100) Sølvmynter og Brudstykker af 2—3 Linier tykke Sølvstænger, alt saa angrebet, at kun lidet deraf kunde bevares. Mynterne vare angelsaxiske af Ethelred og tilhørte denne Konges Typer B og C. Desuden fandtes 1 af Sigtryg Silkeskjægs ældste Mynter[5]). —

---

1) Holmboe, De numis MD. medii aevi nuper in Norvegia repertis. Part. I & II. Chnia 1836. 1837 (Programmer); oversat paa Norsk i Urda I. og tildels paa Tydsk i Grotes Blätter f. Münzkunde III. 137, 257. Spænden afbildet hos Holmboe Pl. IV, 108; Brakteaten i Antiqvarisk Atlas Nr. 242 d. Jvfr. Holmboe, Polens älteste Münze, i Köhnes Zschr. f. Münz-, Siegel- u. Wappenkunde III. 208

2) Efter velvillig Meddelelse af Justitsraad Herbst, udførligere gjengivet i Christiania Videnskabsselsk. Forh. 1876 Nr. 10.

3) Beskrevet af Schive i Christiania Videnskabsselskabs Forh. 1869, 87.

4) Beskrevet af Morgenstierne i Christiania Videnskabsselskabs Forh. 1876.

5) Holmboe i Mémoires de la société imp. d'archéologie de St. Pétersbourg IV, 361. Schives Norges Mynter i Middelalderen. Indl. LXVII og skriftlig Meddelelse af Schive. CM Arkiv.

36. Braatveit i Suledal. Herfra indkom 1854 til Universitetet en ganske liden Armring af Sølv, et hammerformet Hængesmykke af Sølv og 2 angelsaxiske Sølvmynter af Ethelred II.

Søndre Bergenhus Amt. 37. Sexe i Ullensvang. 1825 indkom til B. en her i en Ager f. kufisk Mynt[1]).

Nordre Bergenhus Amt. 38. Gjerde i Hyllestad. 1865 fandtes og indkom til B. endel Sølvmynter fra 10de og første Halvdel af 11te Aarh. (54 hele og mindst 36 Brudstykker), angelsaxiske af Ethelred og Knut og tydske; desuden et Fragment af en kufisk (samanidisk) Mynt[2]). — 39. Lyslo i Indviken. I en Urd fandtes før 1824 adskillige Oldsager, hvoriblandt »et forgyldt Stykke af kunstigt og smagfuldt Arbeide, rimelig hørende til et Ridetøi eller et Brystharnisk, et Par Knapper, hvori skal have siddet røde Stene, nogle udgraverede Stykker Sølv, Kjeder m. m.« (alt nu vistnok tabt), samt en Sølvmynt af Karl d. store (Adv. + CARLVS REX FR omkring et af en Perlering omgivet Kors. Rev. METVLLO omkring Karls Monogram [med K])[3]). — 40. Ærvik i Selje. Blandt de mange her fremkomne Oldsager fra meget forskjellig Tid[4]) har ogsaa af og til været Mynter, ligeledes fra forskjellige Tider, deriblandt en northumbrisk Mynt (en styca, indkommet til B) og flere Mynter og Fragmenter af Mynter af Harald Haardraade, hvoraf een indkom til CM 1867 og een blev f. 1871[5]).

Romsdals Amt. 41. Alnæs i Borgund. 1859 fandtes i en Myr Stykker af firkantede Sølvbarrer, prydede med indridsede Ringe, Stykker af snoede Sølvringe, en Gjenstand af Sølv af Form som et Oxehorn, 3 Tommer lang (Endebeslag til et Drikkehorn?) m. m. og 5 Sølvmynter, alle med samme Præg, nemlig paa den ene Side et Menneskehoved, paa den anden nogle Bogstaver, som lignede Runer; det hele af Vægt 8 Lod (opsmeltet)[6]). — 42. Fiskaa i Vanelven. Paa Næsset Ragnhildberget, paa et Sted, hvor der var svage Spor af en Røs, fandtes 1866 og indkom til CM 22 nogenlunde hele Mynter, et halvt Snes

---

1) N. Fornl. 376, jvfr. Aarsb. 1866, 70.
2) Aarsb. 1866, 81. Holmboe i Christiania Videnskabsselsk. Forh. 1865, 316.
3) N. Fornl. 496. Mynten i B.
4) Jvfr. N. Fornl. 501. Aarsb. 1867, 52 og 1868, 166.
5) Schive i Christiania Videnskabsselsk. Forh. 1873, 346, hvor den sidstnævnte Mynt er afbildet.
6) Aarsb. 1869, 153. Folkesagn, samlede af P. Fylling. Aalesund 1874 S. 117.

halve og mange mindre Fragmenter, de fleste angelsaxiske (1 af Eadgar, Mesteparten af Ethelred), men ogsaa nogle tydske og kufiske. Ingen af dem syntes at være yngre end Aar 1000[1]).

Søndre Trondhjems Amt. 43. Vitsø i Hevne. 1843 fandtes og indsendtes til T noget over 30 hele Mynter samt en hel Del Fragmenter, Stumper af tvunden Sølvtraad og glat Sølvtraad, opviklet i Hespeform m. m., alt nedlagt i et Kar af Egetræ. Af Mynterne vare ikke faa af Ethelred, fornemmelig af Typ D, adskillige af Ottonerne og Otto-Adelheid, 2 svenske af Olav Skøtkonung, 1 kufisk, slagen i Muhamedia for den senere Kalif Al-Mahdi i hans Fader Al-Mansurs Regjeringstid a. h. 150 (767 e. Chr.); endelig to Peninge fra London af Edvard II eller III[2]). — 44. Torgaard i Klebu. 1876 fandtes ved Veiarbeide og indkom til T en i begge Ender afhugget, i Ringform sammenbøiet firkantet Sølvstang, af Vægt 23.7 gr., et Jernredskab af ubekjendt Brug og 8 kufiske Sølvmynter, tildels blot Brudstykker (2 af dem muligt hørende til samme Mynt), fra Tiden 710—863 e. Chr.[3]). — 45. Strinden. 1 kufisk Sølvmynt, funden enten her eller i Værdalen, bevares i T. — 46. I Trondhjems Domkirkes Chor fandtes 1843 ved Gravning i Grunden en angelsaxisk Sølvmynt af Knut, der indkom til CM. — 47. I T. bevares en kufisk Sølvmynt, der skal være funden (senest i Begyndelsen af dette Aarh.) »ved Søkanten« i det Trondhjemske (altsaa formodentlig i Fosens Fogderi).

Nordre Trondhjems Amt. 48. Kaldal i Beitstaden. 1848 fandtes og indkom til CM en Mængde Sølvmynter, hvoraf 1 hel kufisk af Samaniden Nuh-ben-Nasr af 952-953 e. Chr. og endel Brudstykker af Kalifmynter og samanidiske Mynter fra Tiden 889-942 e. Chr., samt en kufisk Brakteat, 40 angelsaxiske, alle af Ethelred og af hans Typer B og C, henimod 200 tydske fra Ottonerne (de fleste med Adelheids Navn) og Henrik II, 3 frankiske med Karls Monogram og nogle uvisse Brakteater. Desuden fandtes en hel Del Sølvtraad af forskjellig Tykkelse og ophugne Stykker af forskjellige Sølvsager, hvoriblandt synes at være et smukt med Niello og Forgyldning prydet Beslag til en Sværd-

---

[1]) Aarsb. 1866, 76. CM Arkiv.

[2]) Antiq. Tidsskr. 1843—45, 51. Schive Norges Mynter i Middelalderen 9 not. 7. CM Arkiv. Schive. Det er sikkert, at de to engelske Mynter fra 14de Aarh. indkom med de øvrige som fundne sammen med disse.

[3]) Aarsb. 1876, 85. 96.

skede (i Univ. Oldsagsamling)[1]. — *49. Mogsnæs paa Frosta. 1838 fandtes i en Gravhaug et Sværd, nogle Perler af Glas og en Sølvmynt af Karl d. store. Denne og Perlerne ere i T[2]. — 50. Værnæs Kirkegaard i Nedre Stjørdalen. 1813 f. en kufisk Sølvmynt, samanidisk, fra Samarkand, 944-45 e. Chr.; indkom 1832 til CM[3]. — *51. Mæle i Nedre Stjørdalen. I »Kongshaugen« mellem denne Gaard og Kirken skal omtr. 1780 være fundet endel Vaaben og nogle Mynter[4]. — 52. Værdalen. En i T. bevaret kufisk Sølvmynt af Al-Mahdi (omtr. 780 e. Chr.) skal være fundet her. — 53 Minsaas i Værdalen. Her skal i forrige Aarh. i en høi Bakke være f. »en anselig Skat af Penge og Sølvstænger«, som blev ført til Udlandet[5].

Nordlands Amt. *54. Børø i Hadsel. Omtrent 1810 fandtes i Gravhaug en kufisk Sølvmynt, samanidisk fra El-Schasch a. h. 291 (903-904 e. Chr.)[6]. — 55. Mindenæs i Tjøtø. 1770—1780 fandtes i en Sandbakke en Mængde Mynter, deriblandt nogle af Ethelred, samt Ringe af Sølv[7]. — 56. Offersø i Tjøtø. Her skal tidligt i dette Aarh. være gjort et Fund af »engelsk Mynt«[8].

Uvist Findested. 57. En Mynt af Olav Skøtkonung i B[9]. — 58. Et Stykke af en Sølvkjede og endel Sølvmynter, alt fundet i Jorden (vistnok i det Trondhjemske), skjænkedes til Museet i Kjøbenhavn 1811 af Cancelliraad Must i Trondhjem.

---

1) Mynterne beskrevne af Holmboe i Mémoires de la société imp. d'archéol. de St. Pétersbourg IV, 361.

2) Katalog over den trondhjemske Samling. Trondhjem 1871 p. 22. Mynten beskrevet hos Montelius Från jernåldern 28. N. Fornl. 622.

3) Klüwer Norske Mindesmærker 50. CM Arkiv.

4) Klüwer l. c. 49.

5) N. Fornl. 638 efter Schönings Reise.

6) Tornberg Numi cufici XLIX. Note.

7) N. Fornl. 677. 1 Ethelredsmynt af dette Fund (senere forsvunden) foræredes til Selskabet for Norges Vel omtr. 1812. (Notits i Selskabets Arkiv i Univ. Oldsagsaml.).

8) Mundtlig Beretning. Formodentlig hidrørte fra dette eller det foregaaende Fund den paa Helgeland f. Mynt af Ethelred, der indkom til B og omtales i Urda II. 300.

9) Schive, Norges Mynter i Middelalderen 9 not 7. 30.

Fortegnelsen viser tilstrækkeligt, at Norge i det hele maa siges at være fattigt paa Myntfund fra yngre Jernalder. Det staar ikke blot langt tilbage for Sverige med dets overordentlige Rigdom paa jordfundne Myntskatte fra denne Tid, men ogsaa Danmark har utvivlsomt flere og gjennemsnitlig rigere Fund at opvise.

Gaar man nøiere ind paa de enkelte Fund, viser det sig, at den af yngre Jernalders Myntgrupper, som er svagest repræsenteret, er de kufiske Mynters Gruppe. Disse Mynter forekomme i norske Fund i de fleste Tilfælde enten som ganske underordnet Bestanddel i store Fund af vesterlandsk Mynt eller enkeltvis, fundne alene i Jorden; flere kufiske Mynter sammen uden Ledsagelse af europæiske Mynter ere sjeldne, og de faa slige Fund, som kjendes, ere saa lidet righoldige, at det største af dem (Nr. 4 i Fortegnelsen) kun løber op til et Antal af 16 hele Mynter. At saa er Tilfældet, kan forresten ikke overraske os. Det vilde forklares tilstrækkeligt allerede derved, at de kufiske Mynter jo maa være komne til os over Sverige (eller muligt i enkelte Tilfælde over Danmark), og en saadan Importstrøm af fremmed Vare bliver naturlig svagere, jo længere den fjerner sig fra Kilden. Allerede i det vestlige Sverige forkomme de kufiske Mynter som bekjendt temmelig sparsomt. Af samme Grund kan det heller ikke forundre, at Mynterne i disse smaa Fund ofte ligge saa langt fra hinanden i Prægningstid. Ved saa lange Vandringer maatte de fra Orienten udgaaede Myntskatte, der vistnok fra først af hver for sig bestod af nogenlunde samtidig Mynt, blive stærkt blandede om hinanden.

Af større Betydning ere de Myntfund, der høre til Tidens anden Hovedgruppe af saadanne Fund: vesterlandsk, hovedsagelig engelsk og tydsk Mynt fra Tiden omkring Aar 1000, hovedsagelig faldende indenfor Grændserne 980—1050. De forekomme oftere og ere dertil uden Sammenligning rigere hvert for sig. Engelsk Mynt har man i Norge,

hvis livlige Samkvem med England i den Tid er noksom bekjendt af historiske Kilder, kunnet have fra første Haand; men, da tydske Mynter i Gjennemsnit synes at have en ligesaa stor Anpart i de norske Fund som i de tilsvarende fra Sverige og Danmark, tør det dog være et Spørgsmaal, om ikke ogsaa de engelske Mynter tildels kunne være komne til os over disse Lande.

Der er endnu en tredie ret mærkelig Gruppe af Myntfund, ældre end de to allerede nævnte, bestaaende af frankiske Mynter fra Karl den store og hans nærmeste Efterfølgere og engelske fra det angelsaxiske Heptarchis sidste Tid, — Mynter, der ialfald for den allerstørste Dels Vedkommende falder indenfor Tiden 800—850. Saadanne Mynter ere i saa mange Tilfælde [1]) trufne alene, uden Indblanding af yngre Mynt, at de umuligt kunne tænkes først at være komne til Norge sammen med de i langt større Mængde optrædende vesterlandske Mynter fra Tiden ved Aar 1000. De maa være Vidner om en ældre — og, som Fundenes Ubetydelighed synes at vise, sparsommere — Tilførsel af udenlandsk Mynt, der udentvivl allerede falder før Udgangen af det 9de Aarhundrede. At disse Myntfund — eller rettere den Import, hvorfra de skrive sig — ere uafhængige af de til de to yngre Grupper hørende, bestyrkes derved, at de ofte ere gjorte i Grave [2]), medens det er en sjelden Undtagelse, at de yngre Mynter træffes i Grav. Mærkeligt nok savnes i vore Fund, ligesom i de skandinaviske overhovedet, næsten ganske vesterlandske Mynter fra Tiden 850—980, naar undtages ganske enkelte Stykker fra den tidligere Del af 10de Aarhundrede, der træffes iblandt de store Masser af den yngste Gruppes Mynter og øiensynlig ere indførte med disse som tilfældig Indblanding. Tilførselen

---

[1]) Se ovenfor Fundene Nr. 15. 18. 25. 32. 39. 40. 49.
[2]) Fundene Nr. 18. 25. 49.

maa saaledes i længere Tid være ganske ophørt, af Grunde, som det for Tiden ikke er muligt at oplyse.

Med Mynter af denne ældste Gruppe er Norge bedre forsynet end Sverige og Danmark, skjønt det er saameget fattigere paa Myntfund i det hele. I Danmark er, saavidt mig bekjendt, intet Myntfund gjort, som kan henregnes til denne Gruppe, og Sverige synes efter de hidtil fremkomne Oplysninger at have færre end Norge[1]). Oprindelig har sandsynligvis den i Landet i Omløb værende Mængde af disse Mynter fra første Halvdel af 9de Aarhundrede ikke været saa ganske liden. Derpaa tyder ialfald den Omstændighed, at de ere trufne enkeltvis endnu i et Par store Fund af senere Mynter, der først kunne være nedlagte i Jorden i Begyndelsen af 11te Aarhundrede[2]); de synes altsaa at have holdt sig i Omløbet lige ned til denne Tid.

Markfundene af Smykker og andre Gjenstande af Sølv (undertiden ogsaa Guld) uden medfølgende Mynter ere ligeledes mindre hyppige og af gjennemsnitlig meget ringere Værdi end i Nabolandene[3]). Det synes ogsaa, som om

---

[1]) Se den af Montelius i det svenske Månadsblad 1873, 169 meddelte Oversigt. Senere ere et Par Mynter af denne Klasse fundne ved Undersøgelserne paa Björkö (1 af Karl den store og 1 af Ludvig den fromme. Stolpe, Grafundersökningar på Björkö, i Tidskr. f. Antropologi och Kulturhistoria I Nr. 10 S. 20).

[2]) Fundene Nr. 31. 48 i Fortegnelsen.

[3]) Følgende Fund af denne Art kjendes for Tiden (ved de betydeligste er Vægten tilføiet, forsaavidt den kjendes): 1. Gjølstad i Rakkestad Pgd., Smaalenenes Amt. N. Fornl. 6. — 2. Rød i Rygge Pgd. Aarsb. 1872, 80 (blot Guld, 834 gr.). — 3. Næsodden Pgd., Akershus Amt. Boyes Oplysende Fort. S. 124 Nr. 760. — 4. Løvhaug i Rendalens Pgd., Hedemarkens Amt. Aarsb. 1872, 30. — 5. Samme Pgd. N. Fornl. 60. — 6. Holegaard (?) i Jarlsberg Grevskab, Jarlsberg og Larviks Amt. Boye 68. 70. — 7. Indlaget i Sandehered Pgd. Aarsb. 1874, 160 (Armring af Guld). — 8. Store Husum i Stokke Pgd. Aarsb.

de norske Fund af Sager af Sølv og Guld fra yngre Jernalder, skjønt i det væsentlige ensartede med de svenske og danske, i Enkeltheder have en fra disse noget forskjellig Charakter. Medens de forskjellige Former af glatte og snoede Ringe og af Ringspænder ogsaa hos os ere meget almindelige, er der enkelte navnlig i Sverige i denne Klasse af Fund hyppigt forekommende Typer, som i de tilsvarende norske Fund kun sjelden træffes. Dette er Tilfældet med

---

1869, 78. 1873, 60. (426. 5 gr.). — 9. Askeland i Heirefos Pgd., Nedenæs Amt (før hørende til Aamlid Pgd.). N. Fornl. 250. — 10. Hæstad i Flekkefjord Pgd., Lister og Mandals Amt. N. Fornl. 287 (blot Guld, 380 gr.). — 11. Nedre Vaage i Søndre Undal Pgd. N. Fornl. 275 (blot Guld, 121 gr.). — 12. Jæderen, Stavanger Amt. Aarsb. 1875, 51. — 13. Hetland Pgd. Lorange 140 (Gravfund?) — 14. Sæbø i Hjelmeland Pgd. Boye 69. — 15. Holle i Høgsfjord Pgd. N. Fornl. 322. — 16. Helgenæs i Suledal Pgd. N. Fornl. 333. — 17. Herrebakke sammesteds. N. Fornl. 333. — 18. Hovland i Etne Pgd., S. Bergenhus Amt. N. Fornl. 361 (434 gr.). — 19. Osnæs sammesteds. Aarsb. 1868, 95 (296 gr.). — 20. Hosdal i Hamer Pgd. Aarsb. 1868, 95. Lorange 85. — 21. Bakketun i Voss Pgd. Urda I, 297. Lorange 163. — 22. Talle i Lyster Pgd., N. Bergenhus Amt. Lorange 173 — 23. 24. To Fund fra ukjendt Sted i Bergens Stift, a) Boye 141, b) Sølvarmring i C. — 25. Bolsønæs i Bolsø Pgd., Romsdals Amt. N. Fornl. 545 (944 gr.). — 26. Nedre Berg i Stranden Pgd. Urda II, 140. 394, jvfr. Aarsb. 1875, 240. — 27. Toftaker i Opdal Pgd., S. Trondhjems Amt. N. Fornl. 583. — 28. Vullum i Strinden Pgd. N. Fornl. 594 (456 gr. Guld og 2254 gr. Sølv). — 29. Ørlandets Pgd. Aarsb. 1869, 92. — 30. Grøtmo i Beitstadens Pgd., N. Trondhjems Amt. N. Fornl. 661 (neppe Gravfund). — 31. Hustad i Inderøens Pgd. Aarsb. 1874, 173. — 32. Gardstad i Nærø Pgd. N. Fornl. 670 (den her omtalte »Kjedelhank af Sølv« har aabenbart været en svær Halsring). — 33. Skarsaas i Brønø. Aarsb. 1875, 245. — 34. Saltens Fogderi. N. Fornl. 675 (efter senere funden Oplysning er Fundet rimelig gjort paa Skotestad i Hamerø Pgd.).

Armbøilerne (de brede, almindelig ikke lukkede Armringe) af Guld eller Sølv [1]), de runde, skiveformede Sølvspænder [2]) og de hammerformede Hængesmykker af Sølv [3]). Endvidere træffes, om jeg ikke tager Feil, Sager af Guld forholdsvis vel saa ofte blandt den overveiende Masse af Sølvsager i de norske Fund af denne Klasse, som i de svenske og danske, og blandt disse Guldsmykker er der undertiden Sager af noget eiendommelig, fra disse Funds Gjennemsnitspræg afvigende Charakter. Dette gjælder navnlig om flere Stykker i det vigtige Fund fra Hoen [4]), der overhovedet er noget hidtil enestaaende i den skandinaviske yngre Jernalder. Det indeholdt med en samlet Vægt af omtrent 1150 gr. næsten udelukkende Sager af Guld, en Guldrigdom, som man ellers kun træffer i Markfundene fra den saakaldte Mellemjernalder. Fundet har desuden flere paafaldende Særegenheder. Baade blandt Fundets Mynter og blandt dets Smykker er der — ganske mod Sædvane — Stykker, som maa være adskillige Aarhundreder ældre end Fundets

[1]) Montelius Atlas Nr. 587—600.

[2]) Montelius anf. St. Nr. 582, 583.

[3]) Mont. Nr. 624—27. Heraf kjendes kun et Exemplar (Braatveitfundet, Nr. 36 ovenfor blandt Myntfundene); af runde Sølvspænder eet helt og Brudstykker af et andet i Ekersundsfundet (Nr. 29); af Armbøiler Exemplarer i Fundet fra Osnæs (Nr. 19 i Noten S. 133) og i et Gravfund fra Klungervik i Lekø Pgd., N. Trondhjems Amt, der bevares i Museet i Kjøbenhavn (Boyes oplysende Fortegnelse S. 101). Derimod ere tilsvarende Armbøiler af Bronce (der aabenbart ere Efterligninger af de af ædelt Metal gjorte) meget almindelige i norske Fund (Exempler afbildede i Aarsb. 1868, Fig. 38, 39), ligesom ogsaa runde Broncespænder (som Montelius Atlas Nr. 579), der muligt tør betragtes som Efterligninger af de runde Sølvspænder, ikke sjelden findes (jvfr. Aarsb. 1867, Fig. 25). Disse Bronce-Efterligninger af Sølvsager findes imidlertid vel kun i Grave.

[4]) Nr. 15 blandt Myntfundene.

Nedlægningstid (henimod 900 e. Chr.)[1]. Det indeholder videre adskillige Smykker, hvortil hidtil intet Sidestykke kjendes[2], et Par Stykker af byzantinsk Arbeide[3], og af de to snoede Halsringe af Guld har den ene en Eiendommelighed, der saavidt vides, ikke er truffet paa nogen anden af de mange Ringe af dette Slags Arbeide, som kjendes fra yngre Jernalder[4].

Et andet Fund, der ogsaa er ganske uden Sidestykke i den skandinaviske yngre Jernalder, er det fra Rød i Rygge Pgd., Smaalenenes Amt[5], hvor man 1872 fandt en meget svær Spore og et til denne hørende, paa Sporens Rem anbragt massivt Smykke, begge af Guld og sjelden fint og smukt ornamenterede med kornet Arbeide.

Den største Del af de i den yngre Jernalders Markfund forekommende Sager af ædelt Metal antages, som bekjendt, almindeligt at være af orientalsk Oprindelse og at være komne til Norden med den samme Handelsstrøm, som førte de kufiske Mynter hid. At Norges Jord er forholdsvis fattigere paa saadanne Sager, bliver da ligesaa let at forklare, som dets Fattigdom paa Mynter af dette Slags.

---

1) Mynter af Keiserne Valens (364—378) og Mauricius (582—602); det i Holmboes Beskrivelse Pl. II, Fig. 30 afbildede Guldsmykke, der er omtrent identisk med Thorsbjergs Mosefund Pl. 4, 14 og endog har tilfælles med dette de i Form af et retvinklet Kors anbragte Huller. At mærke er ogsaa de mange om Mellemjernalderen mindende Guldmedailloner med Filigransornamenter og Hemperne paa Mynterne Fig. 9. 10.

2) Som de i Holmboes Beskrivelse Pl. II, Fig. 16, 19, 21, 22, 25—28, 31 afbildede.

3) Det lille Smykke (Relikviegjemme?) af Guld med byzantinsk Indskrift (Holmboe Pl. II, Fig. 20) og den store Guldspænde (Pl. I, Fig. 6).

4) De paa 5 Steder anbragte ornamenterede Knopper, der kunne sees paa Afbildningen Pl. I, Fig. 1.

5) Beskrevet med Afbildninger i Christiania Videnskabsselskabs Forh. 1872, 354 og i Aarsb. 1872, 80.

Hvori de paapegede Særegenheder ved de norske Fund af denne Klasse have sin Grund, er derimod vanskeligere at sige; disse Spørgsmaal lade sig neppe fyldestgjørende besvare efter de hidtil fremkomne Oplysninger.

Det maa vel lægges Mærke til, at disse Fund, saavelsom de nær beslægtede Myntfund, ere temmelig ulige fordelte over Landet. De træffes, som man af de meddelte Fortegnelser vil se, adskilligt hyppigere paa Vestlandet og i det Nordenfjeldske end paa Østlandet. Navnlig tilhøre forholdsvis mange af de større Fund af engelsk og tydsk Mynt Landets vestlige og nordlige Egne. Dette skyldes formodentlig Omstændigheder, analoge med de, der i Sverige have bevirket de tilsvarende Funds Sammenhobning i de østlige Landskaber og fortrinsvis paa Gotland. Det er Handelen og udenlandske Forbindelser overhovedet, som have ført disse Funds Indhold til Norden; de have derfor samlet sig fornemmelig i de Dele af de skandinaviske Lande, der drev den livligste Handel og havde mest Samkvem med Udlandet paa den Tid, da de blev nedlagte i Jorden.

Markfundenes Nedlægningsmaade stemmer i det væsentlige med den i tidligere arkæologiske Perioder brugte. Nedlægning i Myr forekommer dog temmelig sjelden [1]). Oftest ere Sagerne nedgravede i Jorden og da i Regelen i en Urd eller en Røs [2]), under eller imellem svære Stene [3]), eller i Nærheden af en stor Sten [4]). Hensigten med sidstnævnte Nedlægningsmaade har maaske mindre været den at beskytte de nedlagte Sager eller at gjøre det vanskeligere for Uvedkommende at finde og borttage dem, end at have et Mærke,

---

[1]) Myntfundene Nr. 15, 22, 41.

[2]) Aarsb. 1868, 96. Myntfundene Nr. 9, 39.

[3]) Myntfundene Nr. 2, 24, 31. N. Fornl. 361. Aarsb. 1869, 78. Lorange 173.

[4]) N. Fornl. 275, 287 (ved det sidste Fund er denne Omstændighed ikke bemærket i N. Fornl.).

hvorefter de let kunde gjenfindes af Eiermanden. Derpaa tyder særlig, at man ikke blot finder Nedlægning under en stor Sten, men ogsaa ved en saadan [1]). Kun i et eneste Tilfælde har man bemærket, at Oldsagerne vare nedlagte i et Kar [2]); ved et andet Fund syntes de at have været omviklede med et Klæde [3]).

Som allerede anført, synes der for yngre Jernalders Vedkommende ikke at være nogen Grund til at tvivle om, at saadanne Værdisagers Forekomst i Jorden er at forklare deraf, at man har gjemt dem der for at sikre sig dem og med den Hensigt i sin Tid at tage dem op igjen. Fra Norge, saavelsom fra mange andre Lande, haves der Vidnesbyrd nok ogsaa fra senere Tider om, hvor almindeligt det har været saaledes at benytte Jorden som Skatkammer, og der kjendes fra alle Lande talrige Jordfund af Værdisager fra Middelalderen og nyere Tid lige ned til vore Dage. Det har ikke blot været under fjendtligt Angreb [4]) eller anden overhængende Fare, at man har benyttet denne Sikringsmaade; ogsaa i fredelige Tider fandt mange, navnlig af Almuen, i ældre Tid en Beroligelse i at have det, de havde

---

[1]) Exempler paa det sidste haves ogsaa fra Sverige. Ant. Tidsskr. f. Sverige III, 256.

[2]) af Egetræ. Myntfundet Nr. 43.

[3]) Hoen-Fundet.

[4]) Hvorledes det kan være gaaet til ved saadanne Leiligheder i gamle Dage, kan man faa en Forestilling om, naar man f. Ex. læser den af Flood, Listerlandet (2 Udg., Christiania 1876, 126) efter Traditionen givne Skildring af den Bevægelse, som engelske Krydseres Nærmelse vakte paa det aabne, langt udstikkende Lister i den første Tid efter Udbruddet af Krigen med England i 1807. Der blev, heder det, en hovedkulds Udvandring; Kvinder og Børn med Husets rørlige Eiendele togede tilhest og tilfods i broget Forvirring over Slettelandet for at søge Beskyttelse mellem Heierne (den indre, høiere Del af Landet), og her nedgrov man eller skjulte i Stenurder sit Sølv og andre Kostbarheder.

tilbedste, forvaret i Jorden paa et kun for dem selv bekjendt Sted[1]). Det har vistnok ogsaa været Ønsket om at have saameget som muligt af sin løse Eiendom i en saadan Form, at den let kunde bringes i Sikkerhed paa denne Maade, og ikke blot Glimrelyst, som har bevæget Befolkningen i hin Tid til at lægge en saa betydelig Del af sin Formue i Smykker eller andre Sager af ædelt Metal.

At søge nogen anden Forklaring for disse Fund i yngre Jernalder end denne er der saameget mindre Opfordring til, da de væsentlig stemme overens med lignende Fund fra den christelige Tid, der ikke vel kunne forklares paa anden Maade. En anden Sag er det tildels med Markfundene fra ældre Tider.

Det bør bemærkes, at der ved den yngre Jernalders Markfund ikke hidtil vides at være fundet Spor til, at de nedlagte Sager have været Gjenstand for forsætlig Ødelæggelse af den Art, som kan paavises f. Ex. paa Markfundene fra ældre Jernalder, og som ogsaa i yngre Jernalder ikke sjelden findes anvendt ved de i Grave nedlagte Sager. Vistnok findes der blandt Sølvsagerne, der ledsage Myntfund (sjeldnere ved Fund, der alene indeholde Smykker) ofte Fragmenter af sønderhuggede Gjenstande; men dette kan have sin Grund deri, at disse forarbeidede Stykker have været i Omløb som Betalingsmetal og ere blevne sønderlemmede ved Leiligheder, hvor det hele Stykkes Værdi var større end det Beløb, som skulde erlægges.

III. Gravfund. Gravformer og Gravskik.

Da de allerfleste Fund fra yngre Jernalder ere Gravfund og den allerstørste Del af de til vor Tid bevarede

[1]) Af Lapperne bruge vel mange dette endnu den Dag i Dag; først i den sidste Tid have de begyndt at sætte sine Penge i Sparebanker. Se f. Ex. Daa, Skisser fra Lapland o. s. v. S. 76.

Oldsager fra dette Tidsrum skriver sig fra disse, blive Gravene her af mere end almindelig Vigtighed for den arkæologiske Undersøgelse. Kjendskab til Gravskikken er i og for sig selv et betydningsfuldt Bidrag til Oplysning om den Tids Liv, som Gravene tilhøre; men det er tillige en uundværlig Betingelse for rigtigt at kunne tolke Fundene og anvende de til dem hørende Oldsager til Belysning af Tidens Historie. Gravskikken og de Forestillinger, hvorpaa denne beror, danne Mellemleddet mellem den Dødens Verden, som umiddelbart aabner sig for os i Gravene — om end ikke lidet fordunklet ved Tidens ødelæggende Virkninger —, og det Liv, hvori de i dem hvilende Døde havde bevæget sig. Jo sikrere og fuldstændigere man kan opfatte dette Mellemled, des bedre vil man være betrygget for at komme til at drage feilagtige Slutninger fra Gravene til deres levende Samtid.

Desværre staar Mængden og Værdien af de Oplysninger, vore Gravfund give os i denne Henseende, langtfra i Forhold til deres store Antal. De allerfleste af dem ere komne for Dagen paa en saadan Maade, at man ikke kunde vente alle de Omstændigheder, der vare af Vigtighed til Oplysning om Gravskikken, tilbørlig bemærkede af Finderne. Selv om de fundne Oldsager ere bevarede, lade de Oplysninger om Gravens Beskaffenhed, som ledsage disse, altfor ofte saare meget eller alt tilbage at ønske. Mængden bøder dog noget paa Manglerne, idet Oplysninger fra det ene Fund kunne tjene til at erstatte, hvad der savnes ved det andet, og de i de senere Aar foretagne planmæssige Undersøgelser have givet et ret godt Grundlag af paalidelig Kundskab.

I ydre Form adskille den yngre Jernalders Grave sig, saavidt man hidtil har bemærket, ikke kjendelig fra den ældre Jernalders. I begge Tidsrum er den runde Haug, af mere eller mindre nøiagtigt kredsrundt Omrids, den uden Sammenligning sædvanligste Form. Mindre hyppig, men dog temmelig almindelig, er Langhaugen, der varierer meget i sin Form, idet dens Ender kunne være tilspidsede, af-

rundede eller næsten tvert afskaarne, og dens Ryg skarp, rundt ophøiet eller saagodtsom flad, ligesom Breddens Forhold til Længden er yderst forskjelligt.

Sjeldnere Gravformer ere: trekantede Hauger[1]), stenlagte (brolagte) Pladse, oftest af rund Form, sjeldnere trekantede eller firkantede, og Pladse omgivne med reiste Stene[2]), ligeledes i Norge oftest af rund Form, sjeldnere ovale eller af spids oval Form.

Ogsaa om disse sjeldnere Former kan det bevises eller idetmindste med god Grund formodes, at de have været brugte i begge Jernaldre; i ethvert Fald forekommer der mig for Tiden ikke at være tilstrækkelig Grund til at betegne nogen af dem som særegen enten for den ene eller den anden af Jernalderens to Perioder. At bringe Sagen til klar og fuldstændig Afgjørelse for alle Formers Vedkommende er endnu ei muligt, hovedsageligt af den Grund, at disse Gravformer hidtil have vist sig gjennemsnitlig meget fattige paa Oldsager.

Trekantede Hauger ere kun undersøgte paa et eneste Sted[3]), hvor af 6 udgravede Hauger af denne Form ikke mere end een gav et Fund af Oldsager[4]) Det godtgjorde, at denne Haug, og da vistnok ogsaa de øvrige nærliggende, tilhørte den yngre Jernalder.

Af runde brolagte Pladse ere ikke faa undersøgte i forskjellige Egne af Landet. Hidtil have de oftest givet

---

[1]) De »firkantede Hauger« (f. Ex. Aarsb. 1871, 13, Nr. 1. 15, Nr. 6. 8) ere vel neppe at betragte som en egen, fra Langhaugerne adskilt Form.

[2]) De saakaldte »Thingkredse« eller »Domringe«, der i Virkeligheden vistnok alle ere Grave.

[3]) Af Nicolaysen paa Gravfeltet paa Hovtun i Suledal Pgd., Stavanger Amt, se Aarsb. 1870, 150 ff.

[4]) Aarsb. anf. St. 151, Nr. 8.

Fund fra ældre Jernalder[1]), men der savnes ikke Fundberetninger, som tyde paa, at denne Gravform har været brugt ogsaa mod Jernalderens Slutning[2]). Brolagte Trekanter have i eet Tilfælde vist sig at tilhøre den yngre Jernalder[3]); i to andre Tilfælde har vistnok af Mangel paa tilstrækkeligt oplysende Fund Gravenes Alder ikke kunnet bestemmes med fuld Sikkerhed, men Sandsynligheden syntes dog at tale for ældre Jernalder paa Grund af deres Beliggenhed i Forbindelse med sikre Grave fra dette Tidsrum[4]). Af firkantede brolagte Pladse er, saavidt vides, kun en eneste undersøgt, uden at noget Fund forekom, som kunde vise dens Alder[5]).

De med reiste Stene omgivne Pladse, hvori der er foretaget Gravninger, have givet ganske usædvanlig ringe Udbytte af Oldsager. De fleste af dem synes med større eller mindre Sikkerhed at kunne henføres til ældre Jern-

---

1) Se de i Nicolaysens Register S. 41 opførte Fund fra saadanne Grave.

2) Paa Farstad i Bud Pgd., Romsdals Amt er i en brolagt Kreds fundet et Øxeblad af Jern og en Frynesten fra yngre Jernalder. Aarsb. 1871, 75, Nr. 43. — Nedre Vaage i Vee Pgd., samme Amt: Gravplads med en Mængde Hauger og brolagte Kredse; de herfra indkomne Oldsager ere alle fra yngre Jernalder. Aarsb. 1873, 69, Nr. 68. — Dragseidet i Aafjordens Pgd., Søndre Trondhjems Amt: brolagt Kreds paa en Gravplads, hvor der i andre Grave alene er gjort Fund fra yngre Jernalder. Aarsb. 1874, 23. — Hovtun i Suledal Pgd., Stavanger Amt: samme Forhold. Aarsb. 1870, 152 Nr. 19.

3) Paa den i foregaaende Anm. nævnte Gravplads paa Dragseidet; Fund af Klinknagler. Aarsb. 1874, 23.

4) Særheim i Klep Pgd., Stavanger Amt. Aarsb. 1869, 140, Nr. 4. Østre Hauge sammesteds. Aarsb. anf. St. 144. Nr. 3.

5) Fløan i Nedre Stjørdalens Pgd., Nordre Trondhjems Amt. Aarsb. 1872, 47.

alder[1]), men i een er der gjort et Fund, der maa siges at tyde paa yngre Jernalder[2]).

Endelig har man paa enkelte Steder, hidtil næsten alene paa Østlandet, truffet Grave fra yngre Jernalder, der have savnet ethvert egentligt Mærke oven Jord[3]). Forøvrigt have disse Grave i sin Anordning været indbyrdes forskjellige, men i denne Henseende alle havt Sidestykker blandt Haug-Gravene. Ialfald ved enkelte af dem[4]) synes der efter Omstændighederne ikke at være den mindste Sandsynlighed for, at der tidligere over Stedet kunde have været nogen Haug. Man kan derfor neppe tvivle om, at det virkelig tildels i yngre Jernalder har været brugt at lægge Lig ned i Jorden, forresten begravede paa en af de i den Tid almin-

---

[1]) Nicolaysens Register S. 41.

[2]) Huseby i Tjølling Pgd., Jarlsberg og Larviks Amt. N. Forn1. 771 (Klinknagler eneste Fund).

[3]) Husfloen i Rendalens Pgd., Hedemarkens Amt: flere Lag af Kul og mørk Jord ved Siden af hinanden paa flad Mark, i eet af dem Oldsager fra yngre Jernalder og Spor af Ben (se ovenfor Side 115—116). — Østre Hem i Tjølling Pgd., Jarlsberg og Larviks Amt: flere Oldsager under en stor Helle, i hvert Hjørne hvilende paa en større Sten, der igjen støttedes af mindre. Aarsb. 1868, 129, Nr. 107. — Lunde i Hedrum Pgd., samme Amt: 2 runde Gravkammere omtrent 1 Alen under Jordfladen, murede af temmelig store Stene, 18 Tommer i Tvermaal; lige i Nærheden Gravhauger fra yngre Jernalder. Aarsb. 1873, 61, Nr. 10. — Damsbakken ved Larvik, samme Amt: adskillige Oldsager, fundne i et firkantet Gravkammer af 5 Fods Side, dannet af en af 1 Tomme tykke Stene bygget Ramme med en Helle over Aarsb. 1869, 73 Nr. 24. — Herhen hører vel ogsaa Fundet fra Torblaa i Ulvik Pgd., Søndre Bergenhus Amt: Oldsager fundne med Rester af Kul og brændte Ben, 8—10 Tommer under Jordskorpen inde i en Firkant af opstablede middelstore Stene, ved Foden af et langt Bakkeheld. Aarsb. 1873, 50, Nr. 1.

[4]) Navnlig ved de først i foregaaende Anm. nævnte Fund paa Husfloen, der ere gjorte paa udyrket Mark og i en meget lidet beboet Egn.

delige Maader, men uden at der blev lagt nogen Haug over dem eller sat noget andet Mærke, der kunde betegne Stedet og tjene som Gravminde. Dette bestyrkes derved, at man i Sverige nylig paa en af Gravpladsene ved den gamle Kjøbstad Bjørkø i Mælaren har fundet et stort Antal Grave, der have den samme Eiendommelighed og, som alle Grave paa disse Gravpladser, ere fra yngre Jernalder[1]). Det er meget muligt, at saadanne Grave ikke ere saa sjeldne i Norge, som det efter de faa hidtil gjorte Fund kunde synes. Det er jo kun ved rent Tilfælde, at man kan komme til at opdage dem.

Vi vende tilbage til de sædvanlige Gravformer: de runde og lange Hauger.

Med Hensyn til disses ydre Form er, foruden det allerede anførte, at mærke den overordenlig store Variation i Forholdet mellem Haugens Høide og dens Vidde. Medens man paa den ene Side kan træffe Hauger med meget steil Reisning, gives der paa den anden Side Tilfælde, hvor man paa Grund af Høidens Ubetydelighed kommer i Tvivl, om man skal tale om en Haug eller om en brolagt Plads[2]). Da nu ogsaa de Grave, som man almindelig uden Tvivl henfører til den sidstnævnte Klasse, nok altid hæve sig noget, om end ganske ubetydeligt, ind imod Centrum, kan der vel være Grund til ikke at betragte de brolagte Pladse som en egen Gravform, men simpelthen som meget lave Hauger. Det maa derved ogsaa erindres, at dette Slags Grave paa Grund af det tunge Materiale, hvoraf de ere byggede, maa antages at være sunkne ikke saa lidet ned i Jorden, siden de blev opførte.

Det er meget almindeligt, at Hauger (og brolagte Pladse, om man vil anse dem for en egen Gravform) ere omgivne

---

[1]) Stolpe, Grafundersökningar på Björkö. S. 13.

[2]) F. Ex. Aarsb. 1872, 40.

med en saakaldet Fodkjede, d. e. en mere eller mindre tæt Rad af større Kampestene omkring deres Fod, selv om Haugen forøvrigt bestaar af Jord[1]). Hensigten med denne Fodkjede kan neppe have været at forhindre, at det løse Materiale i Haugen gled ud, førend det havde fæstet sig. Til dette Øiemed vilde disse Stenringe i de fleste Tilfælde have været lidet tjenlige, og de findes desuden regelmæssig ogsaa ved de brolagte Pladse, der have saa ringe Høide, at saadan Udglidning ikke var at befrygte. Snarere maa man formode, at Stenringen er bleven betragtet som en Pryd for Haugen, eller at den ligesom har skullet betegne Grændsen for det til den Dødes Hvile helligede Rum. Fodkjede forekommer ligesaavel ved Langhauger som ved runde Hauger[2]).

Det synes ikke urimeligt, at den af reiste Stene omgivne Kreds kan være opstaaet som Gravform af Haugformen ved en ensidig Udvikling af Fodkjeden: denne er bleven til en Ring af reiste Stene og er derved voxet op til større Anselighed, medens Haugen er forsvunden (som ovenfor vist, kan dennes Høide jo ofte ogsaa ellers svinde ind til et Minimum). Det kan i denne Henseende mærkes, at der gives Exempel paa, at Stenringen har været anbragt i nogen Afstand fra Haugens Fod[3]).

Ved Hauger findes desuden ofte enkelte reiste Stene, Bautastene, der vel ogsaa nærmest maa betragtes som ornamentalt Udstyr, bestemte til at forøge Gravmindets An-

---

1) Det gjælder baade om dette og de fleste af de øvrige i det følgende omtalte Forhold ved Haugernes Form og Udstyr, at de ere fælles for ældre og yngre Jernalder. Hvor dette ikke er Tilfældet, vil det findes udtrykkelig bemærket.

2) Exempler ved Langhauger: N. Fornl. 472. Aarsb. 1869, 62, no. 40. 1871, 67 no. 27. 1874, 129 no. 2.

3) Dette var Tilfældet ved den i N. Fornl. 203 omtalte Haug paa Enigheden ved Fredriksværn. Jfr. ogsaa den i Aarsb. 1869, 205 nævnte Haug, om hvilken man forresten ikke veed, til hvilken Tid indenfor Jernalderen den hører.

selighed [1]). Vistnok har dette været mere almindelig Skik, end det nu ser ud til; thi Bautastenene have ganske vist været langt mere udsatte for Ødelæggelse end Haugerne. En stor, færdigt tilhuggen Sten er selv i det stenrige Norge en Gjenstand af fristende Værdi, nyttig til mange Slags Brug og bekvem at tage til, saameget mere, som Bautastenene saavelsom Gravene almindelig findes paa eller i Nærheden af dyrket og bebygget Terrain. Bautastene findes dels anbragte paa selve Haugerne [2]), dels, og muligt oftere, ved deres Fod [3]).

Efter Materialet, hvoraf de bestaa, pleier man at skjelne mellem Røser (Hauger byggede af Sten) og Hauger i egentlig Forstand (byggede af Jord). Efter hvad hidtil er bekjendt, kan der ikke antages at være Grund til at lægge synderlig Vægt paa denne Forskjel. Der er, saavidt jeg har kunnet se, intet Spor til, at der mellem Hauger og Røser skulde være nogen gjennemgaaende Afvigelse i andre Henseender (f. Ex. med Hensyn til Ligets Behandling, Gravens Indretning forøvrigt eller Oldsagernes Charakter). I Virkeligheden

---

1) Ofte have Bautastene vel ogsaa været reiste uden at staa i Forbindelse med Grave.

2) F. Ex. N. Fornl. 172. 377. 666 (hvor den paa Haugen liggende Sten udentvivl oprindelig havde været reist paa dens Top). Aarsb. 1872, 24 jvfr. 1873. 8 (Langhaug med 3 Bautastene anbragte i Linie langsefter Ryggen, de to tæt ved hinanden ved den ene Ende). 1875, 37. 1874, 23 no. 6 (brolagt rund Plads med Bautasten i Midten). Sammesteds no. 5 (Trekant med reiste Stene baade i Hjørnerne og i Midten).

3) N. Fornl. 638 jvfr. Aarsb. 1870, 22 (4 reiste Stene i Firkant omkring Foden af en Haug, der synes at have været rund). Aarsb. samme Sted (Bautasten ved Siden af en lav rund Røs). Aarsb. 1867, 74 (Langhaug med en stor Sten i hver Ende (1872, 101 no. 16 (samme Forhold). 1871. 82 no. 85 (Langhaug med en vældig Sten ved den ene Bredside). — I enkelte Tilfælde levne Beretningernes Udtryk Tvivl, om man skal tænke sig reiste Stene eller svære Kampestene.

er det ogsaa ligefrem umuligt at drage nogen holdbar Grændse mellem disse to Klasser af Grave, da der gives Overgangsformer i Mængde. Man finder Røser, som bestaa udelukkende af Sten; Røser, hvori Stenene ere jevnt, mere eller mindre stærkt blandede med Grus eller Jord; Røser med en ydre Bedækning af Jord; Hauger væsentlig af Jord, men med en Kjerne af Sten o. s. v. i mange Variationer. Der findes endog Exempler paa, at der i Hauger under et mere eller mindre svært Lag af Sten ligger et Lag af Jord eller Grus [1]). Det synes derfor rimeligt, at man vilkaarligt har anvendt Sten eller Jord til Opførelsen, alt eftersom det ene eller det andet Materiale var lettest tilgjængeligt paa Stedet [2]). Haugens Bygning var, navnlig ved de store, et altfor betydeligt Arbeide, til at man ikke skulde finde Opfordring til at lette sig det ved at benytte det Slags Materiale, som var nærmest for Haanden.

Hensynet til Besparelse af Arbeide maa vel ogsaa have gjort sig gjældende, naar man har anlagt Gravhauger omkring en naturlig Klippe, saaledes at denne danner en Del af Haugen og helt eller delvis skjules af den [3]); man kunde paa denne Maade med forholdsvis ringe Arbeide give en Haug anselig Høide. Maaske er det ogsaa at forklare af samme Grund, at man ikke sjelden finder Hauger oplagte omkring een eller et Par svære jordfaste Stene [4]).

---

[1]) Saaledes Aarsb. 1869, 90 no. 76 ved Slutningen. I Aarsb. 1872, 40 omtales 3 Hauger, hvori et Gruslag laa imellem to Lag af Sten.

[2]) Som allerede udtalt i Aarbøger 1869, 155 for den ældre Jernalders Vedkommende.

[3]) Aarsb. 1869, 105 no. 1. 205. Gravhaug paa Kasebu i Ødemark Sogn, Smaalenenes Amt, hvorfra et Fund er indkommet til Univers. Saml. 1877.

[4]) Aarsb. 1873, 76 no. IX. 1871, 90 no. 129. Den trondhjemske Saml. Katalog no. 705. Paa det rige Gravfelt paa Opdal Præstegaard i S. Trondhjems Amt, hvor de sidstnævnte

I Haugernes Indre findes Stensætninger og store Stene mangen Gang anbragte paa saadan Maade, at man maa forudsætte en bestemt Hensigt dermed og ikke kan anse det for Tilfældets Værk. Ofte er Stenenes Leie saaledes, at det synes naturligt at tænke sig, at Meningen har været at beskytte Levningerne af Liget eller de med dette nedlagte Sager, eller ogsaa muligt ligesom at markere disses Plads i Haugen. Saaledes forekommer det ikke sjelden, at en Helle er lagt over Ben eller Oldsager i Haugen [1]), eller at disse findes liggende under eller imellem store Kampestene [2]). Ogsaa den ofte i Jordhauger forekommende af Stene sammendyngede eller oplagte Kjerne kan vel i mange Tilfælde være at opfatte paa denne Maade [3]).

Naar der inde i Hauger et Stykke indenfor deres Periferi findes en ordentligt oplagt Ring eller ringformet Mur af Sten [4]), kan Hensigten dermed have været at binde og støtte det løse Materiale, hvoraf Haugen bestod. Den samme Forklaring kan maaske ogsaa tildels gjælde for de retliniede Mure, som af og til træffes paa eet eller flere Steder i Haugen [5]).

Derimod synes det vanskeligere at sige, hvad Meningen kan have været med de temmelig hyppigt trufne horizontale

---

Fund ere gjorte, synes denne Bygningsmaade at forekomme ret ofte.

[1]) N. Fornl. 77 (Sund). 393 (Grimstad). Aarsb. 1869, 106 nederst. 1873, 98. 1874, 78 no. 105 mod Slutn. 1876, 52 no. 10. 93 no. 67.

[2]) Aarsb. 1867, 41 no. 34. 1868, 44 no. 7. 125 no. 92. 1875, 11 no. 5.

[3]) Se f. Ex. Aarsb. 1867, 47 no. 61. 1870, 73 no. 39.

[4]) F. Ex. N. Fornl. 473 (?). Aarsb. 1869, 65 no. 8. 1872, 36. Ogsaa i den Haug, hvori det i Aarsb. 1869, 66 no. 13 opførte Fund blev gjort, skal der efter senere modtaget Oplysning have været en ringformet Stensætning af 3—4 Favnes Tvermaal.

[5]) Aarsb. 1871, 13 no. 2. 1872, 40 no. 2. Urda III 77 ff.

Lag (Brolægninger) af Sten, der almindelig findes paa Haugens Bund, hvoraf Brolægningen da kan optage en større eller mindre Del [1]), sjelden høiere oppe i Haugen [2]). I enkelte Tilfælde ser det ud til, at disse Stenlag ere at betragte som analoge med de ovenfor omtalte Heller og andre Stene, der dække Ben og Oldsager.

Med disse Brolægninger af Sten synes de Plankelag af Træ at være at sammenstille, som enkelte Gange skulle være trufne paa Bunden af Hauger [3]).

I Hauger fra ældre Jernalder findes, som bekjendt, ei saa ganske sjelden Stene reiste inde i Hauger, og da ofte forsynede med Indskrift med Runer [4]). Spor af denne Skik findes ogsaa, om end, som det synes, noget sjeldnere, i Hauger fra yngre Jernalder [5]). Stene med Runeindskrift ere to Gange trufne i Norge i Hauger, der maa henføres til denne Tid. I det ene af disse Tilfælde vides Stenen be-

---

1) Aarsb. 1871, 137 no. 12 (rund, flad Stenlægning omkring Haugens Centrum indtil 6 Fod derfra). 1873, 40 no. 15 (Bunden brolagt med Stene paa den ene Side af Haugen). 1875, 9 no. 5 (ved Midten af en Langhaug en omtrent 8 Fod bred Stenlægning, hvorunder nogle Jernstumper). 10 no. 2 (over hele Bunden lagt Heller og større fladere Stene). 11 no. 5 (i den sydlige Halvdel af Haugen over Bunden lagt Stene, hvorunder endel Klinknagler). 1876, 67 no. 49 (omkring Centrum Lag af større Stene af 6 Fods Tvermaal, dækkende et Lag af Kul, hvori smaa Benstumper, Klinknagler og enkelte andre Oldsager).

2) Aarsb. 1869, 107 (2½ Fod under Haugens Top, noget lavere end de i denne nedlagte Oldsager, men høit over Bunden og dens Lag af Kul og Aske, et meget tæt og nøie sammenpasset Lag af haandstore Stene, 3 Fod i Tvermaal).

3) Aarsb. 1868, 62 f. (2 Tilfælde). Den der fremsatte Formodning, at Klinknaglerne have været brugte til at sammenklinke Plankelaget, kan ikke være rigtig.

4) Aarbøger 1869, 159 f. Aarsb. 1875, 194 no. 4 jvfr. 202.

5) Aarsb. 1871, 13 no. 1, 2.

skrevet at have været reist inde i Haugen[1]), i det andet haves ingen Underretning om dens Stilling i Haugen[2]). Det maa mærkes, at i begge disse Tilfælde Indskriftens Charakter tyder paa et tidligt Stadium af den yngre Jernalder.

Ordentligt byggede Gravkamre kunne efter de Oplysninger, de sidste Aars Undersøgelser have bragt for Dagen, ikke længere, som tidligere antaget[3]), betragtes som rene Særsyn i den yngre Jernalder. De forekomme visselig langt sjeldnere i denne Tids Gravhauger end i de, der tilhøre den tidligere Del af Jernalderen, men man kan dog nu nævne det ikke saa ganske ringe Antal af 70—80 Exempler. Dog maa det mærkes, at disse ingenlunde ere jevnt fordelte over Landet. I hele den større sydlige Del af dette ere de overmaade tyndt spredte og findes kun som rene Undtagelser blandt den overvældende Masse af Hauger, hvori intet Spor til Gravkammer har været at opdage. Først i Romsdals Amt træffes de i noget større Antal, synes igjen at være noget sjeldnere i de trondhjemske Amter, men blive meget almindelige i Nordlands og Tromsø Amter[4]), især i det sidste, hvor Grave med Kammer synes at forekomme lige saa hyppigt som Grave uden saadant. De allerfleste hidtil opdagede Gravkamre fra yngre Jernalder have været byggede af Sten. Bygningsmaaden synes i det væsentlige at være overensstemmende med den i ældre Jernalder brugte; Kamrene ere snart dannede helt af Heller, snart murede paa Siderne

---

[1]) Langhaug paa Vatn i Ørlandets Pgd.. S. Trondhjems Amt (Undset i det kgl. norske Videnskabsselskabs Skrifter i 19de Aarh. VIII, 24).

[2]) Valby i Tjølling Pgd., Jarlsberg og Larviks Amt (Aarsb. 1873, 85 no. 165. S. Bugge i Christiania Videnskabsselsk. Forh. 1872, S. 328).

[3]) Aarbøger 1869, 161 f.

[4]) Adjunkt Winthers Reiseberetninger, meddelte i Aarsb. for 1874—1876, indeholde talrige Exempler.

og blot dækkede med Heller [1]). Med Hensyn til Kamrenes Dimensioner synes der at være nogen Forskjel mellem de to Jernaldere. Det lader nemlig til, at den yngre Jernalder ikke har at opvise Gravkamre af saa betydelig Længde, som mange af ældre Jernalders Kamre naa [2]), medens Bredden i yngre Jernalder gjennemsnitlig synes at være større i Forhold til Længden end i den ældre, hvis Kamre i Regelen ere meget smale. Endvidere kan det bemærkes, at der for den yngre Jernalders Vedkommende ikke synes at være Grund til at lægge nogen særdeles Vægt paa Gravkamrenes indbyrdes Forskjel i Størrelse, som i den ældre Jernalder, hvor store og smaa Gravkamre danne to med Hensyn baade til de i dem forekommende Oldsagers Charakter og Ælde og til Begravelsesmaaden forøvrigt temmelig skarpt adskilte Klasser [3]).

Ogsaa i den yngre Jernalder, ligesom i den ældre, og allerede i Broncealderen, findes undertiden Gravkamre, der ere bredere i den ene Ende end i den anden [4]). Et Par Gange har man truffet mindre Kamre af rund Form [5])

Paa Brugen af Gravkamre af Træ haves fra yngre

---

[1]) Et Par Exempler haves paa, at man tildels har benyttet et af Naturen dannet Rum til at istandbringe et Gravkammer, N. Fornl. 208 (Grav, hvis 3 Sider vare dannede af Heller, den 4de af en Fjeldvæg) Aarsb. 1876, 11 (ubrændt Lig nedlagt i en Fordybning i Fjeldet og dækket med en Helle).

[2]) Det største for Tiden kjendte Gravkammer fra yngre Jernalder er vel det paa Horveid i Vors Pgd., S. Bergenhus Amt (N. Fornl. 395), 10 Fod langt, hvilket dog blot kjendes fra en gammel, maaske ei ganske paalidelig Beretning. I den ældre Jernalder høre Gravkammere paa 20—30 Fods Længde ei til Sjeldenhederne.

[3]) Jvfr. Aarbøger 1869, 162.

[4]) Aarsb. 1871, 93 no. 143. 1874, 98.

[5]) Aarsb. 1873, 59 no. 2. 1874, 94 (i det sidste Tilfælde haves rigtignok ikke fuld Sikkerhed for, at Graven tilhører den yngre Jernalder).

Jernalder neppe mere end eet Exempel, der kan ansees for fuldkommen sikkert, den baade i sig selv og ved sin Overensstemmelse med flere danske Grave fra samme Tid mærkelige Grav fra Nedre Haugen i Tune Pgd., Smaalenenes Amt[1]). Kamret her var i kvadratisk Form, 6 Alen i Firkant, bygget af runde Stokke (af Furrutræ), der ikke vare laftede sammen, men blot lagte paa hinanden med Udhulinger i Enderne for Tømmerets Runding; Taget bestod af løse Stokke. Der er dog flere Fundberetninger, som temmelig bestemt tyde paa Tilstedeværelsen af Trækamre eller Kister af Træ[2]), og meget taler for at antage, at saadanne have været anvendte ret ofte[3]). Forskjelligheden af de Exempler, som for Tiden kunne anføres, kan ikke gjælde som noget Modbevis. Træ kan alene under særdeles

---

1) Hvorom Aarsb. 1867, 59—62 indeholder al den Underretning, som har kunnet tilveiebringes.

2) Bjerke i Sørum Pgd., Akershus Amt (Liljegren-Brunius Nord. Fornl. XCIII: et menneskeligt Skelet og Vaaben fra yngre Jernalder fundne mellem nogle forraadnede Træstokke i en stor Haug. Gudim i Rakkestad Pgd., Smaalenenes Amt. Aarsb. 1868, 69: i en stor rund Haug et firkantet Rum af tømrede Stokke, men ingen Oldsager, hvorfor Gravens Henførelse til den yngre Jernalder ikke kan ansees for sikker). Oppen i Ullensaker Pgd., Akershus Amt (Liljegren-Brunius Nord. Fornl. XCIII: Oldsager fundne i en Gravhaug i »en forraadnet Kiste eller Skrin«). Veen i Stange Pgd., Hedemarkens Amt (Aarsb. 1868, 105: flere Oldsager fra yngre Jernalder, fundne i en Haug tilligemed Træstumper og Nagler, der af Finderen antoges for Rester af en Kiste). Bredvold i Aafjordens Pgd., S. Trondhjems Amt. (Klüwer, Norske Mindesm. 85: Ben og Oldsager, der synes at være fra yngre Jernalder, fundne i en forraadnet Trækiste i en Haug).

3) Til Støtte for denne Formodning kan ogsaa anføres de mange Grave med Spor af Trækister, som Dr. Stolpe i senere Tid har fundet paa Bjørkø i Sverige (Grafundersökningar på Björkö. 10. 13 ff.) — At de i den yngre Jernalders Grave saa hyppigt forekommende Klinknagler ei kunne ansees som Rester af Gravkister, vil senere blive vist.

gunstige Omstændigheder ventes at ville holde sig i Jorden gjennem Hundreder af Aar, ialtfald holde sig saavidt, at Levningerne kunne blive bemærkede ved saa overfladiske Undersøgelser, som de, hvorpaa de fleste af vore Fundberetninger grunde sig.

I enkelte Tilfælde synes Træ at have været anvendt som udvendig Klædning i Gravkamre, byggede af Sten [1]), hvorpaa ogsaa haves Exempler fra ældre Jernalder [2]). De undertiden forekommende Gravkamre af Sten uden Tag give endvidere Grund til at antage, at Taget i Stenkamre undertiden har været gjort af Træ.

Som bekjendt, har man oftere i Hauger fra yngre Jernalder fundet Begravelser lagt i et i Haugen indsat Fartøi, der da har gjort Tjeneste som Gravkammer. I Norge ere saamange Grave af denne Art fremkomne i den sidste Tid, at denne Begravelsesmaade hos os maa forudsættes ikke at have været saa ganske ualmindelig. Forholdsvis faa af disse Grave ere hidtil trufne i Landets sydligere Egne, men til Gjengjæld have i disse Fartøierne været af betydelig Størrelse og Gravenes Udstyrelse i det Hele rigt. De sikre Fund ere de to bekjendte fra Vold i Borre Pgd., Jarlsberg og Larviks Amt (1852) [3]) og fra Haugen i Tune Pgd., Smaalenenes Amt (1867) [4]), begge gjorte i runde Hauger. I den sidstnævnte Haug fandtes den største Del af Fartøiet endnu i saa velvedligeholdt Stand, at det kunde bringes ind til Universitetets Samling, hvor det nu bevares som den eneste betydeligere Prøve paa Vikingetidens Bygningskunst,

---

[1]) Aarsb. 1869, 16. 17. 1873, 14 nederst (alle Fund fra N. Trondhjems Amt.)

[2]) Aarsb. 1869, 143 (Jæderen), jvfr. det bekjendte Fund fra Lilla-Jored i Bohuslen.

[3]) Aarsb. 1852, 27 ff.

[4]) Beskrevet i Den norske Rigstidende f. 1867 no. 178. Skillingsmagasinet 1867, no. 46 og 47. Polyteknisk Tidsskrift 1867.

man for Tiden har. Dets Længde i Kjølen er 43 Fod, medens Længden fra Stavn til Stavn, der ei længere kan bestemmes med Sikkerhed, antages mindst maa have løbet op til 70 Fod. Fartøiet i Haugen ved Borre, hvoraf kun Spor vare tilbage ved Haugens Aabning, havde været adskilligt mindre, antagelig 50—54 Fod mellem Stavnene. Liget var i det smaalenske Fund ubrændt, og det samme har maaske ogsaa været Tilfældet i Borre-Haugen, hvor ingen Oplysning derom haves. I begge Hauger stod Fartøiet paa ret Kjøl paa Haugens Bund [1]). Fra Landets nordlige Egne haves langt flere Exempler; navnlig ere Begravelser i Fartøi oftere trufne ved de i de sidste Aar foretagne Undersøgelser i Kystegnene nærmest i Nord for Trondhjemsfjordens Indløb, i Bjugns og Aafjordens Præstegjæld [2]). Her have dog de brugte Fartøier været forholdsvis smaa (det største af dem, hvoraf omtrentligt Maal kunde tages, 24 Fod langt); i et enkelt Tilfælde skal der have været Spor til, at Fartøiet havde været hvælvet over Begravelsen, istedetfor at være indsat i Haugen paa ret Kjøl [3]). Ellers haves mere eller mindre sikre Exempler fra Nordlands Amt [4]), fra Namdalen,

---

[1]) Forøvrigt kjendes kun eet søndenfjeldsk Fund af denne Art, fra Bringsvær i Fjære Pgd., Nedenæs Amt (N. Fornl. 245: i en 76 Fod lang og 24 Fod bred Langhaug fundet Levninger af Egebord, sammenklinkede med Jernnagler, der syntes at hidrøre fra et Fartøi eller en Baad.) Af dette Fund er intet bevaret, og videre Oplysninger savnes. — Det i Aarsb. 1875 S. 92 no. 131 omtalte Fund kan neppe være Gravfund.

[2]) Snotra i Aafjorden (4 Fund paa en Gravplads. Aarsb. 1873, 17. 1874, 16 f. De tre af disse Fund ere gjorte i Langhauger, eet i en rund Haug). Tønnel i Bjugn (Aarsb. 1872, 36. 61; rund Haug). Valsnæset i Bjugn. (Aarsb. 1873, 8; rund Haug).

[3]) Fundet paa Valsnæset; Aarsb. 1873, 9.

[4]) Hov i Næsne Pgd. (N. Fornl. 681 jvfr. Lorange 192: stort Fartøi [»som en Nordfarjægt«] paa ret Kjol; 2 menneskelige

nordligst i Nordre Trondhjems Amt[1]), fra Egnen omkring det Indre af Trondhjemsfjorden[2]), fra Søndmøre[3]) og fra Nordfjord[4]).

Fundet fra Nordfjord (Møklebust i Eid Pgd.) er af særlig Interesse, ikke blot ved sit rige og tildels særdeles mærkelige Indhold af Oldsager, og ved disse og Gravens eiendommelige Anordning, men ogsaa derved, at Fartøiet her kunde skjønnes at være brændt tilligemed Liget, hvortil der ikke har været nogen Antydning ved de øvrige Fand af denne Klasse. Ved disse synes tvertimod Fartøiet overalt at have været nedsat helt og uskadt. Dette fulgte vel omtrent af sig selv, naar Liget nedlagdes ubrændt, hvilket lader til at have været Tilfældet i de allerfleste af de Gravhauger, hvori Fartøi har været brugt; men der haves ogsaa

---

Skeletter). Stegen (Aarsb. 1876, 39: Dele af Baade med Klinksøm i f. i »Skibshauger«; Beretningen usikker).

1) Bjønnæs i Overhalven (Aarsb. 1874, 47 no. 24: et større Gravfund med Klinknagler, fastsiddende ved Træ, der laa i en Række og af Finderen opfattedes som Rester af den ene Side af en Baad).

2) Gravraak i Melhus (2 Fund); N. Fornl. 588 jvfr. den trondhjemske Samlings Katalog no. 458—464: Gravfund med flere Rader af Klinknagler efter en Baad, der syntes at have været 7 Fod bred; Thj. Katalog No. 549; en Mængde Klinknagler og nogle Spiger f. i en Gravhaug i saadan Orden, at de viste Formen af en nedlagt Baad. Vang i Aasen (Aarsb. 1875, 63 no. 68: en Mængde Klinknagler og et ubekjendt Redskab af Jern, f. i en Haug i 2 Rækker med nogle Alens Mellemrum).

3) Roald i Harham (Aarsb. 1874, 37 jvfr. 1869, 94 no. 94: Langhaug, hvori f. flere Oldsager og en Baad af Eg, hvoraf Kjølen og adskilligt af Bunden var bevaret og blev optaget; brændte Ben).

4) Møklebust i Eid, se Loranges Beretning om den af ham foretagne Udgravning i hans Fortegnelse over Bergens Museums Samling af norske Oldsager S. 153—157. (Rund Haug, brændte Ben).

Exempel paa brændt Lig og ubrændt Fartøi[1]). Forresten tør nok Begravelse med brændt Fartøi i Virkeligheden ikke have været saa sjelden. Hvor, som da er Tilfældet, blot Klinknagler og andet Jernbeslag af Skibet er tilbage, er det naturlig ikke altid let at afgjøre, om disse virkelig skrive sig fra et Skib.

Man ser, at saadanne Begravelser ere trufne mindst lige saa ofte i runde Hauger som i Langhauger. Benævnelsen »Skibshauger«, som tidligere brugtes om Langhauger og tildels endnu bruges, er altsaa urigtig, forsaavidt dermed menes, at Begravelse i Fartøi alene skulde forekomme i Hauger af denne Form. Den Lighed, som endel af Langhaugerne i Omrids have med et Skib eller en Baad, er vistnok ganske tilfældig. Langhaugen var jo en hyppig Gravform ogsaa i den ældre Jernalder, der, saavidt vides, aldeles ikke kjendte Begravelse i Fartøi.

Med de i Gravkamre anbragte Grave kunne de, der ere lagte i en i den naturlige Jordflade gravet Fordybning under en Haug, sammenstilles, forsaavidt ogsaa derved et særlig afmærket Gravrum fremkommer. Saadanne Fordybninger forekomme baade under runde og under lange Hauger. Kun undtagelsesvis ere de stensatte eller beklædte med et Slags Mur af Sten[2]). I Regelen bestaa de blot i et i Bunden gravet Hul, og dens Grændse kan alene paavises derved, at Materialet i dette Hul er løsere, tildels ogsaa af noget anden Beskaffenhed end den omgivende faste Jord. Forresten synes ikke alle saadanne Huller under Haugens Bund at være gjorte i samme Mening. Undertiden ere de smaa, tragtformede eller af lignende rundagtig Form; de pleie da at være fyldte med Kul og ere, som det synes, alene gravede for at optage Kullene, medens Oldsager og Ben findes andensteds i Haugen,

---

[1]) Det i en foregaaende Anm. anførte Fund paa Roald.
[2]) Aarsb. 1870, 60 no. 18. 1874, 78 no. 107.

høiere oppe [1]). Huller af dette Slags findes langt hyppigere i Hauger fra ældre Jernalder og staa vel i Forbindelse med den i denne Tid paa flere Steder brugte Begravelse i »Brandpletter«. I Regelen synes i den yngre Jernalder selve Graven at være anbragt i Fordybningen. Paa sine Steder synes den blot at være gravet for at optage et Gravkar med brændte Ben, og er da ikke større, end at den netop rummer dette [2]). Oftest er den dog meget større [3]). Formen pleier at være firkantet [4]), og Dybden ringe, almindelig 1—2 Fod, ikke sjelden under 1 Fod [5]).

Liget findes i norske Grave fra den yngre Jernalder langt oftere brændt end ubrændt, ganske som i den ældre Jernalder. Det er vanskeligt med nogen Paalidelighed i Tal at bestemme Forholdet mellem disse to Begravelsesmaaders Hyppighed. Efter Antallet af de Fund, hvorved bestemt Underretning haves om Tilstedeværelsen enten af

---

[1]) Aarsb. 1873, 102 no. 6. 1872, 101 no. 15.

[2]) Lorange 155.

[3]) Den største hidtil fundne, hvis Maal kjendes, er den i en Haug paa Dønviken i Bjugn, S. Trondhjems Amt, 10 Fod lang, 6 Fod bred. (Aarsb. 1873, 8). Den indeholdt 2 ubrændte Lig ved Siden af hinanden, uden Oldsager (en anden Grav med ubrændt Lig i en Fordybning under Haugen er funden paa Valsnæset i samme Pgd., se samme Aarsb. 8—9).

[4]) I en Haug paa Aareberg i Indre Holmedal Pgd., N. Bergenhus Amt, er fundet to ovale Fordybninger i Bunden, 2½ Fod lange, 1½ Fod brede og ½ Fod dybe, begge »tildækkede og for en stor Del opfyldte med Kul og Aske« og indeholdende Oldsager. Urda I, 176.

[5]) Eneste Exempel paa nogen større Dybde er den i Aarsb. 1874, 63 no. 26 omtalte Grav under en Haug paa Osstad i Flekkefjord Pgd., Lister og Mandals Amt, der var 3 Fod dyb (5½ Fod lang og 2½ Fod bred). — Andre Exempler paa Hauger med saadanne Huller i Bunden: Aarsb. 1872, 116 no. 7. 119 no. 7. 121 no. 11. 1875, 8 no. 3. 9 no. 4.

brændte eller af ubrændte Menneskeben, skulde Ligbrand forekomme henimod 4 Gange saa ofte som Nedlægning af ubrændt Lig. Men man kan neppe stole paa, at det saaledes udfundne Forhold svarer til Virkeligheden. Ved de allerfleste Fund har man enten ingen Underretning om Benenes Tilstand, eller man veed, at der ikke har været noget Spor af Ben at se i Graven. Det er vel tvivlsomt, om i disse Tilfælde Sandsynligheden stiller sig efter samme Forhold for brændte og ubrændte Ben. Der er Grund til at antage, at brændte Ben gjennemsnitlig holde sig ikke lidet bedre i Jorden end ubrændte [1]), hvoraf da vilde følge, at Ligbrand ikke kan antages at have været fuldt saa overveiende Skik, som den efter det anførte Talforhold skulde synes at være.

Antallet af de kjendte Gravfund med ubrændt Lig kan anslaaes til henimod 90. De forekomme vistnok omtrent overalt i Landet, men ingenlunde i lige Mængde i alle Landsdele. I noget større Antal findes de, ligesom Gravkamre af Sten, kun i Landets nordlige Egne. Det ser ud, som om de ere sjeldne endnu i Romsdals Amt; derimod ere de hyppige i Kystegnene af de trondhjemske Amter og i Tromsø Stift; i det trondhjemske Indland træffes de mindre ofte, om de end ogsaa der synes at være noget almindeligere end længere syd i Landet. Paafaldende sjeldne

---

[1]) Jvfr. de af Stolpe, Grafundersökningar på Björkö S. 11 ff. meddelte Oplysninger om Gravene med ubrændt Lig paa denne Gravplads, hvoraf det fremgaar, at Benene ofte fuldfuldstændigt ere gaaede over til Jord. Af særlig Interesse er Meddelelsen S. 16 om et ubrændt Lig, hvoraf intet har holdt sig uden ubetydelige Stykker af Ribben, der laa under et Par ovale Spænder — et nyt Bevis paa, at Broncesagernes Oxyd kan bevare mange Slags Gjenstande, som ellers pleie at fortæres i Jorden. Jvfr. Aarsb. 1874, 183.

ere de paa Vestlandet, paa Strækningen fra Lindesnæs til Stadt[1]).

I disse Grave findes Skelettet, som det synes, regelmæssigt udstrakt paa Bunden af Haugen[2]) (eller paa Bunden af en under Haugen gravet Fordybning) i liggende Stilling[3]).

Man finder Skeletter i lange saavelsom i runde Hauger, i Hauger med Gravkammer og i Hauger uden Gravkammer. Forholdsvis mange af dem ere trufne i Gravkamre, men dette er udentvivl tilfældigt og beror alene derpaa, at Gravkamre forekomme hyppigst netop omtrent i de samme Dele af Landet, hvor ogsaa Grave med ubrændt Lig fra samme Tid ere tilstede i størst Mængde. Derimod turde det hyppige Sammentræf af ubrændt Lig og Begravelse i Fartøi muligt tyde paa en virkelig Sammenhæng mellem disse to Begravelsesmaader, skjønt ogsaa her et lignende Tilfælde kan have havt sin Indflydelse. Ogsaa Fartøisbegravelser ere jo nemlig hidtil trufne i størst Antal i de nordlige Egne, hvor ubrændt Lig forekommer oftest[4]).

---

[1]) I hele denne udstrakte Landsdel kjendes neppe mere end een Grav med ubrændt Lig, som sikkert kan henføres til yngre Jernalder (paa Stord, S. Bergenshus Amt. Aarsb. 1867, 51).

[2]) Paa Hestun i Tjøtø Pgd., Nordlands Amt, skal dog være fundet et Skelet med et Øxeblad ved Siden blot 2 Fod under Toppen af en større Haug. Aarsb. 1868, 183.

[3]) Paa Tjøtø, Nordlands Amt, er fundet et Skelet med flere Oldsager fra yngre Jernalder i siddende Stilling i en Gravhaug, heldende noget forover og til Siden (Urda I 184). Et andet Exempel paa denne Stilling giver Fundet paa Hov i Næsne Pgd., samme Amt (N. Fornl. 681). Her fandtes i en Haug med Fartøi 2 menneskelige Skeletter (med en hel Del Oldsager fra yngre Jernalder): det ene, som antoges at være af en Mand, oppe i Fartøiet ved dets Agterstavn; det andet, antaget for kvindeligt, udenfor Fartøiets Agterende i siddende Stilling, understøttet af Stene.

[4]) Se ovfr. S. 152 f.

Ligets Retning i Haugen er høist forskjellig, hvor det findes ubrændt; man finder Hovederne vendte i Nord, Syd, Øst og Vest. Nogen fast Vedtægt for Orienteringen synes man ikke at kunne have havt. Selv paa samme Gravplads har man i forskjellige Hauger fundet Ligene vendte til modsatte Kanter[1]).

Brændte Ben findes nedlagte i et Gravkar, eller løst samlede i en Hob, eller endelig spredte i et horizontalt Kullag i Haugen.

Som Gravkar findes i Norge i den yngre Jernalder anvendt Kar af Ler, Bronce, Sten, Jern og Træ.

Lerkar ere i denne Tids Grave i Norge ligesaa sjeldne, som de vare almindelige i den ældre Jernalder. Dette Forhold er saameget mere paafaldende, da i Nabolandet Sverige Lerurnen ogsaa i den yngre Jernalder er et overmaade almindeligt Gravkar[2]). Antallet af opgivne Fund med Lerkar fra yngre Jernalder (omtr. 40) er ringe i Forhold til Gravfundenes samlede Antal, og vilde desuden sandsynligvis komme til at undergaa en ikke ubetydelig Reduktion, hvis man havde saa nøiagtige og paalidelige Oplysninger om alle disse Fund, som man kunde ønske. I omtrent Halvdelen af disse Tilfælde er nemlig det Fundne tabt eller ialtfald intet bevaret af Urnerne, og Beretningen om disse kan altsaa bero paa Feiltagelse eller Misforstaaelse; navnlig kunne vel slet bevarede Fragmenter af Stenkar undertiden urigtigt være blevne opfattede som Skaar af Lerurner. Af de i Samlingerne bevarede, almindeligt mere eller mindre ufuldstændige Lerkar, der kunne henføres til den yngre Jernalder, er der adskillige, som i Form og Beskaffenhed

---

[1]) Aarsb. 1874, 16: 3 Hauger med ubrændte Lig, hvor Hovederne vendte mod Ø., NØ. og V. — Heller ikke med Hensyn til Gravkamrenes eller Langhaugernes Orientering synes nogen fast Regel at være fulgt.

[2]) Se f. Ex. Stolpe i den oftere anførte Afhandling S. 3.

forøvrigt ganske svare til vel kjendte Typer fra den ældre Jernalder [1]). Andre derimod vise nye, i den foregaaende Periode aldeles ukjendte Former og ses saaledes at være eiendommelige for den yngre Jernalder [2]).

Endnu sjeldnere ere i yngre Jernalder Gravkar af Bronce, der ligeledes forekom ganske almindeligt i den ældre Jernalder [3]). De faa, man har fra den yngre Jernalder, afvige næsten alle mere eller mindre fra den ældre Jernalders Typer.

Den Art af Gravkar, der træffes uden Sammenligning hyppigst i den yngre Jernalders Grave, er Kar af Sten, af hvis Brug til Kar kun faa Spor findes i ældre Jernalder. De ere alle af een og samme Stenart, Klebersten (Vegsten, Grøtsten; svensk Täljsten; tydsk Topfstein). Leier af denne let bearbeidelige Stenart findes paa mange Steder i Norge, og den har været anvendt til mange Slags Brug lige ned til Nutiden. Kar af denne Sten brugtes ialfald endnu i Begyndelsen af vort Aarhundrede, om end langtfra i den Udstrækning som tidligere og specielt, efter Gravenes Vidnesbyrd, i Slutningen af den hedenske Tid. Der er i de sidste Aar paa et Par Steder i Norge fundet gamle Brud af Kleber-

---

1) F. Ex. Lerurnen i Hvatum-Fundet (N. Fornl. 125) og Fragmenterne i et Fund fra Lyngdal Præstegaard (Aarsb. 1871, 139 no. 14), der tilhøre samme Type som Montelius Atlas No. 392; Fragmenterne fra Vangsnæs (N. Fornl. 473 jvfr. Lorange 177) og fra Berdal (N. Fornl. 470 f. Lorange 176), der tilhøre den i norske Grave fra ældre Jernalder saa almindelige urtepotteformede Urnetype. — I enkelte af disse og i flere lignende Tilfælde ligger det forresten nær at formode, at der i samme Haug kan have været Grave baade fra ældre og fra yngre Jernalder, og at Urnerne tilhøre de første. Se navnlig Fundberetningen ved Lyngdalsfundet.

2) Om disse Urneformer saavelsom om de øvrige her berørte Kars Former ville nærmere Oplysninger blive meddelte i det følgende Afsnit.

3) Jvfr. Aarbøger 1869, 157 og Nicolaysens Register S. 24—25.

sten, hvis Benyttelse muligt kan gaa saalangt tilbage i Tiden[1]).

Kar af Klebersten findes i Gravhauger overalt i Landet, ogsaa hvor intet Brud af Stenarten kjendes i Nærheden. De synes at være paa det nærmeste eiendommelige for Norge og dets vestlige Kolonier i Vikingetiden[2]); ellers ere de, saavidt bekjendt, kun fundne enkelte Gange i svenske Landskaber, der grændse til Norge, Bohuslen og Dalsland.

Ikke ualmindelige ere Jernkjedler, der synes at have været ganske ukjendte i den ældre Jernalder. Trækar anvendte som Gravurner har man kun et Par Gange kunnet paavise[3]).

Den mindre hyppige Forekomst af Lerkar og Broncekar i Sammenligning med i ældre Jernalder er vistnok for en Del at forklare af, at Kar af Sten og Jern, der tidligere havde været ganske eller næsten ukjendte, tildels havde fortrængt dem af den daglige Brug. Denne Forklaring kan dog neppe ansees for fuldt tilstrækkelig, og navnlig synes det ikke rimeligt, at Lerkar skulde have været saa nær ved at gaa af Brug, som man maatte slutte af deres Sjeldenhed i

---

[1]) Ved Folvelsæteren i Næs Pgd., Akershus Amt (Aarsb. 1868, 48 jvfr. 1875, 66 no. 2. 218) og ved Vatne i Vestre Moland Pgd., Nedenæs Amt. (Aarsb. 1875, 230—233)

[2]) De forekomme temmelig ofte i Grave paa Orkenøerne, Shetland og Caithness, nordligst i Skotland, se Anderson, Notes on the relics of the Viking period in Scotland (Proceedings of the society of antiquaries of Scotland Vol. X), S. 538. Formerne synes dog her tildels at afvige ikke lidet fra de norske.

[3]) Aarsb. 1868, 70 (Spor til et halvkugleformet Trækar, der holdt omtrent 3 Fod over Mundingen; under og omkring det et Lag Kul og brændte Ben). Lorange 175 (Bund- og Sidebeslag af Jern til to Trækar, fundne med »Aske« i). Aarsb. 1869, 36 jvfr. 1868, 177 og Trondhj. Saml. Katal. No. 497—504 (Spand, udhulet af eet Stykke Træ, med Broncebeslag og Broncehadde; deri fundet »Bensmuler«).

Gravene. Forskjellen beror derfor ogsaa formodentlig for en Del paa en Forandring i Gravskikken.

Som i ældre Jernalder synes det ogsaa her utvivlsomt — hvor paafaldende det end kan synes at være —, at man ikke har forfærdiget egne Kar til Brug som Gravurner, men dertil har anvendt forskjellige af de i dagligt Brug værende Slags Kar, ofte saadanne, som i Forveien længe havde været benyttede i ganske andet Øiemed. Den Mangfoldighed af Former, som findes blandt Gravkarrene i begge Jernalderens Tidsrum, taler allerede stærkt for denne Mening, og dertil kunne lægges andre mere bindende Beviser. Mest øinefaldende ere disse i den ældre Jernalder, hvor især Broncekarrene ved paanaglede Lapper ofte vidne om, at de have gjort lang og haard Tjeneste, før de nedlagdes i Graven. Lignende Vidnesbyrd findes dog ogsaa i den yngre Jernalder. Man finder Stenkar med Brister, som i gammel Tid have været bødede med paasatte Jernkramper [1]), og det Lag af Sod, som findes paa Ydersiden af de fleste af dem, synes i de fleste Tilfælde at være for fast og kompakt til at det kan være fremkommet blot ved Karrets Berørelse med de i Graven nedlagte Kul, og kan da ikke forklares paa anden Maade, end at Karret tidligere havde været benyttet som Kogekar.

Gravkarret er almindelig nedsat i Haugen staaende paa sin Bund med Mundingen opad. Undtagelsesvis forekommer det, at det er hvælvet over de brændte Ben [2]). Der haves ogsaa Exempler paa, at to Gravkar ere benyttede, saaledes at det ene er hvælvet over det andet, hvori Benene ligge [3]).

---

1) Aarsb. 1873, 73 no. 98.

2) Aarsb. 1866, 55 no. 5 (Jernkjedel). 1869, 100 no. 21 (Stenkar). Det i N. Fornl. 40 omtalte Fund fra Vestre Holstad (Broncekar; Fundet er tidligere, vistnok urigtigt, blevet henført til ældre Jernalder).

3) N. Fornl. 413 (to Broncekjedler). Aarsb. 1871, 141 (Stenkar,

Det synes at være fuldt saa almindeligt, at de brændte Ben findes løst liggende i en Hob i Haugen, som at de ere samlede i et Kar. Der er dog Grund til at tro, at disse to Maader at anbringe Benene paa i Virkeligheden, ialfald ofte, kun tilsyneladende ere forskjellige fra hinanden. Ogsaa de løse Benhobe have nemlig sandsynligvis i mange Tilfælde, om ikke altid, oprindelig været nedlagte i et Kar af Træ, som i Tidens Løb er forraadnet og gaaet over i Jordens Masse og derfor ikke længere kan paavises. Herfor tale Analogier fra ældre Jernalder. Det er i den senere Tid lykkedes at konstatere den oprindelige Tilstedeværelse af Trækar i en Mængde Grave fra den ældre Jernalder gjennem det harpixagtige Kit, hvormed Karrenes Sammenføininger have været tættede, og som har holdt sig, medens Træet er fuldstændigt forraadnet og forsvundet[1]). Dette viser baade, at Trækar i en noget ældre Tid hyppigt have været anvendte som Gravurner, og at Træet meget let kan fortæres saa fuldstændigt, at der ikke bliver det mindste Spor tilbage efter det. Kitstykker som de nys omtalte ere ikke hidtil bemærkede i Grave fra den yngre Jernalder, men dette kan naturligvis ikke benyttes som Argument imod den ovenfor fremsatte Formodning om den udstrakte Anvendelse af Trækar som Gravurner. Deraf kan høist blot sluttes, at man ikke længere i denne Tid har brugt at kitte Trækarrene paa den i den ældre Jernalder meget anvendte Maade.

Naar man finder brændte Ben i en Skjoldbule [2]) eller i

---

hvælvet over Broncekjedel). — Om det i Aarsb. 1875, 230 omtalte Fund fra Gitmark med to Stenkar hvælvede over hinanden er et Gravfund, synes meget tvivlsomt.

[1]) Aarsb. 1874, 183—187 jvfr. 1875, 202. Flere nye Fund af denne Art ere igjen gjorte af Nicolaysen i 1876 i Grave i Fjære Pgd. i Nedenæs Amt fra den ældre Jernalder.

[2]) N. Forml. 735. Aarsb. 1869, 86 no. 65. Lorange 154.

i en oval Broncespænde[1]), kan der vel være Tvivl om den gjængse, ogsaa af mig tidligere delte Opfattelse, at Bulen eller Spænden isaafald maa antages at have gjort Tjeneste som Gravkar, er rigtig. Det kan let tilfældigt have faaet Udseende af at forholde sig saaledes, idet de have ligget med den konkave Side op under eller lige ved de brændte Ben.

Naar de brændte Ben findes spredte i et Lag af Kul, kan der selvfølgelig ikke være Tale om Anvendelsen af Gravkar. Dette Forhold er saa almindeligt, at man ideligt vil støde paa det ved Gjennemgaaelse af en større Række af vel oplyste Gravfund. I Grave fra den ældre Jernalder forekommer det vistnok ogsaa, men det synes der at være ulige sjeldnere. Som oftest findes Benene ikke gjennem hele Kullagets Udstrækning, men kun i en Del deraf, almindelig omkring dets Midtpunkt.

Selv hvor der ikke er nogen særlig Grund til at formode flere end een Begravelse i Haugen, kunne disse forskjellige Maader at anbringe de brændte Ben paa findes kombinerede. Ialfald kunne Ben findes baade i et Gravkar og spredte udenfor dette[2]).

Et endnu almindeligere Vidnesbyrd om Ligbranden end selve de brændte Levninger af Liget giver den større eller mindre Mængde af Kul, som findes i de fleste Hauger, sjelden, som det synes, ledsagede af Aske[3]). Kul have sjelden vist sig at mangle i Hauger med brændt Lig, som ere blevne omhyggeligt undersøgte, og findes ofte ogsaa,

---

[1]) Aarsb. 1867, 80 no. 77. 1868, 45.

[2]) Aarsb. 1866, 58 (brændte Ben i og udenfor et Stenkar). Lorange 153 (brændte Ben saavel i et i Haugens Bund og i dens Midte udgravet Broncekar som hist og her i to over hinanden liggende Kullag).

[3]) Man maa her ikke lade sig vildlede af den meget udbredte feilagtige Talebrug, hvorefter med »Aske« betegnes brændte Ben.

hvor Ben mangle, udentvivl fordi de holde sig bedre i Jorden end disse. Oftest ligge Kullene i et horizontalt Lag af fordetmeste temmelig ringe Mægtighed, i Reglen ikke over et Par Tommer tykt; det tiltager hyppigt noget i Tykkelse ind mod Midten. Laget har gjerne rund eller rundagtig Form, ialfald i runde Hauger. Det kan strække sig over hele eller saagodtsom hele Haugens Vidde (gjennemgaaende Kullag), eller det bedækker blot en Del af denne. I sidste Tilfælde træffes det maaske oftest midt i Haugen, men dog ogsaa ikke sjelden nærmere en af dens Udkanter [1]). Ligeledes forekomme baade gjennemgaaende og partielle Kullag i større eller mindre Høide over Haugens Bund. To Kullag over hinanden i samme Haug ere hidtil kun bemærkede i et enkelt Tilfælde [2]). Sjeldnere, skjønt det langtfra er ualmindeligt, ere Kul samlede i Hobe paa enkelte Steder i Haugen eller i Huller i dens Bund, ligesom de af og til findes spredte i ringe Mængde hist og her [3]). Fordetmeste ere Kullene i Gravhauger ganske fint fordelte, som Støv eller fine Korn, hvoriblandt sjelden træffes noget større

---

[1]) Der findes da ogsaa undertiden flere adskilte Kullag i een Haug, f. Ex. Aarsb. 1874, 141 no. 37 (Kul hist og her; desuden paa to Steder, i modsatte Retninger fra Haugens Midte, Lag deraf, det ene ganske tyndt, det andet mindst 2 Tommer tykt; i begge Lag Oldsager).

[2]) I den tidligere omtalte Haug paa Moklebust i Eid Pgd., Nordfjord, var der efter Loranges Fundberetning (S. 154) to af Sand adskilte Kullag (begge blandede med brændte Benstumper), det ene ganske horizontalt, paa Haugens Bund, det andet sammenstødende med det første i Periferien, men hævende sig i buet Linie indad, saa at det i Midten laa 8 Tommer høiere.

[3]) Aarsb. 1868, 138 no. 3: paa forskjellige Steder tæt indenfor Foden smaa Stykker Kul og brændte Ben, i sydøstre Kant en Hob Aske og Kul. 1872, 121: paa flere Steder Kul og brændte Benstumper, omkring Midten i en Fordybning i Bunden Kul, Aske og Jernsager. — 1874, 129 no. 2: paa Bunden i en Langhaug Kulstumper paa flere Steder.

Stykker. Jeg veed ikke, om Jordens Tryk og andre lignende Indflydelser kunne have bidraget til at fordele Kullene i saa smaa Stykker, men det forekommer mig sandsynligt, at den gjennemgaaende Regelmæssighed, hvormed de findes i denne Tilstand, alene kan forklares af en forud for Nedlægningen i Jorden foretagen Knusning.

Kullenes Plads i Gravhaugen tyder paa en forudsat Forbindelse mellem dem og Benene. Som allerede omtalt, er det meget almindeligt, at de sidste findes blandt Kullene og med disse udstrøede i et Lag; men ogsaa hvor Benene ere samlede i et Gravkar eller i en Hob, pleie de at ligge i umiddelbar Forbindelse med Kul, i eller paa et Kullag eller omgivne med Kul[1]).

Kullenes Forekomst i Haugerne fører os ind paa det oftere opkastede og forskjelligt besvarede Spørgsmaal, om Ligets Brænding skal antages at være foregaaet paa det Sted, hvor senere Haugen blev opført, eller paa et andet Sted. Jeg tør ikke paastaae, at man overalt og til alle Tider indenfor det Tidsrum, vi her betragte, har fulgt den samme Fremgangsmaade i denne Henseende, men det synes mig utvivlsomt, at Liget ikke er blevet brændt paa Haugens Tomt i de allerfleste af de Tilfælde, hvor Fundberetningen er oplysende nok til at begrunde en Mening om dette Spørgsmaal — om ikke i alle disse Tilfælde. Mængden af Kul er aller oftest mange Gange mindre, end den maatte have været, om Brændingen var foregaaet paa Stedet, og det synes næsten, som om den i ingen af de hidtil undersøgte Hauger har været saa stor, som man isaafald skulde vente at finde den. Ogsaa mange andre Omstændigheder pege i samme Retning: Kullenes jevne Fordeling i Lagene, Forekomst af Kullag høit oppe i Haugen og i Fordybninger, gravede i Bunden, samt af Kul spredte hist og her i Hau-

[1]) Undtagelser forekomme, se det ovenfor S. 148 Anm. 2 citerede Fund. Aarsb. 1869, 107.

gen, hvortil endelig kan føies den Omstændighed, at Aske saa sjelden findes sammen med Kullene[1]). Blev Liget altsaa ialtfald som Regel ikke brændt der, hvor man vilde lægge Haugen, maa det ved større Gravpladse forudsættes som rimeligt, at der havdes en egen dertil bestemt Plads, som stadigt blev benyttet[2]). Det kan derfor være Umagen værd ved fremtidige Undersøgelser at have Opmærksomheden henvendt paa Muligheden af at finde saadanne Brændepladse i Nærheden af større Gravflokke[3]).

Efter Brændingen har man da foruden Benene og de efter Branden levnede Rester af de paa Baalet lagte Vaaben og andre den Døde medgivne Sager tillige regelmæssigt bragt en større eller mindre Deel af Baalets Kul — sjelden tillige noget af Asken — ind i Haugen. Det er altsaa ei tilfældigt, som Levning af det paa selve Stedet brændte Baal, at Kullene ere blevne en Bestanddel af Haugen.

1) Af de i Nicolaysens Register S. 67, 2den Spalte (og for den ældre Jernalders Vedkommende S. 42, 1ste Spalte) anførte Exempler paa Ligbrand paa Haugens Tomt forekommer intet mig at være tilstrækkelig bevisende; ved enkelte af dem kan jeg endog ikke se rettere, end at der er Omstændigheder, som bestemt tale for den modsatte Slutning (f. Ex. hvor Kullene ligge i Fordybninger under Haugen, eller i Tilfælde som Aarsb. 1873, 98, hvor Kullaget blot indtog en Kreds af 4 Fods Tvermaal, en altfor indskrænket Plads for et Ligbaal). Forekomsten af ildskjørnede Stene, beviser neppe noget, da disse kunne være komne i Haugen tilfældigt ved det Materiale, hvoraf den blev oplagt, og vel maa forudsættes at være komne der paa denne Maade, naar de, som oftere synes at være Tilfældet, findes ikke blot paa Bunden, men ogsaa oppe i Haugen. Man har jo endog truffet Hauger, der for en væsentlig Del bestod af ildskjørnet Sten (Aarsb. 1866, 88 no. 12, 94 no. 29.

2) Jvfr. Romernes ustrina (ustrinum).

3) Bendixen fandt paa en af ham i 1873 undersøgt Gravplads paa Romfog i Sundalen, Romsdals Amt, paa flad Mark lige under Tørven et tykt Lag Kul og Aske (deriblandt mod Sædvane mange større Stykker Kul), hvori han med stor Rimelighed saa Gravfeltets Brændeplads (Aarsb. 1873, 77 X).

Dette, i Forening med den Omhu og Orden, hvormed Kullene ofte tydelig sees at være lagte i Haugen, vidner om, at man maa have tillagt dem en særlig Betydning, at de maa have indtaget en ikke ringe Plads i de religiøse Forestillinger, der knyttede sig til Gravlægningen. Det ligger nær at tænke sig, at Kullene i Haugen skulde tjene som Symbol paa den Ild, som havde fortæret Liget og som vistnok i Begravelsens Ritus har havt en dybere Betydning (f. Ex. som rensende eller viende).

Det er paafaldende nok, at Kul enkelte Gange ere fundne ogsaa ved ubrændt Lig[1]). Forholdet synes at tyde paa et Slags Vaklen mellem de to Begravelsesmaader. Kullenes Nedlægning i Gravhaugen, hvor Ligbrand ikke har været anvendt, ser ud som en Reminiscents af en forladt Gravskik eller en Pietetstribut til denne.

Foruden Menneskebenene findes i Gravene meget ofte Ben af Dyr. Desværre er vort Kjendskab til den Side af Gravskikken, som her viser sig endnu i mere end almindelig Grad ufuldstændig og usikker, da man lidet kan stole paa Fundberetninger af sædvanlig Gehalt i dette Punkt, og der, selv om Benene haves, hidtil kun i meget faa Tilfælde har været Anledning til at faa dem undersøgte med den fornødne Kyndighed og Nøiagtighed.

Hesten er det Dyr, som efter de foreliggende Oplysninger uden Sammenligning oftest maa have fulgt den Døde i Graven i den yngre Jernalder. Ben af Hunde ere ikke sjelden bemærkede[2]), i enkelte Tilfælde ogsaa Hornkvæg[3])

[1]) Aarsb. 1868. 138, no. 1 (hist og her smaa Kulstumper og i Midten af Haugen et Menneskeskelet). 1872, 43 no. 4 (Skelet med Oldsager nær Midten: under dets Hoved en Samling Kul, hist og her ellers enkelte Stykker Kul)

[2]) N. Fornl. 165 (Fundet paa Svere, hvori der efter Notits i Univ. Saml. Archiv skal have været Skeletter af en Hest og en Hund). 179. 669. 682. Aarsb. 1867, 62 (mindst 2 Individer). 1868. 137. no. 11. 1871. 89 no. 124. 1873, 141.

[3]) Aarsb. 1867, 62 (en Mængde Ben og Horn) jvfr. Aarsb. 1871, 139. XXXII. 141. XXXIX (enkelte Horn).

og smaat Kvæg[1]). Ofte synes der at være et større Antal af Dyr i samme Grav; af Heste ere indtil 3 fundne i samme Haug[2]).

Høist paafaldende ere de forholdsvis mange Grave, hvori blot en enkelt Del af et Dyr synes at være nedlagt. Navnlig er ofte blot Hovedet af en Hest fundet[3]). Da man har Erfaring nok for, at Delene af eet og samme Skelet kunne holde sig meget ulige paa Grund af forskjellige lokale Indflydelser i Haugen (forskjellig Fugtighedsgrad, Berørelse med forskjellige andre Gjenstande o. desl.), kunde det vel i enkelte Tilfælde tænkes muligt, at alene Hovedet havde holdt sig af et i heel Tilstand nedlagt Dyr; men Exemplerne ere for mange, til at denne Forklaring kan tilfredsstille. Maaskee kan Hovedet eller en anden enkelt Del af et Dyr, være nedlagt som symbolsk repræsenterende det hele Dyr; der er ogsaa andre Fænomener i Graven, som lede Tanken hen paa saadanne symbolske Forestillinger. Ofte kunne vistnok ogsaa Dyreben, fundne i ringe Mængde i Gravhauger, være Levninger efter Gravgildet, der tilfældigt eller med Forsæt ere blevne kastede ned i Haugen, eller Rester af Fødemidler, der have været lagte ved til den Dødes Tjeneste. Om de meget ofte i Grave fra den Tid forekommende Hestetænder[4]) kunne betragtes som Levninger af Hestehoveder eller Heste, hvis Bendele ere fortærede af Jorden, er et Spørgsmaal, jeg ikke tør udtale nogen Mening om; mærkeligt er det hyppigt forekommende Tilfælde, at Tændernes Antal synes at være langt ringere end det til eet Dyr hø-

---

[1]) Aarsb. 1873, 141 (Ben af Faar eller Gjeder).

[2]) Skibsfundene i *Borre* og i *Tune*.

[3]) Urda I 153. N. Fornl. 670. Aarsb. 1874. 131, no. 8. 1876, 121 no. 18. — Jvfr. de i Anm. 3 paa forr. Side anførte Fund af et enkelt Horn af Hornkvæg.

[4]) Aarsb. 1870. 148 (ved et menneskeligt Skelet i en Stenkiste). 1872, 93 nederst. 43 no. 3 (ved brændte Menneskeben; blot een Tand).

rende; undertiden tales i Fundberetningerne kun om en eneste Tand.

Om Dyrebenenes Leie i Haugen i Forhold til det begravede Ligs Ben haves kun faa Oplysninger. Flere Gange har et Dyr været nedlagt i nogen Afstand fra Liget[1]). Etsteds har man fundet Skelettet af en Hund liggende ved Fødderne af et menneskeligt Skelet[2]). I en Grav med Fartøi, hvori der var nedlagt 3 Heste, fandtes de to af disse i en liggende Stilling inde i Fartøiet, den tredie efter Sigende staaende udenfor dette, opstivet med Ler i den ellers af Sand bestaaende Haug[3]). Intet Sidestykke vides hidtil at være truffet i Norge til det paa Island, som det synes, ei sjelden forekommende Forhold, at en Hest er begravet i en Haug for sig ved Siden af en Haug, hvori Levninger af et Menneske findes[4]).

De i Gravene forekommende Levninger af Dyr vise, at disse oftere have været nedlagte ubrændte, ogsaa naar selve Liget var blevet brændt. Derpaa haves enkelte sikre Exempler[5]), foruden mange flere, hvor der er stærk Formodning derfor, skjønt fuldstændigt Bevis mangler, enten fordi intet Spor er fundet af Ligets Ben, eller fordi Fundberetningerne ikke giver tilstrækkelig Oplysning. Men ofte have utvivlsomt de medgivne Dyr ogsaa været lagte paa Baalet

---

[1]) Aarsb. 1872, 93. 1873, 80 no. 122 (Ben, der antages at være af en Hest, udenfor et Gravkammer, hvori Lerurner med brændte Ben). Aarsb. 1876, 87 no. 22.

[2]) N. Fornl, 670.

[3]) Borrefundet. Aarsb. 1852, 29.

[4]) Skyrsla um forngripasafn Islands I 49 (Baldursheim-Fundet). II 133 (Kalfborgaa-Fundene).

[5]) I de i N. Fornl. 57 omtalte Hauger omkring Hovs Kirke i Soløer er efter Oplysninger i Univ. Saml. Arkiv fundet brændte Menneskeben og ubrændte Hesteben. Aarsb. 1871, 83 no. 89 (ubrændte Hesteben under et Gravkammer, hvori en Lerurne med brændte Ben). 1873, 73 no. 98 (Stenkar med brændte Ben; desuden nogle store Ben, som antages at være af en Hest). Det i Anm. 1 anf. Fund, Aarsb. 1873, 80 no. 122.

og brændte med den Døde, saa at der i Haugen ligge Ben baade af Dyr og Mennesker. Man kan maaske ikke stole ret meget paa de enkeltstaaende Beretninger, som haves om Fund af brændte Dyreben[1]), da de ikke grunde sig paa videnskabelig Undersøgelse af Benene, men andre og stærkere Grunde tale for Sagen, navnlig den store Mængde af Ben, som man af og til har fundet i en enkelt Haug[2]), og de mærkelige Iagttagelser i denne Retning, som i den sidste Tid ere gjorte i Sverige[3]). Det maa derfor anses for særdeles ønskeligt, at ved Undersøgelse af Grave de brændte Ben omhyggelig samles og indbringes til Samlingerne for at bevares til senere Undersøgelse[4]).

Af Oldsager findes meget ofte intet Spor i Haugen, selv ved den omhyggeligste Undersøgelse. Dermed er det dog ingenlunde givet, at den Døde eller de brændte Levninger af hans Legeme have været overgivne til Graven, uden at noget af hans Eiendele har været medgivet ham.

---

[1]) Saaledes skal i det N. Fornl. 128 nævnte Fund paa Hvinden have været brændte Ben baade af Mand og Hest.

[2]) Om den i N. Fornl. 6 omtalte, i 1837 udgravne Haug paa Nordre Østby i Rakkestad, Smaalenene, siges i en samtidig Beretning af et Øienvidne (i Univ. Saml. Arkiv), at den paa Bunden i en Vidde af 60 Fods Tværmaal havde et 4—5 Tommer tykt Lag af Aske og brændte Ben, af hvilke sidste der var saamange, »at der mindst maatte være Levninger af 30 brændte Mennesker«. (Haugen skal have været 20 Fod høi og 240 Fod i Omkreds).

[3]) Stolpe har i Grave paa Bjørkø fundet brændte Ben af Katte, Høns, Hunde, Faar, Svin, Heste og Hornkvæg, tildels endog blandede med Menneskebenene i selve Gravkarret; desuden i Reglen ogsaa spredte ubrændte Ben af Hornkvæg, Faar og Svin, antagne at være Affald efter Begravelsesgildet. Grafundersökningar på Bjørkø 8—9.

[4]) Erfaring har vist, at dette, ialfald for ældre Jernalders Vedkommende, er tilraadeligt ogsaa af den Grund, at man ved en omhyggelig Undersøgelse af Benene, hvortil der under Udgravningsarbeidet sjelden bliver Tid og Ro, kan opdage forarbeidede Gjenstande af Ben, som skjule sig i Benhoben.

Vi kunne jo i Gravene alene finde, hvad der har kunnet holde sig til vor Tid af de nedlagte Gjenstande — noget, som man aldrig maa glemme ved de Slutninger, der bygges paa Jordfund. En stor Del af de Sager, der kunde forekomme blandt Gravgodset, var af den Beskaffenhed, at de allerede ved Ligbranden, forsaavidt de lagdes paa Baalet med Liget, maatte forsvinde eller ialtfald stærkt beskadiges. og derpaa fulgte Jordens og Luftens langsomt fortærende Virksomked, som ligeledes maatte ødelægge en Del af Gravgodset, eller som meget af det ialfald kun delvis og under heldige Omstændigheder kunde modstaa. Det sidste Slags Ødelæggelse gik ikke i alle Hauger ud over de samme Slags Gjenstande og virkede ikke overalt lige stærkt. Heri gjorde Jordarten, hvoraf Haugen bestod[1]), og den større eller mindre Adgang, som der var for Luft og Fugtighed, stor Forskjel. Men under alle Omstændigheder er det indlysende, at Sager af Træ og overhovedet af vegetabilske Stoffer, af Læder, Skind, Tøi ikke ofte ville efterlade sig Spor, naar de have ligget saa længe i Jorden[2]), og altid vilde blive fuldstændigt fortærede paa Ligbaalet, der ogsaa vilde smelte f. Ex. Sager af Bly. I Betragtning heraf kunne vi vel trygt antage, at vi aldrig ved Aabning af en Grav finde Spor tilbage af alle de oprindeligt der nedlagte Sager. Saaledes tør der ogsaa være Sandsynlighed for, at mange af de Grave, der nu vise sig ganske tomme, fra først af dog have indeholdt noget. Have de mere forgængelige Sager havt Beslag eller andre Accessorier af Metal og andet varigere Stof, kunne disse vise, at de engang have været der; men hvis

---

[1]) Blaaler f. Ex. bevarer Træ særdeles godt, men synes at tære stærkt paa Jern; rødt Sand synes at virke ødelæggende paa alle Slags Stoffer.

[2]) Berøring med oxyderende Bronce kan, som tidligere bemærket, ofte delvis bevare saadanne Sager. Stærk Impregnering med Jernrust synes ogsaa at virke bevarende paa Træ, om end i langt ringere Grad.

dette ei er Tilfældet, kunne vi ingen Anelse have om, hvad Tiden har fortæret.

De i Gravene fundne Oldsager bære, forsaavidt de findes i Grave med brændt Lig, meget hyppigt Spor af Ligbrandens Virkninger. Intet er almindeligere end at træffe smeltede eller halvsmeltede Glasperler og andre Glassager, tildeels smeltede Broncesager, forbrændte Sager af Ben og Jernsager med »Glødeskal«, d. e. den let kjendelige blaaviolette Overflade, som glødet Jern faar, og som i Jorden synes at modstaae Forrustning langt bedre end blankt Jern. Undertiden kan man ogsaa af den Stilling, som Metaldele, der have været anbragte paa Gjenstande af Træ, indtage i Graven, slutte, at Trædelene maa have været brændte af disse, før de blev nedlagte[1]). Paa den anden Side træffes dog ogsaa ofte ved brændt Lig Sager, der tydeligt ikke have været i Ilden, f. Ex. Sværd med Rester af Træskeder[2]), Tøistykker[3]), forarbeidede Bensager, der vise sig ikke at være brændte[4]). Der findes sikkert Exempel paa, at i samme Grav nogle Sager have været brændte paa Baalet, medens andre ere ubrændte og altsaa først ved Gravlægningen ere tillagte[5]). Man kunde tænke paa, at den Døde

[1]) Aarsb. 1869, 90: 3 Skjoldbuler skudte ind i hinanden og sammenrustede. Skjoldene kunne ikke have været nedlagte i hel Tilstand, det ene over det andet, og Bulerne senere pressede ind i hinanden ved Jordens Tryk, efterat Træværket var forraadnet; thi Haandtaget, der, saalænge Skjoldet var ubeskadiget, laa tvers over Bulernes Underside, vilde ikke have gjort det muligt at bringe Skjoldene i den Stilling til hinanden, at en saadan Sammenfalden var mulig.

[2]) F. Ex. N. Fornl. 195 (det første Fund fra *Tanum*). Aarsb. 1872, 42 no. 3 jvfr. 61 no. 63. 1873, 75 III.

[3]) Især ofte paa Indersiden af ovale Broncespænder. Aarsb. 1871, 14 no. 3. 1874, 141, no. 37,

[4]) Kamme: N. Fornl. 6. 76. Aarsb. 1866, 88 no. 13. 1871, 86, no. 110. — Terninger og Spillebrikker: de samme Fund i N. Fornl. 6. 76.

[5]) I det i foreg. Anm. anf. Fund, Aarsb. 1866, 88 no. 13 (*Alm* i Stange Pgd., Hedemarkens Amt) er Kammen ubrændt, men de tre Spillebrikker brændte.

havde været lagt paa Baalet med fuld Klædning og Rustning, men intet mere, og at saaledes alt, hvad der hørte til hans personlige Udstyr, kom til at bære Mærke af Branden, medens de andre Sager, der bleve ham medgivne, forblev ubrændte. Der findes dog Kjendsgjerninger, der tale imod denne Forklaring[1]), og Forskjellen maa saaledes ialfald i nogle Tilfælde have andre Grunde.

I Grave med ubrændt Lig synes det at være Regel, at Gravgodset har været samlet paa og ved Liget. Der findes desværre kun faa Fundberetninger fra saadanne Grave, der ere omstændelige nok til at vise de enkelte Sagers Plads i Forhold til Liget. Af de Oplysninger, som haves, kunne følgende fremhæves: Glasperler i et Antal af 31 ere fundne omkring Skelettets Haandled i en Grav, der syntes at tilhøre en Kvinde[2]); Sværd ved Ligets venstre Side[3]), med Grebet ved høire Haand og Klingen skraat over Benene, saa at Spidsen laa ved venstre Skulder[4]), i enkelt Tilfælde ved høire Side[5]); Spydspidser ere fundne baade ved høire og venstre Arm[6]); Skjoldet har etsteds ligget under Hovedet[7]).

Ved brændte Ben ere de medgivne Sager anbragte paa meget forskjellig Maade. Naar der er et Gravkar, pleie mindre Gjenstande (Spænder, Perler og andre Smykker, Kamme, Haandsneldehjul osv.) at ligge oven paa Benene i Karret, større Gjenstande (f. Ex. Vaaben) derimod under

---

[1]) Den samme Art af Gjenstande findes i nogle Grave brændt, i andre ubrændt, f. Fx. Sværd og Bensager (se de foreg. Anm.; ogsaa Kamme findes brændte i flere Grave).

[2]) Aarsb. 1874, 42 no. 17.

[3]) N. Fornl. 759 (*Oren*; tveegget Sværd). Trondhj. Saml. Katal. no. 302 enegget.

[4]) N. Fornl. 206. Aarsb. 1872, 43, no. 4.

[5]) Aarsb. 1873, 45.

[6]) Ved den høire: Aarsb. 1873, 45. 1874, 37, nederst. Ved den venstre: det i Aarsb. 1866, 59 omtalte Fund fra *Gaarder*.

[7]) N. Fornl. 206.

Karret, ved Siden eller andensteds i Haugen[1]). Ved Hobe af brændte Ben (der af tidligere anførte Grunde kunne forudsættes ofte fra først af at have været nedlagte i Trækar) findes ligeledes ofte mindre Sager paa eller mellem Benene. Er der Gravkammer, findes nok almindeligt Oldsagerne saaledes i dette, men der savnes dog ei Exempel paa, at ialfald endel af dem ligge udenfor[2]). Ellers findes Oldsagerne meget ofte vidt spredte i Haugen, tilsyneladende uden bestemt Plan og Hensigt. Det vil ialfald hyppigt falde meget vanskeligt at paavise, hvilken Mening man kan have havt med den brugte Fordeling af dem. Blandt oftere trufne Fordelingsmaader kan udhæves et Par, uden at det dermed skal være sagt, at der ligger forskjellige Tanker til Grund for dem. Man finder Oldsagerne mere eller mindre jævnt spredte i et Kullag, over dets hele Udstrækning eller blot over en Del af det, med eller uden ligeledes spredte brændte Ben[3]); eller de ligge i Kanten af et saadant Lag, og da undertiden i en Halvkreds langs Halvdelen af Lagets Periferi[4]); eller de ere ordnede i en ret Linie tvers igjennem Haugen[5]). Meget ofte hører man, at der ved Gravning i en

[1]) Aarsb. 1868, 50 (Stenkar med brændte Ben: ovenpaa disse et Naalehus af Bronce og 5 Glasperler). 50 (Stenkar, brændte Ben, ovenpaa 2 ovale Broncespænder, ved Siden af Karret et Øxeblad). 1869, 100 no. 19 (Stenkar og brændte Ben; under Karret et tveegget Sværd og et Øxeblad). No. 20 (Stenkar, brændte Ben, ovenpaa disse 3 Glasperler og Stykker af en Kam). 1871, 141 (i en Broncekjedel med Levninger af brændte Ben, et Knivblad, en Sax, et Sigdblad, en Sømglatter af Glas, flere Benredskaber, en Perle (eller Sneldehjul) af Sten, Stykker af en Brynesten, Broncestykker og et Oxehorn; over alt dette hvælvet et Stenkar; udenfor Broncekjedelen en Stegepande, en stor Spydspids og flere større Jernsager).

[2]) Aarb. 1871, 83 no. 89. Urda III 71. Trondhj. Saml. Katal. no. 738—751.

[3]) Aarsb. 1872, 118 no. 1. 1873, 75 VI. 1874, 141 no. 87. 146 no. 42.

[4]) Aarsb. 1872, 114 no. 1. 1873, 74. I. II.

[5]) Aarb. 1873. 75. III.

Haug jevnlig nu og da er fundet Oldsager paa forskjellige Steder i den[1]). Ofte kan vistnok dette være at forklare saaledes, at der er flere Grave i Haugen, men neppe altid. Endnu kan mærkes det tilsyneladende temmelig hyppigt forekommende Forhold, at en enkelt eller høist et Par Gjenstande findes isolerede i Udkanten af en Haug eller høit oppe i den[2]). Hvor dette er Tilfældet, synes det ofte at kunne være tvivlsomt, om disse Sager ere nedlagte samtidig med Gravens Anlæg og overhovedet staa i nogen direkte Forbindelse med Begravelsen. Undertiden kan vel det i Udkanten af Haugen fundne Stykke tilfældigt være tabt paa Haugen og senere i Tidens Løb være overgroet; men denne Forklaring er ikke tilstrækkelig, naar man træffer mange Tilfælde, og deriblandt enkelte, hvor Stykket er fundet forholdsvis dybt. Det hænder ikke sjelden, at enkelte Stykker fra yngre Jernalder findes nedlagte paa samme Maade i Hauger fra ældre Jernalder[3]). At disse maa være komne

---

[1]) F. Ex. Aarsb. 1869, 89 no. 76. 1873, 69 no. 72.

[2]) Aarsb. 1866, 66 (et Øxeblad fundet i Enden af en stor Langhaug, lige under Overfladen). 91 no. 25 (Øxeblad fundet midt i en Haug et Par Alen under Overfladen; nede paa Bunden et lidet Hellekammer med Urnestykker, brændte Ben og Kul). N. Fornl. 804 (en Spydspids omtrent 2 Fod under Toppen i en 7 Fod høi Haug, hvori forresten intet blev fundet). Aarsb. 1870, 73 no. 39 (Stenkar med brændte Ben og et Haandsneldehjul i en Røs; andensteds i Røsen et Øxeblad og en Brynesten). 1876, 92 no. 64 (Bøile med Ringe af Jern funden lige under Græstørven i en Haug).

[3]) Aarsb. 1870, 17 (et Øxeblad ½ Fod under Overfladen i en Haug, paa hvis Bund fandtes en Mængde Oldsager fra ældre Jernalder). 1872, 103—106 (lignende Forhold, Øxebladet 1 Fod dybt). 1871, 129 (Langhaug, hvori blot fundet Kul og Aske, men liggende sammen med Hauger fra ældre Jernalder og udentvivl fra samme Tid; i Enden af den fundet et Øxeblad fra yngre Jernalder). Sandsynligvis hænger det ogsaa saaledes sammen med andre Fund fra ældre Jernalder, der indeholde et enkelt Øxeblad af yngre Jernalders Form. N. Fornl. 404 f. (*Midgaarden*). 290 (*Sokndal* Pgd., om hvilket Fund

did længe efter Haugens Opførelse er indlysende. Det synes da ikke urimeligt, at det kunde forholde sig paa samme Maade ialfald med nogle af de paa lignende Maade i Hauger fra yngre Jernalder nedlagte Sager, og at Hensigten med Nedlægningen i begge Tilfælde kunde være den samme. Det er næsten udelukkende Jernsager, man finder saaledes anbragte, og det er i de fleste Tilfælde Øxeblad. Naar man erindrer, hvilken Kraft til at skræmme onde Vætter Folketroen i senere Tid har tillagt »Staal«, fristes man let til at tro, at Øxen eller hvad det nu er, er lagt i Haugen for at binde den Afdødes Aand, naar man troede at mærke, at han ikke »laa rolig«, men gik igjen.

En Oversigt over de mange forskjellige Slags Vaaben, Smykker, Redskaber o. m., som forekomme i denne Tids Grave, vil blive givet i et følgende Afsnit. Her skulle kun et Par Arter af disse Sager særlig omtales.

Klinknagler af Jern møde saa ideligt i den yngre Jernalder, at man uvilkaarlig kommer til at spørge, om de ligge der blot i samme Mening som det øvrige Gravgods og altsaa have hørt til Sager, der have været en Del af den Dødes Løsøreudstyr, eller om der ikke har været tillagt dem, eller de Sager, hvori de have været anbragte, en særlig Betydning i Gravskikken.

Klinknagler (undertiden ledsagede af et mindre Antal almindelige Spiger, uden Nitplade paa Spidsen) omtales eller haves i omtrent 250 Gravfund fra yngre Jernalder, og forekomme vistnok faktisk langt oftere[1]). Deres Størrelse er overmaade forskjellig; den varierer mellem et Par Liniers og fire Tommers Længde mellem Hovederne, dog saaledes

det i et Brev i Univ. Saml. Arkiv hedder, at Øxebladet blev fundet i samme Haug som det samtidigt indsendte Broncebeslag til et Skjoldhaandtag, der er fra ældre Jernalder og har samme Form som No. 293 i Montelius's Atlas).

[1]) De savnes heller ikke i den ældre Jernalders Grave, men ere sjeldne der.

at det langt overveiende Flertal er af omkring een Tommes Længde. Ikke mindre forskjellig er Mængden af dem i forskjellige Grave. Ofte er der blot en enkelt eller et Par (hvorved dog altid maa erindres, at flere kunne være fortærede af Rust); undertiden findes Hundreder af dem[1]). I ikke faa Tilfælde synes det sikkert eller rimeligt, at disse Nagler ere Levninger af et til Begravelsen benyttet Fartøi, hvis Træværk var blevet brændt eller senere er forraadnet[2]). Men det er tvivlsomt, hvor langt denne Forklaring kan strækkes. Man kan vel neppe tillægge den Indvending afgjørende Vægt, at der i de fleste Tilfælde er langt færre Nagler, end der behøves selv blot til en liden Baad; thi man kunde nok tænke sig — forudsat at Fartøiet var blevet brændt — at blot endel af dets Nagler vare blevne nedlagte som symbolsk Betegnelse for Fartøiet[3]). Men der er andre vægtigere Betænkeligheder. Skulde et Fartøi have været opofret til Begravelsen i alle de Tilfælde, hvori der findes Nagler af passende Størrelse til et saadant, maatte denne unegtelig temmelig kostbare Begravelsesmaade have været anvendt i langt videre Udstrækning, end man med Rimelighed kan forudsætte[4]). Det er derhos at mærke, at Klinknagler findes ganske almindeligt ogsaa i Grave langt inde i Landet, hvor man dog kun kan tænke sig Gravlægning i Fartøi anvendt som ren Undtagelse. De andre Forslag, man har gjort til Forklaring af Naglernes hyppige Forekomst i Gravene, synes enten alene at kunne gjælde for enkelte Tilfælde, eller ganske at maatte afvises som umulige. Kun undtagelsesvis kunne Naglerne saaledes antages at have tilhørt Skjolde. Til et Skjold behøvedes der, som man ser af de bevarede Buler og af hele Exem-

[1]) Aarsb. 1871, 75 no. 38 (henimod 200). 137 XXX (½—1 Skjeppe). 1874, 141 no. 37 (mindst 150).
[2]) Jvfr. S. 152 ff. ovenfor.
[3]) Ovfr. S. 155. Jfr. Hildebrand, Folkens tro om sina döda 53.
[4]) Stolpe. Grafundersökningar S. 7.

plarer fra noget senere Tid, egentlig nødvendigt kun det Antal Klinknagler, som behøvedes til at fæste Bulen til Træværket (i yngre Jernalder almindeligt 4), og af disse kunde blot de to, der tillige gik gjennem Haandtaget, være af noget betydeligere Størrelse. Forresten kunde Klinknagler paa Skjoldet blot bruges til at fæste det Jernbeslag, som muligt forøvrigt blev anbragt paa det, men saadant Beslag blev i yngre Jernalder lidet brugt, at dømme efter de faa Spor deraf, som findes i Gravene, og de dertil anvendte Nagler maatte være meget spæde og korte, da man bestræbte sig for at gjøre Skjoldet saa let som muligt og Træpladen derfor blev gjort meget tynd. Som Levninger af Kister eller Skrin kunne noget større Klinknagler ikke forklares; til at sammenføie disse bruger man ikke og kan man ikke hensigtsmæssigt bruge Klinknagler, men derimod simple Spiger[1]). Alene til at fæste Jernbeslagene paa Skrin kunde Klinknagler bruges, men de maatte da være meget smaa. Naglerne kunde heller ikke, som af andre formodet, være af et paa Gravens Bund nedlagt Trægulv, eller af et af Bord eller Træstykker sammenslaaet Flage, der havde været lagt som Dæksel over Graven; thi heller ikke til at sammenføie saadant egne Klinknagler sig.

Endel af de mindre Klinknagler have vistnok tilhørt Seletøi, hvoraf Levninger saa hyppigt findes i den yngre Jernalders Grave. Forresten veed jeg ikke nogen anden Forklaring at sætte istedetfor de ovenfor nævnte, men det tør dog vel være rigtigst indtil videre at fastholde som sandsynligt, at Klinknaglerne tilhøre forskjellige ved Ligbranden eller ved Tidens Indvirkning ødelagte Gjenstande, der have været lagte i Graven i samme Mening som det øvrige Gravgods.

Naglerne findes vel oftest spredte eller strøede omkring i et Kullag uden Orden. Enkelte Gange er det bemærket,

---

[1]) Som ogsaa stadigt ere anvendte i de af Stolpe i mange Grave paa Bjørkø fundne Trækister.

at de have have ligget i en enkelt Rad efter hinanden gjennem Haugen[1]).

Oldsager fra Stenalderen, eller Brudstykker af saadanne, ere flere Gange trufne i Hauger fra den yngre Jernalder[2]). Lignende Fund ere omtrent ligesaa hyppigt gjorte i ældre Jernalders Hauger[3]), og de maa ganske vist forklares paa samme Maade for begge Perioders Vedkommende. Om enkelte af de herhen hørende Fundberetninger maa det vel siges, at de ikke ere saa paalidelige, at Muligheden af en Misforstaaelse er udelukket; men dette gjælder ikke om de fleste af dem. Ved flere af disse Fund synes det rimeligt, at Stenalderssagerne ere komne ganske tilfældigt i Haugen med det Materiale, hvoraf den blev opført, idet de fra Stenalderen af havde ligget blandt den Jord eller det Grus, som hertil blev anvendt. Men der er Tilfælde, hvor det virkelig ser ud til, at de Stenalderen tilhørende Stykker ere nedlagte med Hensigt samtidigt med Gravens Anlæg i Jernalderen. Der synes dog ikke at kunne være nogen Tale om, at de saaledes fundne Stenalderssager kunne have været i virkeligt Brug i Jernalderen efter deres oprindelige Bestemmelse; saameget mindre som der blandt dem er Redskaber, der ikke synes at kunne være til nogen Nytte ved

---

1) Aarsb. 1871, 13—14, no. 1. 3. 1875, 8 no. 2. — Mærk Aarsb. 1875, 37 no. 8: 2 parallele Rader af Klinknagler med 6 Tommers Afstand, 4 i hver Rad.

2) Liljegren-Brunius, Nord. Fornl. XCIII (en liden Skiferkile. Aarsb. 1870, 71 no. 30 (en »Flintespids«). 1873, 79 no. 118, jvfr. 1874, 63 no. 26 (Stykke af en Slibesten af Kvarts med stærke Spor af Jernrust, der vise, at den har ligget i Berørelse med Jernsagerne). 1875, 70 no. 19 (Halvdelen af en Stenoxe). 74 no. 37 (ligesaa). 75 no. 45. 46 (Flintmeisel).

3) N. Fornl. 148 (Halvdelen af en Stenoxe). 1869, 82, no. 49, jfr. 138 (det her omtalte »Flintstykke« er den nedre Del af en liden Skraber). 1870, 145 no. 6 (en halvmaaneformet Flintkniv). 1872, 59 no. 51 (3 Stenoxer). 1873, 101 no. 2 (Slibesten af Kvarts). 1875, 210, no. 6 (Flintstykker, hvoriblandt Flekker). Urda I 89 f. (Stykker af 2 Slibestene; Haugens Tid uvis).

Jernalders-Redskaber. Der kan neppe være nogen Tvivl om, at de ere komne i Haugerne i Kraft af den Overtro, som man jo paa mange Steder lige ned til vor Tid har knyttet til Jordbundens Sager fra Stenalderen, at de altsaa ere medgivne den Døde som Talismaner eller i lignende Mening[1]). Allerede i Jernalderen vare jo Stenalderens Redskaber Levninger fra en langt tilbageliggende, helt forglemt Tid og følgelig lige skikkede til at blive Gjenstand for saadan Overtro, som senere.

Enkelte af de i Gravene nedlagte Oldsager synes undertiden at have været omviklede med Tøi[2]) eller Næver[3]) (Birkebark), idet de nedlagdes. Ved Jernsager kan det dog ofte være vanskeligt at afgjøre, om det Indtryk af Tøi, som jevnlig findes paa dem, ikke skriver sig fra tilfældig Berøring med Klædningsstykker eller andet i Graven nedlagt Tøi.

Af Fund, der tyde paa særegne Gravskikke og kun ere forekomne i ganske enkelte Tilfælde, kan mærkes Fjærdyner, hvorpaa Liget maa antages at have hvilet[4]); et Voxlys nedlagt oppe i Haugen[5]), og Hasselnødder, fundne i Hauger og efter alt Udseende nedlagte med Forsæt[6]).

En af de Eiendommeligheder ved Gravskikken, som falder stærkest i Øinene ved Betragtningen af en større Række af Gravfund, er den ødelagte eller beskadigede Til-

---

[1]) Jfr. Montelius's Sveriges forntid, Text. I, 158.

[2]) F. Ex. Aarsb. 1867, 60 (en Skaalvægt og dens Lodder). 1874, 129 no. 2 (et Knivblad). 141 no. 37 (to ovale Broncespænder). Trondhj. Saml. Katalog no. 774 (ligesaa).

[3]) F. Ex. Aarsb. 1868, 45 (et Par sammenlagte ovale Spænder). 1874, 70 no. 63 (Hjaltene paa et Sværd).

[4]) Aarsb. 1867, 62.

[5]) Aarsb. 1872, 114 no. 5. — Sidestykker til dette og det i foregaaende Anm. nævnte Fund fra Danmark: »Kongehøiene i Jellinge« S. 26.

[6]) Aarsb. 1873, 12. 1874, 146 no. 42 (i første Tilfælde ved ubrændt, i sidste Tilfælde ved brændt Lig). Ogsaa i Grave fra ældre Jernalder (Aarsb. 1869, 14. 15, f. 1872, 15 jvfr. N. Forml. 460).

stand, hvori mange af Oldsagerne ere fundne, og som øiensynlig maa skrive sig fra forsætlig Mishandling af dem før Nedlæggelsen i Graven. Denne forsætlige Ødelæggelse er, som bekjendt, udenfor Norge iagttaget paa Sager allerede fra Broncealderen og fra ældre Jernalder, ikke blot i Gravfund, men ogsaa i Mose- og Markfund. I Norge finder man først Spor dertil i Gravfund fra den ældre Jernalder, i hvilken Tid Skikken allerede synes at have været temmelig almindelig [1]); men den lader næsten til at have været endnu mere udbredt i yngre Jernalder.

Det har imidlertid sine store Vanskeligheder med nogenlunde Nøiagtighed at bestemme, i hvor stor Udstrækning denne særegne Skik har været fulgt. For det første er det ofte vanskeligt eller umuligt sikkert at skjelne mellem den Skade, som paa denne Maade er tilføiet Oldsagerne, før de kom i Graven, og den, de have lidt ved Henliggen i Jorden — altsaa f. Ex. at afgjøre, om et Stenkar er slaaet i Stykker ved Gravlægningen eller senere knust ved Tryk af Stene i Haugen, ved Frostens Virkninger eller paa lignende Maade, — eller om Sværd, Spydspidser o. s. v., der findes i Fragmenter, ere forsætlig overhuggede eller gaaede i Stykker ved Forrustning og Tryk. Ligeledes kan det være vanskeligt at skjelne mellem Ligbrandens og den forsætlige Ødelæggelses Virkninger. Ofte ere Jernsager saa forrustede, at saadanne Beskadigelser som f. Ex. Hug i Eggene ei længere kunne opdages. I nogle Tilfælde — skjønt neppe i mange maa man vel ogsaa indrømme Muligheden af, at den Skade, der sees, kan skrive sig fra tilfældige Aarsager, der havde virket, før Sagerne bleve bestemte til Gravgods, f. Ex. fra Beskadigelse under en Kamp. Endelig kunne ogsaa Beskadigelser, der ere tilføiede Gjenstandene under eller efter Optagelsen af Jorden, forvexles med gamle.

Overhovedet er der dog vel ingen Tvivl om, at Ødelæggelsen har fundet Sted i langt flere Grave end de, hvori

[1]) Aarbøger 1869, 170.

man nu selv ved den omhyggeligste Undersøgelse kan paavise den. Ethvert Forsøg paa i Talforhold at udtrykke Hyppigheden af denne Skiks Brug vilde derfor give et upaalideligt Resultat. Det synes mig rimeligt, at den har været brugt i mindst Trediedelen af det hele Antal Grave, men jeg lægger ikke stor Vægt paa denne blot paa Skjøn grundede Formodning.

Det er især de større Gjenstande, som vise sig at have været behandlede paa denne Maade, og af disse igjen fortrinsvis Vaaben. At Kar af Sten og af Ler saa ofte findes i Fragmenter, kan vel, som allerede antydet, tidt skrive sig fra tilfældige Aarsager, men der synes dog at været Grund til at tro, at mange af dem — at sige naar de ikke gjorde Tjeneste som Gravkar — virkelig have været nedlagte i Stykker, tildels endog saaledes, at kun en mindre Del af Karret er kommet i Graven[1]). Alleroftest træffes Sværd ødelagte. De findes bøiede i en Halvcirkel eller en mindre Bue, bøiede i Form af et S, flere Gange ombøiede eller sammenrullede (det sidste ikke saa ofte som i ældre Jernalder); eller Klingen er tvert overhugget eller brudt paa et eller flere Steder uden at være bøiet. Desuden findes ikke sjelden dybe Hug i Eggene. Spydspidser findes bøiede eller med Hug i Eggene, undertiden ogsaa med sammenbanket Fal (Skaftrør); Øxeblad ligeledes med Hug i Eggen eller tvert overhuggede; Skjoldbuler sammenklemte, gjennemstukne med Spydspidser eller andre spidse Redskaber, eller med dybe Hug tversover, der ofte have været førte med saa stor Kraft, at Bulen er bleven opflænget i forskjellige Retninger. Af Sager, der sjeldnere eller blot undtagelsesvis ere blevne mishandlede før Nedlægningen, kunne mærkes Pilespidser (sammenbøiede), Sigdblad (ligesaa), Bor (ligesaa), Stigbøiler (sammenklemte), Tverøxer (over-

[1]) Saaledes oftere i de af Nicolaysen i 1867 undersøgte Hauger paa Kaupang i Tjølling Pgd., Jarlsberg og Larviks Amt (Aarsberetning 1867, 78 ff.).

hugne), Tænger (med overhugne Arme), Saxe (med forbøiede Arme), Stegepander af Jern (Skaftet sammenbøiet, undertiden ogsaa Skiven). Ved Smykkesager har jeg blot i ganske enkelte Tilfælde seet bestemte Spor til forsætlig Ødelæggelse, paa ovale Broncespænder, der kunne findes fladklemte eller sammenklemte, og trefligede (kløverbladformede) Broncespænder, der undertiden ere fundne med een eller flere Fliger bøiede ind til Spændens Bagside. Brynestene findes ofte i Fragmenter, men dette er vel idetmindste i Regelen at tilskrive tilfældig Ødelæggelse. Det følger af sig selv, at man først maa have glødet Jernsagerne for at kunne bøie dem, men dette var jo allerde skeet paa Ligbaalet.

Til nærmere Oplysning om de saaledes mishandlede Sagers Udseende gives her nogle Afbildninger efter Originaler i Universitetets Samling[1]).

1. Sammenbøiet tveegget Sværd, fundet i en Gravhaug paa Rabstad i Vang Pgd., Hedemarkens Amt, sammen med et Øxeblad med Hug i Eggen. en liden forhugget Skjoldbule, en sammenbøiet Spydspids, en Linhekle af Jern, 3 Saxe, 4 Mundbid og et Rembeslag af Jern. (Univ. Saml. No. 1531. N. Fornl. 68).

2. Sammenbøiet enegget Sværd, f. i en Gravhaug paa Tingelstad i Gran Pgd., Christians Amt, sammen med et andet svagt bøiet enegget Sværd, et Øxeblad, en Spydspids, to Skjoldbuler, et (maaske tilfældigt) bøiet Knivblad. to Sigdblad (hvoraf det ene noget bøiet (maaske ogsaa tilfældigt), et Ljaablad og et Mundbid. Desuden indkom som funden i samme Haug nogle Jernsager fra ældre Jernalder (No. 6210. Aarsb. 1872, 95 no. 89).

3. Sammenbøiet Spydspids, f. i en Røs paa Øien i Nordre Fron Pgd., Christians Amt, ved 2 ubrændte Lig. sammen med 7 ovale Broncespænder, en Broncenøgel, 7 Perler af Glas og Rav, et mangedobbelt sammenbøiet og i Bugterne brustet enegget Sværd, en Spydspids af samme Form og lignende Størrelse, der ikke er bøiet, en Skjoldbule, Levninger af et Sigdblad, et Knivblad m. m. af Jern og en liden Remspænde af Bronce. (No. 4591; Aarsb. 1868, 125 no. 93, hvor denne Spydspids ved Uagtsomhed er forbigaaet).

---

[1]) Forsaavidt ikke det modsatte er udtrykkeligt anført i den følgende Opregning af de med de afbildede Stykker fundne Gjenstande, er ingen Beskadigelse at se paa disse, som med Rimelighed kan ansees for forsætlig.

1. $\frac{1}{3}$. Christ. Mus. No. 6210.

2. $\frac{1}{3}$. Christ. Mus. No. 1531.

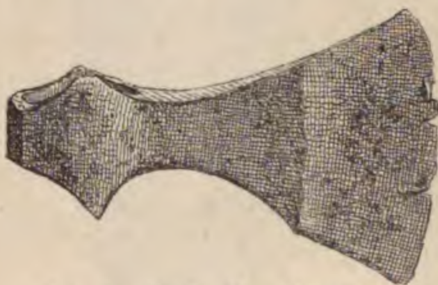
3. $\frac{1}{3}$. Christ. Mus. Nr. 4591.

6. $\frac{1}{3}$. Christ. Mus. No. 3872.

4. $\frac{1}{3}$. Christ. Mus. No. 2292.

5. $\frac{1}{3}$. Christ. Mus. No. 4089.

7. $\frac{1}{3}$. Christ. Mus. No. 3884.

1. $\frac{1}{3}$. Christ. Mus. No. 6210.

2. $\frac{1}{3}$. Christ. Mus. No. 1531.

4. Skjoldbule, ødelagt baade ved Hug og Stik, f. paa Bleken i Gran Pgd., Christians Amt, sammen med et tveegget Sværd, hvis Klinge er, som det synes forsætligt, knækket paa to Steder, et Øxeblad, en Spydspids og et Mundbid (No. 2292; N. Fornl. 134).

5. Øxeblad med tre dybe Hug i Eggen, indkommet sammen med to tveeggede Sværd, to Spydspidser, et andet Øxeblad, et Knivblad og et Mundbid, hvilke Sager skulle være fundne paa to forskjellige Steder paa Vestre Evang i Østre Totens Pgd., Christians Amt. Af de øvrige Sager ere begge Sværdene overbrudte paa flere Steder, som det synes, med Forsæt. (No. 4089; Aarsb. 1867, 47 no. 59).

6. Sammenklemt Stigbøile, f. i en Gravhaug paa Alm i Stange Pgd., Hedemarkens Amt, sammen med en anden ligeledes sammenklemt Stigbøile, et Stenkar, hvori var »Aske« (d. e. brændte Ben), et sammenbøiet tveegget Sværd, en sammenbøiet Spydspids, et Øxeblad med Hug i Eggen, to Skjoldbuler, hvoraf den ene er sammenklemt i Toppen, et Mundbid, Remspænde og Rembeslag af Jern, Stykker af en Kam af Ben, og 3 Spillebrikker af Ben, hvoraf een i Form af en Dyrefigur. (No. 3872. Aarsb. 1866, 88 no. 13, hvor den sidste Spillebrikke er afbildet).

7. Tang, hvis Arme ere afhuggede høitoppe, f. i en Gravhaug paa Ringnæs i Stange Pgd., Hedemarkens Amt, sammen med et eneegget Sværd, Stykker af et tveegget Sværd, der har været sammenbøiet, et Stykke af Fæstet af et tredie Sværd, Stykker af en stor, maaske forsætlig overhugget Spydspids, et Øxeblad med Hug i Eggen, et Sigdblad, en Skjoldbule m. m. (No. 3884. Aarsb. 1866, 89 no. 15).

8. 9. Sammenbøiet Sigdblad og ligeledes sammenbøiet Bor, f. paa Vaage Præstegaard, Christians Amt, sammen med et flerdobbelt sammenbøiet tveegget Sværd, en bøiet Spydspids og et lidet Øxeblad, hvis forreste Del er afhugget og mangler. (No. 2181, 2179. N. Fornl. 94.)

10. Trefliget Spænde af Bronce, hvis Fliger alle ere ombøiede bagud [1]), f. i en Gravhaug paa Lund i Stokke Pgd., Jarlsberg og Larviks Amt, sammen med en fladklemt oval Broncespænde (som Montelius Atlas No. 551), et Øxeblad, et Mundbid, en Bøile med Ringe og en Stegepande af Jern samt Stykker af et Stenkar med Jernhadde, den sidste, maaske med Forsæt, halvt overbrudt paa Midten, og 2 Vævstene. (No. 6432; Aarsb. 1873, 71 no. 88.)

---

[1]) En paa lignende Maade behandlet trefliget Spænde, hvorpaa dog kun een af Armene er ombøiet, er afbildet i Aarsb. 1870, Fig. 19.

Man vil allerede af de her anførte Fundberetninger kunne se, hvor langt det er fra, at Ødelæggelsen er bleven konsekvent gjennemført paa alle de til samme Grav hørende Gjenstande. Af de ovenfor nævnte Fund er der kun eet (det, hvortil Fig. 8 og 9 høre), hvori samtlige de til Samlingen indkomne Sager ere blevne forsætligt ødelagte, medens der i alle de øvrige Fund er Stykker, hvorpaa ingen forsætlig Beskadigelse kan opdages, uden at man kan tænke sig nogen rimelig Grund, hvorfor man ikke ogsaa har behandlet dem paa samme Maade. Det seer ud, som om Tilfældet eller Indfald har raadet herved. I Fundet fra Alm f. Ex. er den ene Skjoldbule sammenklemt, medens den anden, af nøiagtigt samme Form og Størrelse, er ubeskadiget; i det fra Øien er een Spydspids bøiet, en anden af samme Form og omtrent samme Størrelse derimod ikke; i det fra Ringnæs det eneggede Sværd ret og ubeskadiget, det tveeggede bøiet o. s. v. Dette Forhold er gjennemgaaende; kun meget sjelden bære alle de nedlagte Sager Spor af voldsom Behandling før Nedlæggelsen.

Forsætlig Ødelæggelse synes alene at have fundet Sted i Grave med brændt Lig. For Tiden veed jeg kun eet Exempel at nævne paa Skikkens Anvendelse ved ubrændt Lig, det ovenanførte Fund fra Øien i Gudbrandsdalen, hvor der ved to menneskelige Skeletter var et sammenbøiet Sværd og en sammenbøiet Spydspids. Saadanne Undtagelser maa da vel, ligesom den tidligere omtalte Forekomst af Kul ved ubrændt Lig[1]), forklares af en Vaklen mellem Ligbrænding og Jordfæstelse.

Den rette Forklaring af den her omtalte Skik forekommer mig at være truffen af Lubbock[2]), som udleder den af den hos Folk paa et lavt Kulturtrin meget almindelige Forestilling, der tillægge livløse Gjenstande et Slags Liv. Heraf fulgte da konsekvent, at saadanne Gjenstande maatte »dræbes«, naar de skulde ledsage sin Eier i Døden. Vel kunne vi ikke med Rimelighed tilskrive Folk, der ere komne saavidt

[1]) Ovenf. S. 168.

[2]) Origin of civilization (2 edit.) 28.

i Udvikling, som vi maa forudsætte om Skandinaviens Befolkning i den yngre Jernalders Tid, selve den Tro, hvoraf Skikken efter denne Forklaring havde sit Udspring, men dette er heller ikke nødvendigt. Skikke holde sig længe, efterat de Tanker, der have fremkaldt dem, ere forsvundne af Folkets Forestillingskreds, naar de ere billigede ved Traditionen eller ved den Sag, hvortil de knytte sig; man vil let overalt kunne finde Exempler paa saadanne Skikke og Ceremonier gjenlevende som uforstaaede Reminiscentser af en uddød Folketro[1]). Saameget lettere bliver det da at forklare sig, at der i de fleste Grave ikke findes Spor til forsætlig Ødelæggelse, og at denne oftest ikke er helt gjennemført, hvor der findes Spor til den. Som det let sees, passer Forklaringen ogsaa paa forsætlig Ødelæggelse i Mosefund og Markfund, forudsat at man tænker sig disse nedlagte som Offer.

Gravens Plads i Haugen er meget forskjelligt valgt. Det kan neppe siges, at den oftest er lagt nøiagtigt eller nogenlunde nøiagtigt midt paa Haugens Bund, skjønt dette vistnok meget hyppigt er Tilfældet[2]). Man finder Grave baade i større og mindre Høide over Bunden[3]), undertiden næsten i Toppen af store Hauger[4]), og langt fjernede fra

[1]) Som et Exempel af nær beslægtet Art hos et høit udviklet Folk kan nævnes den attiske Lov (Hermann Griech. Staatsalterthümer 4te Aufl. 5, 104 n. 18), hvorefter livløse Gjenstande, som uden et andet Menneskes Medvirkning havde voldet et Menneskes Død (et Vaaben, en Sten, et Træ eller lign.) efter formelig Dom fortes ud af Landet.

[2]) Om Gravkamres Beliggenhed i Hauger fra yngre Jernalder haves kun faa Opgaver. I enkelte Tilfælde have de ligget i en Udkant. Aarsb. 1874. 11. N. Fornl. 681. Urda III, 71 (N. Fornl. 382).

[3]) Aarsb. 1874. 128 no. 6: Lag af Kul og brændt Ben, 1½ Fod under Torven og lidt SO. for Midten i en 3 Fod høi Langhaug. 131 no. 7: i en rund Haug af 39 Fods Tvermaal og 5 Fods Høide et kredsformet Lag af 2 Fods Tvermaal af Kul og brændte Ben i en Dybde af kun 1 Fod. Jvfr. flere af de S. 165. Anm. 3 anforte Exempler.

[4]) Aarsb. 1866, 99 no. 40: en Mængde Oldsager omtr. 8 Tommer under Overfladen i en Stenhaug. 1869. 107, brændte Ben og Oldsager knap 1 Fod under Toppen i en 13 Fod høi Haug.

Midtpunktet, at og til lige i Udkanten af Haugen[1]). Det ser ud, som om den største Vilkaarlighed har raadet i dette Stykke.

Hauger, hvori flere adskilte Samlinger af Ben give Anledning til at tro, at de have tjent som Grave for flere Mennesker, ere ingenlunde sjeldne, skjønt dette Tilfælde her ikke synes at forekomme fuldt saa hyppigt som i den ældre Jernalder. To Skeletter ere oftere fundne i samme Haug[2]), og af Samlinger af brændte Ben ere indtil fem fundne sammen[3]).

Der er dog Grunde, som tale for, at mere end et Menneske har været begravet i en Haug ogsaa i mange Tilfælde, hvor Fundberetningerne ikke sætte os istand til med fuld Sikkerhed at paavise dette. Oldsagernes Antal i een Haug

---

[1]) Urda I. 288; en Hob brændte Ben. Kul og Oldsager i østre Kant af en større Haug. Aarsb. 1866. 85 no. 1: Oldsager og brændte Ben i den sydlige Kant af en Haug. 1873. 98 11 Fod NV. for Centrum i en rund Haug en Mængde Kul, Aske og brændte Ben samt Oldsager i en Kreds af 4 Fods Tvermaal. Trondhj. Saml. Katal. no. 623—628: Oldsager. lidt Ben og en Mængde Kul i sydøstre Hjørne af en Haug.

[2]) N. Fornl. 136. 152. 691. Aarsb. 1868. 125 no. 93. 1873, 8. — I en Haug paa Ryg i Frosten Pgd.. N. Trondhjems Amt er fundet ikke mindre end 7 menneskelige Cranier (N. Fornl. 621).

[3]) Aarsb. 1868. 44 (een Benhob omtrent i Haugens Midte; fire andre paa forskjellige Steder ud mod Kanten). 1872. 114 no. 1 (i et gjennem hele Haugen gaaende tyndt Kullag. 1 Fod over Bunden. i SO. for Centrum paa 3 Steder med 2 Fods Mellemrum større Samlinger af Kul og brændte Ben). 1873. 70 no. 79: (brændte Ben og Oldsager paa 3 forskjellige Steder i en Haug) o. s. v. Eiendommeligt var Forholdet i en af Bendixen undersøgt Haug paa Romfog i Sundalen. Romsdals Amt (Aarsb. 1873, 76 IX): et lidet Hellekammer lidt Vest for Midten. hvori en Hob brændte Ben: ovenpaa Dækhellen en ny Benhob. dækket med en Helle. og ovenpaa denne igjen en tredie Hob. — Man maa forresten ikke overse Muligheden af. at i Hauger. hvori flere Samlinger af brændte Ben findes. nogle af disse kunne skrive sig fra Dyr. som ere blevne brændte og begravede med sin Herre.

er ofte saa stort, og der er blandt dem saamange Gjenstande af samme Art, at man vanskelig synes at kunne tænke sig det Hele som blot et Menneskes Gravudstyr. Særlig maa mærkes det oftere forekommende Tilfælde, at der i Gravene er dobbelt Besætning af alle de nedlagte Gjenstande, eller dog af de fleste af dem [1]). Ogsaa, hvor der af de fleste Gjenstande kun er eet Exemplar, men flere af enkelte, synes den samme Forklaring mulig; thi ikke alle de i Haugen nedlagte Lig behøvede jo at være lige rigt udstyrede.

Det bliver dog visselig altid en mislig Sag at slutte til flere Grave i Haugen, naar man blot har saadanne Kjendsninger at holde sig til. Andre Forklaringer ere mulige, hvorefter eet Menneske kunde være blevet nedlagt med overflødigt Udstyr af Vaaben og Redskaber. Man kan tænke at have medgivet ham hele det Forraad, han eiede af Vaaben og andre Sager, som pleiede at nedlægges i Grave; eller Slægtninge og Venner kunne have villet hædre ham ved at forøge Gravgodset af sit eget Forraad [2]).

---

[1]) N. Fornl. 735 (to tveeggede Sværd, to Spydspidser, to Oxeblad, to Skjoldbuler, to Knivblad, et Mundbid, et Sigdblad og en Jernkrog). 776 (to Sværd, hvoraf eet eneggет og eet tveegget, to Øxeblad, to Mundbid, et Par ovale Broncespænder og en Stegepande af Jern). Aarsb. 1868. 51 (omkring en Benhob to tveeggede Sværd, to Oxeblad, to Spydspidser, to Mundbid, to Knivblad, et Par Stigbøiler, en Spore og 3 Pilespidser). 1869, 54 no. 19 (to Sværd, eet enegget og eet tveegget, to Spydspidser, to Oxeblad, to Paalstave). 37 no. 6 (to tveeggede Sværd, to Spydspidser, to Skjoldbuler, to Mundbid, et Oxeblad, et Knivblad, et Sigdblad m. m.).

[2]) Særlig paafaldende er den hyppige Forekomst af de mange Skjoldbuler ogsaa, hvor der ellers kun er enkelt Besætning af Vaaben. N. Fornl. 162 (Fundet fra Fosserholm med 5 Buler, hvorved der ikke, som i N. Fornl. antydet, er nogen Grund til at tvivle om Rigtigheden af Beretningen om, at hele Fundet tilhører een Haug). N. Fornl. 52 (4 Expl.). Aarsb. 1872, 100 no. 10 (»et halvt Snes Skjoldbuler«) o. s. v. — Ved Fundet fra Møklebust (Lorange 153 ff), der indeholdt omkring 50 Skjoldbuler, er der vel Grund til at antage,

At man imidlertid har fuld Grund til at antage i disse oldsagsrige Grave at se flere Menneskers Hvilested, fremgaar deraf, at de ikke sjelden ved nøiere Betragtning af Oldsagsforraadet vise sig at have indeholdt Personer af forskjelligt Kjøn. Der kan jo ikke være nogen Tvivl om, at Mænd maa have været nedlagte i Grave, hvori Sværd, Spyd og Skjold findes, og ligesaalidet om, at Kvinder maa have hvilet i Grave, der indeholdt Levninger af Redskaber til Spinden og Vævning, som Sneldehjul, Linhekler, Vævstene (Kljaastene), Vævskeer o. desl.[1]). Men det hænder ikke sjelden, at een og samme Haug indeholder Gjenstande af begge disse Klasser[2]). At Mænd og Kvinder have været begravede sammen i saadanne Hauger, maa ansees for fuldkommen sikkert, selv om Fundberetningen, som oftest er

---

at denne Mængde af Skjolde er kommen med som hørende til Skibets Udstyr. — At flere Mundbid ofte findes sammen, er naturligt, da man jo ofte har kunnet paavise flere Heste i samme Haug. — 2 eller 3 Sneldehjul findes ei sjelden sammen i Kvindegrave. — Ikke mindre end 7 ovale Broncespænder ere fundne i en Haug, hvori der kun var 2 Skeletter (det oftere nævnte Fund fra Oien, Aarsb. 1868, 125 no. 93).

1) Der vil i et senere Afsnit blive gjort et Forsøg paa nærmere at bestemme, hvilke Arter af denne Tids jordfundne Oldsager, der kunne antages at være særegne for Mænd eller Kvinder, og hvilke fælles for begge Kjøn.

2) F. Ex. N. Fornl. 68 (Sværd, Øxeblad, Skjoldbule, Spydspids, Knivblad, 4 Mundbid, 3 Saxe, Linhekle). 222 (Sværd, Øxeblad, Glasperler, Pigger af en Linhekle [ikke »Spændetorne«] 393 (Sværd, Skjoldbule, Mundbid, Sax, Stegepande, Sigdblad m. m. af Jern, Sneldekjul af Sten og 5 Vævstene). 737 jvfr. Aarsb. 1874, 71 (Stenkar, Sværd, 3 Spydspidser, Oxeblad, Skjoldbule, Mundbid, Stigbøiler, Sporer, Spænder og Beslag til Remmer, Knivblad, Spillebrikke af Ler, Sneldehjul af Sten). Aarsb. 1872, 42 no. 3 (Sværd, Spydspids, Mundbid, Skjoldbule; høiere oppe i Haugen et Sneldehjul af Ler). Aarsb. 1872, 74 no. 13 jvfr. 1873, 63 no. 22 (Sværd, Knivblad, Armbøile af Bronce, Sneldehjul af Jern, Jernpigger af en Linhekle).

Tilfældet, ikke giver nogen Antydning om flere Grave i Haugen.

Den yngre Jernalders Grave synes idethele at staa tilbage for den ældre Jernalders med Hensyn til den paa deres Bygning og Indretning anvendte Omhu. De have ikke ofte de i Hauger fra ældre Jernalder saa almindelige Gravkamre af Sten, og de Kamre, der træffes i yngre Jernalder, ere sjeldnere anvendte. I ydre Anselighed staa derimod Gravminderne fra Vikingetiden ikke tilbage for den nærmest forudgaaende Tids. Om Norges største Gravhaug den vældige, 60 Fod høie Raknehaug paa Romerike[1]), tilhører Vikingetiden er endnu uafgjort skjønt Sandsynligheden taler derfor. Blandt de Hauger, om hvis Henførelse til denne Tid ingen Tvivl kan reises, er der vel ingen, som paa langt nær naar den, men flere af dem ere dog af meget betydelig Størrelse. Blandt Haugerne paa Borre, hvor det bekjendte Skibsfund blev gjort 1852, var der saaledes foruden den Haug, hvori dette var nedlagt, fem andre af en Høide fra 16 til 22 Fod og et Tvermaal fra 108 til 153 Fod[2]), og paa adskillige Steder i Landet er der gjort Fund fra yngre Jernalder i runde Hauger af lignende Størrelse. Af Langhauger har man truffet enkelte af over 100 Fods Længde, indtil 160 Fod[3]).

---

[1]) Lorange i Christiania Videnskabsselskabs Forhandlinger 1870, 472.
[2]) Aarsb. 1852, 25.
[3]) Aarsb. 1870, 59. 1871, 137 no. 10. 139 no. 14. Urda I. 152.

SKJALM HVIDES SLÆGTS GRAVE OG SKJOLDMÆRKER I SORØ KIRKE.

AF J. KORNERUP.

I. Om Gravene samt om Skjoldmærkernes Opfriskning.

De to gamle Klosterkirker i Ringsted og Sorø henhøre til vore mærkeligste Bygninger fra Valdemarernes Dage. I flere Punkter have disse Kirker megen Lighed med hinanden. De ere begge ligesom et Par storslaaede Gravmonumenter for hin Tidsalders mest fremragende Mænd, der samlede sig om Valdemar I, Knud VI, Valdemar II, Absalon og Esbern Snare. Knud Lavards Begravelse og senere høitidelige Skrinlægning paa Høialteret i Ringsted Kirke 1170 gav Anledningen til at hans Søn skjænkede Gods til Kirken og her udvalgte sig Gravsted for sig og sin Slægt[1]). Det ældste Kloster i Sorø grundedes ligeledes af Skjalm Hvides Sønner med den udtrykkelige Bestemmelse, at det skulde være deres Slægts Hvilested[2]). Den ældre Klosterkirke, som neppe har havt nogen betydelig Størrelse, laa tæt Nord for den nuværende Kirke, og i den blev Asker Ryg og hans Hustru, Inge, begravede. Deres Søn, Erkebiskop Absalon, udvidede med kraftig Bistand af sin Broder, Esbern Snare, Klostret i Aaret 1161 ved en ny Stiftelse og lod

[1]) J. J. A. Worsaae: »Kongegravene i Ringsted Kirke«, 1858, S. 19.
[2]) SCRIPT. RER. DAN. IV, 474. Thorkelin: Diplomatarium I, 79.

Munke af den hellige Bernhards Orden komme fra Esrom. St. Maria Kloster i Sorø blev altsaa »en Datter« af Esrom og hørte til Linien Clairvaux[1]). Det var i hele Tidens Aand at gjøre sig fortjent ved fromme Gaver til Kirker og Klostre og derved efter Datidens Tro sikkre sig Sjælens Frelse. Derfor sørgede ogsaa Biskoppen med faderlig Omhu og stor Gavmildhed for Brødrene i Sorø. At Absalons Samtid har troet paa at denne Stiftelse skulde blive regnet ham til Fortjeneste, naar hans jordiske Gjærning var endt, fremlyser af den bekjendte islandske Fortælling om Absalon og Bonden. »Samme Dag,« hedder det, »som Erkebispen døde, og da Brødrene endnu ikke havde spurgt hans pludselige Død, hørtes der silde om Aftenen fra Hjørnet af Alteret en klagende Røst med de Ord: Sora, Sora! pro me supplex ora! Det er Udtydningen paa disse Ord, at Stemmen bad Munkeklostret ydmygeligen at bede for den for Guds Aasyn. Paa denne Maade viste den almægtige Guds Miskundhed sig, at skjøndt Erkebispen forbrød sig i sit Liv, fik han dog Tilladelse til at søge Hjælp og Husvalelse der, hvor han havde den største Fortjeneste.« Fortællingen, der stammer fra Skaane, skildrer den der værende Almues Opfatning og fjendtlige Stemning; men Sagnet røber sin Upaalidelighed ved at lade Absalon dø i Lund, da det dog er bekjendt, at han døde i Sorø Kloster. Arnold af Lybek giver Erkebispen et smukkere Eftermæle end den islandske Sagaskriver. »Hele Danmark,« skriver Arnold, »sørgede over hans Død og anbefalede ham til Jesus Christus, al Freds Stifter, eftersom han i sin Tid havde forligt Mange, som vare uenige«[2]).

---

[1]) »Celebre monasterium Esrom in Dania in hoc anno (1151) commemoratur in diocesi Roskildensi, colonia illuc transmissa ex Claravalle. Numerantur Esrom qvinque filiæ in Genesi ecclesiarum Clarevallensium: Sora, Vitæ Schola, Aurea Insula, Colvan (c. Colbatz) atque Hilda.« A. Manrique: »Annales Cistercienses«, Lugdun. 1642.

[2]) Estrup: »Absalon som Helt, Statsmand og Biskop« 1826. H. F. Estrups samlede Skrifter, 1, 436.

Asker Rygs lille Stenkirke tilfredsstillede ikke den mægtige Biskop af Roskilde, hvorfor han gav Munkene de nødvendige Midler til at opføre den nuværende anselige Kirke af brændte Mursten. Bygningen stemmer i sit Grundanlæg nøie overens med de for Cistercienserordenens Kirker vedtagne Regler, som fordrede stræng Simpelhed og kun tillod at der hævede sig et beskedent Spir over Korset, saaledes som paa den nu forsvundne Moderkirke i Cistercium[1]). Sorø Kirke er en Basilika i Korsform med firkantet Chor og med tvende østlige Kapeller ved hver Korsarm. Skibet er som ved alle de ældste Cistercienserkirker forholdsvis meget langt og støttes af tvende smalle Sideskibe. Hele dette Grundrids ligner i en paafaldende Grad det i Fontenay ved Montbar i Frankrig, en af de ældste Cistercienserkirker[2]). I Sorø var fra først af kun Choret, Korset og Sideskibene bestemte til at hvælves. Hovedskibet derimod med sine flade Sidevægge, der hvile paa Piller og runde Buer, var kun dækket af et Bjælkeloft. Op til Kirkens søndre Side laa den firkantede Gaard med sin Søileomgang, »ambitus«, og sine forskjellige Klosterbygninger, blandt hvilke Munkenes fælles Sovesal, »dormitorium«, i første Stokværk stødte op til Kirkens søndre Korsfløi, hvorfra en Stentrappe ledede ned i Kirken, saa at Brødrene aarle og silde kunde stige ned i Choret og synge deres Psalmer og læse deres Bønner[3]).

I Aaret 1201 stedtes Klostrets Stifter og Velgjører, Absalon, til Hvile paa Hæderspladsen i Kirken foran Jomfru Marias Høialter i Choret. Selv havde han i levende Live ladet sin Farfader Skjalm Hvides og sin Farbroder Tokes Ben føre fra den lille Kirke ved det fædrene Hjem i Fjenneslevlille til Sorø Kirke og indmure i Pillen imellem den

[1]) Viollet-le-Duc: »Dictionnaire de l'architecture française«, I. 271. Dr. R. Dohme: »Die Kirchen des Cistercienserordens«, Leipzig 1869, S. 27.
[2]) Viollet-le-Duc: »Dictionnaire de l'architecture«, I, 274.
[3]) I Løgum Klosterkirke har der været en lignende Trappe.

hellige Johannes Evangelistens og den hellige Benedikts og Bernhards Altere i søndre Korsfløi[1]). Da hans trofaste Ven, Biskop Frederik af Slesvig, var druknet 1179 i Beltet paa Kong Valdemars sidste Tog til Venden, lod han Liget bringe til Sorø og hæderlig begrave i Klosterkirken[2]). Under denne Biskops Vaaben stod der tidligere: »sepultus in muro sanctuarii«[3]). »Sanctuarium« eller Choret indbefattede Korset og dets Fløie. Derfor hedder det i den gamle sorøske Gravfortegnelse, at Biskop Frederik blev begravet i Johannes Evangelistens Presbyterium, c. søndre Korsfløi; men der er dog ikke her opdaget noget Spor af en i Muren skjult Grav. Maaske kan dog en saadan have været anbragt i Gavlmuren, forinden Munketrappen, der er en senere Tilføielse, opførtes.

Man har tidligere almindelig antaget (navnlig C. Molbech og Estrup), at den nuværende Sorø Kirke først er bleven opført efter Klostrets Brand 1247; men allerede for en Del Aar siden har Prof. Høyen paavist, at en slig Formodning ikke lader sig forene med Kirkens rene Rundbuestil[4]). Aabningen af Absalons Grav 1827, hvor Ligets Tilstand vidnede om, at det umuligt kan være bleven flyttet mange Aar efter Erkebispens Død[5]), maatte ogsaa gjøre det klart, at han laa begravet i den paa hans egen Foranstaltning opførte Kirke, ligesom den Indskrift, der fandtes i Graven,

---

1) I Aaret 1774 fandt man igjen Benene og en Blyplade med Indskrift. SCRIPT. R. DAN. IV, 540 indeholder den gamle Efterretning om Flytningen.

2) Vedels Saxo, ny Udgave, Side DIX.

3) E. Pontoppidan: »Marmora Danica« I, 151. Estrup: Beskrivelse af Mindesmærkerne i Sorø Academies Kirke, 1836. S. 55.

4) N. L. Høyens »Efterladte Skrifter«, udg. af Ussing. Kbhvn 1874. II. 120.

5) »Beretning om Undersøgelsen af Erkebiskop Absalons Grav i Sorø Kirke &c.« Ny danske Magazin, 6te Bind, 81. 94. Kbhvn 1836.

nævner ham som den, der grundede dette Kloster: »QVI:HOC: CLAVSTRVM:FVNDAVIT.« Fundet 1774 af Skjalm Hvides og Tokes Ben saavelsom den fra Munketiden overleverede Fortegnelse over Gravene, »Catalogus illustrium Soræ sepultorum«, S. R. D. IV, lade heller ingen Tvivl tilbage om Kirkens Identitet.

I Aaret 1247[1]) bleve Sorø Klosters Bygninger beskadigede ved en Ildebrand. Klosterkirkens Tag og Spir samt Loftet over Hovedskibet brændte, men de svære Mure stod sig godt. Ved Istandsættelsen bleve Hvælvingerne over Hovedskibet indbyggede, og Munkene optegnede i Klostrets Gavebog, »at Fru Ingeborg af Kallundborg, Esbern Snares Datter og Peder Strangesøns Enke, skjænkede 1250 i Haab om sine Synders Tilgivelse Sorø Kloster sin Gaard i Bringstrup og tredie Delen af Landsbyen Ørslevøstre samt en derværende Mølle til Hjælp til Kirkebygningen, navnlig til Hvælvingernes Opførelse, ligesom ogsaa til Ære for Christi Legeme samt til at kjøbe Voxlys, som skulde brænde baade Dag og Nat paa Høialteret«[2]). Gavebogen bærer Vidnesbyrd om den Mængde Jordegods og Penge, som skjænkedes Klostret baade af Skjalm Hvides Slægt og af andre Herremænd og Fruer, som ønskede at sikre sig Gravsteder og Sjælemesser hos de fromme Klosterbrødre.

Der synes imidlertid dog at være gaaet lang Tid hen, inden Kirken atter kom istand efter hin Brand, og det er ikke aldeles sikkert angivet, naar den atter blev indviet; men man har ikke uden Grund antaget, at det først skete i Aaret 1285. I dette Aar lod nemlig Abbed Niels III, for at hævde Kirkens Betydning som Gravsted for Hvidernes berømte Slægt, Benene af Absalons Forældre, Asker Ryg og Fru Inge, saavel som af Ebbe Skjalmsøn og Ragnhild, hans Hustru, Gyda deres Datter, Toke Ebbesøn og hans

---

[1]) Chron. Erici. SCRIPT. RER. DAN. I, 167.

[2]) »Liber Donat. Monasterii Sorensis« S. R. D. IV, 465 og flg.

Moder med mange Andre flytte fra »den gamle Kirke« til »den store Kirke«, hvor de »blev nedlagte paa tre Steder, nemlig en Del i Høichoret tilhøire for Absalon, en anden Del i den hellige Evangelist Johannes's Presbyterium og en tredie i den hellige Johannes Døberens Presbyterium«[1]), med andre Ord i begge Korsfløie. Hvor mange der egentlig blev flyttede, fremlyser ikke ganske klart af den gamle Beretning. Især imellem Aarene 1200 og 1247 ere Personer af Esbern Snares og Absalons Familie blevne begravede i Kirken; men det er sandsynligt, at der en Tid lang, da Kirken stod som en Ruin efter Branden, ikke er bleven begravet nogen i den, og at man i denne Mellemtid har benyttet den lille gamle Kirke dertil og saa atter 1285 gravet Benene op og flyttet dem. Med denne Formodning stemmer det, at næsten ingen Ligstene forefindes over nogen af de mange betydelige Mænd, hvis Ben hvile i Choret og Korset.

Brødrene i Sorø vaagede med Taknemlighed og Omhu over deres Velgjøreres Grave, og de vare aabenbart ikke nøieregnende i Indrømmelsen af Gravsteder for Herremænd, om hvis Forhold der ellers kunde være meget at indvende, naar kun disse vare Klostrets Venner. St. Marie Kirke i Sorø var et saa anset Gravsted, at ogsaa kongelige Personer søgte deres Hvilested der. Christoffer II og hans Hustru, Eufemia, valgte saaledes deres Gravsted der, og han skjænkede dertor Klostret alle sine Jordeiendomme i Ude-Sundby i Hjørlundeherred. Dette skete dog paa den Betingelse, at Munkene skulde sørge for alle Udgifter ved Ligbegængelsen og Begravelsen paa en Hædersplads i Kirken, samt for at et Par store Voxlys til evig Tid skulde brænde paa Høialteret, det ene til Ære for Christi hellige Legeme, det andet for Jomfru Maria. Brødrene skulde aarlig paa en bestemt Dag holde Vigilier og Messer for Kongen og Dronningen, og paa denne Dag skulde Konventet beværtes

[1]) »Catalogus illustrium Soræ sepultorum«. S. R. D. IV. 540.

rigeligt med Mad og Drikke, ligesom der ogsaa foran Klostrets Port skulde uddeles Almisser til de Fattige[1]). Da Valdemar Atterdag var død 1375, blev hans Lig først jordet i Slotskapellet paa Vordingborg, men Margrethe Valdemarsdatter søgte og fik Pave Gregor XIs Tilladelse til at flytte Faderens Lig til Sorø[2]), hvor hun lod et prægtigt Alabastermonument over ham opstille midt i Choret. Ogsaa hendes Søn, Kong Olaf, kom til at hvile her, ligesom hun selv maaske efter eget Ønske blev nedlagt her ved Faderens Side 1412. Aaret efter lod Biskop Peder Jensen meget imod Munkenes Villie Liget flytte til Roskilde Domkirke[3]).

Cistercienserne i Sorø forfattede ligesom deres Naboer, Benediktinerne i Ringsted, en nøiagtig Fortegnelse over Gravene i deres Kirke med Angivelse af Stedet, hvor enhver laa og anbragte en Pergamentstavle med denne Fortegnelse paa Kirkens Væg. Endnu i Aaret 1757 hang denne Tavle i Kirken, og der var paa den endvidere meddelt Oplysninger om Klostrets Stiftelse, om Abbederne, samt om Hvidernes Slægt. Tavlen bragtes senere til Akademiets Bibliothek[4]), hvor den desværre blev tilintetgjort ved Branden 1813; men den fortjenstfulde Langebek havde heldigvis forinden afskrevet den og udgivet den i Scriptores rer. Dan. IV. I denne Fortegnelse staar der, at den er »samlet efter gamle Bøger i Aaret 1524 under Kong Frederik I, medens Lage Urne var Biskop i Roskilde og Henrik Tornekrands Abbed i Sorø«. Fortegnelsen indeholder især Navne paa Personer, der ere begravede i Kirken indtil 1300, dog maa herfra undtages de kongelige Personer samt Valdemar Atterdags berømte Marsk, Henning Podebusk, der tilligemed flere af

---

1) Sorø Klosters Gavebog. S. R. D. IV, 529.
2) L. N. Helveg: »Utrykte Pavebreve« Nr. 195 i Ny kirkehist. Saml. V. Side 865.
3) SCRIPT. RER. DAN. IV, 542.
4) Chr. Molbech: »Ungdomsvandringer i mit Fødeland«. Kbh. 1811, S. 268.

sin Slægt laa begravet i Yderchoret ved Hovedenden af Kongens Grav. Det vilde være ufornødent, her at gjentage hele den omtalte Fortegnelse, kun nogle af de vigtigste Grave bør nævnes. I Høichoret laa ved begge Sider af Erkebiskop Absalon hans Forældre, Asker Ryg og Fru Inge. Foran Trinene op til Høichoret — altsaa ved Hovedet af Absalon og under det nuværende Alter — Esbern Snare † 1204; tilvenstre for ham hans Søn, Absalon Bælg † 1231, og tilhøire for ham hans Søn, Nicolaus Mule, Staldmester † 1233. I Chorets Indgang laa Esbern Snerling, Niels Mules Søn, og Johannes Marsk † 1213, Esbern Snares Søn. I Johannes Evangelistens Chor (c. søndre Korsfløi) laa Hulmfrith og Ingeborg, Esbern Snares to Hustruer, Alexander, Absalons Søstersøn, og Ebbe og Laurentius Sunesøn, som faldt i Sverig i det ulykkelige Slag ved Lena 1208. Alle de her nævnte ere saaledes begravede i Kirken før Branden 1247.

De fleste af Gravene i Høichoret synes med Undtagelse af Absalons at være blevne forstyrrede i det syttende Aarhundrede, da der i denne Del af Kirken blev indrettet Gravkjældere for Familierne Høg og Rosenkrands, hvis Medlemmer vare Hofmestere paa Sorø Akademi. Det er bekjendt, at Erkebiskop Absalons Grav er bleven to Gange undersøgt, først 1536 i Kong Christian III.s, Biskop Peder Plades og Abbed Henriks Nærværelse, og anden Gang 1827, ved hvilken Leilighed Erkebiskoppens Ben, hans Guldring med en Safir, Bispestav, Kalk og Blypladen med Indskrift fandtes. Om dette Fund udkom en udførlig Beretning, til hvilken jeg henviser[1]). De i den senere Tid i Sorø Kirke foretagne Undersøgelser af Grave, hvortil navnlig Kirkens Restauration og Gulvets Omlægning gav Leilighed, have i

[1]) »Nye Danske Magazin«, 6te Bind, 81-94. Kbhvn 1836, samt C. Molbech: »Om Aabningen af Erkebiskop Absalons Grav«. Nordisk Tidsskrift for Hist., Literatur og Kunst. Kbhvn 1827. S. 452-468.

det hele ikke givet noget Udbytte, uagtet Opmærksomheden var henvendt herpaa og al Omhu anvendtes.

Kong Frederik den 7de, der særlig interesserede sig for Kongegrave fra Middelalderen, undersøgte i August 1857, ledsaget af Kammerherre Worsaae og flere af sine Ministre, Kong Olafs Grav i Choret og befalede, at en ny Ligsten af Granit med en udhugget norsk Løve skulde lægges over Graven, og at den gamle Sten skulde indmures i Chorets østre Væg. Af Kong Olafs Lig fandtes imidlertid intet; maaske laa Stenen ikke nøiagtig paa sin oprindelige Plads. Derimod aabnedes der en anden gammel Grav, maaske Absalon Bælgs, Esbern Snares Søn. I den fandtes en Benrad, over hvilken der laa et stort Slagsværd, der naaede fra Hage til Fod.

I Sommeren 1873 lod Akademiets Rektor, Professor Tregder, en Gravning foretage i Yderchoret paa det Sted, hvor ifølge den ovenomtalte gamle Fortegnelse Marsken Henning Podebusk skal ligge begravet. Selve Graven var sammenfalden, men i den fandtes et stort Slagsværd med Korsfæste og Greb til begge Hænder, hvilket Sværd efter al Sandsynlighed har tilhørt den berømte Marsk. Ifølge Aftale med Direktionen for de antikv. Mindesmærkers Bevaring blev Sværdet ophængt paa Korsets nordvestre Pille under Marskens Navn og Skjoldmærke og i Nærheden af hans Grav.

Den 17de September 1873 aabnedes i Kammerherre Worsaaes, Prof. Tregders og Forfatterens Nærværelse Biskop Jens Krags († 1300) Grav, som var fundet under hans Ligsten i søndre Korsfløi. Graven var muret af store Munkesten og havde aflang firkantet Form uden Tilspidsning men med et særskilt firkantet Rum til Ligets Hoved. Laaget var dannet som en flad Tagryg, hvis Dækstene støttede sig imod en Fals. I den murede Grav fandtes Biskoppens fuldstændige Benrad, men Hovedskallen var noget beskadiget ved et Brud, foranlediget ved at noget af det

murede Laag ved Hovedenden var faldet ned. Graven blev omhyggelig undersøgt under Worsaaes Ledelse, men der fandtes ikke mindste Spor af at Bispen har været begravet i Ornat med Stav og Ring o. s. v. Man maatte derfor antage, at han, som døde i Sorø Kloster, har ønsket at blive begravet der iført en af Brødrenes Kutter[1]).

Ved samme Leilighed undersøgtes en af Munkesten muret Grav i søndre Korsarm tæt op til østre Ende af Trappen. Den havde tilspidset Form med et særskilt Rum til Ligets Hoved og var dækket med store flade Kridtstens Overliggere. I Graven fandtes et som det syntes mandligt Skelet men ellers intet, der kunde give Oplysning. Efter Fortegnelsen maa Graven antages at have tilhørt en af Olaf Glugs Sønner. Efter endt Undersøgelse blev alt lagt tilrette og Gravene omhyggeligt tilmurede paa samme Maade som før Aabningen.

Medens Hvidernes Grave, naar Absalons undtages, ikke træde synligt frem i Sorø Kirke, er der derimod et andet mærkeligt Minde om dem, som falder desto mere i Øinene, nemlig det brede Baand med malede Skjoldmærker, som løber helt rundt under Kirkens Vinduer og som tildels slutter sig til Gravene, idet Skjoldene saavidt muligt ere anbragte ovenover de Steder, hvor deres Eiere hvile. Dette Baand indeholder den lange Række af 150 Vaabenskjolde og Navne. Det er især Skjalm Hvides Slægt, der her fremtræder; men ogsaa andre Klostrets Velgjørere ere mindede paa denne Maade. Det var i det trettende og fjortende Aarhundrede ikke nogen usædvanlig Skik, at pryde Kirkerne paa denne Maade, og nogle af de vigtigste Samlinger til Heraldikens Studium ere paa denne Maade fremstaaede. I den gamle engelske Kongeborg i Westminster, der ombyggedes i det fjortende Aarhundrede, var saaledes

[1]) J. Kornerup: »Om Middelalderens Begravelsesmaade i Danmark«. Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1873. S. 261.

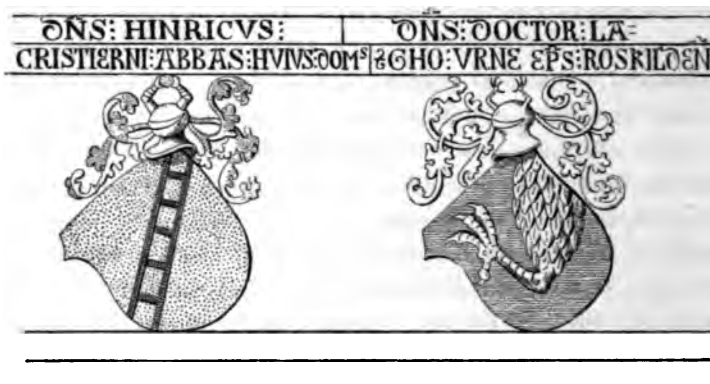
Murene i Kapellet smykkede med en Mængde baade kongelige og adelige Vaabenskjolde. I Ringsted Kirke ses ligeledes en Række malede Vaabenskjolde, som dog tilhøre en senere Tid end de i Sorø. De Skjolde, som tidligere fandtes i Sortebrødre Klostret i Helsingør, i Dalby, Ystad og Dalum, ere derimod overhvidtede. Paa Hvælvingerne i Landsbykirkerne fandtes der ogsaa ikke sjældent gamle Skjoldmærker, som nu for største Delen ere dækkede ved Hjælp af Hvidtekosten. Naar de efterhaanden ved Leilighed atter komme frem for Dagens Lys, gjælder det om at bevare disse Fortidsminder. Oprindelsen til denne Skik, at male de adelige Vaabenmærker i Kirken, har uden Tvivl været den, at man fra først af ophængte et virkeligt Skjold paa Muren over Adelsmandens Grav. Endnu hænger der saaledes over Biskop Niels Skaves Grav i Roskilde Domkirke et gammelt Skjold, betrukket med forgyldt Læder og med Skaveslægtens femkantede Stjerne i sort Felt[1]). Som en Erindring om Middelalderens Riddervæsen er hos os endnu den Dag idag den Skik bevaret, at i Slotskapellet paa Frederiksborg ophænges Elefantriddernes og Danebroges Storkorsriddernes Skjolde.

Skjoldmærkerne i Sorø, som for største Delen stammede fra Slutningen af det 13de Aarhundrede, hvad jeg senere skal komme tilbage til, blev i Slutningen af den katholske Tid opfriskede paa den fortjenstfulde Abbed Henrik Christiernsen Tornekrandses Foranstaltning, og paa to Steder i Kirken stod der lige til 1871 angivet i Indskrifter, at Kirkens Indre var restaureret 1515: »Anno Dni MDXV reparata est hæc ecclesia sub Domino Henrico Abbate«. Tidsalderen havde udpræget sig i de brede, forneden afrundede Skjolde og i de eiendommelige store latinske Bogstaver, som brugtes henimod Reformationen, og som vare en

1) J. Kornerup: »Roskilde Domkirke«. Danske Mindesmærker II. S. 48.

moderniseret Efterligning af de gamle Majuskler. Til det store Antal Skjolde tilhørende Mænd fra det 12te, 13de

Fig 1. Fig. 2

Henrik Tornekrandses Vaaben 1515. Lage Urnes Vaaben 1515.

og 14de Aarhundrede tilføiede Abbed Henrik sit eget fædrene og mødrene Vaaben samt sine berømte Samtidiges, Biskop Lage Urne af Roskilde og Erkebiskop Erik Walkendorf af Throndhjem. Abbed Henrik synes at have været opfyldt af et levende Ønske om at hævde sit Klosters gamle Ry og frede om dets Minder paa en Tid, da det allerede begyndte at gaa tilbage med den katholske Kirke i Danmark. I selve Trosskiftets Aar lod han Absalons Ligsten forny i en smuk Skikkelse, og allerede 1515 lod han Sorø Kirke give en ny malerisk Udsmykning, der kom til at dække den ældre. I Forbindelse hermed lod han hele Skjoldrækken hvidte og en ny male ovenpaa den ældre. De oprindelige Skjoldmærker gik saaledes tabte, og de nye bleve for en stor Del omordnede og flyttede nærmere sammen. Den gamle spidse Form paa Skjoldene maatte vige for den ovenomtalte forneden afrundede (se Fig. 1 og 2), og Majuskelbogstaverne fik en

noget modificeret Form. Dertil kom at baade Skjolde og Indskrifter nu fik en Ensformighed, som de ikke tidligere havde havt, da de ikke alle vare malede til samme Tid. Kvindeskjoldene beholdt dog deres gamle Form.

Agtelsen for de berømte Mænd, som hvile i Sorø Kirke, og Sandsen for deres Skjoldmærker forsvandt dog heldigvis ikke ganske ved Trosskiftet 1536. Et Vidnesbyrd herom foreligger i det i Aaret 1589 udgivne lille Skrift: »Biskop Absolons og Her Esbern Snares Herrekomst oc adelige Stamme, af Morten Pedersøn, 50de Abbed i Sorø Closter, prentet i Kiøbenhaffn 1589«. Bogen er forsynet med 29 ikke meget nøiagtige Afbildninger af Skjoldmærker i Sorø men heldigvis med Angivelser af de til disse hørende Farver. Morten Pedersøn meddeler, at der i Kong Frederik den 2dens Tid er bleven føiet nogle nye Vaabener til, uden at han dog nævner hvilke. Flere af de i denne Bog afbildede Skjoldmærker fandtes ikke i Kirken 1871. Historikeren Langebek, der besad en i Forhold til sin Tid ualmindelig Indsigt i og Kjærlighed til Middelalderens Mindesmærker, havde et aabent Øie for disse Skjoldmærkers Betydning og lod dem nøiagtig aftegne 1756 af Søren Abildgaard, hvis Tegning endnu bevares i det antiqvarisk-topogr. Arkiv. I nogle med Tegningen følgende Bemærkninger forklarer imidlertid Abildgaard, at Farverne i Skjoldene have forandret sig saa betydeligt ved Kalkens og Fugtighedens Indflydelse, at han ikke tør indestaa for at de ere rigtigt angivne af ham. De stemme heller ikke overens med de Farver, der nævnes i Morten Pedersøns Bog og som dog utvivlsomt ere de rigtige, heller ikke med de i 1871-72 fundne ældre malede Skjolde. Navnlig har den sorte Farve været enten Mønje, der indeholder Bly, eller Zinober, der er en Forbindelse af Svovl og Kviksølv; thi disse Farver blive ved at stryges paa Kalk snart ganske sorte. Ogsaa den gule Farve er bleven forvandlet til sort. Ligeledes synes den oprindelige blaa Farve at være bleven grøn af Fugtighed. Tilmed fore-

kommer ifølge gamle Vaabenbøger den grønne Farve yderst sjælden i vore ældre danske Vaabener. Det maa bemærkes, at paa Abildgaards Tegning mangle flere af de vigtigste Skjolde, navnlig Absalons og Esbern Snares, uagtet Morten Pedersøn i sin ovenfor omtalte Bog aftegner og beskriver deres Skjolde, som paa hans Tid fandtes i Kirken.

Det er vanskeligt bestemt at angive, ved hvilket Tidspunkt Skjoldmærker først begyndte at komme i Brug i Danmark. Oprindelsen til dem hører rimeligvis sammen med Indførelsen af ridderlige Kampøvelser, Turneringer, hvilken Skik maa være kommen ind i Danmark fra Tydskland, hvor den allerede tidligt indførtes. Det berettes nemlig, at Henrik Fuglefænger foranstaltede de første Turneringer i Aaret 934 i Göttingen for at vedligeholde Riddernes Vaabenfærdighed i Fredstider[1]). Korstogene, hvor saa mange Krigere allevegne fra samledes, bidrog i Særdeleshed til at Skjoldmærker kom i Brug. At man allerede i det 11te Aarhundrede har kjendt til malede Skjoldmærker i Danmark, maa antages, hvis man tør tro Knytlinga Saga, naar den fortæller, at Benedikt, Knud den Helliges Broder, i den skæbnesvangre Kamp i St. Albani Kirke bar et prægtigt rødt Skjold, paa hvilket en Ridder stod malet med Guld[2]). Morten Pedersøn aftegner Skjalm Hvides Vaaben som en hvid Jagtfalk i blaat Felt, der paa hans Tid var malet i Sorø Kirke. I Abildgaards Dage fandtes det der ikke. Skjalm Hvides Efterkommere maa i al Fald ganske vist have tillagt ham dette Vaaben, som Hovedlinien vedblev at føre. Det er sandsynligt, at Absalon har baaret et Mærke paa sit Skjold, naar han førte sine Krigere i Kampen; thi Saxo beretter, at i Beleiringen af Volgast

[1]) Bourassé: »Dictionnaire d'archéologie«. Paris 1862. Tom. 1. p. 368.

[2]) Knytlinga Saga, oversat af Rafn, Cap. 56. S. 234.

kunde en Tydsker, rimeligvis en af Anførerne, kjende Absalon paa hans Skjold og befalede Bueskytterne at sigte paa ham[1]). Ifølge den Afbildning, der findes paa hans Ligsten, var Absalons Vaaben en springende Hjort, og efter Morten Pedersøns Angivelse var Feltet blaat.

I Høichoret i Sorø fandtes 1871 ingen Skjoldrække, men med Undtagelse af et enkelt tomt Mellemrum paa vestre Mur i søndre Korsarm løb Skjoldrækken rundt i hele den øvrige Kirke. Grunden til at Høichoret stod tomt var den, at man gjentagne Gange havde foretaget store Forandringer i denne Del af Kirken, først i Abbed Olaf Jydes Tid, Slutningen af det 15de Aarhundrede, og senere under Frederik den 3die, ved hvilken sidste Leilighed de malede Vaabener maa være blevne ødelagte. Det fremgik imidlertid tydeligt af Navnerækken og Vedkommendes Levetid, at Høichoret har været Udgangspunktet for hele den lange Række Vaabener og Indskrifter, som altsaa skulle læses fra Øst til Vest. Medens de ældre Ætlinge af Skjalm Hvide og navnlig Esbern Snare og hans Sønner, som laa begravede i Choret, aldeles sikkert maa have været erindrede i Indskrifter i Høichoret, forgrener Stammen sig i søndre Korsfløi i de med Hviderne besvogrede Glugger, Olaf Glugs Familie, der med den ovenomtalte lille Afbrydelse fortsatte sig et Stykke henad Hovedskibets søndre Væg med Olaf Pincerna Ebbesøn og hans Søn og Sønnesøn. Skjalm Hvides Hovedlinie med den stribede Jagtfalk i Skjoldet (se Fig. 3, Side 212), fortsætter sig derimod i nordre Korsarm, begyndende med Toke Ebbesøn (en Søn af Ebbe Skjalmsøn) og hans Slægt, men indrømmer dog ogsaa adskillige andre Personer Plads, saa at der ikke her findes nogen lang sammenhængende Traad. Det har ikke været muligt for Munkene at føre en saadan igjennem, da andre Frænder

[1]) Saxo, Vedels Oversættelse, Side DXXXIIII.

af og Svogre med Hvideslægten erhvervede sig Gravsted og fik Rettighed til at faa deres Navne og Skjolde malede.

Uagtet Abbed Henriks Opfriskning af Skjoldene, som allerede bemærket, havde forvansket det oprindelige ved Omflytninger og Tilføielser, havde den dog staaet i Sorø Kirke siden 1515, og det vilde af flere Grunde neppe have været tilraadeligt at foretage nogen Forandring ved den, dersom den havde staaet urørt til vore Dage. Men dette var langt fra Tilfældet. I Tidens Løb havde den uheldigvis undergaaet to, ja maaske tre Overmalinger, senest 1845-46 under Malermester Løffler. Det har vist sig, at nye Omflytninger ved denne Leilighed ere foretagne, og at Præget fra Abbed Henriks Tid havde maattet vige for aldeles moderne Former. Saaledes var Hvidernes Vaaben, Jagtfalken, kommet til at ligne en Papegøie m. m. De allerede tidligere begaaede Feil[1]) blev ikke rettede 1846. Saadanne Feil vare f. Ex. »Skeggo, dictus Skegge« for Skelmo &c. »Thuly Rosenørn« for Tuli Bosun og »Jomfru Anna, Sorø (!) Christoferi de Bavaria« for Soror Christoferi o. s. v. De vare de uundgaaelige Følger af at et saadant Arbeide i sin Tid var bleven overladt til uvidende Haandværkere.

I Aarene 1871-73 undergik Sorø Kirke en gjennemgribende indre Restauration, hvorved dens maleriske Udsmykning paa Hvælvinger, Buer o. s. v. fornyedes paa Grundlag af de Spor af en gammel Dekoration fra det 13de Aarhundrede, som vare fundne under den tykke Overhvidtning, navnlig paa de store runde Buer i Korset og paa Hvælvinger i nordre Sideskib. I Hvælvingskrydsene, paa Hjørnesøiler, langs Frisen med Skjoldmærkerne fandtes en Mængde dels helt bevarede Prydelser dels Brudstykker,

[1]) Se F. F. Wendelboes Fortegnelse over Indskrifter og Vaabener i Sorø Kirke 1835 i Estrups Beskr. af Mindesm. i Sorø Kirke. Side 55 og flgde.

saasom Border med sammenslyngede Drager, Vinløv o. s. v. Det blev af Kirkens Bygmester, Etatsraad C. Hansen, overdraget Forfatteren af denne Meddelelse at lede dette omfattende Foretagende, ved hvilket Hr. Maler V. Sørensen ydede en dygtig Bistand.

Spørgsmaalet om, hvad der burde foretages med den store Skjoldfrise, maatte da ved denne Leilighed komme frem. Kunde man ved Siden af de gode Ornamenter fra den gamle Tid, der her vare fundne, beholde Frisen i sin daværende Tilstand? Burde ikke Skjoldrækken, hvis det paa nogen Maade var muligt, ogsaa underkastes en Restauration, eftersom den ved Tidernes Ugunst var bleven til et Makværk, der høilig trængte til Rettelser? Som en Følge af disse Betragtninger foreslog Forfatteren det særlige Kirkesyn, som under Kammerherre Worsaaes Forsæde havde Tilsyn med Restaurationen, at man skulde undersøge, om der ikke fandtes ældre Skjolde skjulte nedenunder alle de yngre Overmalinger og saaledes erfare, om det muligen kunde lade sig gjøre, at restaurere Skjoldrækken i sin oprindelige Skikkelse. Dette Forslag bifaldtes.

En omhyggelig Undersøgelse blev da foretagen. Ved forsigtig at banke Kalken af, fandtes der i Korsfløiene og paa Hovedskibets Vægge omtrent nogle og tredive gamle Skjoldmærker og Indskrifter; Resten var derimod ved tidligere Reparationer ødelagt. Imidlertid var dette Fund i antikvarisk Henseende af stor Vigtighed. De gamle gjenfundne Skjolde vare lange, smalle og forneden tilspidsede og svarede ganske i Form og Tegning til det trettende Aarhundredes Stil f. Ex. til Sigiller fra denne Tidsalder[1]). De i disse Skjolde malede Dyreskikkelser, saasom Falke, Ørne og Løver, havde et eget kjækt Snit og vare malede med brede sorte Omrids. De vare ikke Naturgjengivelser men stiliserede Fremstillinger. Derfor ende Halerne paa

[1]) Se Thorkelins Diplomatarium I, Tavle II, III, V, VI, IX, X.

Løverne og Ørnene i et Ornament. Bogstaverne vare smukke og fyldige Majuskler med de for det trettende Aarhundrede eiendommelige Former for A, E, K, M, N, T. Hver Indskrift begyndte med et rødt Kors, og imellem Ordene fandtes tre Prikker som Skilletegn. Ovenover og nedenunder Vaabenfrisen fandtes, som ovenfor berørt, tydelige Levninger af

Fig. 3. Toke Ebbesens, Skjalm Hvides Sønnesøns, Vaaben i nordre Korsfløi.

forskjellige Border, Løvværk, Slyngninger af Drager, Zigzak, o. s. v., i det Hele meget værdifulde Motiver af middelalderlig

Dekorationskunst. Paa Siderne af Vægpillerne i Skibet fandtes større Drager m. m. Hele Skjoldfrisen havde frembragt en mere malerisk Virkning end Henrik Tornekrandses, og det var tydeligt at se, at den fra først af har staaet som et hvidt Bælte paa den røde Murstensvæg. Det synes som om Motivet til hele denne efter vore fattige Forhold rige Udsmykning maa søges i de vævede eller baldyrede Tapeter, hvormed man i den tidlige Middelalder ofte prydede Kirker og Haller. Det berømte Tapet i Bajeux, som indeholder en ældgammel Fremstilling af Normannernes Tog til England, er en lang smal Strimmel Lærred med Udsyninger i broget Uldgarn, og naar det i sin Tid har været hængt op i en Hal, har det ligesom Skjoldfrisen i Sorø dannet en Bord foroven.

Som et yderligere Bevis for at de ældste Skjoldmærker og Indskrifter skrive sig fra det 13de Aarhundrede, det Tidspunkt, da Kirken stod helt istandsat efter Branden, tjener det, at de Personer, hvis Vaabener ere malede i spidse Skjolde med tilhørende Majuskelbogstaver, ikke ere yngre end hin Tid. At Skjoldfrisen først er malet efterat Hvælvingerne med deres bærende Piller ere byggede ind i Hovedskibet, fremlyser deraf, at Frisen med sine Prydelser og Skjolde fortsætter sig uden Afbrydelse hen over disse Vægpiller. At de smukke Rosetter, der fandtes dybt under mange Hvidtelag paa Hvælvingernes oprindelige faste Kalkpuds, ere samtidige med Frisen, kan man slutte ved en Sammenligning imellem Løverne i Rosetten i den store Hvælving midt i Korset og Løverne i Gluggernes Vaaben. Den ældste, oprindelige Skjoldrække har imidlertid kun strakt sig et Stykke ind i Hovedskibet. Kommer man længere mod Vest, møder man Navne paa Mænd, som have levet i det 14de og 15de Aarhundrede. Skjoldene ere her bredere og mere afrundede end de ældste, og Bogstaverne forandre sig. I 4de Hvælving fra Øst, hvor Navnene Benedictus Byug, Georgius Ruth, Johannes Ruth og Michael

Ruth forefindes (Riddere, der levede i Slutningen af det 14de Aarhundrede), ere Indskrifterne malede med gothiske Minuskler.

Dersom de gamle Skjoldmærker og Indskrifter havde bevaret sig nogenlunde fuldstændige under den Kalk, der i Aarhundreder har dækket dem, vilde det have været forholdsvis let for dem, der vare fortrolige med slige Arbejder, at opfriske dem. Som Tilstanden var, blev Opgaven vanskelig; thi hertil kom endvidere, at den gamle Kalkpuds paa mange Steder var overordentlig skrøbelig og havde løsnet sig fra Grunden saa den formelig hang og truede med at falde. Det blev derfor uundgaaeligt nødvendigt, paa slige Steder at anbringe en ny Puds efterat nøiagtige Gjennemtegninger vare tagne. I det Hele vare de fundne Navne og Skjoldmærker, bortset fra Forskjellen i Stilen, de samme som de fra 1515 paa enkelte smaa Forandringer nær saasom den, at der i de ældste Indskrifter fandtes Formerne »Ebbysun, Olafsun« o. s. v. istedetfor det senere »filius Ebbonis, filius Olavi« &c.

De Skjoldmærker, der atter vare dragne frem for Lyset i Sorø Kirke, maatte betragtes som et Fund af den største antikvariske Betydning, og der kunde efter denne Opdagelse formentlig ikke længer være Tale om at beholde den fra Aaret 1515 stammende Udgave af Skjoldmærkerne, som var bleven forfusket ved gjentagne Overmalinger. Det særlige Kirkesyn bifaldt derfor mit Forslag, at der skulde foretages en ny Ordning af Skjoldene, som tilligemed Indskrifterne skulde, saavidt muligt, gjengives i deres oprindelige Form, og det blev mig overdraget at udkaste Planen for den hele Ordning. Det var tilvisse en stor og vanskelig Opgave, og det var ganske vist paa Grund af de tidligere Omflytninger og Ødelæggelser ikke muligt med fuldkommen Sikkerhed at bringe det oprindelige frem; men der stod betydelige og vigtige Hjælpemidler til min Raadighed, og disse ere omhyggeligt blevne benyttede ved den store Mængde Spørgsmaal,

der maatte løses, efterhaanden som Arbeidet skred frem. Som faste Udgangspunkter for Ordningen benyttedes de gamle fundne Skjoldmærker, som alle blev siddende paa deres Pladser eller i al Fald, naar det var nødvendigt, paa ny blev malede paa deres oprindelige Pladser. Paa den østre Væg i nordre Korsfløi lykkedes det at bevare en hel Række af de gamle Skjolde og Indskrifter som et originalt Dokument, der kun fik en lempelig Opfriskning. Foruden de Skjolde, som vare i Kirken før 1871, benyttedes følgende Hjælpekilder:

1) Sorø Klosters Gavebog og »Tabulæ Soranæ«, indeholdende Fortegnelsen over Gravene i Sorø Kirke, samt Erkebiskop Absalons og Hvidernes Slægtregister, ledsagede af 3 af Langebek og Suhm udgivne Stamtavler, alt i »Scriptores rerum Danicarum« IV Bind. I disse Skrifter omtales næsten alle de Personer, hvis Skjoldmærker og Navne ere malede i Kirken.

2) Søren Abildgaards Vandfarvetegning i det antikvarisk-topografiske Arkiv med følgende Paategning: »Disse Inscriptioner og Vaaben staar rundt om høyt oppe paa Muren inden i Sorø Kirke, alt af en gammel Maling, hvorudover noget af Inscriptionerne var borte saa og nogle af Vaabnerne udslet eller overkalket; saaledes som de forefandtes blev det aftegnet af Søren Abildgaard Anno 1756«. Den ovenomtalte Bemærkning om Farverne, hvormed Abildgaard ledsager Tegningen, lyder saaledes: »Farverne i Vaabnerne ere nogle Steder uvisse, thi det Gule og Røde af de Jernagtige Croci er paa mange Steder ved Tidens Længde mesten forvandlet til Sort eller mørke Brunt. Ligeledes er det Blaa og Grønne af Kobber, saasom Bergblaa og Spanskgrøn nogle Steder uvis, thi bemeldte blaa Farve kand ved Saltagtige Vædsker forvandles til Grønt, det Grønne derimod kand baade af Kalken og urinøse flygtige Exhalationer forvandles til Blaat. Jeg har i Aftegningen Agt taget dette saa meget som muligt«.

3) Vaabenbogen Nr. 124 in folio af Kalls Manuskriptsamling i det kgl. Bibliothek[1]).

4) Morten Pedersøns »Absolons og Her Esbern Snares Herrekomst oc adelige Stamme« &c. 1589, med Afbildninger af 29 Skjolde i Sorø Kirke og Angivelse af Farverne.

5) »Antiqvissima nobilitatis Daniæ insignia«, et Bind med malede Vaabener, som antages at være udførte af en Munk fra Esrom Kloster. Det kgl. Bibliothek.

6) Sigiller med Vaabener i Geheimearkivet og den arnamagnæanske Samling i Universitets Bibliotheket.

Da de oprindelige Skjolde sad i længere indbyrdes Afstand fra hverandre end de nyere, maatte der følgelig blive nogle tilovers ved en Restauration; men herved opnaaedes det at faa Skjolde til at fylde Høichoret med, saa at hele Skjoldrækken der kunde faa sit Udgangspunkt saaledes, som den aabenbart tidligere havde havt. Enkelte vigtige Mænds og Kvinders Navne, om hvis Skjoldmærker man havde Kundskab, og som ifølge den gamle Fortegnelse ligge begravne i Kirken, bleve tilføiede saa som Skjalm Hvides, Esbern Snares og hans Sønner m. fl.

Som en Følge af den med Skjoldmærkerne og Indskrifterne i Sorø Kirke 1871—74 foretagne Omordning, der maa betragtes som en efter Kilderne rettet Udgave, passe de Fortegnelser, man hidtil har havt over Indskrifterne, navnlig i »Marmora Danica«, Scriptores IV og i den af Wendelbo i Estrups Beskrivelse af Sorø Kirke 1836 forfattede Liste, ikke mere, hvorfor jeg i det følgende vil meddele en ny, saaledes som den nu er, ledsaget af Oplysninger

[1]) Hertil slutter sig et mig velvilligt overladt Vandfarvemaleri af Dr. phil. Burman Becker med Paaskrift: »Vaabenerne i Sorø Kirke, saaledes som de skulde være, i Overensstemmelse med Morten Pedersens Bog, Marmora danica og Vaabenbogen Nr. 124 af Kalls Manuskriptsamling. J. G. Burman Becker. Mai 1869«.

om nogle af de mærkeligste Navne, medens jeg dog anser det for ufornødent at minde om saa berømte Mænds Fortjenester som Absalons, Esbern Snares, Anders Sunesøns og flere bekjendte Biskoppers.

II. Fortegnelse over Skjoldmærker og Indskrifter.

Paa Chorets østre Væg:

1) ✠ SKELMO : hWIThE :

Skjalm Hvides Vaaben nedenunder denne Indskrift er taget fra hans Sønnesøns Toke Ebbesøns Vaaben (Side 212) og fra Morten Pedersøns Bog. Feltet er blaat med 3 gule Tværbjælker og derover en hvid og blaa stribet Falk, rimeligvis en Hentydning til den allerede tidligt i Middelalderen af Fyrster og Herremænd saa yndede Falkejagt. (Knud den Hellige er i sit store Segl afbildet tilhest med en Falk paa Haanden. Saxo taler om at Valdemar I ofte tog paa Falkejagt. (Vedels Saxo S. 485.))

2) Tilvenstre for Skjalm Hvides Vaaben:

✠ ABSALON : ARChIEP9 LVND :

Absalon, Erkebiskop i Lund († 1201). Vaabenet er en springende Hjort i blaat Felt. Se ovenfor Side 209.

3) Tilhøire for Skjalm Hvides Vaaben:

✠ ESBERNVS : SNARE :

Esbern Snare. Derunder et Skjold, som er delt i fire Dele. Den øverste Del tilvenstre og nederste tilhøire er blaa, de to andre røde, derover ses i Midten en gul Ørneklo. Dette Vaaben har i Morten Pedersøns Tid været i Sorø Kirke og angives som Esbern Snares. I Aaret 1204 døde Esbern Snare og ligger begravet ved Hovedenden af Broderen Absalons Grav, altsaa under Alteret i Sorø Kirke. Hans Grav vides ikke at have været undersøgt.

Paa Chorets søndre Væg:

4) CECILIA : DE : BVRG : FILIA : SKELMONIS :

Cecilia af Pedersborg, en Datter af Skjalm Hvide og Faster til Erkebiskop Absalon, var gift med Peder Thorstensøn, der nævnes af Saxo som en af Svend Grathes dygtigste Mænd. (Vedels Saxo Side 321, 338.) I Sorø Klosters Gavebog omtales Cecilia som en from Kvinde, der nærede stor Hengivenhed for Brødrene i Sorø og skjænkede Klostret tvende Boel i Førslef. »Hun vilde gjærne have givet mere,« skriver den gamle Forfatter, »hvis ikke hendes Mand havde gjort en haard Modstand.« Ifølge Gravfortegnelsen ligger Fru Cecilia af Pedersborg begravet i »Conversernes Chor«[1]).

5) ✠ IOHANNES : ESBERN : SVN : MARSKALEVS :

Nedenunder er malet det samme Skjoldmærke som Esbern Snare førte: en gul Ørneklo paa et firdelt rødt og blaat Felt. Johannes, Esbern Snares Søn, var Kong Valdemar II's Marsk. Han døde i Lybek 1213, altsaa paa en Tid, da Danmark stod i sin høieste Glands under hin krigerske Konge. Marskens Lig blev bragt til Slægtens Gravsted, Sorø Klosterkirke, og begravet ved søndre Side af Indgangen til Choret. Efter den gamle Vaabenbog, Nr. 124 in folio i Kalls Saml. det kgl. Bibl., førte han Faderens Skjoldmærke.

6) ✠ ABSALON : DICTVS : BELGH : FRATER : HVIVS :

Absalon Bælg, Esbern Snares Søn, fører samme Vaaben som Faderen, en gul Ørneklo i et firdelt rødt og blaat Felt. Han ligger begravet i Høichoret tilvenstre for Esbern Snare. (Se ovenfor Side 202.) Absalon Bælg døde 1231. (S. R. D. II, 629.)

---

[1]) Om Conversernes Chor se Estrup: Beskr. af Sorø K 1836. S. 19.

7) INGEBVRG : FILIA : ESBERNI : SNARE :

Fru Ingeborg af Kallundborg, Esbern Snares Datter, var gift med Peder Strangesøn, som døde 1241. Om Fru. Ingeborgs Gavmildhed mod Sorø Kloster se ovenfor Side 199. Under Striden imellem Kronen og Jacob Erlandsen har Ingeborg rimeligvis taget den sidstes Parti, hvorfor hun blev fordreven 1262 og døde i en høi Alder 1267 i Hedeby i Landflygtighed. (S. R. D. II, 632.) Ved hendes Undvigelse inddroges hendes fædrene Godser Kallundborg og Sæbygaard under Kronen[1]).

8) INGEBVRG : COMITISSA : DE : BLANKENBVRG :

Ingeborg, Grevinde af Blankenburg, begravet tilvenstre for Absalon Bælg, var formentlig en Datter af Ingeborg af Kallundborg. (Efter velvillig Meddelelse af Prof. C. Paludan-Müller.)

9) ✠ NICOLAVS : MVLE : STABVLARIVS :

Niels Mule var en Søn af Esbern Snare og var »Staller« hos Kong Valdemar I og en af denne Konges mest betroede Mænd. Ifølge Saxos Beretning var det til ham at Kongen overdrog det farlige Hverv, at bemægtige sig den oprørske Prins Magnus's, Erik Lams Søns, Person, hvilket ogsaa lykkedes ham[2]). I Absalons Testamente nævnes »Nicolaus Stabellarius«. Han ligger begravet tilhøire for sin Fader Esbern Snare, og ifølge Morten Pedersøns Bog fandtes hans Skjold i Kirken og var delt paa langs i to Felter, af hvilke det venstre indeholdt en halv gul Hjortetak paa rød Grund og det høire var delt i 6 vandrette Afdelinger, vekselvis blaa og gule. (Om Niels Mule se Gavebogen 468.)

[1]) Suhm: Danmarks Historie. X. 602.

[2]) Vedels Saxo Side 404. Langebek mener, at det er Nicolaus Falster, en Søn af Alexander, Absalons Søstersøn, der her omtales af Saxo. Niels Falster nævnes ved sit fulde Navn som Deltager i Valdemars 21de Tog mod Venden. Vedels Saxo S. 510. S. R. D. IV, 550 Anm i.

10) + ESBERN SNERLING : FILIVS : hVIVS :

Esbern Snerling, en Søn af Niels Mule, fører samme Vaaben som Faderen. Han skjænkede Klostret sin Gaard i Brengstorp og to tredie Dele af Landsbyen Ørslevøstre. (Gavebogen Side 481.) Han døde 1233 og ligger begravet i Chorets Indgang paa søndre Side tæt ved Marsken Johannes Esbernsøn.

11) Anna : soror : Christofferi : de : Bavaria :

Kong Christoffer af Bayerns Søster, »Jomfru« Anna, † 1446, ligger begravet foran Presbyteriets (Høichorets) Trin ved Priorens Chor[1]). S. R. D. IV, 542.

I søndre Korsfløi.

Østre Væg:

12) + OLAVVS : GLVG :

Olaf Glug. Skjoldet blaat med et Par hvide Hjortetakker, omgivne af Guldkugler. Olaf Glug var en af Svend Grathes mest ansete Mænd. Knytlinga Saga beretter, at under et Forlig, der blev sluttet 1147 imellem Knud V og Svend Grathe, blev Oluf Glug stillet som Gidsel af den sidstnævnte. Han levede endnu 1170, var gift med Gyda Ebbes, Skjalm Hvides Søns, Datter, og ligger begravet i søndre Korsfløi »ante hostium ampullarum« c. foran Kirkekarrenes Dør, rimeligvis den Dør, der fører ind til det forhenværende Sakristi, hvor nu den Rammel-Sehestedske Begravelse er. Hans Skjoldmærke synes hentet fra Jagten, Herremændenes Yndlingsbeskjæftigelse. (Ved Undersøgelsen 1871 fandtes det, at 5 Skjolde vare i 1515 blevne malede hen over Olaf Glugs, hans Hustrus og Datters Skjolde, nemlig Dns. Petrus, Lundens. Archiep., Dns. Petrus jun.,

[1]) »Aar 1446 døde Frøken Anna, Konning Christoffers Syster. begraffuen til Soerkloster, som vaar udi Fruerstuen hos Dronning Dorothea.« Hvitfeld. (Kvartudgaven) IV, p. 682.

Dns. Henricus, Dns. Johannes Krag Roskilden., Dns. Petrus Arusien. Epi. Titlen Dominus forekommer ikke i de ældste Indskrifter.)

13) GYTHA : VXOR : hVIVS :

Olaf Glugs Hustru, Gyda, ligger ifølge Fortegnelsen begravet i Presbyteriet (Høichoret). Gavebogen, 468. Gammelt Skjold.

14) MARGARETA : FILIA : OLAVI : GLVG :

Margrethe, Olaf Glugs Datter. Gammelt Skjold.

15) + TVLI : BO : SVN :

Tuli Bosøn til Bavelse var gift med fornævnte Margrethe. Han nævnes i Gavebogen ved Aaret 1206, Side 484, og ligger begravet i søndre Korsfløi. Hans Skjoldmærke, to gule Hjortetakker i blaat Felt, fandtes 1871 under Kalken.

16) + PETRVS : TVLI : SVN :

Peder Tulisøn fører samme Vaaben som Faderen, og ligger ligeledes begravet i søndre Korsfløi. Gammelt Skjold, fundet 1871.

17) IVLIANA : hVIVS : FILIA :

Juliane, Peder Tulisøns Datter, nævnes 1287 i Gavebogen, S. 483 og 505. Gammelt Skjold.

18) SOPhIA : hVIVS : SOROR :

Sophie, en Søster til fornævnte Juliane. Dette Navn, som opdagedes under Kalken, fandtes ikke i Listen før 1871.

19) + ASCERVS : OLAF : SVN :

Asker Olafsøn. Skjoldet: En fra venstre Hjørne skraa, gul Bjælke i blaat Felt. Asker, Olaf Glugs Søn, ligger ligesom Faderen begravet i søndre Korsfløi foran Sakristidøren.

Søndre Væg:

20) + INGVARUS : OLAF : SVN :

Ingvar, Olaf Glugs Søn, fører i sit Skjold en mod venstre vendt, opreist staaende rød Løve i gult Felt.

Dette Skjoldmærke, som fandtes 1871, var et af de bedst bevarede oprindelige Skjolde.

Fig. 4. Ingvar Olafsøns Skjold.

21) CECILIA:hVIVS:VXOR:

Cecilia, Ingvar Olafsøns Hustru.

22) ✠ IACOBVS:FILIVS:hVIVS:

Jacob Ingvarssøn. Skjoldet blaat med en mod Venstre vendt opreist staaende rød Løve. Gammelt Skjold.

23) ✠ ESBERnVS:FRATER:hVIVS:

Esbern Ingvarssøn. En rød opreiststaaende Løve i gult Felt ligesom Faderens. Ifølge Fortegnelsen ligger Esbern »Wesce«, Ingvari Søn, begravet foran Dormitoriets Trappe i søndre Korsfløi. Gammelt Skjold.

24) ✠ EBBO:SØØR:

Ebbe Søør, en Søn af fornævnte Esbern, fører ligesom Faderen en opretstaaende rød Løve i gult Felt. Gammelt Skjold. Han ligger begravet ved Siden af Faderen.

25) + NICOLAVS:OLAVI:GLVG:SVN:

Niels Olaf Glugs Søn, fører et Skjold med en vandret blaa Bjælke foroven og tre blaa Sparrer forneden i gult Felt. Gammelt Skjold. Niels Glug ligger begravet i Nærheden af Faderen.

26) + PETRVS:FILIVS:hVIVS:

Peder Nielssøn, fører samme Skjold som Faderen.

27) + hEMMINGVS:NICOLAF:SVN:

Hemming Nielssøn, Broder til den foregaaende, fører samme Skjoldmærke som Faderen. Han ligger ifølge Fortegnelsen begravet i Gummo Olaf Glugsøns Gravsted.

Vestre Væg:

28) + GVMMO:OLAVI:GLVG:SVN:

Gummo, Olaf Glugs Søn. Vaabenet er blaat med et Par gule Hjortetakker. Gammelt Skjold. Gummo, Olaf Glugs Søn, ligger begravet i søndre Korsfløi.

29) ChRISTINA:VXOR:hVIVS:

Christina, fornævnte Gummo Olafsøns Hustru.

30) GVNILD:MATER:hVLMFRITh:VXORIS:ESBERNI:SNARE:

Gunild, Moder til Hulmfrith, Esbern Snares Hustru. Hun ligger begravet i søndre Korsfløi.

31) hVLMFRITh:VXOR:ESBERNI:SNARE:

Hulmfrith, Esbern Snares første Hustru, † 1170, ligger i søndre Korsfløi.

32) INGEBVRG:VXOR:SECVNDA:ESBERNI:SNARE:

Ingeborg, Esbern Snares anden Hustru, † 1190, ligger i søndre Korsfløi.

33) ✠ GVTTORM : DVX : PATER : HELENE : VXORIS : ESBERNI : SNARE : VLTIME :

Hertug Guttorm, Fader til Helene, Esbern Snares sidste Hustru, fører mærkeligt nok samme Vaaben som hans berømte Svigersøn: en Ørneklo i et firdelt rødt og blaat Felt. Det var nemlig ikke usædvanligt i en Tidsalder, da Reglerne for adelige Vaabener endnu ikke vare fastsatte, og Skjoldmærkerne for en stor Del endnu vare personlige og ikke arvelige, at man optog det samme Mærke som mægtige Mænds, med hvilke man havde knyttet Forbindelse f. Ex. ved Giftermaal[1]). Saaledes kan Esbern Snare godt have optaget sin Svigerfaders Vaaben, hvis ikke maaske det omvendte er Tilfældet. Den svenske Hertug Guttorm var nærværende, da Valdemar I's og Dronning Sophies Søn, Knud VI, blev døbt af Absalon 1163 efter dennes Hjemkomst fra Reisen til Burgund[2]).

34) KVNIGVNDIS : DVCISSA : DE : SVNDER : IVCIE :

Kunigunde var Enke efter den sidste Hertug af Sønderjylland af Abels Slægt, Hertug Henrik, som døde 1375.

35) ✠ EBBO : OLAVI : GLVG : SVN :

Ebbe Olaf Glugs Søn fører i sit Skjold et Par gule Hjortetakker i blaat Felt med 19 Guldkugler. Han nævnes i Gavebogen, S. 475.

Skibets søndre Væg.

Paa Pillen:

36) WALDEMARVS : DANORVM : REX : PATER : MARGARETE :

Valdemar, de Danskes Konge, Margrethes Fader. Derunder det paa skraa staaende kongelige Vaaben: tre himmelblaa Løver og ni røde Hjerter i gult Felt. Feltet

---

1) M. J. J. Bourassé: »Dictionnaire d'archéologie«. 1862. I, 370.
2) Petri Olai excerpta. SCRIPT. RER. DAN. II, 233.

var før 1873 feilagtig malet mørkebrunt. Dette Skjold er tilkommet i en senere Tid, dengang Valdemars Kiste med den paa Laaget hvilende Kongeskikkelse blev opstillet midt i Munkechoret under Korsets store Hvælving. Da Valdemar Atterdag var død paa Gurre, den 24de Octbr. 1375, blev han begravet i Slotskapellet paa Vordingborg; men to Aar efter fik Dronning Margrethe Valdemarsdatter Pave Gregor XI's Tilladelse til at flytte hans Lig til Sorø Kloster[1]). Erindringen herom bevares i følgende Indskrift nedenunder Vaabenet:

> Valdemarus cognomine Quartus, Danorum Rex, moritur Gurre anno Christi 1375, et primum Varimburge, deinde huc translatus, a filia Margareta tumulatus Soræ.

37) CECILIA:VXOR:EBBONIS:OLAVI:GLVG:SVN:.

Cecilie Ebbe Olafson Glugs Hustru. Denne Indskrift fortsætter Rækken fra søndre Korsfløi.

38) ✠ OLAVVS:PINCERNA:EBBY:SVN:

Olaf Pincerna Ebbeson. Skjoldmærket er to gule Hjortetakker og 19 Guldkugler i blaat Felt. Olaf Ebbesøn til Bavelse, en Søn af fornævnte Ebbe Olaf Glugsøn, var Kong Valdemar II's Mundskjænk og hørte saaledes til Kongens nærmeste Omgivelse, ligesom hans Embede var et af de første i Landet. Olaf Mundskjænk døde 1250 og ligger begravet i søndre Korsfløi. Ifølge Gavebogen tilskødede han paa Vordingborg i Kong Valdemars Nærværelse Sorø Kloster Landsbyen »Sirethorp«. S. R. D. IV, 512.

39) MARGARETA:VXOR:OLAVI:

Margrethe, den fornævnte Olaf Ebbesøns Hustru, ligger begravet i søndre Korsfløi.

---

1) Dr. L. Helveg: »Utrykte Pavebreve«, Ny kirkehist. Saml. 5te Bind, 86?-66.

40) + IOhANNES : OLAF : SVN :

Johannes Olafssøn, en Søn af de to Foregaaende, fører samme Vaaben som Faderen: et Par gule Hjortetakker og 19 Guldkugler i blaat Felt.

41) + ANDREAS : PINCERNA : OLAF : SVN :

Andreas Olafsøn til Tiustofte, en Broder til den Foregaaende, fører samme Vaaben som Faderen (Nr. 38) og arvede hans anselige Stilling. Han var Mundskjænk hos Erik Glipping. (Gavebogen S. 497.) Han gav ved Testamente for »sine Synders Skyld« St. Marie Kloster i Sorø sin Gaard i Sandby. (Gbg. 514.) Andreas Mundskjænk blev 1266 fængslet, maaske fordi han holdt med Erkebiskop Jacob Erlandsen[1]). Han døde i Aaret 1270[2]). (Gammelt Skjold.)

42) + ANDREAS : ANDRÆS : SVN :

Andreas Andressøn, en Søn af den Foregaaende, førte samme Vaaben som Faderen, men med den Forskjel, at Hjortetakkerne og Kuglerne ere hvide. Skjoldet er gammelt. Andreas kaldet Litle, en Søn af Andreas Pincerna, omtales i Klostrets Gavebog (S. 500). Han skjænkede det sin Gaard i Sneslef i Flakkebjergherred og døde 1272. Hans Segl findes endnu bevaret. I Midten af det findes Gluggernes Slægtvaaben, et Par Hjortetakker, og Indskriften om Randen, der er noget beskadiget, synes at have været: »Sigillum Andreæ filii Pincerne Danorum«. Naar Andreas's Fader her kaldes »de Danskes Mundskjænk«, giver det et Begreb om denne Stillings Betydning, som vel nærmest kan sammenlignes med en Ministers. (Thorkelin: Diplomatarium. I. Tavle IX.)

43) + IOhANNES : FRATER : hVIVS :

Johannes, en Broder til den Foregaaende, fører det samme Vaaben som han. Gammelt Skjold.

---

[1]) Suhms Historie. X. 565.

[2]) SCRIPT. RER. DAN. IV. 229.

44) MARGARETA : FILIA : OLAVI : COMITIS : ERNESTI : VXOR :

Margretha, Olaf Pincerna Ebbesøns Datter, var anden Gang gift med Grev Ernst af Gliken, tilskjødede i Aaret 1266 i Kong Erik Glippings Nærværelse St. Marie Kloster i Sorø sin Gaard i Næsby. Gavebogen S. 497. Gammelt Skjold.

Paa Pillen:

45) CECILIA : FILIA : MARGARETE : VXOR : ANDREE : NICHLAF : SVN :

Cecilia, en Datter af fornævnte Margrethe i hendes første Ægteskab med Toke. Cecilie nævnes i Gavebogen. Gammelt Skjold.

46) + HEMMINGVS : FILIVS : OLAVI : EBBY : SVN :

Hemming, Olaf Ebbesøns Søn. Vaabenet er et Par hvide Hjortetakker i blaat Felt. Gammelt Skjold.

47) + ESKILD : SNVBBÆ : HEMMING : SVN :

Eskil Snubbe Hemmingsøn. Indskriften er gammel. Vaabenet to gule og to blaa Tværbjælker, i de sidste to hvide Orme. Gammelt Skjold. (Paa Vridsløse Mark imellem Kjøbenhavn og Roskilde stod lige til Aaret 1817 et stort Stencrucifix, det saakaldte Snubbe Kors, som var blevet opreist af ovennævnte Ridder Eskil Snubbe til Minde om hans Hustrus lykkelige Nedkomst paa dette Sted[1]).

48) + NICHOLAVS : DRVKKÆN : FRATER : HVIVS :

Niels Drukken, Broder til Eskil Snubbe og Søn af Hemming Olafsøn Glug, fører i sit Skjold to gule Drikkehorn og derimellem et hvidt Bæger, alt paa blaat Felt. Dette eiendommelige Skjoldmærke i Forbindelse med Tilnavnet »Drukken« maa give Anledning til den Formodning, at Niels Hemmingsen har udmærket sig ved Bedrifter i

---

[1]) Danske Atlas II, 234. Wolf: Encomion Regni Daniæ, Anno 1654, S. 477. Trap: Beskr. af Danmark, ny Udg. 1, 185.

Drikkelaget. Niels Drukken nævnes i Klostrets Gavebog ved Aaret 1282. (S. R. D. IV. 506.)

49) MARGARETA:FILIA:HEMMINGI:OLAF:SVN:

Margrethe Hemming Olafsøn Glugs Datter.

50) + HENRICVS:ARLVEH:SVN:

Henrik Ariughsøn. Skjoldet er gult med et Par blaa Hjortehorn og derimellem en blaa Ørnevinge.

51) + IONAS:DICTVS:BYVG:

Jonas kaldet Byug. Skjoldet er delt paa langs med røde, hvide og blaa Tværbjælker.

52) + PETRVS:NICLÆS:SVN:DE:THVSLAND:

Peder Niklesøn af Tydskland. Skjoldet er gult med tre røde Tværbjælker. Indskriften med Ordene »de Thusland« fandtes under Kalken 1873. Tidligere stod der »Petrus Nicolafsun de Almania«. Ogsaa Skjoldet er gammelt og har ligesom de følgende Skjolde en bredere og mere udbuet Form end de foregaaende. Ligeledes indtræder der paa dette Punkt en lille Forandring i Bogstaverne, som dog endnu henhøre til Majusklerne. »Petrus Niclessøn de Thoslandia« nævnes i Klostrets Gavebog (Side 493).

53) HVIVS:VXOR:INGEFRITH:DE:NEBBÆ:

Dennes Hustru, Ingefred til Nebbe. Fru Ingefred skjænkede St. Marie Kloster i Sorø 200 Mark Denarer i Sjælegave for sin afdøde Mand og sig selv. (Gbg. S. 493).

Paa Pillen:

54) + ANDREAS:TAGHÆ:SVN:

Andreas Tagesøn. Blaat Skjold med et Par hvide Hjortetakker og hvide Kugler. (Gammelt Skjold). Andreas Tagesøn nævnes i Gavebogen (S. 516) som en Sønnesøn af Andreas »Skenkers« Søn, Andreas Pincerna (No. 42) og hørte

altsaa til Gluggernes Slægt, hvis Vaaben han førte. I Aaret 1320 gav Andreas Tagesøn, som nærede en særlig Hengivenhed for Sorø Kloster, en Gaard i Ulverslef i Fyen til dette Kloster for sin Sjæls Frelse og for Tilladelse til at vælge sig et Gravsted i Kirken.

55) KYÆTHELVGH : VXOR : IOHANNIS : OLAF : SVN :

Kyæthelugh, Johannis Olafsøn Glugs Hustru. (Se No 40 ovenfor.)

56) ✠ TVLÆ : AKÆ : SVN :

Tule Aagesøn. Blaat Skjold med røde Hjortetakker og røde Kugler. Indskriften fandtes 1873. Maaske den samme som i Gavebogen benævnes Tule Awæson, en Dattersøn af Tuli Bossun. Vaabenet er idetmindste med en lille Forandring i Farverne det samme som Gluggernes. Anno 1287. (Gbg. S. 483.)

57) HVIVS : VXOR : INGIÆRTH :

Dennes Hustru Inger.

58) NICHOLAVS : DRVKKÆN :

Niels Drukken. Skjoldet gult med to røde Drikkehorn. Maaske er denne Niels Drukken en Søn af den ovennævnte Mand af samme Navn. Vaabenerne ere dog noget forskjellige.

59) ✠ ESKILD : SNVBBÆ :

Eskil Snubbe. Skjoldet rødt med to gule Drikkehorn. En Søn af ovenfor nævnte Eskil Snubbe Hemmingsøn (No 47.)[1]). Eskil Snubbe gav »for sin Sjæls Frelse« sin Gaard i Merløse til Klostret Aar 1304. (Gbg. S. 492.)

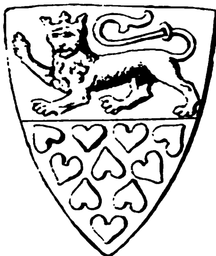
60, 61, 62) ✠ ALBERTVS : ✠ NICHOLAVS ✠ IACOBVS. COMITES : DE : HALLANDIA :

Albert, Niels og Jacob, Grever af Halland. Vaabenet er delt paa tværs. Det øverste Felt er blaat med en mod venstre

[1]) »Lexicon for adelige Familier«, II, S. 180.

vendt, fremskridende hvid Løve eller Leopard. Det underste er gult med 10 grønne, hjertedannede Blade, »Søblade« [1]). Under Vaabenerne stod tidligere, rimeligvis af Henrik Tornekrands tilføiet: »hujus loci promotores fidelissimi«, dette Klosters allertroeste Velyndere. Navnet Albert er noget tvivlsomt, da en Grev Albert af Halland ikke kjendes. Grev Niels III døde 1271 og Jacob af Halland 1309. Den sidste var, som bekjendt, en af Kong Erik Glippings Mor-

Grev Jacob af Hallands Segl.

Anno 1278.
Univ. Bibl. Dipl. Dan. Fasc, 44.

dere. Greverne vare af kongelig Herkomst, idet de nedstammede fra Valdemar II. Til Erindring herom førte de i deres Skjolds øverste Felt en Løve, ligesom Provinsen Hallands Vaaben den Dag idag er en springende Løve i blaat Felt. I den danske Diplomsamling i Universitets Bibliotheket i Kjøbenhavn bevares endnu (se ovenfor) Aftryk af Grev Jacobs Segl ved Dokumenter fra Aarene 1278, 1279 og 1280. Han kalder sig her »Domicellus Jacobus, filius Nicolai, comitis Hallandiæ«. De hallandske Grevers rette Vaaben er deretter malet i Sorø, idet man opgav det tidligere paa en Feil-

[1]) I et Dokument fra 1306 beskrives de hallandske Grevers Skjoldmærke som »Leopardus, qvasi gradiens, positus ex traverso, et desubtus Leopardum est campus, continens sparsos flores, qui dicuntur Søblad.« Thorkelin Analecta p. 68. Werlauff, »Hellig tre Kongers Kapel.« S. 71.

tagelse beroende Skjoldmærke: en gul Grif i rødt Felt, Pommerns og Rostocks Vaaben. Ved sine Besiddelser i Halland kom Sorø Kloster i Forhold til Grev Jacob, som nævnes i Gavebogen ved Aaret 1286. (Gbg. S. 504. S. R. D. VI. 315. Suhms Danmarkshistorie X, 940.)

63) ✠ GERHARDVS:DVX:DE:SVARTSBVRG:

Gerhard, Hertug af Schwartzburg. Skjoldet er gult med en rød, flakt Ørn med fire Kløer og snoet Slangehale. (Overensstemmende med en meget gammel Vaabenbog i det kgl. Bibl.) Hertug Gerhard ligger begravet i Yderchoret i Sorø Kirke. Han hørte til en berømt tydsk Slægt, der imellem sine Medlemmer talte Keisere, navnlig Grev Gynther af Schwartzburg.

64) ✠ PETRVS:DAPIFER:DICTVS:hOSØL:

Peder Drost, kaldet Hosøl, Hoshøl, eller Hesæl. Kong Erik Menveds Drost, der omtales i Kæmpeviserne, havde ved sin Frænde, Aage Skaaning, skjænket Klostret to Gaarde for sin Sjæls Fred. Drost Peder døde 1298 [1]). I Abildgaards Tid (1756) var Skjoldmærket under Drost Peders Navn forsvundet; men ved senere Opmalinger blev der aldeles vilkaarligt malet en Fugl, der lignede en Papegøie, i hans Vaaben. Ifølge et Segl, som Drosten har sat under et Brev, der er udstedt af Erik Menved i Aaret 1290 og bevares i Geheimearchivet, er hans Vaaben en Ørn med løftede Vinger. [2])

65) ✠ dominus: Benedicto Bing:

Hr. Benedikt Byug. Skjoldet er gult med tre røde, trekantede Spidser fra høire. Indskriften, som er gammel, er udført med gothiske Bogstaver, Minuskler, som vise, at den er yngre og senere malet end de foregaaende. Benedikt Byug, Rigsraad og Ridder til Gunderslevholm, nævnes ved Aarene 1350 og 1391 i Gavebogen, ligeledes i Nestveds

---

[1]) SCRIPT. RER. DAN. IV, 230, 514. V, 458.
[2]) Thorkelins »Diplomatarium«, I, Tavle X.

St. Peders Klosters Gavebog (S. R. D. IV, 499). Han ligger begravet i Sorø Kirke.

66) + georgius : ruth : miles :

Jørgen Rud, Ridder, med Rudernes Skjoldmærke, en paa skraa stillet gul Rude i blaat Felt. (Gammel Indskrift og Skjold.) Jørgen Rud til »Witby« ɔ: Vedbygaard, nævnes i Gavebogen (S. 492.)

67) + iohannes : ruth : miles :

Johannes Rud, Ridder til Jungshoved, fører ligesom den foregaaende i sit Skjold en skraa gul Rude i blaat Felt. Han ligger begravet i Klosterkirken og nævnes 1391. (Gbg. S. 510). (Gammel Indskrift.)

68) + michael : ruth : miles :

Michael Rud, Ridder til Skjoldenæsholm, nævnes ved 1391 i Gavebogen (S. 495) og ligger tilligemed sin Hustru begravet i Klosterkirken. Han fører Rudernes Vaaben, en skraa gul Rude i blaat Felt.

Paa Pillen:

69) + iacobus : brimia : armiger :

Jacob Bremle, Væbner. Skjoldet er lodret delt paa Midten. Venstre Felt er rødt, høire hvidt med et grønt Søblad. Jacob Bremle nævnes af Hvitfeld ved Aar 1420 og i Klostrets Gavebog ved 1426.

70) katherina : mater : huius :

Katherine, dennes Moder, ligger ifølge Gavebogen tilligemed sin Søn begravet under en hvid Marmorsten foran Alteret i det søndre Kapel.

71) elsebeth : uxor : michaelis : ruth :

Elsebeth, ovennævnte Michael Ruds Hustru.

72) katherina : uxor : secunda : michaelis :

Katherina Michael Ruds anden Hustru.

73) ✠ dominus : nicholaus : haken : sun :

Hr. Niels Hagensøn. Skjoldet er blaat med tre hvide Løvehoveder.

Paa Pillen:

74) ✠ dominus : iohannes : naul.

Hr. Johannes Navl. Skjoldet er gult med tre røde Tværbjælker, i hver af hvilke to gule Nagler. Hans Navl ligger tilligemed sin Hustru begravet under en Ligsten nedenfor i Hovedskibet. Paa denne Sten staar med gothiske Bogstaver: »Hic jacet Hans Nawel de Westerby, qui obiit anno dni 1489 et uxor ejus Cecilia, quæ obiit anno dni . . . .«[1])

75) HENRICUS : CHRISTIERNI : ABBAS :

Henrik Christiernsøn Tornekrands, Abbed i Sorø Kloster fra 1508 til 1538. Vaabenskjoldet har en anden Form end de tidligere, er stillet paa skraa og forneden afrundet. Se Fig. 1. Side 206. Skjoldmærket er en sort Stige paa gult Felt. Bogstaverne ere Majuskler med den eiendommelige Form, navnlig for E, som brugtes i det 16de Aarhundredes Begyndelse. Henrik Tornekrandses og de følgende 3 Vaabener ere Kopier af samme Vaabener, som fra 1515 vare i Kirken, men paa andre Steder.

76) ARMA : MATERNA : HUIUS :

Henrik Tornekrandses mødrene Vaaben, et blaat Skjold med tre gule Muslingskaller, Botfeldternes Skjoldmærke.

77) LAGHO : URNE : EPS : ROSKILDENSIS :

Lage Urne, Biskop i Roskilde fra 1512 til 1529. Vaabenet er et blaat Skjold med en gul Ørneklo, vendt mod venstre. Ørnelaaret er graat og Snittet rødt. Sorø Kirke besidder flere Minder om denne berømte roskildske Biskop.

---

[1]) Estrup & Wendelboe: Sorø Kirkes Beskrivelse. S. 33.

Saaledes er hans Vaaben og Aarstallet 1527 malet paa det store smukke Crucifix, som hænger ned fra Hvælvingen ved Indgangen til Choret, og som maaske er et Værk af Kunstneren Claus Berg. [1])

78) ERICUS:VALKENDORP:ARCHIEPS:NIDAROSIEN:

Erik Valkendorf, Erkebiskop af Throndhjem fra 1510 til 1522. Skjoldet er hvidt med 3 sorte Ørnevinger. I Midten en rød Rose.

Høichorets nordre Væg.

79) ✠ FREDERICVS:EPS:SLESVICENSIS:

Frederik, Biskop i Slesvig fra 1167 til 1179. Skjoldet er rødt med tre hvide, bugtede Strømme. Midt i de sidste ses en blaa Linie. Feltet var tidligere sort, men den sorte Farve viste sig ved Undersøgelsen fra først af at have været rød, ligesom i det Hele den sorte Farve næsten aldrig forekommer i vore ældste Skjoldmærker. Biskop Frederik, Absalons Ven, druknede 1179 i Beltet og blev begravet i Sorø Kirke. (Se ovenfor Side 198.)

80) ✠ PETRVS:WAGN:SVN:EPS:ARVSIENSIS:

Peder Vagnsøn, Biskop i Aarhus fra 1191 til 1204. Skjoldet er delt paatværs i to Afdelinger. I det øverste ses en gul flakt Ørn paa blaat Felt, i det nederste ere gule og røde Skaktavl. (Se Afbildningen hos Morten Pedersen.) Peder Vagnsøn, den berømte Grundlægger af Aarhus Domkirke, var en Søn af Absalons Sødskendebarn Ingerid, der var gift med Vagn. Biskop Peder blev født paa Pedersborg ved Sorø.

81) ✠ PETRVS:SVNE:SVN:EPS:ROSKILDENSIS:

Peder Sunesøn, Biskop i Roskilde fra 1191 til 1214.

---

[1]) I Kornerup: »Om Middelalderens Fremstillinger af Christus paa Korset.« Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1871. S. 266.

Skjoldet er delt i 6 vandrette Tværbjælker, vekselvis blaa og gule. Biskop Peder var en Søn af Absalons Sødskendebarn Sune Ebbesøn, der fuldendte Bygningen af Biernede Kirke ved Sorø. Biskop Peder, der fulgte Absalon paa Bispesædet i Roskilde, nærede som hele sin Slægt stor Forkjærlighed for Sorø Kloster og bekræftede alle sin Formands Gaver til Klostret, særlig af en Gaard i Wætleby og en Jordlod i Glostorp m. m., ligesom han selv 1214 gav en Gaard i Broby. (Gbg. 474, 484.)

82) ✠ SKELMO:WAGN:SVN:EPS:ARVSIENSIS:

Skjalm Vagnsøn, Biskop i Aarhus fra 1204 til 1215. Skjoldet blaat med et gult Hjul med 8 Eger. Skjalm Vagnsøn var Broder til Peder Vagnsøn og ligger begravet i Sorø Kirke tilhøire for Erkebiskop Absalon. S. R. D. IV. 541.

83) ✠ PETRVS:IVN:EPS:ROSKILDENSIS:

Peder den Yngre, Biskop i Roskilde, 1215 til 1225. Skjoldet er lodret delt paa Midten, og begge Felter ere delte i 6 vandrette Tværbjælker, afvekslende blaa og gule. Biskop Peder var en Søn af Jacob Sunesøn, Sune Ebbesøns Søn.

84) ✠ PETRVS:ARCHIEPS:LVNDENSIS:

Peder, Erkebiskop i Lund. Peter (V) Lykke, 1418 til 1436. Skjoldet er blaat, og derover ligger et skraat Kors med sorte og hvide Skaktavl. Han var tidligere Biskop i Ribe og nævnes ved 1416 i Klostrets Gavebog. (S. 493).

85) ✠ IOHANNES:KRAK:EPS:ROSKILDENSIS:

Johannes Krag, Biskop i Roskilde, 1290 til 1300. Skjoldet er gult med en blaa, skraa Bjælke, i hvilken ligge tre hvide Roser. Han ligger begravet i søndre Korsfløi i Sorø Kirke. (Om Undersøgelsen af hans Grav se ovenfor S. 203.)

86) ✠ HENRICVS:

Henrik. Skjoldet er lodret delt ved en hvid Bjælke, i hvilken findes tre blaa Lilier. Begge Sidefelterne ere vand-

ret delte i to vekselvis gule og hvide Felter. Henriks Navn og Skjold fandtes tidligere i søndre Korsfløi, men nedenunder det opdagedes Olaf Glugs og Families gamle Skjolde. Det er uvist, hvem denne Henrik er. Maaske er det Henrik Gertsen, Biskop i Roskilde, 1350 til 1368.

Søndre Korsfløi.

87) + TVKO:EBBY:SVN:

Toke Ebbesøn. Skjoldmærket er en mod Venstre vendt hvid, blaastribet Falk, der sidder paa en rød Halvkugle. Bunden bestaar af tre gule og tre blaa Tværbjælker. (Se Side 212.) Det gamle Skjold og Indskriften er uforandret bevaret saaledes som det fandtes 1871. Toke var en Søn af Ebbe, Skjalm Hvides Søn. Han ligger begravet i Høichoret. (S. R. D. IV. 540)

88) GYThA:VXOR:hVIVS:

Gyda dennes Hustru. Naar det i Gravfortegnelsen fra 1514 hedder, at fornævnte Toke Ebbesøn ligger begravet i Høichoret tilligemed sin »Moder« Gyda, er det rimeligvis en Feiltagelse. Den her anførte, 1871 fundne Indskrift, der tilhører Slutningen af det 13de Aarhundrede, nævner Gyda som hans Hustru.

89) +STIGh:hORVM:FILIVS:

Stig, deres Søn. Skjoldet, der ligesom Indskriften er gammel, indeholder det samme Mærke som Faderens: den hvide, blaastribede Falk. Stig med Tilnavnet Gallen, blev begravet i nordre Korsfløi, midt foran Johannes Døberens Alter, som fordum var anbragt i det hvælvede Kapel, hvor nu Holberg hviler. Stig Gallens Navn og Vaaben staar saaledes paa Muren lige over hans Grav.

90) + CRISTINA:hVIVS:VXOR:

Christina, Stigs Hustru, ligger begravet tilvenstre for ham.

91) + TVKO:STIGh:SVN:

Toke Stigsøn. Skjoldmærket er det samme som de to foregaaende: den hvide, stribede Falk, og er saa vel som Indskriften gammel. Toke Stigsøn var Domprovst i Roskilde og Broder til Biskop Niels Stigsøn sammesteds. Han omfattede Sorø Kloster med stor Kjærlighed og gav Munkene Løfte om Halvdelen af sine Eiendomme i Susætorp østre. (Gavebogen 483). Domprovst Toke ligger begravet ved Indgangen til Munkechoret.

92) + IVRIS:STIGh:SVN:

Juris Stigsøn. Skjoldmærket, der ligesom Indskriften er gammel, er det samme som Faderens og Broderens: den hvide, stribede Falk. Juris Stigsøn, Broder til Biskop Niels Stigsøn og Domprovst Toke, døde 1246. Han var maaske en stræng Herre, thi Historien har opbevaret Efterretningen om, at han blev dræbt af sine egne Husfolk[1]) i det nævnte Aar.

93) + NICHOLAVS:IVRIS:SVN:CANONICVS:ROSKILDIS:

Niels Jurissøn Kannik i Roskilde. Skjoldet, der tilligemed Indskriften er gammel, indeholder en blaa Kirkeklokke i gult Felt. Skjøndt Eieren af dette Skjoldmærke ligger begravet i Gulvet lige nedenunder, havde Abbed Henrik Tornekrands 1515 ladet det, ligesom saa mange andre, flytte langt hen i den vestlige Deel af Hovedskibet. Nu staar det gjenfundne Skjold paa sin gamle Plads og er kun lempelig opfrisket. Niels Jurissøn fører ikke sin Faders og Hvidernes Hovedvaaben Falken, men har, ventelig med Hentydning til sin Stilling som Domherre i Roskilde, optaget en Kirkeklokke som Skjoldmærke. Niels Jurissøn stiftede i Roskilde Domkirke St. Andreas's og St. Thomas's Alter[2]) og døde i Aaret 1265.

---

[1]) »A servis suis occisus.« S. R. D. II., 630. Hvitfeld 214.

[2]) Liber dat. Roskild. SCRIPT. RER. DAN. III, 266.

Nordre Væg.

94 + ABSALON:GERATh:SVN:

Absalon Gertsøn. Skjoldet er delt paa Midten ved en vandret gul Bjælke. Det øverste og nederste Felt er delt lodret i to Dele, den ene gul, den anden blaa. Absalon var en Søn af Gert, der var en Søn af Toke, Skjalm Hvides Søn. Absalon Gertsøn nævnes i Klostrets Gavebog 1259 og 1268. Han ligger begravet i nordre Korsfløi foran Døren.

95) + AGhO:STIGh:SVN:

Aage Stigsøn. Hvidernes Skjoldmærke, den stribede Falk med tre gule Tværbjælker paa blaa Felt. Aage Stigsøn var Broder til Biskop Niels Stigsøn af Roskilde, til Domprovt Toke og Juris Stigsøn.

96) ETLE:VXOR:ASKERI:IVLIANE:SVN:

Edele, Asker Julianesøns Hustru. Fru Edele var første Gang gift med Johannes Marsk, Esbern Snares Søn, † 1213 (se ovenfor Nr. 5), anden Gang med Asker Julianesøn til Lund for Lund. Hun ligger begravet i nordre Korsfløi »foran Trinene til de hellige Apostles Peders og Pauls Altere.« S. R. D. IV 543.

97) + NICOLAVS:RAALAMB:FILIVS:ETLE:

Niels Raalam, Edeles Søn. Skjoldet er ved en spids Vinkel delt i tre Dele. Feltet tilvenstre er blaat, den midterste trekantede Del er gul, og Feltet tilhøire er rødt. Niels Raalam ligger begravet i nordre Korsfløi ved sin Moders høire Side.

98) INGERTh:FILIA:CECILIE:DE:BVRG:

Inger, en Datter af Cecilie af Pedersborg, Skjalm Hvides Datter, var første Gang gift med Ulf, svensk Hertug, anden Gang med Vagn, Fader til Peder Vagnsøn og Skjalm Vagnsøn, Biskopper i Aarhus, Nr. 81 og 82.

Vestre Væg.

99) ✠ VLF:INGERTh:SVN:

Ulf Ingerssøn eller Ingridsøn. Skjoldet er blaat med et gult, sex-eget Hjul. Ulf var en Søn af fornævnte Inger af Pedersborg og Ulf. Navnene Ulf Ingridsøn og Asker Juliansøn vise ligesom Navnet Svend Estridsøn, at det ikke var usædvanligt i Middelalderen at benytte sin Moders Navn i Efternavnet. Ulf ligger begravet i nordre Korsfløi.

100) VNA:VXOR:VLF:

Una, Ulfs Hustru, ligger begravet ved Siden af sin Mand. (Gavebogen S. 471.)

101) ✠ ChRISTIARNVS:FILIVS:VLF:

Christiern Ulfssøn. Vaabenet er ligesom Faderens et blaat Skjold med et gult Hjul.

102) ✠ KAROLVS:FRATER:VLF:DVX:SVECIE:

Karl, Broder til Ulf, Hertug af Sverig. Skjoldet er ligesom Broderens og Faderens blaat med et gult Hjul.

103) ✠ NIChOLAVS:VAGN:SVN:

Niels Vagnsøn. Skjoldet indeholder en gul Ørneklo, der foroven slutter sig til en hvid Ørnevinge. Feltet er delt vandret og er foroven blaat. forneden rødt. Niels Vagnsøn var Søn af Ingerd af Pedersborg og Broder til Peder og Skjalm, Bisper i Aarhus.

104) ✠ SkELMO:DICTVS:SkEGGE:

Skjalm, kaldet Skegge. Skjoldet er gult med en blaa Figur af efterstaaende Udseende. Fig. 3.

Skjalm med Tilnavnet Skegge, ɔ: den Skæggede, omtales af Saxo som en af Valdemar I.s Krigere, hvem Be-

falingen over den danske Flaade var betroet paa et af Togene til Venden, medens Kongen og Absalon gjorde Landgang.[1]) Langebek formoder, at Skjalm Skegge er den

Fig. 3.

samme som Skjalm Bang, en Søn af Toke, Skjalm Hvides Søn og Fader til den berømte Bisp Peder Bang af Roskilde, hvilket dog staar i Strid med det gamle Slægtregister, »Genealogia Absalonis &c.« S. R. D. IV. 546,[2]) Skjalm Skegge ligger begravet under Centralhvælvingen (»sub testudine columpnarum«). S. R. D. IV. 543.

105) + TVKO:STIGh:SVN:

Toke Stigsøn. Vaabenet er det samme som det foregaaende. Før Omordningen af Skjoldene i nordre Korsfløi var der ligesom nu 2 Personer med Navnet Toke Stigsön og med forskjellige Vaabener, hvoraf maatte sluttes, at det var forskjellige Personer. Den førstnævnte Toke Stigsøn, Nr. 91, Søn af Stig Tokesøn, er dog den sikkreste, ligesom hans Navn og Skjold fra det 13de Aarhundrede fandtes dybt under Kalken. Skjoldene i nordre Korsfløi have

[1]) Saxo ved Vedel S. 375.
[2]) SCRIPT. RER. DAN. Tome IV, Tab. II ad pag. 545.

gjennemgaaet mange Forandringer og Omordninger. Det synes, som Abbed Henrik Tornekrands har forvekslet flere Personer, saaledes Toke Ebbesøn (Nr. 87) med Ebbe Skjalmsøn. Abbed Henrik havde, som ovenfor berørt, ladet alle Skjoldene hvidte over og omflytte. Efter hans Tid ere de i nordre Korsfløi værende Skjolde siden 1756, da Abildgaard tegnede dem, atter blevne hvidtede og malede om i aldeles omvendt Orden. Som en Følge herat opstod der flere tvivlsomme Spørgsmaal, efterat den gamle Skjoldrække paa østre Væg var funden 1871. Det vilde maaske være rigtigere istedetfor »Toke Stigsøn« at læse Toke Skjalmsøn, en af de oprindelige Grundlæggere af Sorø Kloster.

106) ✠ ERNESTꝰ:COMES:DE:GLYKEN:

Ernst, Greve af Glyken eller »Gliken«. Skjoldet er blaat med en mod Venstre vendt, opreist staaende, gul Løve. Grev Ernst af Glyken var en af Valdemar II.s Mænd.[1]) Hans Vaaben, der tidligere var noget forvansket, er malet efter hans Segl.[2]) Han var gift med Margareta (se ovenfor Nr. 44), en Datter af Olaf Ebbesøn, Kong Valdemar II.s Mundskjænk.

Hovedskibet.

Nordre Væg:

107) Paa Pillen: ✠ HENNINGVS:POTBVSK:MARSKALKVS:

Henning Podebusk, Valdemar Atterdags berømte Marsk. Skjoldet er delt vandret paa Midten. I øverste Felt ses

[1]) Suhm Hist. af Danmark X. 594. 682.

[2]) Thorkelins Diplomatarium I, Tavle VI. I Domkirken i Erfurt ligger begravet en Grev Ernst af Gleichen, † 1264, tilligemed begge hans Hustruer. Paa hans Ligsten ses hans

en hvid Ørn paa rød Bund. Det nederste Felt bestaar af blaa og gule Skaktavl. Farverne i øverste Felt angives noget forskjelligt i Vaabenbøgerne; men Bunden i dette Felt, der før 1873 var sort, syntes oprindelig at have været rød. Nedenunder Vaabenet blev efter Rektor Tregders Forslag det i Henning Podebuskes formentlige Grav fundne Sværd med Korsfæste ophængt. (Se ovenfor S. 203.)

108) ✠ ANDREAS:SVNONIS:ARCHIEPS:LVND:

Andreas Sunesøn, Erkebiskop i Lund, 1201—1223, † 1228. Skjoldet er delt i 6 vandrette Bjælker, vekselvis blaa og gule. Den berømte Erkebiskop, der var en Søn af Sune Ebbesøn til Knardrup, ligger begravet i Lunds Domkirke i en Vinduesniche i nordre Korsfløi. I Sorø Klosters Gavebog (S. 474) omtales den Forkjærlighed, som Erkebispen nærede for Sorø Kloster, hans Slægts Gravsted. Han skjænkede det sin Gaard i Aas samt Bispetienden af Toaker, ligesom han forærede det sit erkebispelige Ornat samt opmuntrede sine Brødre, Sunesønnerne, til at indrette en Vandledning for Munkene. »Gid Gud«, slutter den gamle Forfatter i Gavebogen, »for alt dette vil skrive ham ind i de evigt Levendes Bog.«

109) INGEBVRG:FILIA:ERNESTI:COMITIS:DE:GLYKEN:

Ingeborg, en Datter af Grev Ernst af Gliken. (Se Nr. 106.)

110) INGIERT:VXOR:PETRI:EBBY:SVN:DE:KNARDROP:

Inger, Peder Ebbesøn af Knardrups Hustru.

111) ✠ PETRVS:FILIVS:PETRI:FILII:EBBONIS:SKIALM:SVN:

Peder, en Søn af Peder, Ebbe Skialmssøns Søn.

Skjoldmærke: en Guldløve i blaat Felt. Maaske hørte han til samme Familie som Grev Ernst af Gliken. Häfner Alteneck: »Trachten des christlichen Mittelalters« I, p. 111.

Skjoldet er tværdelt med tre blaa og tre røde Bjælker og derover en gul Nøgle paa skraa. (De tidligere Farver med sorte Tværbjælker og rød Nøgle syntes at være forvanskede.) Denne Peter var en Søn af fornævnte Inger (Nr. 110.)

112) INGEFRITH:SOROR:ABSALONIS:ARCHIEP:

Ingefrid, Erkebiskop Absalons Søster, omtales af Saxo i hans Historie. Hun var gift med en vis Peder. Det var til hendes Gaard imellem Roskilde og Ringsted i Borup (»Buathorp«, Knytlinga Saga Cap. 115), at Absalon flygtede efter lykkelig at være undkommen fra Kongemordet i Roskilde d. 9de Aug. 1157. Saxo fortæller en modig Daad af Ingefrid. Hun og hendes Moder, Fru Inge af Fjenneslevlille, lod ved Nattetider Svend Grathes Skibe forhugge, saa at han maatte standse Forfølgelsen af Valdemar og Absalon, som lykkelig slap over til Jylland, hvor kort efter det afgjørende Slag paa Grathehede leveredes.

113) + ALEXANDER:FILIVS:HVIVS:

Alexander, hendes Søn. Skjoldet er tværdelt, foroven gult, forneden blaat. Over begge Felter ses en hvid Ørn med udspilede Vinger. Det gamle Skjold fandtes 1873. Absalons Søstersøn, Alexander, omtales med Berømmelse af Saxo. Han deltog i Knud VI.s tredie Tog til Venden[1]), hvor han var Anfører for Sjællænderne og Skaaningerne. Ved Beleiringen af Cammin[2]) udmærkede han sig, idet han kjækt red ind i selve Fæstningsporten med det danske Banner og udfordrede Fjenden, uden at nogen turde røre ham.

I Aarene 1191—93 deltog Alexander i Forening med

---

[1]) Vedels Saxo. S. 537.

[2]) Cammin ligger i Bagpommern ved den østlige Munding af Oder og har endnu en gammel Ringmur og Taarne fra Middelalderen.

flere andre Ætlinge af Skjalm Hvide, hvoriblandt maa nævnes Stig Hvitaleder [1]) og Aage, i en æventyrlig Færd, idet de som Korsfarere drog til det hellige Land. En Kannik fra Børglum, som selv var med paa Toget, har beskrevet dette i et mærkeligt lille Skrift [2]). Efter mange Gjenvordigheder naaede de danske Korsfarere Palestina just paa det Tidspunkt, da en Vaabenstilstand var bleven afsluttet imellem Richard Løvehjerte og Sultan Saladin, hvorved de fik Leilighed til uhindret at besøge Jerusalem og de hellige Steder, hvor de saa de Christne i Lænker og Helligdommene i de Vantros Besiddelse. I Aaret 1193 kom de lykkelig hjem til Danmark, nogle over Romaveien, andre over Myklagard. Alexander omtales i denne Beretning som en meget formuende Mand [3]). Alexander levede endnu 1199. (Gavebogen S. 473.) Han nævnes ogsaa i Erkebiskop Absalons Testamente og ligger begravet i Johannes Evangelistens Chor ɔ: søndre Korsfløi i Sorø Kirke, nær ved Døren ind til Munkenes Chor; men ingen Ligsten betegner Stedet. Alexanders Vaaben er en Ørn med udspilede Vinger, der har megen Lighed med Ørnen i Roskilde Bys gamle Vaaben.

114) MARGARETA: VXOR : ALEXANDRI:
Margareta, Alexanders Hustru.

115) + ABSALON: RØD : hORVM: FILIVS:
Absalon Rød, deres Søn. Vaabenet er det samme som Faderens, Alexanders: den hvide Ørn med udspilede Vinger paa et tværdelt gult og blaat Felt. (Gammelt Skjold.)

---

1) Stig Hvitaleder, som boede i Skaane, omtales i Knytlinga Saga, Cap. 93. S. 298.
2) »De profectione Danorum ad terram sanctam«. SCRIPT. RER. DAN. V, 341 - 362. P. Riant: »Skandinavernes Korstog«. Kbhvn. 1868, S. 401.
3) »Alexander dives enim erat copiose«. S. R. D. V. 360.

Paa Pillen:

116) ✠ ASKERVS : FRATER : ALEXANDRI :

Asker, Alexanders Broder. Skjoldet er gammelt og ligesom de to foregaaende: en hvid Ørn paa tværdelt gult og blaat Felt. Asker var altsaa ogsaa en Søn af Ingefrid, Absalons Søster.

117) ✠ ANDREAS : NICHLAF : SVN : NEPOS : HVIVS :

Andreas Nichlafsøn. Det samme Skjold som de sidst foregaaende: en hvid Ørn paa tværdelt gult og blaat Felt. Andreas var en Søn af Niels Falster, Alexanders Søn[1]).

118) ✠ IOON : HEMMING : SVN :

Jon Hemmingsøn. Skjoldet er rødt med et Par blaa Hjortetakker. Det er saavelsom Indskriften gammelt.

119) IARET : VXOR : HVIVS :

Jaret, den fornævntes Hustru.

120) ASA : VXOR : SVNDVIT :

Asa, Sundvits Hustru.

121) ✠ IOON : GISL :

Jon Gisl. Skjoldet er delt paa skraa fra venstre Hjørne. Høire Felt er rødt med 8 hvide Roser. Venstre Felt er delt i to blaa og to gule skraa Bjælker.

122) VLFHILDIS : VXOR : HVIVS :

Ulfhild, dennes Hustru, en Datter af Jaret. Tidligere læstes: »Ulf, uxor hujus, filia Jaret«; men da »Ulf« er et Mandsnavn, formoder Langebek, at det rette Navn er Ulfhild. Pontoppidan læser »Dna Witz, filia Jaret«. (Marm. Dan. I, 151.)

123) ✠ IOHANNES : GISL : SVN :

Johannes, Søn af Jon Gisl. Skjoldet er ligesom Faderens.

---

[1]) Genealogia Absalonis Archiepiscopi & cognatorum ejus«. S. R. D. IV, 550.

124) + PETRVS:OTTHÆ:SVN:

Peder Ottesøn. Skjoldet er delt paa skraa fra høire Hjørne. Venstre Felt er gult, og høire Felt er delt i tre røde og tre blaa Tværbjælker.

125) + NICHOLAVS:ABSALON:SVN:

Niels Absalonssøn. Skjoldet er delt paa Midten ved en vandret gul Bjælke. Øverste og nederste Felt er lodret delt i to Dele, hvoraf venstre Del er rød, høire Del blaa. Niels var en Søn af Absalon Gertsøn (Nr. 94) og nævnes i Klostrets Gavebog ved Aar 1300. (Gavebogen, Side 515.) Gammel Indskrift.

126) MARIANA:VXOR:HVIVS:

Mariana, Niels Absalonssøns Hustru. Hun døde før sin Mand og skjænkede »for sin Sjæls Frelse« Sorø Kloster en Gaard i Esgistorp i Merløse Herred samt en Kalk og et Guldkors m. m. til Indretningen af et Alter. (Gbg. S. 515.)

127) + NICHOLAVS:IENÆS:SVN:DICTVS:IVDAS:

Niels Jenssøn, kaldet Judas. Skjoldet er tværdelt i to Felter, det øverste rødt, det nederste blaat; derover en hvid Ørn med udspilede Vinger. Gammel Indskrift. Det vides ikke, hvem Niels Jenssøn var eller hvorfor han kaldes Judas.

128) RIKYTSE:FILIA:ERNESTI:COMITIS:

Rikitse, en Datter af Ernst af Gliken (Nr. 106). Hun ligger begravet i Sorø Kirke og nævnes i Gavebogen ved 1332.

129) + IOON:ANDRÆS:SVN:

Jon Andressøn. Skjoldet er tværdelt i to Felter, det øverste rødt, det nederste blaat, derover en hvid Ørn med udspilede Vinger. Gammelt Skjold og Indskrift.

Paa Pillen:

130) ✠ TVKO:DICTVS:PVST:

Toke Pust. Hvidt Skjold med tre blaa Tværbjælker, derover en siddende hvid Falk med blaa Tværstriber, gult Næb og Kløer. Falken sidder paa en rød Halvkugle (Skjalm Hvides Vaaben). Toke Pust var gift med Gunild, en Datter af Stalleren Niels Falster (Nr. 131). Hans Navn har en sørgelig Berømmelse i Historien[1]). Toke Pust var Kammermester (»camerarius« c. den, der førte Opsyn med de kgl. Indtægter) hos Kong Abel[2]) og tilskyndede ham til at lade Erik Plovpenning myrde. Det var maaske Samvittighedsnag for hans Andel i denne Forbrydelse, der bragte Toke Pust til at tænke paa sin Sjæls Frelse[3]), hvorfor han den 8de Mai 1266 i Roskilde i Kong Erik Glippings Nærværelse skjænkede St. Marie Kloster i Sorø sit Gods i Luserøth. Hans Enke Gunild gav, da Toke kort efter var død, samme Aar, for sine Synders Forladelse sit Arvegods paa Møen.

131) ✠ NICHOLAVS:STABVLARIVS:

Niels Staller. Skjoldet er lodret delt i Midten. Det venstre Felt er rødt med et gult Hjortehorn; det høire er gult med tre blaa Tværbjælker. Niels Staller, med Tilnavnet Falster, var en Søn af Alexander, Absalons Søstersøn. Ligesom Niels Mule, Esbern Snares Søn, var han Staldmester hos Valdemar I. Maaske var han Niels Mules Eftermand og førte samme Vaaben som han. Saxo nævner Niels Falster som Deltager i Krigen mod Venderne[4]). Han ligger begravet nedenfor Trappen i søndre Korsfløi[5]).

---

1) Chronica Danor. præcipue Sialand. Script. rer. Dan. II, 630.

2) Et Gavebrev, som Abel udstedte i Nyborg 1251, er bevidnet og beseglet af Tucho »Bost« »vor Kammermester«. E. Pontoppidan: Annales eccl. Dan. I, 671. Andetsteds kaldes han »Bestæ« eller Blest. S. R. D. II, 630.

3) »Nobilis vir Tuco dictus Pust, caute recogitans super variis defectibus humanæ vitæ« &c. S. R. D. IV, 515.

4) Vedels Saxo, S. 510.

5) S. R. D. IV, 543.

132) + VAGN:GALLEN:

Vagn Gallen. Skjoldet er delt vandret, foroven blaat og forneden rødt. Derover ses en hvid Ørnevinge med en gul Ørneklo. Vagn Gallen var en Søn af Margareta, Datter af Inger af Pedersborg. (Nr. 98.)

133) ARRÆ:STVFF:

Arræ Stuff. Skjoldet er lodret delt paa Midten. Det høire Felt er gult med et halvt rødt Hjortegevir, det venstre Felt er delt i 6 røde og blaa Tværbjælker. Arræ Stuff kaldes propinqvus Absalonis. Han ligger begravet i nordre Korsfløi tilhøire for sin Hustru Lucia, foran Kirkens nordre Dør.

134) LVCIA:VXOR:hVIVS:

Lucia, Arræ Stuff's Hustru.

135) + OLAVS:ARMIGER:DICTVS:GRVBBE:

Olaf Grubbe, Væbner. Skjoldet indeholder 3 røde Spidser fra høire Side paa gult Felt. Væbneren Olaf Grubbe til Kundby skjænkede for sin og sin Hustru Margrethes Sjæls Frelse to Gaarde i Witskyl i Flakkebjerg Herred til Kirkens Vedligeholdelse: »ad fabricam ecclesiæ«, i Aaret 1382. (Gbg. 509.)

136) MARGARETA:VXOR:hVIVS:

Margareta, Olaf Grubbes Hustru.

137) + TOLFF:MIKEL:SVN:

Tolf Mikkelssøn. Skjoldet indeholder 3 blaa Tværbjælker paa gult Felt. Tolf Mikkelssøn nævnes i Sorø Klosters Gavebog ved Aaret 1279.

138) + IOhANNES:ANDREÆ:GRO:SVN:

Johannes Andreæ Grosøn. Skjoldet er delt lodret. Det venstre Felt er rødt, det høire gult med 4 blaa Zigsak paa tværs. I Aaret 1259 gav Johannes Andreæ Grosøn Munkene ved Testamente en Gaard i Høynge. (Gbg. 483.)

139) LVCIA:VXOR:hVIVS:

Lucia, Johannes Andreæ Grosøns Hustru. Hun kaldtes i den tidligere Indskrift: »eximia & valde nobilis matrona«[1]).

Paa Pillen:

140) ✠ PETRVS:ANDREÆ:FRATER:hVIVS:

Peder Andreæ (Grosøn), dennes Broder. Skjoldet er rødt, med en fra venstre Hjørne skraat liggende gul Nøgle.

141) ✠ NIChOLAVS:hVITTING:

Niels Hvitting. Skjoldet er delt paatværs midt over med en gul Tværbjælke. Øverste og nederste Felt er delt lodret, det første med rødt tilvenstre og blaat tilhøire, det sidste med blaat tilvenstre og rødt tilhøire. Niels Hvitting nedstammede paa mødrene Side fra Fru Ingeborg af Kallundborg, Esbern Snares Datter.

142) ✠ IOhANNES:hVITTING:

Johannes Hvitting. Skjoldet er ligesom det foregaaende. »Johannes Nicolai dictus Hwitting de Niløse« nævnes i Klostrets Gavebog ved Aaret 1332.

143) ChRISTINA:VXOR:hVIVS:

Christine, Johannes Hvittings Hustru. Denne Fru Christine udvalgte sig Gravsted i Sorø Kirke i Aaret 1343 og testamenterede derfor Klostret 15 Mark Sølv efter Cölns Vægt, hvorfor hun pantsätte alt sit Gods i Fjenneslevlille samt Engen Biskopsholm imellem Tyvelse og Alsted. Hele Fjenneslevlille tilligemed den omtalte Eng blev i Aaret 1378 af Kong Oluf tilkjendt Klostret, og saaledes kom Skjalm Hvides gamle Gaard og Gods i dets Besiddelse. (Gbg. 480, 519.)

---

[1]) Wendelboes Fortegnelse Nr. 28 i Estrups Beskrivelse af Sorø Akademies Kirke. S. 58.

144) ✠ petrus : henrici : armiger :

Peder Henriksen, Væbner. Skjoldet er gult med en blaa Sparre, hvori 3 røde Roser. Peder Henriksen til Sietofte, Væbner, valgte sig tilligemed sin Hustru Katherina Gravsted i Sorø Kirke og gav derfor Klostret en Gaard i Malmø, beliggende paa »Köpmanne Gade«. Dette skete i Aaret 1395. (Gbg. 526.)

Paa Pillen:

145) ✠ ericus : filius : erici : barnum : sun :

Erik, en Søn af Erik Barnumsøn. Skjoldet er delt vandret i to Felter. Det øverste Felt er blaat med en mod venstre vendt fremskridende hvid kronet Løve. Nederste Felt er gult med 6 grønne, hjertedannede Blade »Søblade«. Dette Vaaben ligner Grev Jacob af Hallands med den Forskjel, at der i Grevens er 10 Søblade. Erik var en Søn af Ridder Erik Barnumsøn til Skarsholm, der var i Slægt med de hallandske Grever.

146) gertrudis: uxor : erici : barnum : sun ·

Gertrud, Erik Barnumsøn til Skarsholms Hustru. Hun var en Datter af Peder Grubbe og var Moder til fornævnte Erik. Hun nævnes i Klostrets Gavebog ved Aarene 1395, 1402 og 1404. (Gbg. S. 491-93.)

147) ✠ dns : iohannes : thorberni :

Hr. Johannes Thorbernsøn. Skjoldet er gult med 3 Sparrer. Sparrerne ere lodret delte i blaa og gule Tavl.

148) katherina : uxor : huius :

Katherina, dennes Hustru.

149) ✠ dns : iacobus : iohannis :

Hr. Jacob, Johannes Thorbernsøns Søn. Skjoldet er ligesom Faderens (147).

150) laurencius : henrici : armiger :
Lavrencius Henriksøn, Væbner. Skjoldet er hvidt med en rød Hjortetak. Til venstre: to blaa Baand.

Kaste vi Blikket ud over den lange Række Indskrifter, som pryde Væggene i Sorø Kirke, møde vi et ikke ringe Antal Navne paa historiske Personer, der have spillet en fremragende Rolle i Valdemarernes Dage. Vi finde ikke alene den danske Kirkes Prælater repræsenterede med den mægtige Erkebiskop Absalon i Spidsen, men vi møde ogsaa en broget Skare af Riddere, der have staaet Kongerne nær og beklædt de Embeder, som i Middelalderen vare de første i Riget: Marskens, Drostens, Stallerens og Mundskjænkens. Vi se paa Kirkens Vægge Navne paa Mænd, der med Hæder have deltaget i Krigene i Venden, Korsfarere, der have foretaget den eventyrlige Reise til det hellige Land — men vi finde ogsaa et Par Navne, over hvilke Historien kaster en mørk Skygge. Kongemorderne Toke Pust og Grev Jacob af Halland have følt Trang til at ty hen til St. Marie Klosters Forbøn for, efter Tidens Tro, at frelse deres Sjæle og vinde Tilgivelse for, hvad de havde begaaet. Hvis vi undre os over, at Munkene have villet give disse to plettede Navne Plads imellem saa mange af Fædrelandet høit fortjente Mænds, maa det erindres, at paa det Tidspunkt, da Skjoldfrisen efter al Sandsynlighed er bleven malet, Slutningen af det 13de Aarhundrede, havde Landet været rystet af den svære Strid mellem Kongen og Erkebiskop Jacob Erlandsen, paa hvis Side adskillige af Skjalm Hvides Ætlinge stod, ligesom Adelen i det Hele var meget misfornøiet med Kong Erik Glipping. Herreklostret i Sorø var jo særlig knyttet til Hvidernes Slægt, og for Munkene blev dette det afgjørende, at hine Mænd havde skjænket Klostret Gods og Gave.

Skjoldrækken i Sorø er ikke alene en malerisk Prydelse for Kirken men ogsaa et betydningsfuldt Vidnesbyrd om

Fortidens barnlige Fromhed og storartede Gavmildhed imod kirkelige Stiftelser; thi det var, som vi have set, Skjalm Hvides Slægt, der skjænkede Klostret de store Godser, som gjorde dette Abbedi mere anset og rigt end noget andet i det gamle Danmark. Derved blev der god Leilighed for Munkene til at opfylde Cisterciensernes Ordensregel, at de selv skulde sørge for deres Ophold ved at rydde Skov og dyrke Jorden. Der kan ikke være mindste Tvivl om, at Munkene i Sorø have indlagt sig ganske overordentlig Fortjeneste ved at opdyrke Landet og forbedre Agerbruget i denne Del af Sjælland. Som en Arv fra Fortiden staar endnu tilbage en Del af det rige Klostergods, det nuværende Sorø Akademis Gods; men dertil knytter sig ubestridelig den Forpligtelse, med Omhu at bevare og frede om den gamle Klosterkirke, der indeslutter saamange af vor Histories store Minder[1])..

---

[1]) I Aaret 1872 bevilgede ogsaa Rigsdagen de nødvendige Midler til at fuldende Istandsættelsen af Sorø Kirkes gamle maleriske Udsmykning.

LANGHØIE FRA OLDTIDEN.

AF C. ENGELHARDT.

Det er en af Frugterne af de antikvariske Undersøgelser, som Direktionen for Mindesmærkerne aarlig lader foretage omkring i Landet[1]), at Kundskaben udvides om Oldtidens faste Mindesmærker, om Grave, Helleristninger, Bautastene, Figurstene m. m., som ikke kunne samles i et Museum. Vore Stendysser og Gravhøie have en større Mangfoldighed af Former end tidligere antaget, og det for større Omraader Eiendommelige spiller ogsaa her, som man naturlig maatte vente, en ikke uvæsenlig Rolle. Ligesom den stærkt iøinefaldende Forskjel imellem Gravene i sin Tid støttede den gjennem Betragtningen af Oldsagerne vundne Tredeling af Oldtiden, vil et nøiere Kjendskab til de førstnævnte bl. a. vise, hvor berettiget det er, ligesom ved Oldsagerne, at tage stærkt Hensyn til deres geografiske Fordeling og lige fuldt fremhæve Forskjellighederne som de umiskjendelige Ligheder i Landets forskjellige Egne. Undersøgelserne ere imidlertid ikke endnu saa vidt fremmede, at der kan gives en omfattende Udsigt over de faste Mindesmærkers Fordeling. Den kan først fremkomme, naar Enkelthederne blive klarede, og hele Landet er undersøgt i denne Henseende. Her skal kun foreløbig meddeles hvad der nu vides om en hidtil ikke kjendt Form af Gravminder, nemlig langagtige

[1]) Aarbøger 1877, 1-55.

Jordhøie med parallele Sider og afrundede Ender, i Reglen uden Omgivelse af reiste eller lagte Stene, og dermed Opmærksomhed henledes paa disse.

I.

Først maa vi anføre Oldsagfund fra saadanne Høie i Danmark.

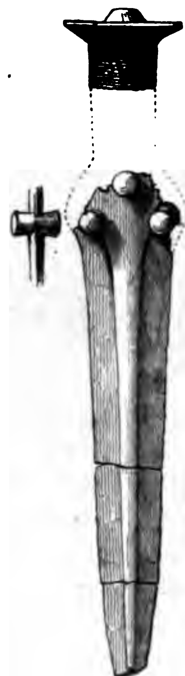
1*). Paa Kjeldernæs Mark i Stokkemarke Sogn, Laalands Sønderherred, ligger en Langhøi af 100 Fods Længde i Retning Øst til Vest; Bredde 57 Fod, Høide omtrent 7 Fod. Der synes ikke at have været Stene om dens Fod. I den østlige Ende har Eieren udgravet en langagtig, firsidet Kiste, sat af flade Granitsten og dækket af en stor, flad Overligger. I Kisten, som er 5 Fod 9 Tommer lang, 4 Fod 6 Tommer bred, og hvis Længderetning er parallel med Høiens, skal være fundet to Skeletter med Hoveder i Vest; imellem dem laa et Spydblad af Flint. Høien synes derefter at have været benyttet i Stenalderens Slutning.

2*). Rester af en ødelagt Langhøi ere sete paa en Bakke ved Isefjorden, Veileby Matr. Nr. 6 i Horns Herred i Nordsjæland. Høien har været omtrent 240 Fod lang i Retning Ø.N.Ø. — V.S.V. og har ikke havt Randstene. Den indeholdt to stensatte Gravkammere, ethvert 8 Fod langt i samme Retning som Høien og 3½—4 Fod bredt. I dem vare Levninger af flere ubrændte Liig; i det ene fandtes en Flintkile; i det andet Broncesager som Knappen til et Dolkefæste, en Dobbeltknap m. m.

3. I den østre Ende af en Langhøi paa Knof Mark i Vrads Herred, Aarhus Amt, skal være fundet et Flintspyd, »smaa Ben og Aske« og mulig Potteskaar. Høien er 250 Fod lang fra Øst til Vest, 38—39 Fod bred, 10 Fod høi i den østre, 6 Fod høi i den vestre Ende. (Efter Meddelelse af Dr. H. Petersen).

*) Antikvariske Herredsbeskrivelser; Manuskript i Direktionen for Mindesmærkernes Arkiv.

4[1]). En Langhøi, Fladhøi kaldet, i Bjørslev Krat i Nørre Vium Sogn ved Skjernbro, omtrent 60 Fod lang fra Nordvest til Sydøst, 20 Fod bred og henved 10 Fod høi, indesluttede et stensat Kammer af langagtig firsidet Form, 6 Fod langt, 3 Fod bredt, 5 Fod høit, og fyldt med Jord og Stene. Det blev udgravet af en Husmand. I Kistens østre Ende stod et Lerkar under en stor, flad Sten. I den vestre Ende fandtes et itubrudt Broncesværd og en Broncedolk (Fig. 1); paa de runde Knapper for Enden af Fæsterne til begge disse Vaaben ere Spiralslyngninger. I Graven, men uvist hvor, optoges fremdeles en med Spiraler prydet Broncekrog til en Sværdrem, en i Oldtiden itubrudt Paalstav af Form som Worsaaes Nord. Olds. Nr. 183, en Syl af Bronce og en Broncefibula som Nord. Olds. Nr. 228 samt et 3½ Tommer langt Redskab af Flint, som er butslidt i den ene Ende og formodenlig har tjent som Fyrsten. Graven indeholdt endvidere nogle ubetydelige Rester af brændt Træ, og Sidestenene havde tydelige Spor af Ild. Efter disse Oplysninger er det sikkert, at Høien har været benyttet i Broncealderen.

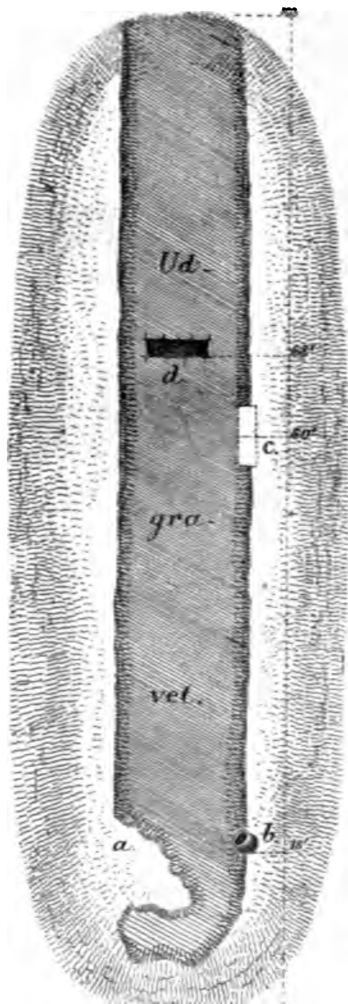
1. ½. Broncedolk fra en Langhøi i Nørre Vium Sogn[2]).

5[3]). I Thy fik jeg en velkommen Leilighed til nærmere Undersøgelse af en Langhøi paa Sundby Mark Mtr. Nr. 9⁰ i Stagstrup Sogn. Den ligger paa flad Mark og bestaaer helt igjennem af

[1]) Oldsag Museets Nr. B 314-320.
[2]) Figuren er tidligere benyttet i Aarbøger 1876, 193.
[3]) Herredsbeskrivelse, Manuskript i Direktionens Arkiv.

kunstig sammenbragt Jord, under det øverste Muldlag nemlig af Lerjord og Blandingsjord ovenpaa den gamle oprindelige

N.N.Ø.

a
Urner fra tidligere Gravninger
(B 970–975).

b
Urne med brændte Been, funden ved
Undersøgelsen i 1876.

c
Stensat Kiste, tidligere udgravet.

d
Stensat Kiste, udgravet og undersøgt i 1876.

S.S.V.

Fig. 2. Grundplan af en Langhøi paa Mtr. Nr. 9° paa Sundby Mark.

Grønsvær, der viser sig som en mørk Stribe af omtrent en Tommes Tykkelse. Derunder er den saakaldte døde Jord, som aldrig har været bearbeidet af Menneskehaand. Høien er 103 Fod lang fra N.N.Ø. til S.S.V., 36 Fod bred og hæver sig omtrent 4 Fod over Jordsmonet. Grundplanen er en temmelig regelmæssig Oval, begge Ender altsaa afrundede. Tidligere var i den sydlige Ende (Fig. 2,a) fundet Lerurner, som pløiedes itu, indeholdende brændte Ben og Broncesager som Knive, hvoriblandt en af lignende Form som Nord. Olds. Nr. 164 (Haandtaget ender i et Dyrehoved), Pincetter, en Syl og en lille, raat forarbeidet Pilspids (Museets Nr. B 970—975). Ved den systematiske Udgravning fandtes (Fig. 2,b) et stort Lerkar af grovt Arbeide og fyldt med brændte Ben staaende paa den døde Jord paa Høiens Bund, omgivet og tildels dækket af Smaasten af samme Slags som de endnu i Tusindvis ligge paa Marken omkring Høien. Tidligere var der i den nordlige Ende udgravet en stensat Kiste, 6 Fod lang og 2 Fod bred, med samme Længderetning som Høiens (Fig. 2,c). Over dens

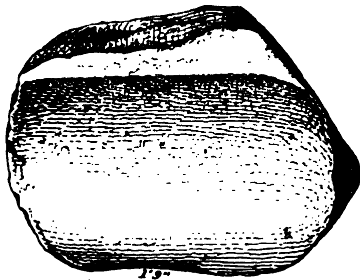
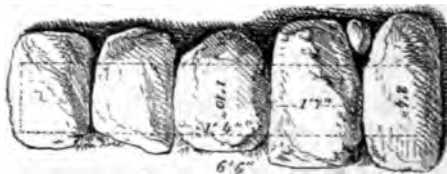

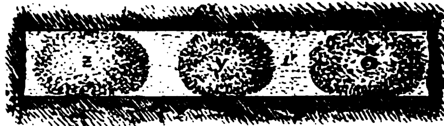
Fig. 3. $^1/_{12}$. Slibesten fra Kisten 2,c. Huulningen er omtrent 4 Tr. dyb; Stenens Tykkelse 5-7 Tr.

nordlige Ende laa som Dæksten en endnu bevaret Slibesten med Huulningen nedad (Fig. 3). Ved den systematiske Udgravning opdagedes paa den faste Bund en Kiste (Fig. 2,d) sat af ni større Sidestene og fem Overliggere, $6^1/_2$ Fod lang i Retning Øst til Vest, altsaa paa tværs af Høiens

Længdeaxe, $2^1/_3$ Fod bred. Dækstenene havde en glattere, fladere Side vendt nedad; op ad dem var lagt fin, gul Lerjord for at hindre Jords og Vands Indtrængen i Graven. Indvendig var Kisten 6 Fod lang, 1 Fod bred og dyb. Der var ingen Bundstene, Gulvet var stampet Ler, og derpaa laa i lidt sort Muldjord tre Dynger brændte Ben, adskilte og enhver for sig. Ovenpaa den østligste var lagt en Dobbelt-

a Kisten 2,d set ovenfra

b. Det Indre af Kisten 2,d

c. Tværsnit af det Indvendige af Kisten 2,d.

knap af Bronce, $^5/_6$ Tomme i Tværmaal, med et fordybet Stjerneornament paa Overfladen; paa Benhoben i Midten laa frit en overbrudt Naal, som var Levning af en Broncefibula som Nord. Olds. Nr. 228; paa og i den tredie Dynge vare ingen Oldsager (Museets B 1590—92) Langhøien er saaledes bleven benyttet til Begravelser i Broncealderen og kun, synes det, i denne; men det er vanskeligt nærmere at bestemme

Tiden indenfor den længere Periode. Da Hovedgraven imidlertid indeholdt brændte Ben, og da der maa antages at være hengaaet rum Tid, selv efterat Vaaben og Redskaber af Bronce vare komne i almindelig Brug, inden Ligbrænding fortrængte Stenalderens Skik at begrave de Døde uden Brænding, hører denne Høi sikkert ikke til Broncetidens Begyndelse.

Dette er hvad der med større og mindre Sikkerhed vides om det Indre af Langhøie. Det førstnævnte Fund angiver Stenalderens Slutning; det andet en Blanding af Sten og Bronce; de to sidste en reen Broncealder. Høiformen hører altsaa til Stenalderens Slutning og navnlig til Broncetiden.

II.

En Oversigt over de nu kjendte Langhøie vil maaske være nyttig for fremtidig Forskning. Hidtil ere de fleste iagttagne i Thy og i Hjerm Herred i Ringkjøbing Amt; enkeltvis har man truffet dem anden Steds i Jylland og paa Øerne. De ligge hyppigst isolerede paa flad Mark. Foruden de tidligere nævnte kjendes følgende enkeltliggende Langhøie:

6*). Thy, Sønder-Skjoldborg Skolelod; 132 Fod lang fra Nordøst til Sydvest, 52 Fod bred og 6 Fod høi i den nordlige, 29 Fod bred og 3 Fod høi i den sydlige Ende. I den er udgravet tre eller fire stensatte Kister af aflang firsidet Form; hvad de indeholdt vides ikke.

7-10*). Thy; i Kallerup Sogn ere fire Langhøie ryddede og forsvundne.

11*). Thy, Hørdum; 136 Fod Øst til Vest, 42 Fod bred og omtrent 10 Fod høi; den er af regelmæssig Form

*) Antikvarisk Herredsbeskrivelse i Direktionen for Mindesmærkernes Arkiv.

med Siderne temmelig bratte som paa mangen en velbevaret Rundhøi.

12*). Thy, Villerslev; 125 Fod i Retning Øst til Vest, 36 Fod bred, 8 til 9 Fod høi.

13*). Thy, Vestervig Sogn; den saakaldte Savs Daas paa Taabel Hede Nr. 1 er i Retning Sydøst til Nordvest 165 Fod lang, Bredden er 44 Fod, Høiden 9 Fod.

14-19*). I Hjerm Herred, Ringkjøbing Amt, ere 6 enkeltliggende Langhøie; de tre i Retning Nordøst til Sydvest; Maal ere opgivne paa 200 og 240 Fods Længde for nogle af dem.

Undertiden ligger Langhøien i en vis Gruppering sammen med de sædvanlige runde Gravhøie:

20-21*). Paa Hornstrup Mark i Kallerup Sogn og paa Hørsted Mark, begge i Thy, er der Grupper af een Langhøi og to Rundhøie (Fig. 4 og 5). Begge Steder ere Høiene blevne ødelagte uden at bringe Oplysninger; men Beretningen om, at der i dem er fundet langagtig firsidede Stenkister af Mandslængde, synes dog nærmest at vise hen til Broncealderen.

22. Paa Vorladegaards Mark (ved Skanderborg) skal der være en Gruppe af fire tæt ved hinanden liggende Gravhøie, Hellerhøiene; de tre ere af rundt Omrids, den fjerde en Langhøi af 136 Fods Længde, Bredden er ved Basis 35 Fod, ovenpaa 24 Fod, Høiden $12^{1}/_{2}$ Fod.

To Langhøie, som danne en Gruppe sammen med en mellemliggende Rundhøi, ere

23*) paa Dover Hede i Thy; begge ret anselige (Fig. 6);

24*) og paa Alstrup Bys Jorder i Naur Sogn ved Holstebro. De ligge ved Gaarden Dees i lige Linie fra Øst til Vest og have den betydelige Længde af 390 og 318 Fod; den høieste er mellem 6 og 10 Fod; imellem dem ligger en Rundhøi.

*) Antikvariske Herredsbeskrivelser som anført.

25*). Endvidere er der paa Venslev Mark, HornsHerred i Nordsjæland, iagttaget en Gruppe af tre Langhøie, den ene en høirygget Gravhøi, 68 Fod i Retning Nordvest til

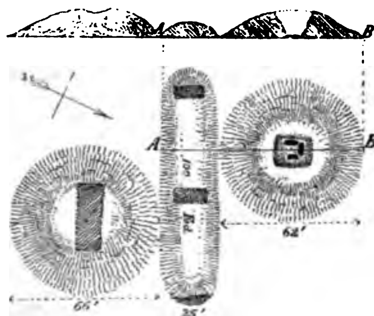

Fig. 4. Gruppe af Høie paa Hornstrup Mark i Thy.
Høidemaalene ere: for Rundhøiene omtr. 12 Fod, for Langhøien 6 Fod.

Sydøst, 40 Fod bred. Foden synes at være omgiven af en Stenrække ligesom den, der er truffen paa en tæt nord for denne liggende, lignende Høi, hvis Længde er 102 Fod

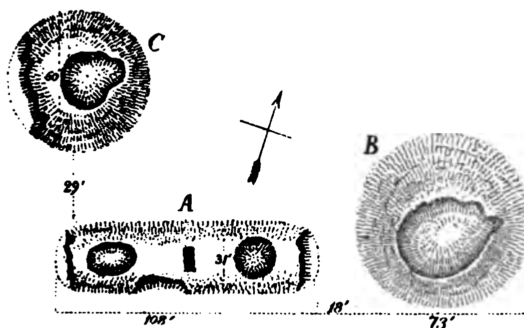

Fig. 5. Gruppe af Gravhøie (»Daashøi«) paa Hørsted Mark i Thy.
A er omtrent 9 Fod høi, B 13 Fod og C 8-9 Fod høie.

Nordøst til Sydvest, Bredde 50 Fod. Over Jorden er nemlig intet Spor til Stensætning i Randen, men en saadan viser sig tydeligt hvor Høien er bortgravet. Her staa Stenene i

*) Antikvariske Herredsbeskrivelser i Direktionens Arkiv.

tætsluttet Række, ingen større end at een Mand med Lethed kan magte dem. Stensætningen stemmer altsaa med den om utallige Gravhøie gængse Kreds men er forskjellig fra den Krands af store Randstene, som omgiver Stenalderens Langdysser. Fylden i Høien er meget blandet med Stene og Flintskjerver. Den tredie Høi hæver sig næsten umiddel-

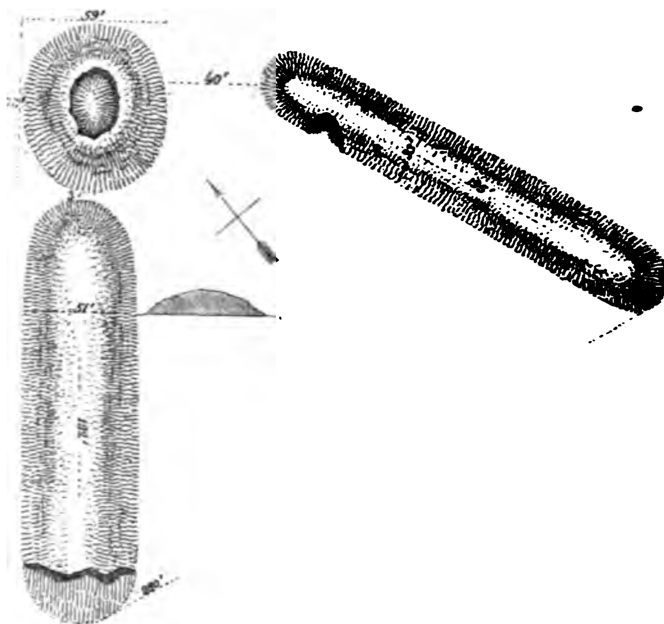

Fig. 6. Gruppe af Gravhøie paa Dover Hede i Thy.
Høidemaal: den østlige Langhøi 12 Fod, den vestlige 8 Fod, Rundhøien neppe 6 Fod; hele Toppen er bortgravet.

bart ved dennes nordøstlige Ende og i samme Retning, Nordøst til Sydvest, men er kun 50 Fod lang og 40 Fod bred. Den er stærkt gjennemgravet og indeslutter Resterne af et som det synes 3½ Fod langt, 2½ Fod bredt og 3½ Fod høit Gravkammer, bygget omtrent i samme Retning som Høien af større Stene, hvis Mellemrum have været udfyldte

med flade Stenfliser. Det skal have været dækket med en stor Sten med mange runde Huller paa Oversiden. Paa fliselagt Bund indeni Kammeret fandtes ubrændte Menneskeben.

Den her behandlede Form af Høie har saaledes en vis almindelig Lighed med Stenalderens Langdysse, saaledes at endog den Særegenhed træffes ved begge, at den ene Ende er høiere og bredere end den anden. Da nu ogsaa enkelte Fund fra Langhøie angive Stenalderen, kunde denne Høiform forklares som en simplere og mindre storslaaet Affødning af Langdyssen og tyde paa en rolig Udvikling fra Stenalderen til den efterfølgende Periode i de Egne af det nordlige Jylland, hvor langagtige Jordhøie forekomme hyppigere.

Der er nemlig Egne, hvor de ikke træffes eller kun forekomme sjelden. Blandt henved 1000 Gravhøie paa Morsø var der ingen Langhøi. Derimod ere lave, langstrakte Banker af indtil et Par hundrede Alens Længde, med temmelig skarpe Grændser ved Foden og afrundede Ender, ingenlunde sjeldne. Mangfoldige af dem træffes paa Mors. En eller flere runde Gravhøie, hvis Sider gaa over i Bankens, kunne høine sig paa dens Ryg. Disse Grupper ere her ikke medtagne blandt Langhøiene, da jeg antager, at de langagtige Høidedrag ere dannede af Naturen. En Bekræftelse herpaa vil kun faaes ved Gravning.

III.

Til Brug for en Sammenstilling skal dernæst her berøres nogle udenlandske Iagttagelser om den nu omhandlede Form af Høie. Den er ikke ualmindelig i navnlig den sydlige Del af England. Hyppigst forekommer den samme Form, som ogsaa danske Langdysser og Langhøie undertiden have, nemlig en oval Grundplan men med større Høide og Bredde i den ene Ende end i den anden. Paa eller nær ved det naturlige Jordsmon i den høiere Ende

ligger Hovedgraven, indeholdende eet eller flere Skeletter. Den er undertiden et Kammer med Gang, begge byggede af reiste Stene. Langs Væggene kan man se Ligene i siddende Stilling og ved dem Redskaber af Flint og af Ben samt Lerkar. Høiene ere altsaa fra Stenalderen, men en lignende Form gjenfindes i de engelske »ovale Høie« fra Broncealderen, som ere dannede af tre Rundhøie, enhver med sin Begravelse, combinerede til een oval Langhøi.

De faa Høie i Norge, som høre til Broncealderen, ere af rundt Omrids. Langhøiene derimod ere fra Jernalderen, baade fra dens ældre og yngre Del. Som det ofte gaar med senere Udviklinger, ere Formerne mere forskjellige, end det er Tilfældet med de danske Langhøie, som befinde sig i et tidligere Stadium. Enderne paa den norske Langhøi »kunne, efter O. Rygh (i Aarbøger for 1877) være tilspidsede, afrundede eller næsten tvært afskaarne, og dens Ryg skarp, rundt ophøiet eller saagodtsom flad, ligesom Breddens Forhold til Længden er yderst forskjelligt«.

Til næmere Prøvelse synes derefter Resultatet at kunne fremstilles saaledes, at Langhøie i England ere fra en reen Stenalder, i Danmark væsentlig fra Broncealderen, i Norge udelukkende fra Jernalderen, endog fra dens seneste Tider. Et lignende Forhold er tidligere paavist for Bautastene, som i det vestlige og sydvestlige Europa høre til Sten- og Broncealder, i Danmark udelukkende benyttes i Broncealderen, i det øvrige Skandinavien derimod forekomme igjennem hele Jernalderen. Helleristning giver ligeledes Exempel paa, at Skik og Brug optræder til forskjellig Tid i forskjellige Lande; i Syden hører den fortrinsvis hjemme i Stenalder, i Norden særlig i Broncealder.

DET ÆLDSTE KØBENHAVN. II.[1])

AF A. D. JØRGENSEN.

Vor kundskab om hovedstadens historiske og topografiske forhold i middelalderen er i løbet af de sidste år bleven i høj grad forøget og klaret ved det af Dr. O. Nielsen udgivne »Københavns Diplomatarium« og denne forfatters derpå byggede undersøgelser; hans bog om »København i middelalderen« er sikkert et af de mest fortjenstfulde særskrifter, som vor nyere literatur har at opvise, det indeholder en overvældende mængde af enkelte oplysninger og det har givet granskningen af det emne, som det behandler, et helt nyt grundlag.

Det er let forklarligt, at en forfatter, der har samlet så mange ting og så møjsommeligt har eftersporet fortolkningen af hvert aktstykke, tillige har været tilbøjelig til overalt at gå på egen hånd og med en vis mistillid at holde fremmede synspunkter ude fra sine overvejelser. Han har derved opnået at arbejde med større sikkerhed og at samle alle enkeltheder om den opfattelse, som fra først af har ledet hans undersøgelse; helheden må så tale for sig selv.

Nærværende forfatter må dog også se sagen fra et andet synspunkt. Allerede kort efter fremkomsten af Dr. Nielsens første behandling af de herhen hørende forhold og udgivelsen af de ældre aktstykker anså jeg det for hensigtsmæssigt at

[1]) Sml. Årbøger 1872; også udkommen i særtryk.

stille disse i en anden belysning og at fremdrage tvivlsmål mod den almindelige opfattelse af stadens ældste udviklingshistorie, som jeg troede det nødvendigt at tage hensyn til under den fortsatte granskning af det bestandig voxende stof. Flere af disse indvendinger har nu senere vist sig at være uden tilstrækkelig grund; det er lykkedes Dr. Nielsen at fastholde og godtgøre sandsynligheden af en oprindelig bymark, og hvad jeg havde fremført derimod, vil nu være uden værd; men hvad der for mig er hovedsagen, selve stadens ældste forhold, er neppe kommen til sin ret i forfatterens senere overvejelser. Vel er nemlig flere af de punkter, som jeg havde fremdraget, gåede over i Dr. N.'s fremstilling, fordi hans undersøgelser stadfæstede deres rigtighed, men den grundopfattelse af stadens ældste forhold, som blev resultatet af mine betragtninger, har den ærede forfatter dog så lidt kunnet gå ind på, at han ikke blot har oversét, hvad der måtte tale for den i den sammenfattende fremstilling af det hele emne, men også har forkastet dens hovedled, som de var fremsatte i min afhandling i Årbøgerne, på grundlag af en ofte meget svag bevisførelse. Det skal derfor være hensigten med de følgende bemærkninger, dels at imødegå Dr. N.'s indvendinger mod den af mig fremsatte hovedpåstand, dels at fremføre nye, og som jeg antager fyldestgørende beviser for dens rigtighed.

Dr. N. går ud fra den (ældre) forudsætning, at Frue kirke og Gammeltorv er købstadens oprindelige midpunkt; her skal den landsby Havn, som Absalon fik overdraget af kongen og som han befæstede og gjorde til en stad, have ligget. På den flade strand foran landsbyen havde der fra arilds tid til visse tider af året været rejst købmands- og fiskerboder, således som forholdet senere var f. ex. ved Dragør; dette gav stedet navnet Købmanne-Havn.

Imod denne opfattelse har jeg søgt at gøre gældende, at der alt var en købing og et fast hus til, før Absalon fik stedet; at denne købing lå ved stranden og på det nær-

meste svarede til den del af den senere by, som endnu 200 år efter nævnes som en særegen gruppe grunde og gårde, der betaler jordskyld til biskoppen; at den i det 14. århundrede forekommende Østregård (Vingården) var dens oprindelige borg mod søen, jorddrottens hus; at navnet Gamlebode-havn, som jeg stedfæstede ved denne gård, tydede på et sådant ældre midpunkt for handelen netop på dette strøg, og at havnen både dengang og længe efter kun bestod i farvandet indenfor slotsholmen.

De nøjagtige efterforskninger, som Dr. N. har anstillet om ethvert af disse punkter, har bragt stadfæstelse på flere af dem; Østregård og Gamlebode-havn har vist sig rigtig stedfæstede, og om havnens udstrækning kan der nu ikke mere være nogen tvivl. Anderledes stiller det sig med jordskyld-kvarteret.

I min afhandling var der gjort opmærksom på tre forskellige ytringer i kilderne, som tilsammen gjorde det utvivlsomt, at biskoppen var grundejer og indbyggerne hans arvefæstere i »gaderne ved stranden« (Årbøger 1872, s. 258 f.); herom er der nu heller ingen uenighed. Men Dr. N. er ikke tilbøjelig til at tillægge denne omstændighed nogen særlig vægt, han fortolker jordskylden som en ældre bodgæld af markedsgæsterne, og han mener, at disse »gader ved stranden« indtager en forsvindende del af byens grund.

Lad os begynde med det sidste. Jordebogen fra slutningen af det 14. århundrede opregner 135 grunde, af hvilke der betaltes jordskyld, det er omtrent en fjerdedel af hele byen. Hvor disse grunde nu end har ligget, så er deres tilværelse jo uomtvistet, og det vilde være at vende op og ned paa alt, om man vilde bortræsonnere dem ved først at vise, hvor de må søges, og dernæst at komme til det resultat, at dèr kan de ikke have ligget, fordi der dèr var vand. Dr. N. har på dette punkt tillagt sine exakte påvisninger af lokaliteter for stor betydning. For at udfinde, hvor stranden har været i Absalons tid, bruger han de ældre lokalbeskrivelsers naive argumenter fra fundne både

i husenes grund, ret som om nogen vidste, at disse både er nedlagte i opfyldingen på deres oprindelige plads, og hvis dette var tilfældet, om denne plads da var den de plejede at indtage i vandet eller mens de lå på land, og hvis det endelig var deres plads i vandet, om de da er nedlagte dèr i Absalons tid eller årtusinder tilforn. Det kan endda gå med bådene under nr. 4 i Rådhusstræde og nr. 11 i Badstustræde, men hvad skal vi gøre ved den i Trinitatis kirkes grund? og hvad skal det hjælpe os til forståelse af forholdene i Absalons tid at få underretning om en stenbro under Købmagergade, hvis tilblivelse ligger forud for flere fods hævning af hele jordsmonnet?[1]) Dr. N. har dog selv tildels lagt mærke til den modsigelse, hvori han er kommen med kildernes udsagn. Medens han i sine »Undersøgelser om Københavns ældste forhold« (Danske samlinger, II. række IV 234-50), som var den videnskabelige forløber for bogen om »København i middelalderen«, kun havde plads for nogle få huse i jordskyld-kvarteret: »Gaderne ved stranden har således kun været de små korte Badstu- og Hyskenstræde, der næsten kun har været bagbygninger til gårdene på søndre side af Vimmelskaftet«, — så indskyder han i selve bogen de meget sigende ord: »grundene langs stranden og de små korte« o. s. v.; thi det var selvfølgelig især den sluttede husrække langs vandet, der gav dette kvarter sin betydning. Jordskyld-kvarteret har i virkeligheden i året 1373 lige så mange grunde som f. ex. Nikolajsogn i Flensborg efter jordebogen 1436, og dette indeholder dog et stort torv med gader til alle himmelegne; til de 135 grunde svarer vel også mindst et indbyggerantal af 1000 mennesker. Men vi vil foreløbig opsætte at gå nærmere ind på dets grænser og oprindelige dele.

Den éngang for alle fastsatte jordskyld (12 penninge, én sterling) er en arvefæsteafgift af gårdens bruger til dens

---

[1]) Kbhvn. i middelalderen, s. 16 f. 52. 57 f.

ejer, og den har en væsenlig anden karakter end en bodgæld i markedstiden. Vore kilder har ingen antydning af en ældre bodgæld, der er fra først af (i stadsretten 1254) kun tale om en jordskyld til biskoppen, og det bliver altid en meget dristig hypothes at henføre denne til en bodgæld; jordskylden er en almindelig bekendt afgift i købstæderne, men »burskuddet« træffes så godt som aldrig udenfor torve og markedspladser i de allerede fuldt indrettede byer[1]). Skulde vi altså antage en sådan udvikling her i København indenfor de tidsgrænser, der her kan være tale om, måtte vi forlange, at der kunde eftervises spor deraf i de bevarede aktstykker; men intet sådant er fundet.

Det er imidlertid en selvfølge, at tilværelsen af en sådan bydél, der står i et særligt forhold til stedets herre, endnu ikke beviser noget med hensyn til dens ælde; det er da også kun som et yderligere sandsynlighedsbevis for en ældre stads tilværelse og som et middel til at udfinde dennes omtrentlige omfang at jeg i min afhandling fremførte, hvad der stod i forbindelse med jordskylden; formodningen måtte formentlig alt af andre grunde være for selve tilværelsen og beliggenheden. Jeg skal nu hertil føje et nyt og vægtigt argument, der neppe vil lade nogen tvivl tilbage om hypothesens rigtighed.

Der er som bekendt blandt vore få aktstykker fra stadens ældste tid opbevaret et brev af erkebiskop Absalon, hvorved denne stadfæster Københavns sognemænds tiendeydelse til Vor Fruekirke. Dr. H. Rørdam, der har indlagt sig så store fortjenester af stadens kirkelige historie, har imidlertid forfejlet tanken i dette dokument, når han kalder det en tiendeforening, en overenskomst om at tienden skal

---

[1]) Se f. ex. Skanør, hvor erkebiskop Andreas Sunesen henlægger sine oppebørsler »una cum reditibus dictis Boreschutt, qui de jure statuto debebantur archiepiscopo a singulis in eodem foro tabernacula sive tentoria sua figentibus« til et par nye præbender. Magnus Matthiæ p. 63.

ydes af sognemændene til deres kirke; brevet er i virkeligheden efter sin form og sit indhold, hvad man også opfattede det som i året 1473, da det fremlagdes i retten af Frue kirkes kapitel, en stadfæstelse på et gavebrev.

Det vilde have været i høj grad påfaldende, om vi endnu i slutningen af det 12. århundrede skulde støde på fri overenskomster om tiendeydelsen i Sællands stift, tilmed på erkebiskoppens grund. Tienden var jo lovlig og endelig vedtagen på Ringsted landsthing i året 1171, og vi savner enhver somhelst efterretning om, at der senere har været gjort modstand mod dens ydelse; talrige breve fra den følgende tid disponerer over tienden som over andet gods uden at antyde vanskeligheder ved dens oppebørsel, og hvad Saxe fortæller om kampen i Skåne mellem de sællandske herremænd og erkebiskoppen på den ene og almuen med de indfødte stormænd paa den anden side, blandt andet om tienden, kan kun forstås, når man går ud fra, at den sag var bragt i orden på Sælland. Og frem for alt vilde det jo være i højeste grad mærkeligt, om Absalon ikke skulde have formået at bringe sine egne sognemænd til at opfylde deres forpligtelse, før de kom overens om det med deres sognepræst og nu indhentede erkebiskoppens stadfæstelse derpå.

Brevet siger heller ikke noget sådant. Erkebiskoppen hilser alle sognemændene i Havn: »det er bleven berettet for ham af deres præst og hyrde Eskil, at de med enstemmig vilje og i from ærbødighed har overdraget (contulisse) Vor Frue kirke tredje delen af deres tiende i korn til guds huses bygning og skrud. For at det nu ikke skal ske, at nogen falder fra dette løfte og gode forsæt, stadfæster han det med sit segl, idet han truer med kirkens band, dersom nogen vilde fratage (subtrahere) kirken den nævnte tiende[1]).

[1]) Pontoppidan: Origines Hafn. p. 154 (Rørdam, Københavns kirker og klostre, s. 7): A. — universis comparrochianis de

De udtryk, der her bruges, er de ganske almindelige i gavebrevene fra hin tid. Den tiende, der er gavens genstand, omtales som en alt tilværende indtægt; sognemændene overdrager den som gave til Frue kirke, de forpligtes til ikke atter at unddrage den; det ligger bagved som en nødvendig forudsætning, at de selv har en anden sognekirke, at deres præst ikke er præst ved Frue kirke. De overdrager altså ikke tienden i deres egenskab af ydere, thi det strider mod gavens natur at give det man skylder anden mand, men i deres egenskab som ejere af kirkens tredjedel; biskoppen kan bortgive sin, præsten sin og kirken (sognemændene selv, hvis de ejer kirken) sin tredjedel af den samlede tiende.

Vi har en nærliggende og samtidig parallel til dette forhold. I året 1171 giver Absalon klostret på Eskilsø blandt flere andre gaver også kirken i Tjæreby; det skal oppebære hans tiende af hele sognet; bønderne skal, som loven bestemmer det, køre den til klostrets lade indenfor sognets grænse. Desuden skal det have ret til at besætte præstekaldet med en af sine brødre og altså også at oppebære præstetienden; biskoppen forbeholder sig imidlertid at dele det vidtløftige sogn; dog at han ikke må tage (subtrahere) mere end en fjerdedel af tienden fra Tjæreby til den nye kirke[1]). Men noget senere stadfæster han som erkebiskop en hel række af Eskilsø klosters ejendomme, og her nævnes Tjæreby med alle sine tiender: »hele tienden i Tjæreby kirke; den har de nævnte brødre dels for at

---

Haffn salutem —. Relatu patris vestri spiritualis et pastoris Eskilli vid. percepimus unanimi consensu et pia devotione tertiam partem vestræ decimæ de annona vos omnes contulisse ecclesiæ beatæ Mariæ ad constructionem et decorem domus dei. Ne igitur etc.

[1]) Thorkelin, Diplomatarium I 31 f. Sml. p. 41: duas vero ecclesias de Therby et F. earum decimis pro anime nostre remedio eis contulimus.

betjene den nævnte kirke (præstetienden), dels har de den af os (bispetienden), dels har de fået den som gave af sognemændene (kirketienden) imod at holde kirken vedlige, undtagen hvad klokkerne angår og selve kirkevæggene, hvis de skulde falde ned«.[1]) Det samme som sognemændene i Tjæreby har gjort med deres kirketiende, idet de har overdraget den til klostret, har altså Havnboerne gjort med deres, idet de har bestemt den til opførelsen og vedligeholdelsen af en Fruekirke; gavebrevet stadfæstes af deres jorddrot og senere gentagne gange af hans efterfølgere.[2])

Denne opfattelse af stadens ældste kirkelige forhold stadfæstes nu på det fuldstændigste af Frue kirkes dødebog. Denne nævner nemlig bisp Peder af Roskilde (1191—1214) som kirkens grundlægger og det derværende kapitels indstifter, og skønt dette jo ganske vist, som Dr. Nielsen holder for, også vilde kunne være sagt, dersom biskoppen kun havde væsenlig fornyet kirken, så ligger det dog nærmest at forstå det om en første grundlæggelse. Men dertil kommer, at samme dødebog omtaler Eskil som en fremmed præst; d. 18 Juni, siges der, »døde præsten Eskil, der gav (contulit) denne kirke to bols jord i Tummetorp i Amager —«. Hvad vilde her have ligget nærmere end at sige »præst ved denne kirke«, dersom han havde stået i dette forhold til den? Ja, man måtte i så tilfælde ganske sikkert have ventet en omtale af hans deltagelse i dens fornyelse og lignende. Af dødebogen i Lund ser vi endvidere, at han har været kanik (ved Lavrentius kirken), også det kunde man have ventet en omtale af, selv om man vilde antage, at

---

[1]) Smst. p. 49: partim a parochianis pro hujusmodi [?] ecclesia in seruicio suo expetit exceptis in reficiendis campanis et parietibus ipsius ecclesie si forte ceciderint, in beneficiis sunt assecuti.

[2]) Der nævnes stadfæstelser af 16. Nov. 1255 og 23. April 1287. Pontoppidan, Or. Haf. p. 155, og Rørdam, Kbhvs. kirker og klostre, s. 8 f.

han ikke oplevede kapitlets oprettelse i København, hvis dekanat han vilde have været selvskreven til.[1])

Men står det således fast, at Frue kirke ikke er Københavns oprindelige sognekirke, ikke den, Absalon forbeholdt sig for sin levetid, men er grundlagt senere af biskop Peder og fra først af bestemt til kollegiatkirke, — så kan det vel neppe være nogen tvivl underkastet, at jo Nikolaj kirke er den oprindelige, medens Peders og Klemens[2]), der først nævnes 1304, senere er udskilte af Frue sogn.

Nikolaj kirkegård strakte sig fordum et ikke ubetydeligt stykke nord for dens nuværende plads, der er fundet spor af den under husene på Østergade. Over denne kirkegård førte der en alfar vej, og da borgerne i året 1296 gjorde oprør mod biskoppen, var denne plads deres samlingssted, da de lagde råd op om natten. Den måde, hvorpå kirkegården ved denne lejlighed nævnes, lader formode, at den endnu dengang havde betydning som thingsted.[3]) Også kirkens indvielse tyder på en høj ælde. I året 1509 genindviedes den, og hovedalteret siges da at være viet til St. Nikolaus, det hellige kors og St. Olav. Dette minder om den St. Olavs blok, i hvilken der samledes gaver til de spedalske; i året 1275 tillod biskoppen alle bymænd, rige og fattige, på de almindelige søn- og helligdage at føre

---

[1]) Scr. III, 468. V, 425. O. Nielsen, K. i middelald. s. 148. Kbh. Dipl. II 12. 845: o. dom. eskillus sacerdos, qui contulit huic ecclesie duos mansos terre in tummethorp in amaka. Det er vistnok samme Eskil, som i Lunds dødebog nævnes under 19. Juni som giver af betydelige gaver. Scr. III, 528. IV, 47.

[2]) Efter Hvidtfeldt var St. Klemens stadens ældste kirke, men vistnok kun efter den usikre henførelse af Roskilde-krønikens efterretning om, at biskop Peder (1124-34) oprettede et kloster ved en Klemenskirke, til denne. Den bør vistnok henføres til Slagelse, hvor der i Valdemar II's tid nævnes en kirke af dette navn. Scr. I, 380. Thorkelin I, 114.

[3]) K. Dipl. I, 63. H. Rørdam, s. 240. O. Nielsen, s. 161.

deres gods fra skib og bro imod at give en penning i St. Olavs blok, og denne helgens billed fandtes i Jørgensgårdens segl.[1]) Den nordiske helgens blok, selvfølgelig i forbindelse med hans billed, fandtes da uden al tvivl ved de gamle boder ved havnen, og Jørgensgårdens oprettelse går da tilbage til en tid, da Nikolaj sogn endnu havde overvægten.[2])

For bedre at forstå dette ældste forhold i København, kan det have sin nytte at sammenligne den samtidige udvikling i Hamburg. Denne by var som bekendt alt til i Karl den stores og Ansgars tid, den lå da øst for Alsters udløb i Elbe og bestod af en købing med erkebispens og grevens borge. Grev Bernhard II fortrak imidlertid i erkebisp Adalberts tid, da der herskede et fjendligt forhold mellem dem, og byggede en ny borg vest for Alster og altså udenfor byen. Men netop samtidig med Absalons anlæg i Havn besluttede grev Adolf III at grundlægge en ny by, og han sluttede til den ende en overenskomst med en vis Wirad og hans fæller om at påtage sig dette. Den afsluttede kontrakt er heldigvis endnu bevaret; den går ud på, at Virad skal bygge en by for senere at bo i den og altså udskifte dens grunde og skaffe indbyggere; grundene skal være beboernes frie ejendom, uden vårnedskab til borgens herre; der skal anlægges en havn og stedet skal have torveret og eje grunden til midtvejs i Alster; den lybske ret skal gælde for borgerskabet.

Herefter bestod Hamburg en tid lang af to forskellige byer og sogne, St. Peders og St. Nikolaj; nystaden havde sin lybske ret og sin torvefrihed forud for gammelstaden,

---

[1]) K. Dipl. I, 24. H. Rørdam, s. 244. 335.

[2]) Det forekommer ligesom Nikolaj kirke første gang i et testamente fra året 1261. Suhm, X 975.

hver havde derfor sit thing og sin styrelse; endnu i året 1232 stadfæstede kejser Frederik II begge byers rettigheder i tvende særskilte breve. Men alt på denne tid var der dog indtrådt et faktisk fællesskab, og den ældste arvebog, som er begyndt i året 1248, samler hele staden under ét.[1])

Det er ikke usandsynligt at lignende forhold har fundet sted hos os, skønt hvert spor af dem atter er forsvundet i stadsretten 1254, når undtages biskoppens ejendomsret til grundene ved stranden. Der var heller ikke i København nogen grund til et fjendligt forhold mellem den gamle og nye stad, de havde samme herre og fælles havn; den omstændighed, at de gamle sognemænd kunde give deres kirketiende til den nye kollegiatkirke, vidner om, at den nye by rejste sig i god forståelse med den ældre. Men ikke des mindre måtte der en tidlang være en dobbelthed tilstede; Frue kirke blev grundlagt af Roskilde biskop, medens Absalon endnu ejede både slottet, kirken og byen i Havn, og det at Frue sogns beboere havde deres grunde frit, viser vistnok, at man har måttet gøre sig umage for at samle dem på dette mindre heldige strøg; de har tillige fået græsningsret på byens mark, senere også på Seridslev bymark til Råsbæk, og Jakob Erlandsen eftergiver dem endog græsgælden. På samme måde siges kong Valdemar II at have givet bymændene i Åbenrå græsningsret på ikke mindre end syv nabobyers marker, og stadsretten tilføjer, at han af bønderne i Kolstorp og Gammel Opnør købte en vang, som endnu kaldes Kongskøb, og derpå gav bønderne den tilbage uden vederlag, mod at de tilstod bymændene i Åbenrå fægang i Østerskov.[2])

---

[1]) K. Koppmann, Kleine Beiträge zur Geschichte d. St. Hamburg, II. Adam, III. 26. Lappenberg, Hamb. Urkunden, I, nr. 310. 285. 286. 292. 498. 499.

[2]) P. G. Thorsen, Stadsretter, s. 156.

Vi kommer nu til at prøve de efterretninger, Saxe har opbevaret om København på Absalons tid, for at se, om det virkeligt forholder sig således som overlærer Kinch og Dr. Nielsen påstår, at denne forfatter giver os »et pålideligt vidnesbyrd både om byens ælde og om at den ligesåvel som borgen betragtedes som en stiftelse af Absalon.«[1])

Kinch lægger i den henseende den største vægt på de af Saxe brugte udtryk; ved året 1167 kalder han stedet for en vicus, siger han, 1171 derimod for en urbs, og hint betyder landsby, dette købstad; i mellemtiden er borgen bygget og altså også staden anlagt. Det er ikke let at forstå, hvorledes Dr. Nielsen hertil kan bemærke: »med hr. Kinchs fortolkning af Saxe, der forbinder nøje kendskab til den klassiske literatur med grundigt studium af vore egne kilder, må vi slå os til ro«; thi denne forfatter burde dog ikke helt have overset de indvendinger, som alt var fremkomne mod denne fortolkning, før den fremsattes. At Kinch og Dr. N. er enige om at oversætte vicus ved landsby, vil jo nemlig ikke sige stort, når Saxe, som talen drejer sig om, ikke holder sig det efterrettelig; jeg har alt i min første afhandling gjort opmærksom på, at han kalder Upsal for en vicus, at han bruger det i flæng med civitas om Slesvig, og at han anvender det på hele bygder i Norge, som Thoten og Sogn (Årbøger 1872, s. 265). Dette måtte vel kunne give anledning til yderligere undersøgelser. Men da det ikke har været tilstrækkeligt, kan her tilføjes, at han også kalder Viborg, Randers og Ringsted for vici (p. 682. 732, sml. 734. 957); skal også disse på dansk kaldes landsbyer eller »flækker«, så får ordene i alle tilfælde en anden betydning end man hidtil har tillagt dem.

Men sæt at vicus på det omhandlede sted skulde oversættes ved landsby, hvad vilde så Saxe i virkeligheden komme til at sige? Der står: Erling og Orm kom til den

---

[1]) Årbøger 1874, s. 329. O. Nielsen, s. 22.

vicus, som kaldes Købmandhavn (ad vicum, qui m. p. nominatur p. 809); det vil altså sige: det Købmandhavn, der (nu, i Saxes tid) er en landsby. Der står jo ikke et ord om, at stedet dengang var en vicus, nu derimod noget andet. Vilde Saxe have sagt, hvad Kinch får ud af hans text, måtte der jo have stået: — kom til K., der dengang var en landsby; siger han: til den landsby, som kaldes K., så er det så endnu.[1]) Saxe har altså på dette sted afgivet et vidnesbyrd om, at København var en vicus, dengang Erling kom dertil (1167), og at det var det samme, dengang han skrev (efter 1201).

Men, siger Kinch, Saxe kalder København for »urbs Absalonica«, og han modsætter et andet sted de to betegnelser, idet han siger, at Slesvig efter Sven Grades hærtog fra en stor urbs blev en ringe vicus. Men det skulde da først bevises, at urbs hos Saxe altid betyder en stad; thi dersom denne forfatter bruger det ligesom hans samtidige, så betegner det nærmest en borg[2]), medens staden kaldes civitas. Kinch har da også fremsat den påstand, at urbs ikke skulde forekomme i betydningen borg hos vor forfatter, og det er temmelig vanskeligt at modbevise sligt, da man jo altid har den udvej at påstå, at der har været stæder ved de nævnte borge. Men når man nu ser hen til Saxes fortvivlet vilkårlige sprogbrug også i henseende til disse betegnelser, må det vistnok forlods blive højst usandsynligt, at han skulde have afholdt sig fra at bruge et ord som urbs i sin datidige daglige betydning, for udelukkende at holde sig til den klassiske. Således samler han under betegnelsen oppidum bl. a.: landsbyerne Alexsted, Haraldsted og Sigersted (p. 545. 638. 346), Fjalafylke i Norge

[1]) Man sammenligne f. ex.: »Kingo blev født i den købstad, der kaldes Slangerup«, og: »K. blev født i S., der dengang var en købstad«.

[2]) Dr. Nielsen udtaler i Ribe Oldemoder (p. XIV) sin enighed med hr. Kinch netop om dette punkt.

(p. 382), staden Merseburg og de fleste danske stæder, samt borgene ved Milde og Lejre, Arkon og Kalundborg (p. 347. 689 ff. 742. 89. 693); Odense kalder han både pagus (landsby) og urbs (storstad) (p. 589. 716); Roskilde hedder urbs o. l. både før og efter befæstningen i Sven Grades tid (p. 598. 677) o. s. v. Hvorledes skulde vi da kunne overbevises om, at der har været stæder ved Søborg, Sarpsborg og Arkon, blot fordi Saxe kalder dem urbes, eller at han har villet sige om Esterne, at de byggede sig en befæstning i lighed med en »stad« (urbs) af skibsskrog og træstammer (p. 850) o. s. v. Heller ikke er det sandsynligt, at han vilde fortælle os, at først Buris og senere Magnus førtes som fanger til »staden« Søborg, at kongen opholdt sig i »staden« Vordingborg, at Knud Prislav havde grundlagt en »stad« (Nyborg) på Fyn, og at Esbern Snare havde bygget en »stad« Kalundborg og derved sikret havnen mod vikingerne o. s. v. Og hvorfor skulde vi da antage en så stor urimelighed som den, at Absalon sætter hovederne af de fangne sørøvere på stejle omkring »staden« Havn, når det ligger så ulige nærmere herved at tænke på borgen? Det er den, han har anlagt, og den, som med rette kunde opnævnes efter ham (urbs Absalonica), København var og blev en vicus, sålænge han levede.

Vi må da undersøge, om Saxes udtryk i deres sammenhæng kan bidrage til at forøge vor kundskab om det ældste København. Side 888 siger han, at Absalon ved Stevns samlede sten til værn for det »castellum, quod in publico negotiatorum portu condiderat«. Meningen er her tydelig nok: »den borg, som han havde bygget i den alfare Købmandhavn«; det samme udtryk bruges om biskop Svens kirkebygninger (p. 598): én Fruekirke byggede han (condidit) i staden (Roskilde), en anden i Ringsted, en tredje kirke for St. Mikael i Slagelse. Forfatteren antyder altså intet somhelst om et byanlæg, borgen opføres i det alt tilværende Havn, ligesom kirkerne bygges i de nævnte stæder.

Selve borgens grundlæggelse fortælles i overensstemmelse hermed. Man har ved fortolkningen af dette vigtige sted (p. 810) begået den fejl at udrive det af sin sammenhæng, så det er kommen til at stå som en løsreven lille notis eller snarere et indskud mellem to selvstændige fortællinger, medens det i virkeligheden slutter sig nøje til det foregående. Det næste punktum viser dette tilfulde; thi her gør forfatteren en formel overgang fra sin omtale af de norske til de tyske forhold, og stykket om København henvises derved til det foregående om Erling jarl.

Der fortælles da om denne, at han hærgede i Jylland og herfra vendte sig mod »den by, som hedder København«, men blev modtagen af Absalon med sin sællandske hær. Det kom til gentagne forhandlinger mellem de to modstandere, hvorpå der siges, at Erling drog hærgende mod nord. Hertil svarer da som en modsætning, at Absalon derimod opførte sin borg, for mulig at forebygge lignende overfald; der burde have stået et bindeord i spidsen for den ny sætning, derved vilde sammenhængen have været klar: »men endnu samme år opførte Absalon for at hindre sørøveriet en ny borg på en ø i stranden —«.

I dette udtryk (insulam maritimam novo castelli fundamento complexus) finder jeg en antydning af, at der også forhen havde været en befæstet gård i Havn, men at der nu i modsætning til den, som lå på byens grund, byggedes en borg på et helt nyt sted på en holm. Det er da ikke blot ordet »ny«, der bør lægges vægt på, men også stedsbetegnelsen »på en holm i stranden«, fordi begge i forening fremkalder et stærkere indtryk af en ældre modsætning. Dr. Nielsen vender her sin polemik udelukkende mod ordet »ny« og gengiver det ved »fra ny af«, og derimod kan der intet videre indvendes, da man ikke kan eller bør presse slige udtryk for meget. Men den parallel, som fremdrages, siger rigtignok ikke meget; Saxe, siger Dr. N., »bruger det samme udtryk ved Kalundborg: »novi munimenti præsidio«,

hvor man dog aldrig har påstået, at der har været nogen befæstning førend Esbern Snare« (s. 21). Men der er heller ingen, der har påstået det om København før nærværende forfatter, og hvem kan vide, om det ikke vilde kunne påstås om Kalundborg med? Det er i alle tilfælde en værdifuldere indvending at kunne sige: »ingen vil kunne påstå det«, dersom man kan begrunde det, end at »ingen hidtil har påstået det«; historiegranskningen er ikke så konservativ i vore dage. Jeg for min del er aldeles overbevist om, at såvel København som Kalundborg (Hærvig) har havt befæstede gårde før Absalons og Esberns tid, og at Saxes udtryk om disse brødre, at de grundlægger nye borge, netop siger det samme som navnet på Knud Prislavs faste hus paa Fyn: Nyborg, at der nemlig på alle disse steder også har været ældre borge; thi de ligger alle på steder, hvor ældgamle søveje har søgt ind til landets naturlige midpunkter. — Og paven går i sin stadfæstelse af Absalons gave til Roskilde bispestol ud fra det samme, når han siger, at kong Valdemar til sin tid har givet ham borgen i Havn (castrum de Hafn, quod illustris memorie V. olim rex Dacie tue fraternitati contulit).

Vi vil altså gå ud fra som bevist, at der i København på Absalons tid har været en dobbelt bebyggelse, en ældre stad, hvis oprindelse rimeligvis går langt tilbage i tiden, med en hovedgård mod øst, en Nikolaj kirke, en havn, boder og thing, — og en nyere by, uden al tvivl fremkaldt ved den større sikkerhed efter stenborgens opførelse og begunstiget ved biskoppens privilegier, en by, som får en egen, særlig udmærket sognekirke i de år, da Peder var biskop og Absalon erkebiskop (1191—1201). Det står da tilbage af de ældste pålidelige aktstykker at søge oplysning om de vigtigste lokale forhold i staden, som de træder os imøde i det

14. århundrede og da særlig i bispernes jordebog fra tiden kort før Valdemar Atterdags død.[1])

Jordebogen (Kbhvn. Dipl. I, 93—111) inddeler grundene i København i ni ulige store grupper, idet den ni gange sætter en overskrift: »disse har grunde« dèr og dèr, og begynder med »primo«, hvorpå så de andre følger med »item«. Af disse ni grupper er dog den sidste uden betydning for en topografisk undersøgelse, da den kun sammenstiller alle de øde grunde (fra krigen 1368?), uden at man i deres helhed kan henføre dem; til bestemte strøg af byen.

Den første af de otte grupper, som vi altså her skal gå nærmere efter, er det i det foregående omtalte jordskyldkvarter ved stranden; en yderligere omtale af det vil vi imidlertid opsætte til senere hen i forbindelse med det sidste. Den anden har overskriften: »følgende har grunde

---

[1]) Dr. Nielsen sætter jordebogen til årene 1375—89; men skal vi holde os strængt til de deri forekommende tidsmærker, falder den mellem 10. Juli 1373 og 18. Februar 1374; thi Esbern nævnes som dekan (p. 108) og hans formand Eskil døde den førstnævnte dag, og det 5. sted på Nørregade siges at tilhøre Kristi legems alter, hvad det ophørte med på den sidstnævnte dag (Rørdam, Till. s. 19). Også det tyder på en affattelse før kong Valdemars død, at denne konge siges at have frataget Nikolaj kirke Rosengården: havde biskoppen havt magten nu, hvorfor gav han den da ikke tilbage, og mon man ikke vilde have kaldet kongen »salig«? (p. 106). Muligvis er det netop dekanen Esbern, der senere optræder som biskoppens energiske tjener og talsmand, som efter at have tiltrådt sit embed har ladet jordebogen optage, nu da København med rette burde vende tilbage til bispestolen (Rørdam, s. 96 f.). Det er også af denne grund at jeg tror mod Dr. N. (s. 23) at burde fastholde fortolkningen af jordebogens tilføjelse til stadsretten, om udstrækningen af biskoppens ret, i overensstemmelse med pantsættelsen 1341: den er nærmest en fordring på pantets udlevering. De to led i opgivelsen siger det samme: Amager, Saltholm og Havn, d. e. staden og borgen Havn med Amager (1341), d. e. »fra Tuleshøj indtil Gamlebodehavn, Amager o. s. v.«. Årbøger 1872, 267.

i den vestlige del nord for gaden ved Vesterport». Den opregner derpå 20 grunde, som iøvrigt neppe frembyder noget mærkeligt; de omfatter, som det synes, hele strøget op imod Nørregade, og her må vi sikkert søge hovedmassen af »den øde by«; thi efter andre aktstykker må man antage, at denne egn har været tæt bebygget. Derpå følger de grunde, som ligger syd for samme gade, i St. Klemens sogn; det er ialt 62 grunde, af hvilke ingen indeholder en nærmere stedsangivelse, navnlig siges ingen at ligge ved søen. At der også i denne egn er øde grunde, ses af fortegnelsen over disse, thi flere siges udtrykkelig at ligge ved Vesterport, ved Klemens kirkens grav o. l.

Herefter følger grundene ved Nørregade; de meddeles i to rækker, vest og øst for gaden. Den vestlige række begynder ved Gammel torv med Hans Olsens grund, på hvilken Hakon Tolder og Hans Nielsen bor; der er ialt 24 grunde i rækken forbi St. Peders kirke op til Nørreport. Det er her værd at lægge mærke til, som Dr. Nielsen har eftervist, at rækken op forbi Frue kirke ellers kaldes Saltboderne (d. e. boderne med saltede fødevarer); thi det viser os, hvad vi snart vil få brug for, at bodernes navne oprindelig intet havde at gøre med gadernes, hvad der jo også i og for sig var det naturlige; man sagde altså: Saltboderne i Nørregade, Kødmangerboderne i Tyskemannegade, i Bjørnebrogade o. s. v. Grundene øst for Nørregade strækker sig neppe længere end fra porten til Frue kirke; thi der nævnes kun 18, og de 5 sidste af disse er besatte med boder, vistnok på strækningen nord for kirken, hvor senere bispegården (nu universitetet) fandtes. Af de 18 grunde ejer iøvrigt Frue kirke de 12 og Helligånds kirke én; kapitlets skole afgiver her tillige en nærmere stedsbetegnelse.

Den sjette gruppe af grunde siges at ligge nord for gaden Klædeboderne; vi ser at bodernes navn her er ifærd med at blive gadenavn. Fortegnelsen indeholder 41 grunde, af hvilke dog en overvejende del er besatte med boder og

kun få har egenlige gårde; de må søges syd og øst for Frue kirke på det strøg, som særlig var midpunktet for den daglige handel. Det sidste sted er en »gård«, som kaldes »Sudervrå«, uden al tvivl stedet nord for det allerførste på Klædebodernes sydlige hjørne; thi i et samtidigt skøde siges det fjerde hus fra torvet, på Nørregades vestside, at ligge overfor »de danske skoboder« (der var nemlig også skoboder i Tyskemannegade, »Skovbogade«[1])). Dr. Nielsen har på dette sted gjort sig skyldig i en misforståelse, der er bleven af ikke ringe betydning for hans opfattelse af de lokale forhold omkring stadens gamle torv; han har ikke lagt vægt på jordebogens gruppering af grundene, men har nærmest ansét overskrifterne for en række nye begyndelser uden bindende gyldighed for hele gruppen, og derved er der formentlig på flere punkter fremkommen forvirring og uklarhed. På dette sted søger han derfor også grundene »nord for Klædeboderne« tildels nord, tildels syd for gaden, og som indicium for overgangen vælger han et højst uheldigt punkt. I Frue kapitels dødebog siges der nemlig om Anders Pedersen Holbek, at han døde i året 1393, d. 16. Sept. og efterlod til Frue kirke sin bod i »Klædebodernes yderste hjørne mód syd« (taberna in angulo australi Pannicidarum sita, K. D. II, 16. 20). Dr. Nielsen har nu af de 3 grunde, som A. H. efter jordebogen ejede i Klædeboderne, vilkårligt valgt den 13. i rækken[2]), oversat angulum australe ved østre hjørne og deraf draget den slutning, at den nordlige husrække hermed var endt og den sydlige begyndt. Men da Anders Holbek tillige ejer den første grund i Klædeboderne,

---

[1]) H. Rørdam, T. s. 19 og K. D. I, 99 nederst og 103, øverst. Sml. O. N. s. 137.

[2]) Grunden har dog uden al tvivl været, at denne kaldes spacium j tabernæ, medens de andre kaldes terræ; men ordet taberna i gavebogen sigter til stedsnavnet t. Pannicidarum og kan her altså bruges om hver grund; der står altså egenlig kun: »den sydligste af Klædeboderne«.

og denne efter al sandsynlighed er hjørnegrunden ud til torvet og altså den sydligste i rækken, medens den også senere vides at tilhøre Frue kirke, så er der ingen rimelighed for at oversætte australe ved østre, således som det ellers vel nok af og til kan være nødvendigt i den tids sprog.[1])

Er der således ingen grund til at tvivle om rigtigheden af overskriften over denne gruppe af grunde, at de nemlig alle ligger nord for hovedgaden, så nødes vi til at begynde den næste: »i gaden Tyskemannegade«, strax syd for samme. Her har vi nemlig øjensynligt det egenlige gadenavn, medens Klædeboderne kun betegner de nord for gaden liggende boder; det udtryk om Anders Holbeks hus, at det er den yderste klædebod, liggende på hele gruppens hjørne, viser tilstrækkeligt at sprogbrugen endnu på den tid i det væsenlige fastholdt denne forestilling, medens Klædeboderne dog tillige var i færd med at blive gadenavn.

»Grundene i Tyskemannegade« omfatter, som det synes, begge gadens sider (for så vidt som ikke nordsiden af den vestlige ende er udelukket ved de alt opregnede Klædeboder), desuden de ikke forhen opregnede partier vest for Bjørnebrogade (Købmagergade). Hele dette afsnit frembyder imidlertid adskillige vanskeligheder og vi formår endnu neppe at skelne stort mere end hovedtrækkene. Følgende grunde er det lykkedes anden steds at finde oplysning om.

Den tredje og femte grund, begge tilhørende biskoppen, siges på et senere sted at ligge i Frue sogn (K. D. I, p. 112). Den niende grund med Frue kirkes stenhus nævnes flere gange, hvergang med det tillæg, at den ligger overfor, nord for slagterboderne[2]). Den fjortende tilhører Henrik Bager

[1]) K. D. I, 118. O. Nielsen, s. 92. 137 f.

[2]) O. Nielsen, s. 141, synes at henføre de 3 udsagn til 3 forskellige steder, men der er kun ét Frue stenhus 1373, og der har da vel neppe været flere overfor de samme slagterboder få år før og efter; Jakob Holbek må altså før 1389 have købt en grund ved siden af det, og de to kaniker taler

og siges 1392 at ligge nord for gaden, vest for den nærmest følgende (Jakob Lybeks. I, 129). Den syttende siges i Jordebogen at ligge i Frue sogn (p. 112). Den 23. nævnes 1401 i Tyskemannegade (II, 28); den 26. tilhører staden og på den står slagterboderne; den 27. tilhører biskoppen og siges at ligge i Frue sogn (p. 112); den 34. siges derpå at ligge ved klostret.

Det er klart, at denne række grunde ikke udgør nogen sammenhængende række i gaden. Den springer først fra sydsiden nærmest torvet over på nordsiden, rimeligvis ved gadens stærke bøjning mod syd (»Skovbogade«), og den 26. grund ligger atter overfor den niende; det er slagterboderne, der altså synes at have ligget i gadens bøjning, hvor nu Nygade udgår fra Vimmelskaftet, og hvor der rimeligvis også dengang har været en smøge ud til torvet. Matriklen fortsætter da vistnok sin opregning på nordsiden til Klosterstræde, derfra tilbage ad sydsiden, fra Hyskenstræde til det punkt, hvorfra den først gik over til nordsiden. Derefter går den op til klostret (34. grund), men ikke ret længe efter træffer vi to grunde i Nikolaj sogn (44 og 45, p. 112), og dette tyder på, at fortegnelsen istedenfor at fortsætte på nordsiden atter går over gaden og tager husrækken fra Hyskenstræde østerpå. Den 51. grund ligger endnu i Nikolaj sogn (p. 129) og den 53. siges at ligge ud til Bjørnebrogade; dette må altså være på Tyskemannegades sydlige hjørne ud til Færgebrostræde, dengang endnu en del af Bjørnebrogade (Færgebroen er uden tvivl den tidligere Bjørnebro). Den nærmest følgende grund tilhører ridderen Henning Podebusk, og den må søges på det nordlige hjørne overfor den forrige, idet rækken nu må tænkes fortsat tilbage henimod Helligåndshuset. Hvad der også taler for at Henning Podebusk's grund har ligget netop her, er den omstændighed, at

---

vitterligt om ét og samme sted. (Rørdam, Tillæg s. 15 f. K. D. I, 90. II, 8).

den følgende gruppe »øst for Bjørnebrogade« tillige siges at begynde ved »her Hennings grund«. Det nittende sted herfra siges dernæst at ligge ved den »røde port«, og det femte derfra atter ved Bjørnebrogade; rækken ved Tyskemannegade (til Klosterstræde) synes altså at være tilendebragt umiddelbart forud med det 23. sted fra Bjørnebrogade, og den »røde port« har da vel dannet indgangen til Helligånds huset.

Derpå følger grundene vest for Bjørnebrogade; den 23. siges at ligge ud til byens rende (communis fossura), den 11. derfra kaldes Rosengården. Stedet ved byens rende var den senere hjørnegrund mellem Kanikestræde og Købmagergade, den sydlige del af Regensen, og Rosengården må have ligget på hjørnet af nuværende Kultorv.[1]) Denne gård havde iøvrigt navn af den store strækning, som langt ned i tiden synes at have ligget til have på dette strøg, og de følgende grunde i jordebogen bør altså vistnok søges bagved Bjørnebrogades vestlige side, uden at det dog nu med nogen sandsynlighed vil kunne opredes, hvorledes de har været fordelte; der nævnes ialt 33 grunde, af hvilke kun én siges at have en gård.

Det første hus i Tyskemannegade siges at ligge ved rådhuset. Om stadens forskellige rådhuse har Dr. N. oplyst, at vi før det bekendte mellem Gammel- og Nytorv havde et andet overfor Frue kirke, nemlig den nuværende bispegård, som senere Frue kirke tilbyttede sig (til universitet) for det sydlige hjørnested mellem torvet og Klæde-

---

[1]) »Byens ende« i afskriften af et brev fra 1511 må være skrevet eller læst fejl for »rende«. Sml. O. Nielsen s. 46. 153. 318-19. Rørdam, Tillæg s 142. Både den nuværende gade Rosengården og Lille Købmagergade siges at løbe til Rosengården. O. N. s. 319 f. Gaden »Landemærket« kan ikke have navn af et mærke indad mod byen, det må være udad mod landet.

boderne.[1]) Men også om dette rådhus, der kun kan forfølges tilbage til år 1400, siges en menneskealder senere: »rådhuset, som det nu er«, og jordebogen giver os da på det nævnte sted oplysning om, at det på dens tid fandtes ved siden af den første grund i Tyskemannegade. Dette har bragt Dr. Nielsen til at søge det på hjørnet af nuværende Skovboegade og Skindergade, idet han, ifølge sin forhen meddelte betragtningsmåde, sætter Tyskemannegades begyndelse på dette sted. Idet vi derimod her har fundet denne umiddelbart ved torvet, må vi altså søge rådhuset på selve Gammeltorv, i det punkt, hvorfra Vester-, Nørre- og Tyskemannegade udgår.

En anden opgivelse i vore ældste kilder synes at stadfæste dette. I dødebogen siges nemlig (s. 18), at kaniken Vilhelm, der døde 1359, gav Frue kirke en gård øst for »thinget« (placitum); men dette må vi upåtvivlelig søge i umiddelbar forbindelse med rådhuset. Således kaldes rådhuset i Flensborg endnu 1436 i den plattyske jordebog for »thinget« (Dipl. Fl. I, 419: de bastouen by deme dinge belegen), og i beretningen om oprøret 1296 udtrykkes det, at borgerskabet holdt thing, ved samme ord, som ellers betegner rådhus (pretorium, K. D. I 63). Men jordebogen modsiger heller ikke, at Vilhelms hus kan være det samme, som det der siges at ligge ved rådhuset, thi dette tilhører netop Frue kirke, både dengang jordebogen affattedes og længe efter; thi det er det, som kirken 1492 gav i vederlag for det gamle rådhus. Gammeltorv er jo nu imidlertid stadens ældste bekendte thingsted, og vi vil altså forene alle opgivelser og alle traditioner ved at søge rådhus og thingsted netop på det opgivne sted. Senere, da udentvivl dette rådhus var nedbrudt, fordi det lå midt i knudepunktet for al færdsel, overførte traditionen rigtignok dets værdighed på selve hjørnegrunden i Klædeboderne, men dette er ikke

[1]) O. N. s. 90 ff.

andet end hvad der bestandig gentager sig i slige tilfælde: overleveringen vil have et synligt tilknytningspunkt.[1]) I forbindelse med rådhuset må vi da også sætte tolderens bolig på hjørnet af torvet og Nørregade, og bøddelens bolig i det næstsidste sted i partiet nord for Klædeboderne (villa Hafnensis j terram in qua spiculator residet); den lå ved siden af gården Sudervrå og altså ligeledes i nærheden af thinget.

Vi kommer nu til partiet øst for Bjørnebrogade. Her nævnes først 17 grunde op til stadens grav[2]); derpå 7 »syd for gaden« og tilsidst 17, som begynder med »en jord ved grøften nord for Grønnegade«. Det synes herefter rimeligst at antage, at grundene indenfor hovedgaden er delte efter den på tværs løbende Grønnegade, og at her kun 7 mod syd og 17 mod nord har været bebyggede.

Det er kun lidet, vi iøvrigt véd om denne egn i den ældre tid; der tales senere om et »stort dige«, en »Pilegård« (efter hvilken Pilestræde har navn), en »hushave«, der synes at være den senere St. Klara klosters grund, ligesom »Rosengården« har været en større ejendom i den nordligste del af kvarteret. Alt dette, såvel som navnet Grønnegade, tyder på en ringe bebyggelse i den ældste tid, og når dertil kommer, at det ligger i Nikolaj sogn og at dettes kirke siges at være ret ejer af Rosengården, ligger den formodning nær, at det er en del af den ældste by, og særlig den del, hvis beboere var bønder, bymarkens ejere, eller med andre ord den så meget efterspurgte »landsby«, de gårde, blandt hvilke Østergård var den største.

Grænserne for jordskyldkvarteret er ikke lette at finde mod nord; mod syd går de overalt til stranden, mod

---

[1]) O. Nielsen, s. 88. 93.

[2]) En af disse har den mærkelige betegnelse: Ecclesia b. virginis j terram prope curiam Thorberni Gunnersson in parochia st. Petri. Den nævnte mand havde ganske rigtig en stengård vest ved Nørregade, og hele linjen er da rimeligvis et fejlagtig anbragt indskud.

vest og øst lige til stadens grænser; smalest er det i vest, og her udgør det neppe mere end en enkelt husrække, bredere i midten, og her danner det foruden Strandgaden det højere liggende Ladbro- (nu Læder-) stræde, bredest i øst, hvor det åbenbart går op nord for nuværende Østergade, måske til »det store dige«, som løber 132 alen nord for denne og endnu nævnes 1491, da det meste her endnu lå i sin gamle tilstand. Følger vi grundene efter jordebogen fra vest til øst, så møder vi først 22 grunde fra graven til Ladbro, altså langs det lave vand, der her som ved så mange andre byer kaldtes Kattesundet, det var udenfor, vest for havnen, som begyndte med Ladbro. Fra denne til Hysekebro (udfor Hyskenstræde) nævnes der 14 steder[1]), og herfra til Nikolaj kirkegård 44; derpå følger 9 grunde til Østergård og endelig 45 uden nærmere stedsangivelse, øjensynligt op nord om kirken og gården. Her nævnes der tillige lejlighedsvis et »Østertorv«. Desuden har adskillige grunde både i øst og vest ligget øde, sådanne nævnes »ved stranden« i »den øde by«.

Der er endnu andre stedsangivelser på dette strøg, som vi her må komme tilbage til; først det bekendte sted om havnens udstrækning (Årbøger 1872, 270 f.). »Fred skal holdes, siger stadsretten i jordebogens afskrift, fra tårnet indtil Endebod«, og derved opgives havnens grænser på den tid. Dr. Nielsen har søgt Endebod på Ladbroen, uden at give nogen grund for denne afvigelse fra min forhen fremsatte mening, hvorefter den burde søges ved havnens indløb, og tårnet altså i vest. Denne fortolkning beror vistnok på en dobbelt misforståelse både af bodens og broens betydning. Det kan ingenlunde indrømmes, at Ladbro var byens egenlige brygge, så navnet må forklares som »ladebro«, de lokale forhold den dag idag såvel som alt hvad vi véd om

---

[1]) At Hysekebro fandtes på det nævnte sted, ses ved at sammenholde K. D. I, 94 med II, 14.

Gamlebodehavn og den stærke bebyggelse ved Nikolaj kirke, viser at havnens midpunkt var her. Navnet Ladbro må da vistnok også snarest forklares af »et lad«, opstablede sten[1]), hvad der svarer til det senere forekommende »stenbro«; det er havneslutningen op imod det flade Kattesund. Endeboden derimod må søges ved havnens indløb; thi dens bestemmelse var bl. a., som også Dr. Nielsen har antaget, at være thingsted for de fremmede, som kom til byen ad søvejen; men skal der være nogen mening i denne rettergang, svarende til den ved stadens porte, så må den vel have fundet sted ved havnens indløb.[2]) Kun således bliver det også forståeligt, at man senere sætter Toldboden for Endebod; det er »huset ved bommen«.

Tårnet må altså søges ved havnens modsatte ende og her finder vi også virkelig i et senere aktstykke et sådant nævnt. Det er det såkaldte »Vandmølletårn«, (på dette sted) opnævnt efter vandmøllen; kortet i Dr. Nielsens bog opgiver dets plads fejlagtig omtrent hvor Vartov nu ligger i byens vestlige udkant; det ses af skødet fra år 1543 at ligge i Frue sogn og altså, ligesom møllen, ved Ladbro og Andvordskov klosters gård.[3]) Muligvis er det det samme, som i kong Valdemars tid kaldes »stadens tårn«, det svarede i vest til Østregårds befæstning og det store tårn »Kringelen« mod øst.

---

[1]) Molbech, Dialektlexikon: fjæle, som er lagte på et underlag, f. ex. til at stå på i en dam, hvor man vasker. Åsen, Norsk ordbog: et lavt stenlag; ladberg: flad klippe, hvor fartøjer kan lægge til, naturlig brygge; ladsten: grundsten. Sml. navnet Ladby, Thorkelin I, 5. Broen kaldes også Lådbro, aldrig Ladebro, K. D. II, 15. 17. O. Nielsen, s. 114 ff.

[2]) O. Nielsen, s. 110 f. Bryggjusporð er det sted, hvor bryggen ender. Håkon blev født à hellunni við bryggjusporðinn (Snorre, Har. Hårf. k. 40), og da man engang holdt thing på Island på broen ved althinget, sattes der vagter ved begge bruarsporðar (Kristni saga, k. 9).

[3]) K. D. I, 403.

Hvad iøvrigt selve stadsrettens angivelse af havnens udstrækning angår, da forekommer hverken Dr. Nielsens eller min egen tidligere oversættelse mig nu at træffe det rette.[1]) Stedet er uklart og må opfattes efter den tids sprogbrug. Der påbydes fred »in domo, quæ dicitur Endeboth, et inter introitum navium ex utraque parte illius vici magni —«. Jordebogens kejtede betegnelse af de forskellige grupper af grunde synes her at frembyde en vejledning for forståelsen af den vanskeligste passus; der tales om grunde in parte aquilonari a Grønægadhe, men også om sådanne in parte orientale ipsius platee (Nørregade). Sætningen bør da vistnok deles foran »ex«, og inter opfattes som intra, hvad enten det nu er fejlskrift eller fejlbrug: »indenfor havnemundingen, på begge sider af vicus magnus«. Spørgsmålet er da kun, hvad der her skal tænkes på ved vicus. Den nærmest liggende forklaring er gade, og udtrykket vilde da betyde: på begge sider af gaden (skal der holdes fred), såvel opad (i boderne), som udad (i skibene). Men det ligger dog måske nærmere at opfatte det som et frit, efter vore forestillinger fejlagtigt udtryk for pons magna, den lange bro over til slotsholmen, Højbro, idet altså den danske brug af bro og gade som enstydige, hvor talen er om en brolagt vej, tænktes overført på det latinske, så man brugte vicus for pons, ligesom man ikke sjælden finder pons brugt for vicus. I så tilfælde vilde det være en nøjagtig fredlysning over havnen: indenfor bommen, såvel på den ene som den anden side af Højbro.

Medens således havnen i jordebogens tid og senere tydeligt nok strakte sig fra bommen til Ladbro og tårnet,

---

[1]) O. Nielsen, s. 115: det hus, som kaldes Endebod og mellem det og skibenes indløb på begge sider af den store gade. Årbøger 1872, s. 270: — eller mellem skibenes (dobbelte) indløb fra begge sider af den lange gade; (jeg opløste ex utraque parte således: inter intr. n. ex una parte vici et intr. n. ex altera p. v.).

så kan vi dog gå endnu længere tilbage i tiden og bestemme dens udstrækning før nystadens anlæggelse, dersom vi da tør tillægge sognegrænserne nogen betydning. Det er nemlig kun lidet sandsynlig, at Nikolaj kirke skulde have afstået også en del af sit købstadsogn til Frue kirke, og vi er derfor vistnok berettigede til at søge den ældre stads vestlige skel på samme sted som sognets; men dette findes langt ned i tiden ved Hyskenstræde. Dette stræde har, som Dr. Nielsen har oplyst, sit navn af de hyseker (retirader), som fandtes nedenfor det ved havnen, hvorfor vi også i det 14. århundrede, som forhen omtalt, her træffer en Hysekebro. Men nu er det jo vistnok temmelig usandsynligt, at disse hyseker har havt deres plads her til en tid, da havnen strakte sig til Ladbro; de må meget mere antages at tilhøre en tid, da dette sted var byens ende og da rimeligvis den tilstødende vold også havde sine hyseker. Navnet Hysekebro synes da også allerede i jordebogens tid at have været forældet og det forekommer ikke senere. — Selv i denne tid, da staden altså formentlig havde sin grænse ved Hyskenstræde, kan der jo iøvrigt godt have været bygget langs hen ad strandkanten, udenfor plankerne, og dette er rimeligvis grunden til at man også her betalte jordskyld uden dog at høre til Nikolaj sogn; strækningen fra Hysekebro til Ladbro indlemmedes i Vor Frue, »Kattesundet« i St. Klemens sogn.

Som Nikolaj sognegrænse mod nord opgives Tyskemanne- og derpå Kødmangergade; den oprindelige bebyggelse har dog neppe strakt sig helt op til hovedgaden, siden vi finder grundene langs Tyskemannegades sydside, lige til Bjørnebrogade, udelukkede fra den gruppe, som siges at betale biskoppen jordskyld; denne synes her kun at have omfattet de egenlige strandboder og Ladbrostræde. Da så Tyskemannegaden blev anlagt, har man måske indlemmet disse nærmest liggende grunde (fra Bjørnebrogade til Hyseke-

stræde) i Nikolaj sogn, til samme tid som man lagde de vestligste strandboder til den nye stad.

Når vi nu samler disse spredte træk for at gøre rede for hovedstadens udvikling i Absalons tid, så møder vi altså først billedet af den stad, som kongen overdrog til biskoppen; dens midpunkt findes i øst, ved de »gamle boder« omkring Nikolaj kirke og den ældste havn; her var stadens thing og torv, her stod Endebod og St. Olavs billed og blok. Øst for kirken og havnens indskæring lå på en halvø det befæstede hus, på hvis grund bymændene boede og på hvis jorder de gjorde dagsværk. Lige nord for byfreden synes de bøndergårde at have havt deres plads, som oprindelig tilligemed Østregård ejede bymarken; men de er rimeligvis tidlig forsvundne eller dog formindskede, eftersom købstadsmændene opnåede græsningsret mod at svare græsgæld til herskabet.

Gavebrevet, hvorved Valdemar overdrog dette sted til Absalon, er vel tabt, men vi kan temmelig sikkert gå ud fra, at erkebiskoppen senere har gentaget dets udtryk i det brev, hvorved han lod gaven gå videre til Roskilde bispestol, og at paven atter i sin stadfæstelse, — (det ældste aktstykke, som vi nu har) — har optaget dettes udtryk. Men her omtales Havn netop således, som vi efter det foregående måtte vente: »borgen Havn (castrum de Hafn)«, »selve byen Havn (villa ipsa de Hafn), Utterslev med hele sit tilliggende: Søredslev, Solbjerg, Hvanløse, Vigerslev, Valby« o. s. v., idet alt jordegodset samles om hovedgårdene: Utterslev, Gentofte, Mørkhøj o. s. v., medens Havn modsættes det som en by (stad) og en borg; endog de nærmeste byer, de som hørte til sognet, Søredslev, Solbjerg og Valby, regnes til en hovedgård.

Nu byggede Absalon altså i året 1167 en fast borg foran havnen på den hidtil øde holm og »gjorde derved

egnen usikker for vikingerne, skibsfarten sikker for de indfødte«. Det er sandsynligt at han samtidig eller nogen tid efter har fremkaldt anlæget af en ny stad på bakken vest for den gamle. Der synes at være så megen plan i dette anlæg, at det ligger nær at tænke på en udtrykkelig overenskomst med enkelte mænd, som påtog sig at forestå det, ligesom det samtidig sker i Hamburg under Grev Adolf, hvem Absalon havde besøgt. Også her hos os fremstod den nye stad med større friheder end den gamle, skønt modsætningen i det hele var mindre; der hvilede ingen jordskyld på dens grunde og indbyggerne har rimeligvis fra først af været fritagne for dagsværk til herskabet, en begunstigelse, som staden i sin helhed først opnåede i Jakob Erlandsens tid.[1])

Det er ikke usandsynligt at Absalon kan have indkaldt en del Tyskere til at deltage i det nye anlæg. Han indkaldte munke og lærde mænd til at sætte skik på de danske klostre; han indkaldte, som det synes, fremmede riddere til St. Hanshuset i Andvordskov, og han indkaldte uden al tvivl teglbrændere og teglbygmestere tilligemed andre konstnere til sine bygninger; det ligger da nær at antage, at han også har ladet købmænd og håndværkere komme hertil for at bringe den danske handel og industri i forbindelse med det øvrige Evropas. Det er bekendt nok, at vore forfædre på den tid i deres levevis og daglige fornødenheder i høj grad nærmede sig den øvrige civiliserede verden, landet var rigt og alle fredens sysler blomstrede. Og i Roskilde var

---

[1]) I stadsretten 1254 siges, at biskoppen har fritaget borgerne for forskellige byrder, deriblandt »daxwærkæ, quod pro debito exigebatur.« Dr. N. oversætter det ved »at yde dagsværk i gældsbetaling« (s. 65); men det bør opfattes i lighed med det foregående: »ora, quæ pro ölgyald recipi consvevit«: en øre, der oppebæres i ølgæld, — altså: dagsværk, der kræves i afgift, som skyldighed (debitum). Sml. Ringsted bymænds forpligtelse, som den omtales 1148: — cum laboribus metendi dictis dagsverke, in autumno, secundum antiquum et verum taxum (Thorkelin I, 11).

alt før Valdemars tid de tyske borgeres antal så stort, at de kunde tænke på at optage en kamp med de indfødte.

I København ser vi da også, at den bedste af de nye gader bærer navnet Tyskemánnegade, den danner hovedforbindelsen mellem den gamle og den nye stad; lige på skellet af Nikolaj og Frue sogne har det tyske kompagni sit gildehus. Sandsynligheden taler altså afgjort for, at der blandt nystadens ældste befolkning fandtes en stamme af indkaldte Tyskere, og Absalon opnåede da vistnok også sin hensigt med dem: de bidrog til stedets hurtige udvikling uden at få nogen væsenlig indflydelse på byens nationale præg, dertil var den ældre befolkning for talrig og folkets selvstændige liv i det hele i en alt for kraftig udvikling netop på den tid.

Den nye stad blev anlagt regelmæssigt med fire hovedgader, udgående fra et fælles midpunkt, torvet, thinget og rådhuset. I nord og syd strakte sig en gadelænge fra Nørreport over thinget til Ladbro i havnen; hvad der lå vest herfor deltes ved Vestergade (til Vesterport) i to ulige halvdele, der senere udgjorde to selvstændige kirkesogne, St. Peders og St. Klemens, som tillige delte det gamle landsogn: Seredslev, Solbjerg og Valby, imellem sig; kirkerne nævnes første gang i året 1304. Mod øst forbandt Tyskemannegade thinget med den gamle stad; den fulgte ikke som de andre en lige retning, men slog en bugt mod syd, omtrent ad de nuværende Klædeboder og Skoboder, en omstændighed, som senere gav den navnet Vimmelskaftet. Omkring selve torvet samlede sig, som naturligt, stadens hovedinteresser; mod nordøst fandtes Klædeboderne og Skoboderne, mod nordvest saltmadsboderne, mod sydvest lå tre af de fire gildehuse, som nævnes i jordebogen, St. Marie, St. Peders og Helligånds; mod sydøst førte vejen ned til Ladbro, en gade, der er lidet bekendt fra den ældre tid, men ikke desmindre må have spillet en vis rolle, selv om hovedforbindelsen med havnen gik ad Tyskemannegade til det ældre midpunkt for

handelen. I denne nye stad, som selvfølgelig fra først af hørte til det sogn, den lå i, Nikolaj kirkes, grundlagde biskop Peder af Roskilde i Absalons sidste år en hovedkirke, som var bestemt til at give stedet forøget anseelse ved at gøre det til et kirkeligt midpunkt for den nærmest liggende del af stiftet. At denne tanke kunde opkomme og sættes i værk så kort efter det nye anlægs begyndelse, viser os, at det må være forholdsvis hurtig gået frem for byen. Vor Frue kirke fik sin plads ved Nørregade, nord for Klædeboderne, midt i det livligste handelsrøre; der blev bygget embedsboliger for dekan (degn) og kaniker, og deres skole kappedes med den anselige kirke om at give staden sit fornemme præg. Det store foretagende støttedes fra alle sider, stadens sognepræst Eskil kunde meddele dens herre, erkebiskoppen, at sognemændene énstemmig havde skænket deres del af korntienden til dens bygning og skrud, og Absalon stadfæstede denne gave; uden al tvivl føjede biskoppen hertil sin del af tienden, og sognepræsten gik senere ind i kapitlet som dets syngemester (cantor). Biskoppens broder, Lavrens Sunesøn, der faldt ved Lena, gav kirken jordegods på Sælland, præsten Eskil gav den to bols jord på Amager, og snart forøgedes dens ejendomme med talrige grunde i staden.

I løbet af det 13. århundrede kom hertil de andre kirkelige stiftelser, som vi træffer i middelalderen; 1238 grundlagde grevinde Inger af Regenstein Gråbrødre klostret, og i slutningen af århundredet stiftede biskop Johannes Krog sit Helligåndshus på det samme strøg, endnu nærmere Tyskemannegade, kun skilt fra den ved selve husrækken. Grunden til at disse stiftelser fik deres plads her, må nærmest søges deri, at de skulde omfatte hele staden med deres åndelige og legemlige forsorg, medens de to nye sognekirker samtidig byggedes vest for hovedstrøget. I slutningen af århundredet fik staden endvidere sin befæstning med de murede tårne, hvis sidste levninger endnu er bevarede.

NYE STUDIER OVER THIDREKS SAGA.

AF DR. GUSTAV STORM.

Diskussionen om den høityske episke Digtning har som bekjendt allerede i en Menneskealder delt de tyske Forskere i to fiendtlige Leire, Lachmannianerne og Anti-Lachmannianerne. Lachmann havde søgt at hævde, at Nibelunge-Digtet oprindelig var opstaaet ved en Sammenkjædning af en Række ældre, kortere Sange til den Form, hvori vi kjende det fra Manuskriptet A, medens han betragtede de andre Haandskrifter som vilkaarlige Bearbeidelser. Den anden Retning, som først efterhaanden kom tilorde ligeoverfor Lachmann og hans Efterfølgere, søgte paa Grundlag af Haandskrifternes Alder og indre Kriterier at begrunde, at vi i Haandskriftet C har det oprindelige Nibelunge-Digt, saaledes som dette udgik fra dets virkelige Forfatters Haand i Tiden omkring Aar 1200, og at netop A og de med dette beslægtede Haandskrifter repræsenterer vilkaarlige Bearbeidelser og uheldige Forbedringer. Denne Retnings Tilhængere fastholder fremdeles sit Program i alle væsentlige Punkter (se f. Ex. Zarnckes 3die Udgave af Das Nibelungen-lied, 1868), medens Lachmannianerne synes ialfald tildels at have opgivet det strenge Lachmann'ske Standpunkt og der blandt dem endog har dannet sig et mæglende Parti (Pfeiffer og Bartsch), der tror at kunne paavise de forskjellige Haandskrifters fælles Kilde i et ældre Digt fra Midten af 12te Aarhundrede. Da Slutningslinjen i A kalder Digtet »der Nibelunge Nôt«, men i C »der Nibelunge liet«, pleier man at tale om Nôt-Haandskrifter og Lied-

Haandskrifter, og den forskjellige Opfatning fremtræder i Udgaverne allerede paa Titelbladet, idet Lachmannianerne benævne Digtet »Der Nibelunge Nôt«, Modpartiet »Der Nibelunge Lied«.

Begge Skolers Tilhængere har beskjæftiget sig indtrængende med den norrøne Thidrekssaga, idet begges Standpunkt og Opfatning af denne Saga var givet efter deres Theori om Nibelunge-Digtet. Lachmannianerne fandt i Sagaen Beviset for, at Sagn og Sange, henhørende til Nibelunge-Digtningen og den dermed beslægtede Digtning om Didrik af Bern, var almindeligt udbredte i særegne Former over hele Tyskland (specielt Nordtyskland), medens Anti-Lachmannianerne paastod, at Sagaens Kilder var de bekjendte sydtyske Digte fra Tiden 1200—1250, saa at Sagaen, hvor den afveg fra disse, ikke afgav Vidnesbyrd om tysk Digtning, men om en vilkaarlig Tildigtning i Norden. Zarncke har allerede for længe siden udtalt som sin Mening, at en nordtysk Bearbeidelse af den sydtyske Heltedigtning overhovedet maatte benægtes og at Thidrekssaga i et og alt maatte føres tilbage til sydtyske Heltedigte, specielt at dens Forfatter (paa anden Haand) havde benyttet Nibelungen-Lied. En nærmere Bevisførelse for denne Paastand har en Elev af Zarncke, Dr. Døring fra Dresden, forsøgt[1]), og har senere fundet Støtte hos to andre yngre Forskere, af hvilke den ene Dr. Treutler af Thidrikssaga-Haandskrifternes Tilstand har søgt at begrunde en ny Theori om Sagaens Tilblivelsesmaade[2]) og Dr. Symons har støttet denne ved en Paavisning af Sagaens Forhold til den islandske Völsunga-saga[3]). Fra den modsatte Side er der nylig udgaaet et Modskrift mod Døring, nemlig fra den samme Raszmann, der allerede for

---

1) Ueber die Quellen der Niflungasaga, in der altnordischen Thidrekssaga, i Höpfner & Zaeher's Zeitschr. f. deutsche Philologie, Bd. III.
2) Zur Thidrekssaga, i Bartsch's Germania, 20de Aargang.
3) Untersuchungen über die sogenannte Völsungasaga, i Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, III 200–303.

et Snes Aar siden i sin »Deutsche Heldensage« søgte at begrunde et eiendommeligt System; han saa nemlig det fælles Grundlag for Tidrekssaga og den nordiske Heltedigtning (Eddadigtene om Volsunger og Nivlunger samt Völsungasaga) i en selvstændig nordtysk (sachsisk) Heltedigtning, og denne Hovedbetragtning fastholder han i det hovedsagelige ogsaa i sit nye Skrift[1]). Forfatteren af disse Linjer, der ogsaa tidligere har deltaget i Striden[2]), har ikke helt kunnet slutte sig til nogen af Parterne, idet han mod Raszmann maa fastholde Nibelunge-Digtningens sydtyske Oprindelse, men mod Zarncke og Døring hævde Sagaens Uafhængighed af Nibelungenlied og mod Treutler Sagaens Enhed i Komposition, dens Oprindelse fra Nordtyskland og dens Afhængighed af sine sachsiske Kilder. I det følgende skal jeg fra forskjellige Sider belyse Stridens Gjenstand og søge at udvinde Resultater fra alle de stridende Parter.

I. Om Haandskrifterne.

Vi vende os først mod Treutlers Forsøg paa af Haandskrifterne at udvinde en Hypothese om Sagaens Tilblivelse, idet vi anse Hypothesens Antagelse eller Forkastelse af grundlæggende Betydning for selve Sagaens Forstaaelse. Thidrekssaga er som bekjendt bevaret dels i den norske Membran fra 13de Aarhundredes 2den Halvdel (af Unger betegnet **Mb**), dels i to islandske Papirafskrifter fra 17de Aarhundrede (**A** og **B**), der stamme fra tabte Skindbøger og som indbyrdes beslægtede kan betegnes som en fælles, islandsk Redaktion (**AB**). Membranen er skrevet af 5 forskjellige Skrivere og falder i to Halvparter, hver med sin Hovedredaktør No. 2 og No. 3. Skriverne No. 1 og 2 har skrevet Thidreks Ungdomshistorie (tabt, kjendes kun fra den svenske Over-

1) Die Niflungasaga und das Nibelungenlied. Heilbronn 1877.
2) Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk, Kristiania 1874.

sættelse fra 15de Aarhundrede), Sagaerne om Vilcina-Kongerne, om Velent og Vidga, om Thettleiv danske, om Attilas Krige med Osantrix til dennes Død for Vildever samt Begyndelsen af Thidreks Tog til Bertangaland (Kap. 1—151, 170—71, 189—196); her er No. 2's Arbeide pludselig afbrudt midt i en Sætning, ja midt i en Linje, nemlig nederst paa næstsidste Side af 8de Læg, og Resten af Sagaen er skrevet af No. 3 med dennes (islandske) Medhjælpere No. 4 og 5. No. 3 har dog ikke uden videre optaget Traaden eller fortsat paa samme Maade som No. 2; han har tvertimod indskudt i 8de Læg 10 Blade for forud for Beretningen om Toget til Bertangaland at faa Plads til at fortælle først Sigurd Sveins Ungdomshistorie (Kap. 15 —70) og derefter skildre de senere forekommende Helte (171—88), endvidere har han senere i 10de og 11te Læg optaget paany Vilcina-Kongernes Saga efter en forskjellig Bearbeidelse. Den islandske Redaktion AB er idetheletaget nærmest beslægtet med No. 3: den følger samme Bearbeidelse af Vilcina-Kongernes Saga, den optager paa samme Sted Sigurd Sveins Ungdomshistorie og Heltebeskrivelsen, men den har desuden foran hele Sagaen en Prolog, som nu ikke findes i Mmb og maaske heller ikke nogensinde har staaet i den. Det Spørgsmaal bliver da at afgjøre, om AB og No. 3 begge i sine Lighedspunkter har laant fra en fælles Kilde (den oprindelige Saga) eller om AB simpelthen stammer fra vor Membran. Unger (og efter ham Forf.) har anset det første Alternativ for det sandsynligste, Treutler erklærer det sidste for det eneste tænkelige. Han paapeger isaahenseende, at efter Beskrivelsen af Thidreks Helte paa Toget til Bertangaland (Kap. 177—84, hos No. 3 og AB) de følgende 4 Kapitler egentlig er aldeles upassende, thi hverken Sigurd Svein (185) eller Sifka (186) hører til Thidreks Mænd, Hildebrand (187) er før omtalt, nl. i 173, og at Heime skaffer Thidrek en Hest (188) vedkommer jo slet ikke Sammenhængen. Treutler antager derfor, at Skriveren No. 3,

der indskjød de 10 Blade i 8de Læg, ikke har havt Stof nok til disse 10 Blade og derfor udfyldte Resten af 10de Blad, som han bedst kunde, med disse 4 Kapitler; deraf maatte da følge, at Redaktionen AB, der har de samme Særegenheder som No. 3, skulde stamme fra den levnede Membran og at saaledes Prologen, der er særegen for AB alene, godt kunde være forfærdiget senere. Nu har Treutler ganske vist Ret i at betegne det som uheldigt, at Sigurd og Sifka optræder her i Linje med Thidreks Helte; men mere end en Kompositionsfeil bliver det dog ikke, og denne kan vel undskyldes, naar man lægger Mærke til, at heller ikke de foregaaende Kapitler er ganske fri for fremmede Tilsætninger: i Kap. 179 omtales ved Siden af Fasold ogsaa hans Broder Ekka, der ligesom Sifka ikke alene ikke hører blandt Thidreks Mænd, men endog var hans Fjende. Og hvad der kunde gjelde for de sidste Kapitler, at den overflødige Plads paa 10de Blad skulde fyldes, gjelder ikke Ekka, thi Stykket om ham begynder allerede paa 8de Blad[1]). Allerede herved bliver Treutlers Formodning mindre sandsynlig, og ligefrem betænkelig bliver den, naar denne Formodning skal være den eneste Støtte for en Paastand som den, at AB stammer fra Mmb. Hr. Treutler opregner selv en Række Steder, hvor AB har bedre Læsemaader end Mmb, ligeledes flere, hvor Skriveren af Mmb har sprunget hele Sætninger og længere Udtryk over, der dog alligevel findes i AB og det saaledes, som de kan forudsættes at være udgaaede fra Forfatterens Haand. Ifølge almindelige Regler for Haandskrift-kritik skulde man jo isaafald slutte, at AB viser tilbage udover Mmb, der hyppigt er skjødesløst skrevet; men Hr. Treutler maa da søge at vise, at den oprindelige Redaktør af AB har været et ualmindeligt klart og kritisk Hoved, der har opfattet Feilene i

---

[1]) Denne og følgende Oplysninger om Mmb. har jeg fra et fotografisk Aftryk af hele Mmb, tilhørende Prof. Unger.

Mmb og paa egen Haand rettet dem. Allerede dette skal der jo Overvindelse til at tro om en Afskriver fra 13de eller 14de Aarhundrede; ialfald maatte det bevises med mere tvingende Grunde end Formodningen om de 4 Kapitler. Iøvrigt staar der endnu en Række Steder tilbage, hvor Formodningen om Afskriverens kritiske Evne ikke strækker til for at forklare AB's bedre Læsemaader. Vi skal fremdrage saadanne. I Kap. 281 læser Mmb (No. 3): Hvat kemr þaðan nema enn ungi Egarð oc hans broðir Aki. oc þa er þat er Egarð laust huert villi dyr oc hvern skogar fugl. Denne Sætning er nu som man vil se i Sammenhængen aldeles meningsløs; naar derimod AB har: þa er griðalaust hvert villidyr oc hverr skogarfugl, skal man saa virkelig tiltro AB's Redaktør ogsaa her kritisk Skarpsyn til ud af Membranens Forvanskning at lokke den virkelige Mening frem? Eller bør man ikke heri se et Vidnesbyrd om, at AB har sine bedre Læsemaader fra det fælles Grundlag, den oprindelige Saga? Ja vi gaa endnu videre; hvis AB stammer fra Mmb, kan man ikke nøie sig med at erklære dets Redaktør for en skarpsindig Mand, nei han maa endog have været saa samvittighedsfuld, at han foretog sig et fornyet Studium af Sagaens Kilder og blev isaafald en Forsker af usædvanlig Rang, ialfald i Middelalderen. Dette fremgaar af Navneformer, som i AB staa nærmere det tyske Grundlag end i Mmb. I Kap. 117 omtaler Mmb (No. 2) en Skov i Saxland ved Navn Borgarskogr; naar nu her A har Borgarvalld, B Borgvalld, skal man saa med Treutler antage, at AB's Redaktør har ført Navnet tilbage til det tyske Udgangspunkt (Burgwald) eller skal man ikke heller tro, at AB staar den første Nedskrivning nærmere? — Bynavnet Worms (oht. Wormez) gjengive Membranens forskjellige Skrivere paa forskjellig Maade: No. 4 skriver overalt Verniza, No. 5 Vernica eller (engang) Verniza, i A staar Ver*mi*nza (Var. -ntza, -nna), i B Ver*mi*sta. Som man ser er ingen af disse Former egte, men ogsaa her staar

AB det tyske Grundlag nærmere ved at have bevaret m. — Harlungernes Fader kaldes ved en Forvirring i Sagnet overalt i Sagaen Aki, idet Eckart (Søn af Hache) har byttet Rolle med Fritila, og Aki faar da den tro Eckart's Tilnavn »Harlungernes Støtte«. Dette Tilnavn skrives nu i Mmb urigtigt: enten af No. 2 Amlunga-trausti (Kap. 123.24) eller af No. 3 Aurlinga-trausti (Kap. 269.275), medens AB som oftest har den rette Form Aurlunga-trausti[1]). Hvis Hr. Treutler har lagt Mærke til dette Navn, maa han have tænkt sig, at filologisk Kritik og Kildestudium har bragt AB's Redaktør til at foretrække den rigtigere Form Aurlungar; men hvorfor gik han da ikke helt tilbage til den tyske Form Harlungen, og hvorfor benyttede han ikke Leiligheden til at berigtige ogsaa Navneforvexlingen mellem Fritila og Eckart?

Disse Konsekvenser synes os tilstrækkelig at vise, at Treutlers Formodning om AB's Afhængighed af Mmb maa fuldstændig forkastes og det omvendte Forhold fastslaaes, at de 4 Kapitler har tilhørt AB's og Mmb.'s fælles Kilde. Dermed følger da ogsaa, at der er ingen Grund til at antage Prologen for senere end Mmb; da den har staaet i AB, kan den ogsaa have staaet i AB's Kilde ɔ: den oprindelige Saga. For hver den, der kjender vore norrøne Haandskrifters fragmentariske Tilstand, vil ikke det give Anledning til Mistanke, at et Haandskrift mangler Fortale, et andet ikke. En nærligende Paralel har vi i Kongespeilet; dets vigtigste Haandskrift (A. M. 243 fol. fra c. 1300) mangler Prologen og har neppe nogensinde havt den, men endnu har ingen fundet nogen Grund til at formode, at Prologen, der kun kjendes fra islandske Haandskrifter fra 15de Aarhundrede, er udgaaet fra nogen anden end Bogens

[1]) Og man kan ikke indvende, at Aurlingatrausti er den egtere Form, der staar nærmere Harlungernes ældre Navn Harlingen, eng. Herelingas, thi i Oldnorsk forudsætter Formen Aur- at den følgende Stavelse har U-vocal.

Forfatter. Det samme maa vel ogsaa gjelde Thidrekssagas Prolog.

Skjønt vi saaledes se Grunden svigte under Hr. Treutler, skal vi dog følge ham videre paa hans Vei. Idet han lægger AB helt tilside som afhængig af Mmb, vender han sig til denne og betragter dens to Hoveddele. Mellem disse finder han — og med Rette — stor Forskjel: Fortællingen hos No. 1-2 skrider roligt frem, ny optrædende Personer indføres med indledende Ord, hver Person faar sit Fædreland og Hjem anvist, og alt er nøie sammenvoxet med Sagaens egentlige Stof, Thidreks Historie. Anderledes hos No. 3, han optager Episoder, som leder Tanken aldeles bort fra det egentlige Stof, som ingen Indflydelse har paa Heltens Skjæbne og kun løseligt knyttes til ham. No. 3 har efter Treutler en ganske særlig Svaghed for Kjærlighedshistorier, specielt Bortførelser, og for at tilfredsstille denne er det, at han gjentager de to Bortførelseshistorier (Vilcinasagaen), som allerede No. 1 har skrevet tidligere i Membranen. No. 3 og hans Medarbeidere faar af Hr. Treutler ogsaa Skyld for andre Vilkaarligheder: Arbeidet var fordelt saaledes mellem dem, at No. 4 skulde begynde paa Krigen mellem Valdemar og Attila (Kap. 293); men No. 3's Arbeide var efter Treutler færdigt med Kap. 290, og de to følgende Kapitler er uegte, dem har Skriveren digtet til for at fylde sidste Blad af 12te Læg. No. 4 har skrevet 13de og 14de Læg samt 7 Blade af 15de Læg undtagen de nederste 10 Linjer; disse maatte efter Treutler svare til Kap. 355, og han antog derfor ogsaa dem tilsatte, ogsaa dennegang for at udfylde et Hul. Omtrent det samme er da ogsaa Tilfælde med No. 5; han skulde skrive den egentlige Nivlungasaga Kap. 356—394; han afløses ved Slutningen af No. 4, som skriver to Ord og hele Slutningskapitlet 394; ogsaa dette er efter Treutler Tildigtning. Man maa indrømme, at denne Anskuelse af Sagapartiernes Sammenhæng er sindrigt udtænkt og gjennemført, ligesom dens Resultater vilde passe fortrinligt til

Anti-Lachmannianernes Opfatning af Thidrekssaga som et kunstigt Arbeide; navnlig vilde det være heldigt, om man kunde derved svække Tiltroen til Kap. 394, thi paa dette og paa Prologen hviler for Størstedelen den modsatte Opfatning af Sagaens Oprindelse fra nordtyske Sagn og nordtyske Digte. Men ogsaa her er Grunden usikker, thi Treutler har fremsat disse Formodninger uden at kjende Membranen anderledes end fra Ungers Bemærkninger i hans Fortale. En Undersøgelse af Membranen selv vilde have bragt ham til at opgive flere af disse Formodninger, maaske dem alle.

Skriveren No. 3 har overtaget for sin egen Part at skrive 8de—12te Læg, men det er langt fra at han har tildigtet Kap. 291—92 for at udfylde sidste Blad, thi dette er ikke fyldt. Han havde beregnet for rummeligt, han maatte derfor skrive de fire sidste Sider med større Bogstaver og færre Linjer (to Sider 28, to 29 mod ellers 31) og fik endda ikke sidste Side fuld, idet endnu 18 Linjer staar ubeskrevne. Dette viser, at Mistanken mod No. 3 for at have forsøgt sig paa egen Haand som Sagnforfatter er uberettiget: han havde 18 Linjer tilovers, men de staar endnu den Dag idag blanke til Vidne om hans Uskyldighed, og han kunde have indvundet Plads til endnu 14 Linjer — altsaa tilsammen 1 Side og 1 Linje —, hvis han havde følt nogen Fristelse til at optræde som selvstændig Forfatter. I Forbindelse hermed kan det ogsaa nævnes, at Treutler ganske med Urette anser Kap. 292 for efter sit Indhold at staa i Strid med det foregaaende og derpaa begrunder en Formodning om dets Uegthed; i Kap. 292 fortælles om Osantrix's Død, og dette kræves virkelig af Sammenhængen, thi efter Kap. 278 var han endnu levende.

De følgende Læg i Membranen — fra 13de til 18de eller 19de — havde No. 3 overladt til sin Hjelper No. 4, idet han gav ham Ordre til at begynde med Kap. 293; derfor begynder her en ny Lægpaginering, som Unger ikke

har lagt Mærke til: ved 13de Læg staar nederst paa 1ste Side I, ved 14de II, ved 15de III, ved 16de ligeledes (urigtigt) III, medens Nummere mangler for 17de og 19de, hvor No. 3 atter træder til. Inden denne Ramme skiftes No. 4 og No. 5 i Arbeidet uden noget Hensyn til Indhold eller til Læggenes Ordning. No. 4 træder saaledes af paa 7de Blad af 15de Læg, da der af Stykket »om Kong Isungs Død« (Kap. 353—55 efter Unger) kun var 13 Linjer igjen; men Hr. Treutlers Formodning, at disse 13 Linjer netop skulde fylde Resten af 7de Blad og altsaa kunde være senere tilsatte, slaar ikke til, thi de 4 sidste Linjer (fra: enn heill sinna sára) staar paa næste Blad, hvilket viser, at Skrivningen er fortsat af No. 5 uden Hensyn til Indholdet. Og paa et ligesaa umotiveret Sted forlader No. 5 igjen Arbeidet, nemlig inde i det sidste Stykke af Nivlungasaga »Om Høgne og hans Søn Aldrian« (Ungers Kapp. 390—94), og her ikke blot midt paa Siden, men midt i en Linje og midt i en Sætning: Nu er þat fram komit er Erka drottning spaðe Attila kononge at ollum Hunum mundi standa af ugagn ef haun kvangaðez || i Niflungaland. De to sidste Ord antog Treutler for en vilkaarlig og overflødig Tilsætning af Skriveren No. 4, men ser man efter i det korresponderende Kap. 340, viser det sig, at Erka saalangt fra at forbyde Attila at gifte sig igjen netop opfordrer ham til at tage en »god og anseet Hustru«, men ikke »tage Hustru fra Nivlungeland eller af Aldrians Æt«. De to sidste Ord i 393 er altsaa nødvendige, og man kan ikke i dem søge en Støtte for Uegtheden af 394. Hverken No. 4 eller No. 5 er mere end Skrivere i No. 3's Tjeneste, og af de tilfældige Steder, hvor deres Virksomhed afbrydes, tør man intet slutte om selve det litteraære Værks Ejendommeligheder. Et saadant Forhold med flere vexlende Skriverkarle er jo langtfra uden Sidestykke i den norrøne Litteratur. For at finde et aldeles tilsvarende Exempel behøve vi kun at gaa

til Hauksbók (A. M. 544.)[1]; af dennes Indhold har Hauk Erlendssøn selv skrevet de 6 første Stykker, men af 7de Stykke (Fóstbrøðrasaga) kun 6⅓ Side indtil Ordene: foræði a hafa; her optager hans Skriver (No. 1) Traaden midt i 20de Linje paa Siden og fortsætter paa de følgede 18 Blade, indtil Hauk atter tager fat midt i 14de Linje paa 85de Blad; Hauk skriver nu omtrent to Sider, idet han med 3die Linje paa Bl. 86 ved Ordene þeir fundu overlader Arbeidet til en Skriver No. 2, men saa atter efter 3 Sider begynder igjen for selv at afslutte Bogen[2]). Hauk er altsaa hele Hauksbóks Hovedskriver og Redaktør, ligesom No. 3 for 2den Halvdel af Mmb. Naar jeg — hvad Treutler citerer — har kaldt No. 3 Hovedredaktøren, maa dette efter Sammenhængen forstaaes om Haandskriftets, ikke Sagaens Redaktion: No. 3 har været virksom ikke alene ved hele senere Halvdel af Mmb, men han har tillige paatrykt hele Mmb sit Stempel ved at afvige fra sin Forgjænger (eller sine Forgjængere) i to Hovedpunkter: idet han har optaget Sigurd Sveins Saga og Heltebeskrivelsen og har leveret den anden Bearbeidelse af Vilcinasaga. Men at lade ham være virksom ved selve Sagaens Forfattelse har aldrig faldet mig ind; i No. 3 kan jeg kun se en Skriver af Fag, der skrev efter Bestilling; han har begaaet altfor mange Feil baade mod Sprog og Indhold til at vi kan tænke os ham som Forfatter, selv om vi ikke tog Hensyn til Forholdet mellem Mmb og AB.

Heller ikke Hr. Treutlers Opfatning af de to Halvdeles Stilling til hinanden kan vi dele. Han ansaa Mmb No. 1—2 for det første halvfærdige Forsøg paa en virkelig Thidrekssaga og søgte i dens større Enkelhed og Enhed et Bevis for dens

---

[1]) Sml. P. A. Munchs Saml. Afh. I 317 og Antiquitates Americanæ, 3die og 4de Faksimile.

[2]) Et lignende Tilfælde har vi ogsaa i Strengleikar, hvor en Skriver No. 1 har skrevet de første Blade, men No. 2 Resten samt alle Kapiteloverskrifter, ligesom No. 2 for første Halvdel af Thidrekssaga og No. 3 for sidste.

Ælde og Egthed, medens No. 3 skulde have fordunklet Enheden ved sin Tilbøielighed for Episoder. For mig staar det klart, at Membranens 1ste Halvdel maa betragtes som en paabegyndt, men ufuldendt 2den Udgave af Thidrekssaga, et Forsøg paa at omarbeide den fuldstændige, men lidet sammenarbeidede Saga, medens jeg finder Sagaens oprindelige Form nærmere bevaret hos No. 3 og i AB. Dette troer jeg at kunne bevise ved en Sammenligning af de to Bearbeidelser, vi har af Vilcinakongernes Saga (ved No. 1 og ved No. 3 + AB) og af Velents Saga (ved No. 2 og AB). Hovedbestanddelene af Vilcinakongernes Saga (Kap. 21—56) er de to Bortførelseshistorier: Vilcinakongen Osantrix bortfører Hunekongen Milias's Datter Oda, og Attila bortfører Vilcinakongen Osantrix's Datter Erka. Til Grund for den første Bortførelse ligget et tysk Sagn, der blev digterisk behandlet allerede i 12te Aarhundrede i det sydtyske Digt König Rother[1]). De to Fremstillinger i Sagaen (hos No. 1 og No. 3) afvige fra hinanden i mange Enkeltheder, men ikke i nogen, som berører Sagnets Kjærne, og de ere hinanden saa nær beslægtede, at de maa stamme fra samme skriftlige Kilde. Sammenligner man nu de to Bearbeidelser med det sydtyske Digt, viser det sig, at den ene (No. 3) helt igjennem staar »König Rother« nærmere end den anden (No. 1). Efter No. 3 sender saaledes Osantrix sin Frænde Jarlen Hertnit med 11 andre Riddere af Jarle-Æt (tiginbornir) ud for at fri til Hunekongens Datter, ganske som Kong Rother sender Grev Lûpolt ud med 11 andre Grever for at beile til Keiserens Datter; men efter No. 1 sender Osanrrix kun Hertnit og hans Broder Osid (Kap. 32). Da bagefter Kong Osantrix selv drager ud paa Toget til Hunaland, tager han efter No. 3 med sig Riserne Kong Aspilian og hans Brødre Aventrod, Edgeir og Vidolf »mittumstangan«, ligesom Kong Rother paa sit Tog til

[1]) König Rother, herausgeg. v. Heinr. Rückert, Leipzig 1872.

Konstantinopel tager med sig König Aspriân med 12 andre Riser, blandt dem Witolt, der bærer en Staalstang; men efter No. 1 er Kong Aspilian ikke selv med paa Toget, han sender alene sine Brødre (Kap. 34). Osantrix antager efter No. 3 paa Toget Navnet Thidrek og udgiver sig for fordrevet af Osantrix, ligesom Kong Rother ogsaa kalder sig »Thiderich« og siger sig fordrevet af Rother; men efter No. 1 kalder han sig Kong Friðrikr og kommer fra Spanialand kun i den Hensigt at tjene Hunekongen (Kap. 35)[1]. Paa alle disse tre Steder viser Overensstemmelsen med König Rother, at No. 3 er direkte oversat fra Tysk, medens No. 1's Afvigelser kun kan betragtes som Forvanskninger, der ingen Støtte har. Det samme Forhold findes igjen i den anden Frierhistorie, hvor Hertug Rodolf bortfører Erka og hendes Søster Berta (Herat) til Kong Attila. Efter No. 3 sender Kong Attila som Gesandter først sin Frænde Osid og sin Hertug Rodolf, men senere Markgreve Rodingeir af Bakalar; da Gesandtskaberne er frugtesløse, optræder Hertug Rodolf forklædt under Navnet Sigfrid (vexlende med Sigurðr) og bortfører begge Kongedøtre. Efter No. 1 derimod sendes først Attilas Frænde Osid, derpaa Markgreve Rodolf af Bakalar, og senere reiser Rodolf forklædt under Navnet Sigurðr; efter begge Fremstillinger ægter Rodolf Erkas Søster. Naar nu No. 3 kalder Rodolf Sigfrid, No. 1 Sigurd, staar selvfølgelig No. 3 sin tyske Kilde nærmest og No. 1 har ændret Navnet for sine norske Læseres Skyld. En lignende Forandring er foregaaet ogsaa med Sigfrids virkelige Navn: Markgreve Rodingeir af Bakalar er kjendt nok fra Sagaens senere Halvdel og hører jo fra gammel Tid hjemme i de tyske Sagn om Attila,

[1]) Ogsaa Skoprøven (Kap. 37) omtales kun af No. 3, men da vi for No. 1's Lakune paa dette Sted kun har den svenske Text (oversat tilbage til Oldnorsk af Unger), turde det være muligt, at den svenske Oversætter har forkortet sin Original (No. 1) og derved har udeladt Skoprøven.

Ælde og Egthed, medens No. 3 sku' .nde
Enheden ved sin Tilbøielighed for Ep· o. 1,
det klart, at Membranens 1ste Ha· .isees
en paabegyndt, men ufuldendt villet
rekssaga, et Forsøg paa at oma· lertng
lidet sammenarbeidede Saga. .ien til
oprindelige Form nærmere at tage
Dette troer jeg at kunne b ..nistorien[1]).
to Bearbeidelser, vi har r .gernes Saga, tør
og ved No. 3 + AB) og .. (Cap. 57 ff.), for-
Hovedbestanddelene a' .se AB kan træffe Minde
er de to Bortførelse .ingen er nemlig her mi dre
fører Hunekongen hver paa sin Maade har fo re-
Vilcinakongen Or .nes det aabenbart, at Stykket om
første Bortførel .ap. 72 er bevaret helt i AB, med ens
behandlet alle· og omredigeret Historien. Derimod h har
König Ro· .er kun fastholdt hver sin Del af det oprir n-
No. 1 og ? .ingen om Velents Lemlæstelse. No. 2 berett ter
men ikke .t Kongen lod skære over Senerne i Knæskje jel
hinande· . Haserne ved Hælbenet, medens AB kun omtale. ler
skriftl· ... baade fortil og bagtil. Men omvendt omtale les
med (Kap. 78) i AB saaledes: Først lod du skjære re
hel· taser, det undgjaldt din Datter, hun er nu svanger er
(·

[1]) .emærkningerne om No. 1 i Sagnkredsene &c. p. 103. Linje 14—28, bør saaledes udgaa som urigtige. Sætningen i Sagaens Kap. 28 »dottor atto þau Osantrix konongr ok Juliana, hon het Berta en kurtæisa« kan være senere Indskud, og er ialfald uheldigt, da efter Kap. 50 ff. Bærta neppe er ældre Søster af Erka. Udtrykket »i annan stað er at segja fra viðrskiptum« o. s. v. har jeg (ligesom Raszmann) opfattet galt: »i annan stað« betyder simpelthen »paa den anden Side,« derimod e. l. Der staar altsaa: Denne Hær fører Attila ud af Susat mod Markgreven; paa den anden Side maa fortælles om Sammenstødene mellem Osantrix og Markgreven,« hvilket dernæst virkelig fortælles (se Kap. 55. efter No. 1).

men en Markgreve Rodolf af Bakalar har neppe nogensinde været kjendt i Tyskland. Da han nu kun findes hos No. 1, der ogsaa ellers har foretaget Ændringer, kan han ansees for at være indført mod Sagnet: Skriveren No. 1 har villet forkorte og har da fundet paa at slaa de to Beilere Hertug Rodolf og Markgreve Rodingeir af Bakalar sammen til en ny Person »Rodolf, Markgreve af Bakalar«, uden at tage Hensyn til den Synd, han derved begik mod Sagnhistorien[1]).

Hvad vi her har hævdet for Vilcinakongernes Saga, tør ogsaa gjøres gjeldende for Velents Saga (Cap. 57 ff.), forsaavidt vi i den islandske Bearbeidelse AB kan træffe Minde om det oprindelige; Sammenligningen er nemlig her mindre sikker, da AB og No. 1—2 hver paa sin Maade har foretaget Ændringer. Dog synes det aabenbart, at Stykket om den forhexede Kniv i Kap. 72 er bevaret helt i AB, medens No. 2 har forkortet og omredigeret Historien. Derimod har begge Bearbeidelser kun fastholdt hver sin Del af det oprindelige i Fortællingen om Velents Lemlæstelse. No. 2 beretter (Kap. 72), at Kongen lod skære over Senerne i Knæskjel og Rist og Haserne ved Hælbenet, medens AB kun omtaler alle Sener baade fortil og bagtil. Men omvendt omtales Hevnen (Kap. 78) i AB saaledes: Først lod du skjære mine Haser, det undgjaldt din Datter, hun er nu svanger

[1]) Bemærkningerne om No. 1 i Sagnkredsene &c. p. 103, Linje 14—28, bør saaledes udgaa som urigtige. Sætningen i Sagaens Kap. 28 »dottor atto þau Osantrix konongr ok Juliana, hon het Berta en kurtæisa« kan være senere Indskud, og er ialfald uheldigt, da efter Kap. 50 ff. Bærta neppe er ældre Søster af Erka. Udtrykket »i annan stað er at segja fra viðrskiptum« o. s. v. har jeg (ligesom Raszmann) opfattet galt: »i annan stað« betyder simpelthen »paa den anden Side,« derimod e. l. Der staar altsaa: Denne Hær fører Attila ud af Susat mod Markgreven; paa den anden Side maa fortælles om Sammenstødene mellem Osantrix og Markgreven,« hvilket dernæst virkelig fortælles (se Kap. 55, efter No. 1).

ved mig; men fordi jeg mistede mine Sener, derfor mistede du dine to Sønner ved min Haand.« Derimod har No. 2 tabt denne Paralellisme afsyne, naar han skriver: Du skar isønder begge mine Fødder, derfor dræbte jeg begge dine Sønner, men alt det onde, som du før gjorde mig, det undgjaldt din Datter o. s. v. Ogsaa her maa vi saaledes gaa udover Mmb No. 1-2 for at finde Sagaens oprindelige Skikkelse.

Det vil efter dette være let at forestille sig, efter hvilke Principer Membranen blev istandbragt. En eller anden rig Herre har bestilt en Afskrift eller Bearbeidelse af Thidrekssaga, og Skriveren No. 2 paatog sig at udføre et saadant Arbeide, dels med egen Haand, dels med en Skriver (No. 1), der leverede 2det og 3die Læg, rimeligvis efter No. 2's Diktat[1]). Men No. 2 — og i hans Sted No. 1 — har ikke istandbragt en ligefrem Afskrift af sin Original, han har efter Evne forsøgt at forkorte og sammenarbeide sit Stof, dels ved mange Rettelser i det enkelte, dels ved Udeladelse af hele Episoder. Da saaledes Sigurd Sveins og hans Forældres Historie (Kap. 152 ff.) afbrød Sammenhængen og kun fjernt stod i Forbindelse med Thidrek, forsaavidt Sigurd nemlig kjæmpede med denne i Bertangaland, udelod No. 2 denne Del ganske; ligeledes optog han ikke Heltebeskrivelsen (Kap. 171-88), der kunde synes overflødig, da disse Helte enten havde været omtalte eller skulde omtales i det følgende. Derved vandt unægtelig Sagaen i Holdning; men

[1]) Sagaens tabte Begyndelse har rimeligvis No. 2 selv skrevet. Kap. 1-20 maa, som Treutler rigtigt har vist, have udgjort to Læg (16 Blade), da Kap. 1-20 ikke har kunnet rummes paa mindre end 15 Blade; efter dette af ham selv skrevne Stykke har da No. 2 sat Tallet I, beregnet de to af No. 1 skrevne Læg som II og III og med næste Læg fortsat Pagineringen nederst paa sidste Side (sml. Ungers Fortale p. XIII og Treutler p. 8). Der er saaledes intet iveien for at antage, at Prologen oprindelig har staaet ogsaa i Mmb, skrevet af Nr. 2; at den udelades af den svenske Oversætter, beviser intet, thi han bortskar jo alle Henvisninger til de tyske Kilder.

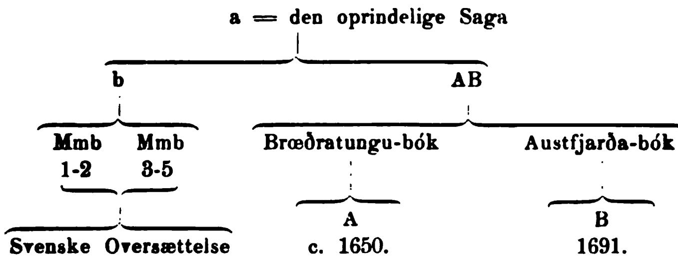
uheldigvis har Skriveren No. 2 ikke kunnet fuldende sit Arbeide, idet han pludselig træder fra midt i en Sætning i Kap. 196 og der ikke senere findes Spor til ham; hvis man vil gjætte paa nogen Grund, kan man tænke sig ham enten død under Arbeidet eller afskediget, idet Haandskriftets Ejer var misfornøjet med den foretagne Ændring i Arbeidets Plan. Sikkert er det ialfald, at hans Arbeidsmethode senere blev underkjendt. Skriveren Nr. 3, der optog Afskrivningen efter No. 2, tog sit Arbeide mere ligefrem: han følger sin Original Ord for Ord, uden at se for skarpt paa Mening eller Komposition; han er derfor som Afskriver betragtet samvittighedsfuld, men har ingen Forfatterærgjerrighed; han indskjød i Texten de udeladte Stykker, uden at se hen til at Sagaen som Komposition led derved. Men senere under hans Arbeide mødte ham en ny Vanskelighed. Hans Forgjænger havde allerede i 7de og 8de Læg skildret Kong Osantrix's Død for Vildevers Haand (Kap. 134-46), men i det følgende omtales Osantrix alligevel som levende (Kap. 278) og han falder derpaa atter i Kampen mod Attila og Thidrek for Ulfards Haand (Kap. 292). Nu kunde No. 3 ikke godt tage Kap. 134-46 ud af Membranen, thi de fylder her de sidste 1¼ Side af 7de Læg og 3 Blade og næsten en Side af 8de Læg og staar desuden i direkte Forbindelse med den følgende Episode, Toget mod Rimstein; han greb derfor til en anden Udvei: han optog atter hele den egentlige Vilcinasaga[1]), de to Bortførelseshistorier (Kap. 21-56), men udelod Episoden om Vildever og Osantrix og kunde saaledes uden at skade Sammenhængen omtale Osantrix som levende i Kap. 278 og lade ham falde i Kap. 292. Paa denne Maade bliver der god Sammenhæng i Osantrix's Historie, og det kan da ikke godt nægtes, at denne er tilsigtet af Skriveren

---

[1]) Om han her fulgte et andet Haandskrift end No. 1 gjorde, kan være tvivlsomt, naar man erindrer, at No. 3 følger sin Kilde samvittighedsfuldt, men No. 1-2 bearbeidede den.

No. 3. Naar Treutler ikke finder denne min Forklaring tilfredsstillende, »fordi No. 3 vel isaafald havde erklæret sin Forgjængers Arbeide for ugyldigt«, saa kan jeg ikke se andet end at No. 3 virkelig har afgivet denne Erklæring ved at gjentage Vilcinasagaen i en ægtere og fuldstændigere Form og ved samtidig at udelade Fortsættelsen, der stred mod dens Afslutning i Kap. 278 og 292. Det bør ogsaa betones, at Redaktøren af AB har følt den samme Vanskelighed ved de to Beretninger om Osantrix's Død; men han har klaret Vanskeligheden paa en anden Maade, der ligefrem viser sig som en Mægling mellem Kilderne: Vildiver faar ikke Lov til at slaa Vilcinakongen helt ihjel i Kap. 144, han anfalder ham og dræber hans Mænd, men Kongen selv undkommer, saa at han kan optræde igjen lyslevende i Sagaens senere Del[1]).

Et Forsøg paa at tegne Haandskrifternes Stamtræ maatte — efter alt hvad jeg kan forstaa — tage sig saaledes ud (idet jeg ikke tager Hensyn til at No. 2 og 3 muligen kunde have havt forskjellige Originaler):

Førend vi forlade den Treutlerske Haandskrift-hypothese skal vi dvæle lidt ved den Støtte, han har faaet hos Dr. Symons. Denne Forf. har, som det synes os, meget rigtigt paavist, hvorledes Völsungasaga maa antages udarbeidet efter i det væsentlige skriftlige Kilder af samme Art som Volsungedigtene i den

[1]) Den svenske Oversætter fra 15de Aarhundrede har ogsaa været opmærksom paa Vanskeligheden, men har klaret Sagen paa en 3die Maade, se Sagnkredsene &c. p. 152.

ældre Edda; kun maa vi fremdeles holde paa, at Sagaen er forfattet paa Island og netop den genealogiske Interesse er her afgjørende[1]). og at man ikke bør være for rask til at betragte Efterretninger, som kun forekommer i Völsungasaga, som usagnmæssige[2]). Nu findes der flere længere Stykker, der er fælles for Völsungasaga og Thidrekssaga (Mmb No. 3-5): disse har man i Regelen med S. Bugge antaget for oprindelige i Thidrekssaga og derfra laante til Völsungasaga. Men da et af disse Stykker er hele Kap. 185 og da Symons tror Treutler's Ræsonnement om Kapitlerne 185-88 uanfægteligt, maatte han omvendt antage, at Forf. af Völsungasaga har komponeret disse Stykker og at de derfra er laante til 2den Halvdel af Thidrekssaga. Hvad Symons anfører til Støtte for sin Mening synes os mindre slaaende: den kronologiske Betænkning staar og falder med Treutlers Opfatning af Forholdet mellem AB og Mmb, og den negative Grund, at Forf. af Völsungasaga neppe skulde kunne holde sig fra de rigere tyske Sagns Indflydelse, bortfalder, naar man ser paa den store Masse af nordiske Sagn og Sange, der stod til hans Raadighed, eller tænker sig, at Völsungasagas Formaal netop er at fremstille den nordiske Sagndigtning. Forresten findes der et Ord, som afgjørende taler for, at Stykkerne oprindelig høre hjemme i Thidrekssaga. Hvormeget man end betoner Forskjellen mellem begge Hoveddele i Mmb., er der én Ejendommelighed som er fælles for begge, nemlig Brugen af Ordet Væringjar for Forfatterens Landsmænd eller tildels for Skandinaver i Almindelighed; det bruges baade af No. 2 og No. 3 samt i AB; jeg har før vist, hvorledes dette Navn er opkommet i norske Hofkredse i Aarene om 1250[3]). Nu forekommer dette Navn i denne Betydning udenfor Thidrekssaga i hele den norrøne Litteratur kun paa et eneste Sted, nemlig i Kap. 22 af Völsungasaga, der omtrent ordret stemmer med Thidrekssagas Kap. 185. Ligesom allerede dette Ord saaledes viser sig at stamme fra Thidrekssaga, saaledes passer Udtrykket „den store Drage, som Nordboerne kalde Faavne (Fadme)" kun i Thidrekssaga i Modsætning til Sagaens tyske Sagn, medens det dog gjør et besynderligt

---

[1]) Sml. Ragnar Lodbrok og Lodbrokssønnerne, i Norsk historisk Tidsskrift, V, p. 470 ff.

[2]) Et Exempel herpaa S. 228: At Sigurd prøver Sverdet paa Regins Ambolt og bryder det itu, findes jo netop afbildet paa en norsk Kirkedør fra 12te Aarhundrede (Sagnkredsene p. 80).

[3]) Sagnkredsene S. 92.

Indtryk i Völsungasaga, hvor Faavnes Liv og Bedrifter er udførligt skildret efter nordiske Sagn (Kap. 14—18), bagefter at faa høre, at Væringerne kaldte ham Faavne. Men er saaledes Kap. 22 laant fra Thidrekssaga, maa ogsaa de andre Fællesstykker stammer fra samme Kilde, og da Kap. 22 er nærmere beslægtet med AB end med Mmb[1]), afgiver Völsungasaga et vægtigt Vidnesbyrd for Sagaens Tilværelse før Membranens Istandbringelse.

II. Sagaens Komposition.

Med den her fremstillede Opfatning af Haandskrifternes Historie følger det, at vi gjerne indrømme, at Sagaen er mindre heldigt komponeret; men det kan være tvivlsomt, om man skal betone saa stærkt Forfatterens manglende Evner, thi det er aabenbart, at hans Formaal var et andet. Han havde sat sig til Opgave at føre i Pennen »en af de største Sagaer i den tyske Tunge«, at optegne i størst mulige Fuldstændighed Beretningerne om Amlunger, om Huner, om Vilciner og Nivlunger og at gruppere dem alle om Thidrek af Bern. Det Princip, hvorefter han ordnede Sagnene, blev det kronologiske, thi Sagaforfatteren opfattede alle de skildrede Begivenheder som historiske, han henførte dem alle til Tiden efter Keiser Konstantins Død, da Arianismen endnu ikke var fortrængt, og han har ved kronologiske Bestemmelser vaaget over den historiske Sammenhæng. I Prologen hævdes udtrykkeligt i Ordelag, der er beslægtede med Kongespeilets tilsvarende Ytringer, at det er ikke ret at tvivle om, hvad underligt man hører om andre Lande og ældre Tider, og i Overensstemmelse med Prologen gjengiver Sagaen med den urokkeligste Alvor alle de underfulde Bedrifter, dens Kilder berettede om. Man har med Urette betonet, at Forfatteren har med sin Saga villet skrive »ein Unterhaltungsbuch«, en Roman til Læsernes Fornøielse. Det er nemlig gjennemgaaende for alle de norrøne Oversættere fra 13de

---

[1]) Se Bugges Völsungasaga S. 134.

Aarhundrede, at de med stor Respekt for de skrevne Bøger opfattede den romantiske Litteratur som i alt væsentligt historisk; man vil finde den Opfatning i Strengleikar, i Karlamagnussaga, i Alexanders Saga, i Artussagaerne o. s. v., hvormeget disse end er oversatte efter poetiske Fremstillinger. Naar der i Prologen til Thidrekssaga staar Ytringer om Nytten og Fornøielsen ved Sagaer, saa er dette et Forsvar for Sagaer i Almindelighed, en Opmuntring til at fremme den skrevne Litteratur:

1. Hvis man vil høre om Begivenheder i hedensk Tid, maa man forhøre sig om hvad man ikke ved før og fæste det i Mindet; men lange og ukjendte Fortællinger bevares bedre om de nedskrives.
2. Fortællinger om ansete Mænd er nyttige at kjende, fordi de vise Mønstre paa Dygtighed og Kjækhed.
3. Med skrevne Bøger kan man glæde Mange paa én Gang uden Bekostning eller Fare, medens andre Lege kræve enten Anstrængelse eller Omkostninger eller Mængder af Mennesker, atter andre passer kun for faa og varer kun kort o. s. v.

Og disse Ytringer fremkommer som tydelig Polemik mod dem, der foragte Litteraturen eller tvivler om Sandheden af hvad der staar skrevet i udenlandske Bøger, og kun forsaavidt vedkommer de den enkelte Saga.

Sagaskriveren har altsaa følt sig som historisk Forfatter; dog udelukkes ikke derved, ligesaalidt som hos andre historiske Forfattere fra Middelalderen, stor Selvstændighed i det enkelte, ikke sjelden Vilkaarlighed i Benyttelsen af Kilderne. Det er saaledes aabenbart, at i Sagaens Fremstilling skyldes meget af det egentlige »Ceremoniel« Sagaforfatterens Følelse for Nødvendigheden af at være fuldstændig, at detaljere og at belive. Overalt hvor Tvekampe eller Slagscener skildres, der føler Forfatteren sig hjemme; han følger Kampens Gang med synlig Interesse og selv om Kampene er aldrig saa ensformige, bliver han aldrig

kjed af at gjentage dem gjennem hele Værket: i hvert Slag læser vi saaledes regelmæssig om, hvorledes Helten kløver Skjolde, spalter Hjelme og nedhugger Mænd, først en, saa en anden og tredie, indtil han naar frem til den fiendtlige Anfører, der falder i Enekamp; i de mange Tvekampe gives først Heltenes Udrustning i alle dens Dele, saa kjæmpe de først tilhest, derpaa tilfods og Kampen ender i Regelen med Forsoning o. s. v.; i Kampe med Riser gjentages ufortrødent den samme Beskrivelse af disses Søvnighed, Klodsethed, Lumskhed o. s. v. Forfatteren har ikke alene Interesse for Rytterkampe, men ogsaa Kjendskab til dem; forsaavidt kan man slutte sig til at han færdedes i de norske Hofkredse, og man kan endog opfatte hans Bog som en Lærebog for Hirden i Rytterkampe. Der kommer ogsaa andre Sider tilsyne af det Samfundsliv, hvori Forfatteren bevæger sig, idet uvilkaarligt nordiske Træk indblandes hvor de gjerne kunde være borte. Paa Reiser bliver man altid modtaget med Gjestfrihed; har man et Ærinde at fremføre, venter man altid dermed indtil et Par Dage efter Ankomsten (Kap. 44, 356, 360); Breve begynder altid med den norrøne Hilsen »sendir N. N. kveðju« (Kap. 29, 250, 271, 360), »goða kveðju« (Kap. 357); ved Gjestebud ordnes Gjesterne efter sin Rang paa begge Sider af Værtens Høisæde (Kap. 171, 374), og ved Afskeden giver Værten sine Gjester gode Gaver (Kap. 223, 357, 370). Alt dette hører til »Hirdsæder«, og en Forfatter vilde tro at forbryde sig mod god Tone, om han ikke skildrede udenlandske Hoffer paa samme Maade, selv om hans Kilder ikke talte derom; lignende Indskud har jeg før paavist i Oversættelsen af Karlamagnussaga[1]). En anden stilistisk Egenhed er at Forf. leverer længere Skildringer af Sagnheltenes aandelige og legemlige Egenheder, navnlig i Kap. 172, 88, men ogsaa andensteds f. Ex. Kap. 1 (Salomon), 18 (Heime), 133 (Osantrix); Forf. har aabenbart

[1]) Sagnkredsene p. 33.

samlet de enkelte Træk, som kunde findes spredt i tydske Digte og Sagn, maaske ogsaa paa Frihaand lagt lidt til, for at give livlige Skildringer af sine Helte. Idethele er det i Detaljskildringen, man skal søge Forfatterens Evne, ikke i Kompositionen. Det er saaledes aabenbart, at han ikke har følt det som en Feil ved sin Bog, at senere Beretninger kommer til for at supplere, ja ofte berigtige hvad han havde fortalt før, og her kunde han jo ogsaa paaberaabe sig Sidestykker fra sine Kilder. Nivlungen Høgne kaldes i Regelen »Aldrians Søn« eller Gunnars Broder, men paa 3 Steder (Kap. 389, 395, 423—4) faar han Tilnavnet »af Troia«, uden at vi faar nogen Forklaring deraf; Forfatteren har aabenbart ikke selv forstaaet, hvorfor han kaldes saa, men har fulgt sine Kilder. Det samme gjelder Hildebrand og Sifka; begge har hyppigt været omtalte i Sagaen, først i Kap. 404 nævnes Hildebrand med Tilnavnet Ylfinga meistari og Sifka Balerad, naturligvis fordi den Kilde, Forfatteren her fulgte (Hildebrandslied), kaldte dem saa. I Kap. 266 (i Apollonius og Jrons Saga) faar vi høre, at Attila var fostret af en Konge Antiocus, uagtet denne Konge ikke har været omtalt i Attilas Ungdomshistorie; da Navnet Antiocus fra gammel Tid hører hjemme i Fortællingen om Apollonius af Tyrus[1]), kan umuligt Sagaforfatteren have opfundet Navnet, han har altsaa taget det fra sin tyske Kilde og tilføiet en Bemærkning, som ikke videre passer til hvad han før har fortalt. I Kap. 231 møder os en Episode om Grev Herthegn og hans Sønner; i hvilket Land Begivenhederne foregaar, har Forfatteren glemt at berette; først i Kap. 232, da han skal fortælle, at en af Sønnerne rider bort fra sin Faders Land, kommer han frem dermed; og dette Navn, Iverne, kan Forfatteren heller ikke her have fundet paa, thi neppe har nogen Nordmand kjendt dets Betydning, da dette Lands nordiske Navn var

[1]) Sagnkredsene S. 127.

Irland, og paa den anden Side enhver Nordmand maatte vide, at man ikke kunde »ride« bort fra Irland. I Kap. 429 fortælles, at Heime gaar i Kloster, men hvor dette Kloster ligger, faar vi ikke at vide; i Kap. 430 fremgaar det dog af Sammenhængen, at Klostret ligger i Lombardiet, men først i Kap. 434 nævnes Klostrets Navn Vadinkusan, ligesom om Forfatteren først her har erindret Navnet. Disse Exempler ere hentede fra 2den Hoveddel af Mmb., og tildels findes de kun her, thi saavel Redaktøren af AB som Redaktøren af 1ste Halvdel har gjort hvad de kunde for at udglatte slige Ujevnheder. Dog har dette ikke altid lykkedes dem. Det er saaledes paafaldende, at skjønt Vade Rise i Kap. 57 kun har én Søn (Velent) og gjennem sit hele senere Liv er optagen af Omsorgen for ham (57—60), saa dukker der dog mange Aar bagefter pludselig frem en yngre Broder af Velent, den unge Egil (Kap. 75, AB 73). Lidt senere fortælles, at Kong Nidung havde to Sønner (74 efter AB), som Velent dræber (75), men efter deres Død faar vi ligesaa uforberedt høre, at den ældste Søn endnu levede (79); her har Redaktøren af Membranens 1ste Halvdel været opmærksom paa denne Unøiagtighed og fortæller derfor allerede i Kap. 73, at Nidung har tre Sønner. Paa et andet Sted har Redaktøren gjort et uheldigt Forsøg paa at forbedre Sagaen: i Kap. 27 havde No. 1 skildret alle Kong Nordians fire Sønner som Riser, men da i Fortællingen om Osantrix kun de tre Brødre benyttes som Riser (Kap. 34 fg.), har No. 2 fundet for godt at berette i Kap. 194 at kun disse tre var »store og stærke Riser«, medens den 4de, Aspilian, var »Konge og skabt som et Menneske«. Denne Rettelse strider, som vi ovenfor saa, mod det tyske Sagn; den er da ogsaa forkastet af AB, der ikke kjender dette Kap. 194, og af Skriveren No. 3, der har omtalt Aspilian i Kap. 430 som Rise[1]).

[1]) Se den svenske Oversættelse Kap. 371 ff. og Sagaen Kap. 430 (efter AB).

Herhen hører ogsaa at omtale en Række Modsigelser eller Ujevnheder, som er fremkomne ved at Forfatteren ikke forstod at holde de nordiske Sagn om Volsunger og Nivlunger fuldstændigt ud fra de tyske. Dette var allerede blevet ham umuligt derved, at han (tildels) benyttede de nordiske Navne: Sigfrid benævner han med det Navn, som Folkesagnet gav ham i Norge og tildels paa Island, Sigurd Svein[1]), hans Sværd og Hest hedder som i Norden Gramr og Grani, Nibelungerne kaldes Niflungar, Prünhilt Brynhilldr, Gunther og Hagene Gunnarr og Högni o. s. v. Det var derfor uundgaaeligt, at ogsaa i selve Sigurds Historie nordiske Træk ere indblandede; saaledes kan man i Fremstillingen af Kampen mod Ormen (Kap. 166—7) stille de tyske og nordiske Træk Side om Side:

tyske	nordiske
Sigfrid fostres hos Smeden Mime.	Ormen er Smedens Broder.
— slaar hans Svende og ødelægger hans Værktøi.	Ormen har faaet Smedens nordiske Navn (Regin).
— sendes til Skoven, hvor Lindormen holder til.	Sigurd koger Ormens Kjød[2]).
— smører sig med den dræbte Lindorms Blod og bliver »hornet«.	— brænder sin Finger, stikker den i Munden, forstaar Fuglemaal.
	— faar af Smeden Sværdet Gram
	— dræber Smeden.

Naturligvis har Forfatteren, hvor han fandt sine Hjemmelsmænds Beretning ufuldstændig, troet at burde supplere den efter sin bedre Viden, uden at han gjorde sig Rede for at

1) Dette Tilnavn, som i den islandske Litteratur kun forekommer paa to Steder hos Snorre, var det almindelige i Norge og havde endnu holdt sig i den i dette Aarhundrede optegnede Folkevise.

2) Det ældre og mere udbredte Sagn, at Sigurd stegte Ormens Hjerte, er allerede paa Kirkedøren fra Hyllestad fordunklet derhen, at Sigurd steger 3 runde Kjødstykker, se Aarbøgerne f. 1870, Tavle 14 (nederst til venstre).

han derved indblandede uensartede Bestanddele. Derimod synes Kap. 168 — Sigurds første Besøg hos Brynhild, hvor han faar Hesten »Grane« — at være helt igjennem af tysk Oprindelse. Vistnok kan det ikke ganske paavises i tyske Digte, som dog ikke taler mod et tidligere Bekjendtskab mellem Sigurd og Brynhild; men Kapitelet strider ganske mod de nordiske Sagn, hvorefter Brynhild trolover sig med Sigurd og dennes Hest allerede tidligere var i hans Besiddelse. Ja Kap. 168 strider ogsaa ganske mod Thidrekssagas senere Fortælling: i Kap. 227 siges nemlig i Anledning af Sigurds og Gunnars Besøg hos Brynhild, at Brynhild var kold mod Sigurd, fordi han ved deres forrige Møde havde trolovet sig med hende, og at Sigurd nu overtaler hende til at ægte Gunnar, da hun ikke længer kan faa Sigurd. Ogsaa her har Forf. troet at maatte supplere det tyske Sagn efter det ham bekjendte, fuldstændigere nordiske. Men disse Enkeltheder, vistnok ogsaa en Bemærkning i Kap. 359 om Sigurds Guldrigdom[1]), har Forfatteren optaget i sin Fremstilling, fordi han ansaa dem for historiske og nødvendige i Sammenhængen, hvor de ligesom af sig selv løb ham i Pennen; det er langt fra denne Opfatning til den, som Døring og Treutler gjorde gjeldende, at Sagaskrivere med Vilje forvanskede de tyske Sagn og paaberaabte sig som tysk hvad der var nordisk. Jeg har ikke, som Treutler vil, benægtet Indflydelse i Sagaen fra nordiske Sagn, men hævdet

---

[1]) Derimod ikke Navnet Guthorm i Kap. 170. Som man ser af AB (og af Kap. 169), har nemlig Sagaforfatteren rigtigt skrevet Gernoz, men Skriveren No. 2 har indblandet Guthorm og Nr. 3 har i Afskriften fulgt ham blindt. Heller ikke Navnet Giucungar foran Kap. 375, der er tilføiet af No. 3 efter det hjemlige Sagn (aabenbart ved ren Distraktion). Tendensen til at indblande nordiske Sagntræk har grebet videre om sig i A, men de kan have indsneget sig ved Afskrivningen saa sent som i 17de Aarhundrede.

at Forfatteren ikke mod bedre Vidende har udgivet nordiske Sagn for tysk Sagndigtning, hvad der ikke forhindrer Forvexlinger og delvise Laan. Døring og efter ham Treutler paastaar, at Sagaforfatteren har fra en ganske forskjellig nordisk Sagnkreds laant den Beretning i Kap. 379, at Grimhild lod foran Haven udbrede »raablede Kohuder« for at bringe sine Fiender til at falde. Dette Træk gjenfindes nemlig i den islandske Eyrbyggjasaga (og Heiðarvigasaga), og Døring antog det derfor for en i Norden »sehr übliche Kriegslist«, som Forf. har laant for at udsmykke sin Fremstilling. Nu er jo denne Krigslist ikke specielt nordisk, neppe heller »sehr üblich«, da den kun kjendes fra den ganske enkeltstaaende Beretning om Vigastyr og aldeles ikke forekommer i virkelige Krige i Norden; mig forekommer det i høieste Grad usandsynligt, at Forf. skulde have laant dette eneste Træk fra en historisk islandsk Saga og indført det i en saa uensartet Skildring, hvor det desuden har liden eller ingen Betydning.

Her turde kanske ogsaa være Stedet til nogle Bemærkninger om Treutlers Mening, at »nordischer Patriotismus wirkte bei der Composition der Saga mit«, idet Sagaforfatteren skulde vise en speciel Interesse for Vidga og Thettleiv, fordi de var danske. Denne Formodning er allerede fremsat af P. C. Müller, men maa dog afvises, da den hviler paa en aldeles uhistorisk Forudsætning. Man vil i hele Middelalderens Litteratur, ja langt senere, ikke støde paa andre Følelser mellem Nordmænd og Danske end Jalousi og om just ikke Had, saa ialfald en stærk Modvilje, som ofte har faaet Udtryk i Literaturen. Den med Thidrekssaga samtidige, officielt-norske Historieskriver viser[1]), at Datidens Nordmænd var opfyldte af alt andet end venlige Følelser mod Danerne; ja Peder Claussøn paastaar endog, at der »altid i fordums Tid har været mellem Danske og Norske et medfødt Had

[1]) Se f. Ex. Haakon Haakonssøns Saga, Kap. 278 85.

og ond Forligelse«[1]). I 13de Aarhundrede er derfor en skandinavisk Broderfølelse aldeles utænkelig; en »nordisk« Patriotisme kunde ikke vel kjendes, hvor Begrebet »nordisk« ikke existerede uden for Betegnelsen af Sprogslægtskab. Den Forkjærlighed, Sagaen skulde vise de to danske Sagnhelte, Vidga og Thettleiv, kunde jo ogsaa forklares af deres nordtyske Herkomst, idet Vidga stammede fra Vilcinakongerne og Thettleivs Moder var Datter af en saxisk Jarl. Forresten forekommer Forfatterens Forkjærlighed for de danske Helte mig at være tvivlsom; det kunde snarere være Spørgsmaal, om ikke de sachsiske Fortællere med et Sideblik til de danske Naboer beretter om den danske Thettleivs Ødselhed og Graadighed, der dog ialfald stiller Thettleiv i et latterligt Lys, og mon ikke baade en Nordmand og en Sachser i 13de Aarhundrede kunde — strax efter det danske Erobringsriges Tid — føle sig fristet til at stille sammen Ord som »danskr ok ofmetnaðarmaðr«? Om disse Ord bemærker Treutler: »in diesen Worten bricht der ganze Stolz des Schreibers auf seinen nordischen Landsmann (!) durch«. Kan dette med historiske og litterære Forhold i 13de Aarhundrede for Øie ansees for muligt?

III. Sagaens Stedsforhold.

Den geografiske Skueplads har altid spillet en stor Rolle i Undersøgelser om Thidrekssaga, navnlig da det meget omstridte Spørgsmaal om, hvilket Land Sagaens Hunaland er. Jeg har allerede før søgt at hævde, at Hunaland er Nordtyskland (Sachsen); men da dette atter i nyeste Tid har været bestridt, skal jeg optage Undersøgelsen paa ny; jeg skal først dvæle ved Prologen, dernæst ved Sagaen selv for at vise, at disse holder sammen og at Forfatteren overalt

[1]) Stedet er udeladt i Worms Udgave af Peder Claussøns Norges Beskrivelse, men vil findes i »Samlede Skrifter af Peder Claussøn Friis«, som den norske historiske Forening i den nærmeste Fremtid vil udgive.

hylder samme Opfatning. Prologen er (som før nævnt) kun bevaret i A og B, der i Angivelsen af Sagaens Skueplads afviger meget fra hinanden og derfor maa betragtes særskilt.

A siger: Denne Saga begynder ude i Apulien (1) og fortsættes mod Nord over Lombardi (2) og Venedig (3), i Schwaben (4), i Ungarn, Polen og Rusland (5), i Vendland, Danmark og Sverige (6), over hele Saxonia (7) og Frakland (8), og vester over Valland (9) og Hispania (10), medens B mellem 3 og 9 blot nævner þyringaland, Ungaria og Sviþioð. Hvilken af disse Læsemaader er den rette? Vi vil lade Sagaen selv afgjøre dette. Den begynder ganske rigtigt i Apulien (1), nemlig med Fortællingen om Ridderen Salomon (Kap. 1-10), der jo gjorde sig til Konge i Apulien; rigtignok nævner AB kun Salerno, men Mmb. har henført Salerno til Apulien (Pul), derfor borger den svenske Oversættelse (Kap. 1). Paa sine gamle Dage erobrer Kong Salomon Norditalien og sætter (Kap. 13) sine Sønner til Høvdinger i Bern (Verona) og i Fritila (Vercelli); her har vi altsaa Prologens *norðr um Lungbarði* (2). Derpaa vender Sagaen sig (Kap. 15-17) til Hertugen i Venedig og hans Søn Hildebrand, som fostrer Thidrek og hjelper ham til at erhverve Naglring og Hildegrim; her er altsaa Prologens *Fenedi* (3). Kap. 18 begynder: »firir norðan fjall i Svava þar er su borg er heitir Sægarð«. Ordene »i Svava« staar kun i A, men for deres Rigtighed borger »firir norðan fjall« og det tilsvarende »suðr um fjall« (Kap. 19), der som i hele Sagaen og overalt ellers i den norrøne Litteratur, hvor der er Tale om Mellemeuropa, betyder »nordenfor, søndenfor Alperne«[1]). Kap. 18-20 fortæller nu om Brynhild og Heime, der begge har sit Hjem i Schwaben; her er altsaa Prologens Svava (4). Ved Prologens følgende »Ungarn, Polen og Rusland« (5) henvises vi til det lige paafølgende Afsnit om Kong Hertnid, hvis Rige er *Rusiland*, meget af

[1]) Fritzner p. 147.

Grekland og *Ungarraland* og næsten hele Østerland og hvis vestligste Provins er *Pulinaland* (Kap. 22, alle 3 Redaktioner), og naar lige derefter i Prologen følger »Vendland, Danmark og Sverige« (6), gjenfinde vi Vilcinakongernes Riger, der i Kap. 21 (alle Redaktioner) opregnes saaledes: Svithjod, Gautland og hele Sveakongens Vælde (ɔ: Sverige), Skaane, Sjæland og Jylland (ɔ: Danmark) samt Vindland og alle Riger, som høre dertil. Prologens Nr. 5 og 6 henviser os altsaa til Krigene mellem Russer og Vilciner (Kap. 21-28). Derefter følger i Sagaen Hunalands Historie og Vilcinernes Krige med sine Naboer i Hunaland; altsaa menes med Prologens Saxonia (7) det samme som Hunaland. I disse Egne er nu Sagaens Skueplads gjennem lange Stykker, indtil vi med Kap. 152 kommer til Tarlungaland (Skrivfeil for Karlungaland, Karolingernes Rige); her er vi altsaa i Franken, Prologens Frakland (8). Sammenknyttede med Kongerne i Franken ved Giftermaal og Forbindelser er Kongerne i Hispana (Kap. 152) og i Bertangaland (169). Ved det sidste Land har man i Regelen tænkt paa England (Britannien), men det er rettere at henføre Navnet til Bretagne[1]), thi England nævnes med sit rette Navn senere i Sagaen, og den Hild, som efter Sagaens Kap. 233 er Datter af Kong Artus i Bertangaland, kaldes i tyske Digte Hildeburg, Datter af Kong Ludvig i Normandie[2]). Med disse Navne passer det da fortrinligt, at Prologen tilslut som No. 9 og 10 nævner Valland (Nordfrankrige) og Hispania. Prologen efter A følger saaledes netop den geografiske Bevægelse, som Sagaen selv efterhaanden gjør. Naar derimod B istedetfor disse Navne opfører Thyringen, Ungarn og Sverige, saa er det første Navn afgjort urigtigt, thi ingen Del af Sagaen har sin Skue-

---

[1]) Allerede Johan Bure har observeret dette i en Randglose i Membranen: Non Angliam, sed Britanniam super Ligerim intellige.

[2]) W. Grimm, Deutsche Heldensage 113, 135.

plads i Thyringen og dette Landskab nævnes ikke i Sagaen; at nævne Ungarn, Sverige, Valland og Spanien svarer desuden lidet til det følgende »over alle disse Riger gaar denne Saga« (A) eller »alle disse Riger vedkommer Dele af Sagaen« (B), da dog de fleste af Sagaens Begivenheder foregaar i de tyske Lande. B's Læsemaade maa altsaa erklæres for urigtig eller rettere for fragmentarisk, og man har ingen Ret til med B at lade Ungarn falde sammen med Hunaland, da A her stemmer med Sagaen selv.

Ved Prologens Saxonia (Saxland) maa forstaaes Sachsen i den Udstrækning, som dette Navn havde i 12te og 13de Aarhundrede; dets Grænser strakte sig i Vest henimod Rhin, saa hele Westphalen hørte dertil, i Øst gik de til Oder og Polen, nordenfor Sachsen var Danmark og Vendland, søndenfor var Franken. Døring opfattede Saxland som hele Tyskland; mod ham troede jeg det var nok at citere Prologen, der jo dog tydelig adskiller Saxland, Franken og Schwaben[1]). Da Treutler hertil ikke har andet Svar end at »Storm nimmt Saxland wieder wie früher Raszmann für Sachsen, was Døring für unzulässig erklärte«, maa jeg optage Sagen paany og søge at bevise, at ialfald i dette Punkt har Raszmann aldeles ubestridelig Ret. Døring citerer for sin Mening, at Oldtidens Nordboer ved Saxland forstod Tyskland, Egilsson, Fritzner og Registret til Fornmannasögur (ved Finn Magnusen); men om han havde undersøgt de Citater, som disse anfører, vilde han vistnok være kommet til den rigtige Forstaaelse[2]). Egilsson har: *Saxar* m. pl. Saxones i. e. Germani ÓT. 26, 4; 30, 1. Saxa sjót F. VII 329, 3. *Saxelfr* f. Albis Saxonum. *Saxneskr* adj. Germanicus Merl. 2, 4. Paa det første Sted nævner Skalden Einar Skalaglam de Folk, som var med

---

[1]) Sagnkredsene S. 104, Note 2.

[2]) Fritzner gjør forresten i Tillæget (p. 859) opmærksom paa et Sted, hvor Saxland betyder Sachsen; ogsaa i Registret til Fornmannasögur indrømmes dette, hvad Døring ikke citerer.

Keiser Otto i Danmark: Frisar, Vindr, Frakkar, Saxar; her kan der jo ikke være Tvivl om, at der menes Sachsere, ikke Tyskere; dette er jo ogsaa Snorre Sturlassøns Opfatning, naar han i Spidsen af Kapitlet siger, at Otto »hafði lið af Saxlandi ok Frakklandi, Fríslandi ok af Vindlandi[1]). Det følgende Sted, Egilsson citerede, er Halfreds Vise om de Folk, paa hvem Olav Trygvessøn herjede: Saxar, Frisar, Flæmingjar; ogsaa her har vi Snorres autentiske Fortolkning: Saxland, Frisland, Flæmingjaland[2]). Allerede hermed er det bevist, at det ikke gaar an uden videre at anse Saxland for det samme som Tyskland. Det er jo aabenbart, at oprindelig maatte i Norden Saxland betyde Saxernes Land; denne Sprogbrug finde vi derfor overalt hos Saxo Grammaticus, hvis Saxonia altid er Hertugdømmet Sachsen. Denne Betydning har ogsaa Snorre godkjendt: foruden de to nævnte Steder kan citeres, at Svein Tjugsskegg herjede i Saxland og Frisland (Hskr. 172), at Vikverjerne drog tilskibs til England, Saxland, Flandern og Danmark (Hskr. 266); det samme vil vi finde i Knytlingasaga, der staar Thidrekssaga endnu nærmere i Tid (se f. Ex. Kap. 108, 111). Men naturligvis kan der paa andre Steder (f. Ex. i den store Olav Trygvessøns Saga) ikke altid sees, om man følger den korrekte Sprogbrug, eller om allerede den senere Vane er indsneget sig, at man istedenfor hele Tyskland nævnte den nordlige Del, som var Nordboerne mest bekjendt, fordi de Tyskere, som kom til Norden, i Regelen var Saxer. Denne Misbrug støttedes ogsaa af Oversættelserne fra Fransk, da i de franske Heltedigte (Karlamagnus-Sagn o. s. v.) »les Saisnes« har mistet sin oprindelige Betydning for at overføres paa Tyskerne i Almindelighed. En anden Grund til Forvirring var, at der siden de saxiske Keiseres Tid kunde tales om »keisari i Saxlandi«,

---

[1]) Heimskringla (Ungers Udg.) p. 143-44.
[2]) Hskr. p. 147.

idet denne Titel overførtes ogsaa paa deres frankiske og schwabiske Efterfølgere. Man vil saaledes se, at i den islandske »Veraldar saga« fra 2den Halvdel af 13de Aarhundrede kaldes Karl den store og hans tyske Efterfølgere »keisari i Saxland«[1]), men ikke destomindre siges lidt nedenfor: þvi nest var Liuderus hertogi af Saxlandi keisari[2]); altsaa i samme Skrift bruges Navnet i begge Betydninger. Ligesaa utydeligt stiller »Romverja sögur« sig, thi i Kap. 49 siges først: Julius Cesar fór norðr um Mundíufjall i Saxland og Frakkland (Tyskland og Frankrige); men strax efter: sá höfðingi stóð mest ímóti Julio er Dikon hèt. hann var jarl af Svafaralandi (Schwaben), hann hafði lagt undir sik mikit af Saxlandi (Sachsen) ok Vindlandi ok þau lönd er þar liggja nær[3]). Selv i 14de Aarhundrede, da det var blevet hyppigere at bruge Saxland om hele Tyskland (se f. Ex. Hauk Erlendssøns Indledning til Nikolaus's Itinerarium[4]), Flatö-Annalerne Aar 1349), finder man, at den ældre og rigtigere Brug holdt sig ved Siden af; saaledes adskilles f. Ex. i Indledningen til Gylvaginning fra c. 1300 ganske tydeligt Saxland (med Underafdelingerne Austrsaxaland og Vestfal) fra Frakkland[5]). Det maa derfor fastholdes, at i Regelen betegner Saxland i norrøne Skrifter Sachsen, men ikke saa sjelden ved Unøjagtighed hele Tyskland. Gaar vi efter dette tilbage til Thidrekssaga, maa det nok erkjendes, at ogsaa her Regelen overholdes. Ikke alene gjør Prologen Forskjel paa Saxonia, Frakkland og Svava, men ogsaa Sagaen selv kjender denne Forskjel mellem Tysklands Hoveddele: i Kap. 49 omtales en Konge i Svavaland, Kap. 155 to Grever fra Svava, ogsaa Brynhild og Heime stammer fra Svava (Kap. 18); i Kap. 245

[1]) Gislasons Prøver, S. 101[28].
[2]) Prøver S. 103[4].
[3]) Prøver S. 179.
[4]) Werlauffs Symbolæ p. 9. 11.
[5]) Sn. Edda. I, p. 24-26.

nævnes Frankrige under Navnet »vestra Frakkland«, hvilket forudsætter Kjendskabet til »eystra Frakkland« ɔ: Franken; og naar Saxland omtales, er det altid som Grænseland til Danmark, altsaa Sachsen (Kap. 109. 115). Desuden maa det erindres, at Sagaforfatteren ikke havde nogen Anledning til at ombytte Saxland med Tyskland, da han havde et Fællesnavn baade for det tyske Rige, nemlig Suðrriki (Kap. 131)[1]), og for det tyske Sprog, nemlig þyðversk tunga (Kap. 348. 394).

Vi skal nu vise, at Saxland i Sagaen falder sammen med Hunaland. Allerede den Oplysning, at en Kongesøn fra Frisland gjør Indfald i og erobrer Hunaland (Kap. 39), tyder paa, at Frisland er Naboland til Hunaland og dette saaledes er fjernt fra Ungarn, som i de sydtyske Digte er Hunernes Rige. Ligeledes henvises vi til Sachsen ved at høre, at Attila »satte sin Residens i Susat« eller »satte sin Hovedstad i Susat, og deraf har den nydt godt længe siden, thi han byggede og beboede den By første Gang, og den er endnu i Dag berømt og mægtig«[2]); thi her peges jo ligefrem paa en virkelig By, som endnu paa Forfatterens Tid var berømt og mægtig, altsaa Soest i Westfalen, som gjennem hele Sagaen er Attilas Residens. Gjennemgaar man Sagaen med disse Ting for Øie, vil alle dens geografiske Oplysninger om Hunalands Nabolande sees at passe om Sachsen, medens talrige Bemærkninger strider mod at flytte det til Ungarn. Vi skal betragte særskilt Beliggenheden i Forhold til a) Vilcinaland, b) Rusland, c) Nivlungaland og d) Amlungaland.

a. Ved Vilcinaland forstaaes som vi har seet Sverige, Danmark og de vendiske Provinser i Nordtyskland (mellem Elben og Oder); af disse Lande grænser altsaa Danmark og

[1]) Derimod er Suðrlönd tvivlsomt, da det kun forekommer i A og paa et enkelt Sted (ikke paa tilsvarende Sted i den svenske Oversættelse).

[2]) Kap. 38 efter No. 3 og 1.

Vendland direkte til Sachsen. Nu sees af Krigene mellem Huner og Vilciner ikke alene at Rigerne grænsede direkte sammen, thi man drager fra Vilciner til Huner og tilbage uden at passere gjennem andre Lande; men det siges udtrykkeligt, at Vilcinaland laa nord for Hunaland[1]); og den Del af samme, som specielt ligger nord for Hunaland, er Danmark (Jylland), thi da Kong Attila gjør Indfald nord i Vilcinaland, drager Fjenden ham i møde syd i Jylland og Slaget staar i den Skov, som ligger mellem Danmark og Hunaland[2]). Skoven mellem Vilcinaland og Hunaland kaldes i Kap. 55 (efter No. 3) Falstrskogr, men uagtet her No. 1 udvisker de geografiske Bestemmelser ved at udelade dette Navn, har dog No. 2 gjort denne Feil god igjen ved i Kap. 109 at oplyse, at Falstrskogr er mellem Danmark og Saxland, et ligefremt Bevis for, at ogsaa her Saxland og Hunaland falder sammen. Endnu en Oplysning om Grænserne mellem Hunaland og Vilcinaland faa vi af Kap. 291, thi da Vilcinakongen gjør Indfald i Hunaland, erobrer han her Brandinaborg; men Brandenburg hørte siden Midten af 10de Aarhundrede til det sachsiske Hertugdømme og var ogsaa stadigt udsat for Angreb fra Wilzerne (Sagaens Vilciner). Hvis Attilas Rige var Ungarn, er der dog liden Mening i at lade hans Fjende erobre fra ham er sachsisk By, ligesaa liden som i at Attila i Kap. 292 erobrer det sachsiske Brandinaborg tilbage fra Vilcinerne.

b. Rusland og Hunaland støder ikke direkte sammen. Da Kong Hertuid deler sine Riger mellem sine Sønner, bliver Valdemar Konge i Rusland og Polen, Osantrix i Vilcinaland. Da efter Osantrix's Død Valdemar har herjet i Hunaland, bliver han paa Hjemveien forfulgt af Attila, som indhenter ham i Vilcinaland (No. 4) eller i Pulina-

---

[1]) Kap. 33, 39, 42, 43.

[2]) Kap. 45 efter AB, der i Udg. repræsenterer No. 3.

land (AB); hvad enten man vælger den første eller den anden af disse Læsemaader — jeg anser AB's for rigtigere —, bliver Hunaland og Rusland ikke Nabolande, saaledes som Rusland og Ungarn var i 11te og 12te Aarhundrede[1]), men mellem begge ligger Vilcinaland og (eller) Polen, saaledes som mellem Sachsen og Rusland i 11te og 12te Aarhundrede.

Thidrek Valdemarssøn flygter (Kap. 301) fra Susat hjem til Rusland; Thidrek af Bern forfølger ham, kommer paa sin Vei forbi Vilcinaborg (Kap. 303), der efter Kap. 278 er i Vilcinaland, og indhenter sin Navne ved Borgarskogr »mellem Polen og Hunaland«. Denne Reiserute fra Sachsen østover til Polen gjennem Ostmark, hvor Sachsers, Vilzers og Polakkers Grænser stødte sammen nær Havel og og Spree, er jo naturlig nok; men hvis Hunaland var Ungarn, maatte man fra Hunaland komme først til Polen, derefter til Vilcinaland, ikke omvendt.

I Kap. 310 drager Thidreks og Hunalands Konge paa Tog til Rusland; de Byer, som paa dette Tog erobres (Smolensk og Polotzk), ligger paa den naturlige Hærvei fra Nordtyskland, medens et Angreb paa Rusland fra Ungarn naturligt maatte rettes mod Kiew, et Sted, som Sagnforfatteren dog ellers kjender.

c. Nivlungalands Beliggenhed i Forhold til Hunaland maa bestemmes af Nivlungernes Reiserute fra Worms til Susat. De sætte ikke over Rhinen lige ved Worms, men drage en Dagsreise overland inden de om Aftenen naa til Rhinen (Kap. 363). Dette passer til Hunalands Beliggenhed i Nordtyskland, da det var naturligt at sætte over ved Mainz; men skulde de fra Worms drage til Ungarn,

[1]) Naar Attilas Hær, der indhenter Valdemar i (Vilcinaland eller) Polen, i Kap. 298 siges at være kommet i Rusland, saa forstaas den Rusland underlagte Provins, og Treutlers Slutning p. 83, at her Rusland og Hunaland grænser sammen, bliver saaledes urigtig.

maatte de strax have sat over Rhinen, som i det sydtyske Digt. Overfarten over Rhinen foregaar der, hvor Rhinen modtager Tilløb fra en anden Aa, som kaldes Duná eller Dyna (Donau), hvilket jeg allerede før har forklaret som en Forvexling med Main[1]). En Dagsreise nærmere Hunaland naa de til Rodingeirs Residens Bakalar; da denne By ogsaa efter Kap. 289 ligger ved Rhin, har Nivlungerne reist nord nær Rhinens østre Bred og Bakalar maa søges i Nassau; og mærkeligt nok findes her virkelig i Nassau et Backele (Bagel ved Nastätten)[2]), hvortil Sagnfortællerne kan have knyttet Rodingeir, efterat Sagnets Skueplads var forlagt til Nordtyskland. Fra Bakalar gaar Reisen uforstyrret flere Dages Tid nordover til Soest. I denne Reiserute: Worms, Mainz, Backele, Soest henviser alt til Nordtyskland, og der er da ogsaa her fuld Overensstemmelse med Sagaens almindelige Fremstilling.

d. Hunaland ligger lige i Nord for Bern og Amlungaland, og der er ikke Skygge af Antydning om Hunalands østligere Beliggenhed, i Ungarn[3]). Man erindre følgende Steder: Kap. 122 træffer Thettleiv syd i Saxland en Mand, som kommer søndenfra Amlungaland og skal nord i Hunaland, Kap. 138 rider Thidrek fra Susat syd til Bern (alle efter No. 2). Kap. 244 drager Valtari fra Susat syd over Fjeldet (Alperne) til Kong Ermenrik

---

[1]) Sagnkredsene p. 113.

[2]) Beyer, Urkundenbuch zur Geschichte der mittelrheinischen Territorien. p. 776.

[3]) Derimod findes et Sted i A, som afgiver Bevis for, at Ungarn er tænkt østenfor Amlungaland og altsaa er forskjelligt fra Hunaland. I Kap. 12 faar Elsung Jarl Hjelp bæði norðan um fjall ok austan, or Svava ok Ungaria ɔ: baade fra Landene norden- og østen-for Alperne, fra Schwaben og fra Ungarn. Den svenske Oversætter har paa tilsvarende Sted: aff wngeren oc aff swaweren oc af beyeren oc torkaren; det sidste Led er et aabenbart Tillæg fra 15de Aarhundrede.

i Rom, Kap.269 drager Kong Attila syd i Amlungaland til Fritila (Vercelli) og i Kap. 270 tilbage nord i Hunaland; ligeledes drager (Kap. 287) Thidrek og hans Mænd fra Bern nord over Fjeldet og passerer (Kap. 289) paa Veien til Susat Bakalar ved Rhinen (alle efter Nr. 3). Ogsaa paa Hjemreisen til Bern vælger Thidrek samme Rute: han kommer atter forbi Bakalar (398), derefter over Rhinen til en By, som kaldes Babilonia (402) og fortsætter siden hele sin Vei syd over Mundiafjeld (403) til Amlungaland. Denne Vei kaldes her hin væstri leið til Mundio, hvilket (som jeg har gjort opmærksom paa) efter norsk-islandsk Sprogbrug vil sige Veien gjennem det vestlige Tyskland sydover[1]). Herimod har Treutler troet at kunne hævde, at Udtrykket ogsaa maa kunne betyde »ganz einfach den westlichen Weg = den Weg nach Westen«; men denne Forklaring er ikke sprogrigtig. Hin vestri leið kan ikke oversættes den vestlige Vei, men den vestligere Vei (vestri er Comparativ), og hin vestri leið til Mundio modsættes altsaa en »eystri leið til Mundio«. Den vestligere Vei til Alperne kan man lære at kjende af Abbed Nikolaus's Itinerarium, saaledes som den brugtes i 12te Aarhundrede; den østligere Vei finde vi brugt af to norske Gesanter, som Vinteren 1250—51 drog fra Lübeck til Venedig og tilbage over Schwaben[2]), og den antydes paa et mærkeligt Sted i Thidrekssaga (Kap. 122), hvor en Tysker viser Thettleiv Veien til Venedig: naar du kommer syd i Trentudal til selve Trent, da tag af fra den Vei, som gaar lige til Bern (Hovedveien langs Adige) osv. Hvad enten vi altsaa stiller os paa den norske Sagaforfatters eller paa de tyske Sagnfortælleres Standpunkt, kan den »vestligere Vei til Alperne« saaledes kun blive Veien gjennem Vest-Tyskland. Ogsaa her er altsaa Hunaland paa samme Plads

---

[1]) Sagakredsene p. 112.
[2]) Saga Hákonar Hákonarsonar Kap. 275.

som ellers i Sagaen, og et Forsøg paa fra dette Sted at hævde Hunaland som Ungarn vil enten som Dørings synde mod Geografien (man reiser dog ikke fra Ungarn til Italien gjennem Rhindalen) eller som Trentlers synde mod den norrøne Grammatik.

Jeg har i det foregaaende søgt at vise, at Forfatteren i Regelen maa have gjort sig noksaa klart Rede for Sagens geografiske Skueplads; dette bestyrker nemlig ogsaa hvad jeg ovenfor har hævdet, at Forfatteren har troet at skrive en sand Historie og derfor selvfølgelig maatte ledsage Skildringen med detaljerede geografiske Oplysninger, Reiseruter og Retningsangivelser; kun naar man miskjender dette og altfor stærkt betoner, at Sagaen er en Underholdningsbog, kan man som Døring og Treutler komme til at antage, at denne Sag har været Forfatteren forholdsvis ligegyldig. Ganske vist er Forfatteren ikke nogen velstuderet Geograf, han har kun de tarveligste Kundskaber i de almindeligste Omrids; men selv hvor han feiler, se vi dog tydelig hans Bestræbelser for at være korrekt, og kun naar man tillægger ham den Mening, at Hunaland er Ungarn, bliver der den grænseløse geografiske Forvirring, som Døring og Treutler vil statuere. — Der staar i geografisk Henseende nogle Steder igjen, som maa nærmere belyses, nemlig Vidgas Reise og Gronsports Beliggenhed. Vidga skal drage fra sin Fader Velent i Sjæland syd til Amlungaland (80); han rider først lange Veie, over Skove, gjennem Bygder og Ubygder til en Aa (som efter No. 2 heder Eidisa, men i AB ikke nævnes); her slaar han sig i Følge med Thidreks Mænd, som kommer fra Vendland (82). Paa deres Vei kommer de ved en Aa, som AB kalder Lippa, i Skoven Lyravald forbi en Røverborg, hvis Besiddere Vidga fordriver og forfølger videre til Elven Visará (efter Nr. 2 og B, medens A udelader Navnet). Da Lyravald ogsaa efter Kap. 139 ligger nær Soest og Borgen efter Sammenhængen er nordenfor Visará, er altsaa dens Beliggenhed i West-

phalen uomtvistelig; kun skal jeg ikke opholde mig ved at undersøge dens Navn og drøfte, om det er laant fra Brixen (i Tyrol) eller Wrexen (ved Diemel), da Navnet er saa vexlende skrevet i Haandskrifterne: Nr. 2 skriver Brictan (84) og Brittan (93), AB har paa sidste Sted Bittam, A paa første Sted Bittan, B Bettam. Selv om man nu ikke tager AB's Lippa med, hvad Treutler kategorisk har forbudt mig, faar vi Vidgas Reise bestemt over Eideren, Lyravald og Weser, altsaa gjennem det sachsiske Land; naar nu Sagaen lader ham halvanden Dagsreise efter Overfarten over Weser komme til Bern, saa har dens Forfatter enten af Ubekjendtskab med Geografien forkortet Afstanden mellem Weser og Bern eller ogsaa har han paa dette Sted fulgt et af de tyske Sagn, som henlagde Bern til Bonn. Begge Anskuelser af dette Forhold er mulig; men at Forfatteren skulde paa dette Sted ved Visará have ment en italiensk Flod og udenvidere have ombyttet dens Navn med en ham mere bekjendt nordtysk, synes dog lidet rimeligt, da der ingen Grund er til at en Nordmand skulde mere interessere sig for tysk end italiensk Geografi. Det samme gjelder da ogsaa Floden Musala i Fremstillingen af Slaget ved Gronsport (Kap. 322, 325, 335). Da Thidrek drog mod Italien for at vinde sit Rige Bern tilbage fra den romerske Konge, sendte han, endnu medens han var i Hunaland, Bud til Kong Ermenrik og opfordrede ham til møde op til Kamp ved Gronsport. For at naa hid maa Kong Ermenrik drage »nord over Alperne«, altsaa ligger Gronsport i Tyskland. Den romerske Hær leirer sig ved Gronsport søndenfor Aaen, Thidreks Hær nordenfor, da den kommer fra Hunaland; denne Aa heder Musula eller Musala, altsaa Mosel. Alt stemmer her vel overens, baade Hærenes Bevægelser og deres Udgangspunkter fra Lorat og Rom; dog viser Forfatteren sig usikker i Geografien, da han lader Mosel strax nedenfor Gronsport falde ud i Søen (!) og undgaar at nævne, i hvilken Retning Elven

løber. Men Treutlers Bemærkning, at Hærene aabenbart træffes i Italien, Thidreks forrige Rige, slaar ikke til, thi efter Sagaen ligger Gronsport nord for Alperne, og der er jo ingenting i Veien for at antage, at Ermenrik, hvis Rige efter Kap. 282 strakte sig nord i Tyskland, møder Thidrik ved sit Riges Nord-Grændse[1]).

IV. De tyske Kilder.

Og man end (som jeg ovenfor) hævder, at Sagaens Hunaland er Sachsen og at Sagaen henlægger sine fleste Begivenheder til Nordtyskland, er det langt fra mig at nægte, at den Digtning, som ligger til Grund for Sagaen, i sin Oprindelse er sydtysk; det er i den Henseende nok at henvise til den Udvikling, Digtningen har faaet i Sydtyskland under historiske Forhold i 9de og 10de Aarhundrede, og at i alle Digtningens Skikkelser er optaget den østerrigske Sagnfigur Rüdiger af Bechlarn. Ogsaa i Thidrekssagas »Niflungasaga« kan man spore det oprindelige sydtyske Grundlag; men jeg kan ikke erkjende dette for identisk med Nibelungen-lied, ikke blot fordi dette forudsætter en Selvstændighed i Behandlingen, hvortil en norsk Forfatter fra ca. 1250 ikke har litterære Forudsætninger, men ogsaa fordi Sagaens Fremstilling ofte henviser os til andre Sagnfremstillinger og ældre Sagnformer. Selv Døring, som lod Nivlungesagaen stamme direkte fra et bestemt Lied-Haandskrift (B eller I), maatte dog erkjende at et enkelt Sagn (om

---

[1]) Treutler finder det ogsaa anstødeligt, at Herburt drager overland og tilhest fra Bern til Bertangaland, som han antager for England: denne Forargelse vil bortfalde, naar man tager Bertangalang fra Bretagne (se ovenfor S. 325). Sagaen forudsætter stadig at Bertangaland er paa Fastlandet, thi did rider Sigurd fra Schwaben (Kap. 169), did rider Thidrek og hans Mænd fra Bern (K. 192), og derfra Kap. 224; did rider Herburt Kap. 234 og tilbage Kap. 239; did drager ogsaa Vilcinakongen med Hær Kap. 350.

Kampens Anledning) var laant andenstedsfra, ligeledes at andre tyske Sagn kunde være fulgt, naar Høgne kaldes Broder til Gunnar, naar Thidrek (ikke Hildebrand) dræber Grimhild o. s. v. Men ogsaa andre Sagntræk synes os at vise ud over Nibelunge-digtet. Naar saaledes Attilas første Hustru kaldes Erka, er denne Navnform ældre og ægtere end Helche. I Nibelungen-lied forekommer en Biskop Pilgerin af Passan som Nibelungernes Morbroder; det er forlængst erkjendt, at denne Biskop er en historisk Person fra meget senere Tider († 991), som altsaa i temmelig ny Tid er sat ind i Digtningen. Men hvorfor forekommer han ikke i Thidrekssaga, uden fordi denne Saga viser tilbage til et Standpunkt af Digtningen, da han endnu ikke var optaget? Thi at antage at Sagnforfatteren eller hans Hjemmelsmænd skulde af historisk-kritiske Grunde have udeladt ham, gaar dog ikke an, medens det let havde ladet sig gjøre at flytte ham ligesom Rodingeir af Bakalar til Rhinegnene. Men dette er ikke det eneste Vidnesbyrd om en ældre Sagnform; aabenbart var flere af Nibelungenlieds Personer og Begivenheder endnu ikke besungne i det Digt, som Sagaen stammer fra: til Hagens Broder Dancwart findes intet Spor, Hagens Kamp med Gelfrat og Else kjendes ikke, Grimhilds Forsøg paa at overfalde Hagen om Natten omtales ikke, ligeledes udelades de vidtløftige Krigstog i 1ste Del af Nibelungenlied o. s. v. Et andet gjennemgaaende Træk er, at alle Antydninger af kristelige Sæder, især Kirkeskikke, ganske mangler i Niflungasaga, skjønt Sagnforfatteren udtrykkelig betegner sine Helte som kristne, ialfald som Arianere. Striden mellem Grimhild og Brynhild kommer til Udbrud ikke ved Kirkegangen, men hjemme i Kongehallen; Kongens Kapellan, som Hagen støder overbord ved Flodovergangen, kjendes ikke, Nibelungernes sidste Kirkefærd i Huneland heller ikke o. s. v., og heller ikke dette kan man dog tænke sig udeladt af kritiske og literære Grunde. Ogsaa paa andre Punkter skimter den ældre Tid igjennem; medens vi i

Nibelungenlied altid hører om store Hærmasser paa mange Tusinde Mand, hvilket kunne passe paa de Hohenstaufiske Keiseres Tid, er Sagaens Talstørrelser idethele mere moderate og henviser til ældre Tiders enklere Forhold. Ogsaa i Gjestebudenes Anretning, i de Ilde, som antændes paa Gaardspladsen for at tørre de ankomne Gjesters Klæder, i Festmaaltidet i Haven gjenfinde vi ældre Tiders Sæder, og vi anse det for en Misvisning at søge Sagaens Forbilleder i Forfatterens Hjemland, thi til Midten af 13de Aarhundrede passer ikke disse Skildringer paa Norge, hvorom det er nok at henvise til Haakon Haakonssøns Saga f. Ex. Gjestebudet ved Kroningen i 1247.

Døring gjorde opmærksom paa, at ikke faa Steder i Nivlungesagaen sluttede sig nærmere til Nôt-haandskrifterne end til Lied-haandskrifterne; da hans og Anti-Lachmannianernes Mening overhovedet er, at hvad hine Haandskrifter indeholder mere end disse, maa betragtes som senere Tildigtninger, skulde deraf følge, at Sagaen stammede fra Digtets senere Bearbeidelse. Nu har imidlertid Raszmann paapeget, at i andre Punkter staa Sagaen nærmere Lied-haandskrifterne, og han har med Rette hævdet, at netop et i Nôt-haandskrifter og i Sagaen bevaret Træk kan støttes ved den ældre nordiske Tradition i Atlamál[1]), hvilket synes at vise, at Nôt-haandskrifternes Ejendommeligheder godt kan være begrundede i den ældre Digtning, og det samme gjelder da ogsaa Thidrekssaga.

Men Nivlungesagaens egentlige Novation er Sagnets Lokalisering i Byen Soest, thi derfra gaar hele Sagaens Ejendommeligheder i Skildringen af Nivlungernes Dødskamp ud. Nivlungehaven, Ormetaarnet, Høgneporten o. s. v., disse Steder har bestemt Fremstillingen og fremtvunget Afvigelser fra det ældre Sagn: Kampen foregaar ikke længere i Kongehallen, men ude i Haven; Kampens Gruppering blev derved

---

[1]) Raszmanns Die Niflungasaga etc. S. 143.

helt forskjellig o. s. v. Naar man har faaet Øie for, hvorledes Sagaens og Digtets forskjellige Skueplads betingede de forskjellige Fremstillinger, bliver da først og fremst det Spørgsmaal at afgjøre: har Sagaforfatteren selv lokaliseret Begivenheden i Soest eller følger han her sine Kilder? Nu siger Sagaforfatteren med rene Ord i Kap. 394, at de saxiske Fortællere berettede Begivenheden som han fortalte og henviste til de bekjendte Steder i Soest; men Døring paastaar, at disse Steder har Sagnforfatteren selv fundet paa, og Trentler giver endog Skriveren Nr. 5 Skyld for Opdigtelsen. De Steder, som Sagaen paapeger i Soest, Irungsvegr Niflungagarðr, Ormaturn og Høgnahlið, findes efter Døring ikke længer i Soest, og hvad nyere Forfattere fortæller derom, er fremkommet ved Læsning i Thidrekssaga; deraf slutter han nu, at Lokaliseringen aldrig har existeret udenfor Sagaen. En saadan Slutning er som man vil se altfor rask, thi Manglen paa Vidnesbyrd fra 19de Aarhundrede beviser selvfølgelig intet for 13de Aarhundrede, og der skal jo blot et Vidnesbyrd fra ældre Tid for at lade hele Beviset omstyrtes. Et saadant Vidnesbyrd er nu fremdraget af Raszmann[1]): Der Schlangenthurm (Sagaens Ormaturn) findes omtalt i Brauns Städtebuch fra 1581, altsaa fra en Tid, da Thidrekssaga var aldeles ukjendt udenfor Island; og dermed er Beviset leveret for, at Westphalerne selv har lokaliseret Sagnet i Soest og Sagaforfatteren har kun fulgt hine Kilder. For hver den, der har studeret Sagns Vandringer, vil det være bekjendt, hvor let et poetisk Træk eller berømt Sagn kan stedfæstes; jeg behøver blot at minde om, hvorledes Sagnet om Hagbard og Signy har faaet Hjemstavnsret paa mindst 20 Steder i Danmark, Sverige og Norge, fordi paa hvert Sted et Lokalnavn, som Sigarsted, Sigarsvold, Hagbardsholm, Hagemose o. s. v., mindede om Sagnet og fristede Stedets Befolkning til at

[1]) Die Niflungasaga p. 24.

erobre Sagnet som sin historiske Ejendom. Paa samme Maade behøvede da et saa udbredt Sagn som Nivlungernes Undergang ikke mere end et Stedsnavn som »der Schlangenthurm« for at Soests Indbyggere med Glæde fortalte om, hvorledes disse mærkelige Begivenheder alle vare forefaldne i deres Stad og hvorledes der endnu kunde fremvises Spor deraf. Den ene Lokalisation førte den anden med sig, Hunaland blev til Saxland og alle andre Steds-Navne maatte føie sig efter Sagnets nye Form, ligesom de oprindeligt sydtyske Helte derved blev Nationalhelte ogsaa i Nordtyskland: Rodingeir af Bakalar faar sit Hjem i Nassau, Apollonius fra Tyrus flyttes til Rhin, og Thettleiv fra Steiern, Vidga og Velent flyttes til Danmark og faar Bedrifter at udføre i Sachsen. Naar vi derfor i Kap. 89 læser om, at Vidga paa Skemming sætter over Weser, saa at man »endnu idag kan se Mærkerne i Fjeldet efter Skoene og Skonaglene, baade hvor han løb fra og hvor han kom ned« eller naar vi høre, at Thidrek havde forfulgt Vidga langs Mosel indtil han sank ned i Søen og at han kastede efter ham sit Spydskaft, som »endnu idag staar fæstet i Klippen«, saa at »hver den som kommer did kan se det« (Kap. 336), saa har vi ogsaa heri kun Vidnesbyrd om folkelige nordtyske Sagn, som Sagaforfatteren naivt har gjenfortalt paa sine Hjemmelsmænds Ord. Man har ingen Ret til mere at erklære disse Sagn for litterære Forfalskninger end et hvilketsomhelst andet uhistorisk Sagn; det skulde da isandhed være underligt, om ikke Folket i Nordtyskland knyttede sine Sagnhelte til specielle Lokaliteter, saaledes som det er gaaet tilsvarende Sagnfigurer i andre Lande (her i Norge Olav den hellige o. s. v.).

At godtgjøre at Sagaens Fremstilling af Thidreks Kamp med Ekka og Fasold er nordtysk, maa synes overflødigt, da Navnene Osning, Rimslo, Aldinsæla og Aldinfils høre hjemme i Westphalen og neppe ad anden Vei end

gjennem Westfalere kunde blive kjendte for Sagaforfatteren[1]). Større Interesse har det at studere de Sagn, som enten er oprundne i Nordtyskland eller har faaet sin Karakter her, Sagnene om Vilciners og Huners Krige. Disse Sagn indledes med de to Bortførelseshistorier, som synligen stammer sydfra eller har sine Slægtninger sydpaa: den første (Oda og Osantrix) synes ligefrem laant fra en tydtysk Digtning (Urtypen for König Rother), den anden (Erka og Attila) viser sig ogsaa at staa ialfald under Paavirkning af den sydtyske Digtning, thi den har derfra laant Sagnhelten Rodingeir af Bakalar; et Laan sydfra er ogsaa selve Navnet Osantrix, thi ogsaa i Biterolf kaldes Erka O s e r i-c h e s k i n t[2]). Men hjemligt sachsiske er Sagnene om Vilcinus og Vilcinakongerne, thi de afspeiler S a c h s e r n e s K r i g e m o d V e n d e r (Witzer og Polakker) o g D a n e r f r a 10d e A a r h u n d r e d e a f. Vistnok var ikke som Sagaen vil de mange vendiske Stammer mellem Elben og Oder forenede til ét Rige, langtmindre forenede med Danmark; men mod de sachsiske Konger (og Kejsere) kjæmpede oftest Daner og Vender i Fællesskab, og det sachsiske Folk kunde derfor med Rette betragte sine hedenske Naboer i Nord og Øst som sine Nationalfiender, dem de i sin Digtning sammenfattede under et Fællesnavn. Stiller man istedenfor Hunekongen Attila de tyske Konger af det sachsiske Hus — især Otto II, Otto III og Henrik II — vil man under Sagnets Kaabe finde mange historiske Begivenheder fra Kampen mellem Sachsen, Daner og Vender igjen. Attila trænger ind »nord i Vilcinaland«, han møder Underkongen Aspilian fra Sjæland og slaaes paa Flugt; Attila trækker sig hjemover gjennem det sydlige Jylland, stanser ved den Skov,

---

[1]) Vi se her bort fra, at flere tyske Forfattere helde til at tro, at Ekkasagnet endog er oprindeligt i Rhinegnene.

[2]) Aabenbart er hans virkelige Navn Osantrich, Sagaforfatteren har opfattet urigtigt den Kasus, han h ø r t e oftest.

som ligger mellem Danmark og Hunaland, hvor han beseirer Vilcinakongen; er ikke dette som om man læste en tysk Skildring af Keiser Otto II's Tog ind i Jylland mod Harald Blaatand, Vendernes Forbundsfælle, og Kampen ved Danevirke (Aar 975)? — Lang Tid bagefter gjør (291) Vilcinakongen Indfald i Hunaland, brænder Borge og ødelægger det aabne Land; blandt de erobrede Borge nævnes udtrykkelig Brandenburg, hvor Vilcinerne dræbe »mange Mænd«. Kong Attila og Thidrek drager Vilcinerne imøde, erobrer Brandenburg tilbage og udenfor denne lider Vilcinerne et forfærdeligt Nederlag, hvori deres Konge falder, medens Attila mister 500 Riddere, Thidrek 50. Man sammenligne en Begivenhed fra Aar 983. De halvt betvungne og halvt kristnede Wilzer gjør Opstand mod Sachserne, vender sig herjende mod Borge og kirkelige Stiftelser i Grænsedistrikterne; blandt de Borge, de vinde tilbage, er Brandenburg (1 Juli 983), hvis Indbyggere dels dræbes, dels fanges. Men Sachserne samle sig snart under sin tapre Fører, Markgrev Dietrich og andre Grænsegrever og tilføie Wilzerne et Nederlag, hvori skal være falden af Wilzerne 30000, af Sachserne 3 Mand[1]). Kan det være tilfældigt, at ogsaa her Historien støder sammen med Sagaen? — Efter Vilcinerkongens Død fortsættes Krigen mod Hunerne af hans Broder Kong Valdemar i Rusland og Polen[2]); han herjer i Hunaland, hvis Kong Attila drager imod ham i Polen, men bliver slagen; Thidrek indeslutter sig i en Fæstning, men befries af Attila, der nu fører Krigen ind i sin Fiendes Land og indtager Borgen Polotsk, medens Valdemar falder mod Thidrek ved Smolensk og hans Efterfølger hylder Attila. Ogsaa i denne Skildring gjenfinde vi en sachsisk Konges,

---

[1]) L. Giesebrecht, Wendische Geschichten I 264 ff. En noget lignende Begivenhed forfaldt i 993, da Wilzerne beleirede Brandenburg og Kong Otto selv kom sine Mænd til Undsætning, se L. Giesebrecht I 281.

[2]) Kap. 293 sml. Kap. 26.

Henrik II's Krige i Østen, men rigtignok stærkt forstørrede. Kong Valdemar af Rusland kan jo kun være Henriks Samtidige Wladimir den store, eller rettere, Sagnet har slaaet ham sammen med hans Samtidige Boleslav i Polen, der i Aarene 1016—18 virkelig herskede ogsaa i Rusland som Overherre over Russerkongen Sviatopolk, hvem han havde indsat; derved fremkom Valdemar Konge i Rusland og Polen [1]). Denne Boleslav-Valdemar førte mod den saxiske Konge (tyske Keiser) en langvarig Krig med afvexlende Held; den bestod i Beleiringer og Indfald snart fra Polen til Sachsen, snart af Sachserne til Polen, men endte med at Boleslav tilslut underkastede sig. Historien skildrer vistnok ikke Keiser Henriks Seire over Boleslav saa storartede: netop paa det sidste Tog til Polen i 1017, det som foranledigede Boleslavs Hyldning i 1018, var intet væsentligt udrettet og den da beleirede Fæstning Nemzi havde ikke kunnet tages; men dette glemtes i Tidens Løb ligeoverfor det endelige Resultat eller ligeoverfor de Rettigheder til Overherredømme, som Henrik erhvervede, og Sagnet forbedrede bagefter Historien ved at fortælle, at Aar 1017 »undertvang Keiseren ved Guds Naade Polen, Bøhmen og Mähren« [2]). Da Boleslav netop dengang var polsk og russisk Konge, kunde derfor efterhaanden Sagnet ikke nøie sig med mindre end at Sachsernes Konge undertvang Polen og Rusland og at Russerkongen faldt i Kampen mod ham; Sagnet specificerer dette ved at skildre Beleiringen af to fra Hanseaternes Handelsvei vel bekjendte Byer, Smolensk og Polotzk. Disse historisk-poetiske Sagn om Saxerkongernes Tog mod østlige Slaver har amalgameret sig med den fra Syden indvandrede Digtning om Attila og Thidrek,

[1]) Ombytningen kan sammenstilles med at den islandske Eymundssaga har slaaet Sviatopolk sammen med Boleslav til »Burisleifr« (Fnm. S. V 270).

[2]) Se Vita Meinwerci (fra ca. 1135), citeret efter L. Giesebrecht II 44.

der blev lokaliserede i Sachsen og paa sin Side kunde udvikles videre; der er intet iveien for at antage, at de i Sachsen har været behandlede i poetisk Form, men denne Digtning tilhører snarere Tiden 1150—1250 end de tidligere Aarhundreder[1]). Til denne sachsiske Digtning regner vi da den vidtløftige Skildring af Kampen mellem Isung og Thidrek; den forudsætter Kjendskabet til den sydtyske Digtning, fra hvem mange af dens Helte er laante, men er selv ukjendt i Sydtyskland; og en Fortsættelse deraf er Digtet om Isungs Kamp med Vilcinakongen Hertnit af hvilket et Par Linjer er ordret oversat i Sagaen. Intet af disse Digte synes at hvile paa historiske Motiver, de er

---

[1]) I denne Digtning optræder ogsaa meget gamle Sagnformer ved Siden af temmelig moderne. I Sagaens Thidrek (Søn af Kong Valdemar i Rusland og de østlige Riger), som kjæmper uheldigt med Thidrek af Bern og siden falder i Kamp mod ham, har Müllenhoff (hos Haupt 12, 279) med rette gjenkjendt den historiske Theoderik Triarius' Sön, Konge over en Skare Østgoter i Thracien og magister militiæ hos de østromerske Keisere, der i mange Aar laa i Strid med sin Navne Theodemirs Søn i Pannonien, indtil denne efter sin Fiendes Død (481) blev enemægtig i de østlige Egne. Men naar Sagaen fortæller, at Thidrek Valdemarssøn blev fanget af Thidrek af Bern, at denne udleverede ham til Hunernes Konge Attila, at Attila overlod ham til sin Hustru Erka, der var hans Frænde, men at Thidrek undkommer fra hende, kan man ikke lade være at tænke paa historiske Forhold under Krigene mellem den saxiske Konge (Keiser) Henrik og Boleslav: Aar 1013 havde Boleslav sendt sin Søn Mesco til Böhmen for at underhandle med den böhmiske Hertug Odelrich om Forbund mod Keiseren; men Böhmerhertugen fængslede Boleslavs Søn og udleverede ham til Henrik. Boleslav forlangte sin Søn frigivet og sit Forhold bedømt af de saxiske Store, som han ved Penge havde vundet for sig; disse modtager hans Søn til Bevogtning, men fører ham forrædersk tilbage til Boleslav (sml. L. Giesebrecht II 87). Ogsaa her maa man tænke sig Attila sat for Henrik, Valdemar for Boleslav, Miesco for Theoderik, og man vil finde de samme Begivenheder igjen i Sagndigtningen.

fri Digtning med Forbilleder i den tidligere Literatur og knytter sig til allerede tidligere udviklede Sagnformer.

Vi ere her komne til et Resultat, som stemmer vel med Sagaforfatterens egne Udtalelser om hans Kilder. Det siges i Prologen, at Sagaen er samlet efter tyske Mænds Fortælling, og ved »tyske Mænd« forstaaes her Sachsere, thi strax efter siges »om du end tager én Mand fra hver By over hele Saxland, vil de fortælle Sagnene paa samme Maade«; for Nivlungesagaen belyses dette Forhold end nøiere i Kap. 394, thi de tyske Mænd, som har fortalt denne, siges her at have været fødte dels i Susat selv, dels i Bremen eller i Münster. Sagaen henviser til disses Enstemmighed, og dette Vidnesbyrd kan ikke rokkes ved Henvisning til sydtyske Digte, som modsiger hinanden, thi de mundtlige Sagn er fra Westphalen og støttede sig til en poetisk Tradition, som jo meget vel kunde være overensmende eller beslægtet for flere af Nordtysklands Byer, fordi den stammede fra én og samme Bearbeidelse af den sydtyske Digtning. Forfatteren siger i Prologen, at endel er taget fra tyske Digte, endel fra prosaisk Fortælling; han antog selv disse Digte for ældgamle, digtede lige efter Begivenhederne og tillagde dem altsaa historisk Betydning. En Følge deraf var, at han fulgte dem med historisk Troskab og endog enkelvis citerede dem, naar de modsagde den mundtlige Tradition[1]). Det kan vel være tvivlsomt, om hans Hjemmelsmænd har kunnet citere længere Digte for ham; han citerer selv kun nogle faa Linjer, men det forhindrer ikke, at længere Stykker kan stemme ordret med de tilsvarende Digte, saaledes som Etzardi har paavist om Hildebrandslied[2]). At Sachserne skulde have bevaret den sydtyske Dialekt i Gjengivelsen af disse Digte, skulde jeg neppe tro, da Digtene rimeligvis har gaaet gjennem mange Munde, inden

[1]) Se Kap. 415 om Hildebrands Alder.

[2]) Zum jüngern Hildebrandsliede, Germania 19, 315—26.

de naaede Optegneren; i hele Sagaen findes Navnene i Regelen gjengivne paa plattysk, og i et af de optagne Verscitater (Kap. 433) synes endog Ordet »draga« at være et plattysk Ord, som i denne Betydning (bære) først med Sagaen indførtes i den norrøne Litteratur.

Den Opfatning af Sagaen, jeg her har udviklet, vil neppe tilfredsstille dem, der fra sit Standpunkt i den Lachmannske Strid have troet at kunne dømme Sagaen og derved har opfattet Sagaen paa samme Tid dels som en mærkelig korrekt Gjengivelse af sine Forbilleder, dels som en Samling af Misforstaaelser, Forvanskninger og Tildigtninger. Derimod tror jeg, at man ved som her at betone stærkere Sagaens og dens Forfatters litterære Forudsætninger hævder Synsmaader, der er retfærdigere baade mod den tyske Digtning og den nordiske Gjengivelse.

Kristiania, Novbr. 1877.

SKELETGRAVE PAA SJÆLAND OG I DET ØSTLIGE DANMARK,

EN SKITSE FRA DEN ÆLDRE JERNALDER.

AF C. ENGELHARDT.

Selv her i Norden vare Forholdene i Oldtiden ikke saa enkelte og usammensatte, at det er fuldt tilfredsstillende at opstille en Rækkefølge mellem forskjellige Oldsag-Typer, ved Sammenligning træffe en Bestemmelse for deres respective Alder og derefter ogsaa bestemme Tiden for samlede Fund. Forholdene synes mig tværtimod at have været mangfoldige, og der er meget at tage Hensyn til for at nærme sig Sandheden i saadanne vanskelige Spørgsmaal, til hvis Belysning ingen eller kun dunkle, skrevne historiske Kilder foreligge, og hvis Besvarelse kommer til at afhænge af Oldsagers og Indskrifters Tydning. Endog paa det lille Omraade, som Danmark indtager, have Gravskikkene ikke til samme Tid været eens i forskjellige Egne; Moder kunne holde sig længe i nogle Egne og enten slet ikke eller kun spredt komme frem i andre; Handelspladser kunne være

opkomne paa eet Sted og sprede fremmede Producter lettere og livligere i Omegnen end til fjernereliggende Steder. Det kan være, at visse religiøse Skikke udøves i een Egn og ikke i en anden. Større Forandringer kunne endelig indtræde ved at Nybyggere med friske Kræfter og nye Hjelpekilder vinde fast Fod i een Landsdel og derfra brede en ny Religion, nye Sæder og Skikke over visse Dele af Landet, medens andre forblive uberørte deraf. Det kan ske, at Nybyggere vedligeholde Handelsforbindelser ad andre Veie end det øvrige Land, og der kan da samtidigt, men ad forskjellige Veie og derfor ogsaa maaske i forskjellige Former, være kommet til Norden udenlandske Industrigjenstande og hvad der ellers trængtes til. Archæologien kan ikke arbeide paa Løsningen af sin Opgave uden at have saadanne Muligheder for Øie, og naar et heldigt sammenbragt Materiale foreligger, er det ikke haabløst at forsøge paa at trænge ind i complicerede Forhold.

Navnlig for Jernalderens tidligere Tid, mellem omtrent 200 og 500 efter C. F., vil selv et flygtigt Blik paa Oldsagerne vidne om større Bevægelser her i Landet og om stærke Forskjelligheder mellem det østlige og vestlige Danmark. Især i det østlige Danmark staaer denne Periode endnu, til Trods for de senere Aars paafaldende betydelige Forøgelser af Oldsager, hvoriblandt mange store samlede Fund, i en saa stærk Modsætning til hvad der vides om Broncealderens Slutning, at der hidtil forgjæves er bleven speidet efter Forhold, der kunde tyde paa lempelig Overgang og mildne den bratte Maade, hvorpaa saavidt sees Jernet har afløst Broncen. Hvis f. Ex. Broncealderens Gravskikke overholdtes i Jernalderens Begyndelse, her som det er paaviist for Bornholm, vilde Overgangen være mindre brat og paafaldende. Men dette er, som det vil fremgaae af den følgende Fremstilling, ikke Tilfældet.

Indenfor selve den her behandlede Periode foregaaer derimod en jevn Udvikling, som svarer til Resultaterne af

store historiske Begivenheder i de Egne, med hvilke Norden var i Forbindelse, og hvorfra den fik en betydelig og stadig Tilførsel af romerske eller provincielt-romerske Arbeider. Disse vare med Hensyn til Renhed i Former og Ornamentik i stadig synkende Bevægelse fra det andet christne Aarhundrede af, mere og mere efterhaanden som Industrien blev tagen i Arv af Barbarerne. Intet Under, at saadanne Forhold afspeile sig i Nordens beskedne og i industriel Henseende af Udlandet afhængige Stilling.

Hensigten med denne Afhandling er gjennem Meddelelsen af nogle nyere, tildels ved planmæssige Undersøgelser vundne Bidrag til en Udsigt over Gravskikke fra Slutningen af den ældre Jernalder, 4de og 5te Aarhundreder, i det østlige Danmark eller rettere især paa Sjæland, yderligere at støtte disse Anskuelser og benytte den Anledning, som en større Forøgelse af Materialet altid giver til en fornyet Overveielse af Fundenes Gruppering.

Den yngre Gruppe. Sjælland.

Gravpladsen ved Varpelev i Stevns Herred er den eneste i sit Slags, som er nærmere undersøgt, og skjøndt Udgravningerne, der foretoges under min Ledelse i 1876 og 1877, ikke kunde udstrækkes til hele Gravpladsen, har den dog allerede nu ydet betegnende Fund. Stedet er en af Naturen dannet, lav Banke, »Thorkelhøi«, af c. 200 Fods Længde og 125 Fods Bredde paa Marken Matr. No. 15[1]). Ligene vare nedlagte, som oftest i noget krumbøiet Stilling, lige ned i Gruset uden Trækiste men i Klæder eller Ligdragt. Kun eet tydede paa Kamp eller Drab; i Tindingen var et stort trekantet Hul, frembragt ved et vældigt Sværdhug og

[1]) Det i Annaler for 1861 af C. F. Herbst beskrevne Varpelev Fund er ikke fra denne Grusgrav men fra en lignende Banke paa Matr. No. 3, omtrent 2200 Alen mod Nordvest.

paafølgende kirurgisk Behandling. Forøvrigt havde Gravpladsen et fuldstændigt fredeligt Udseende. Gamle og Unge, Mænd, Kvinder og Børn vare begravede der. Stedet var altsaa en fælles Gravplads — for en Familie og Tjenerskabet, synes det. Thi Standsforskjel har øiensynlig gjort sig stærkt gjeldende endog i Døden. De Fornemmere laa paa Ryggen, med Hovedet dreiet lidt om til høire Side og Benene svagt bøiede mod høire. De menige Folk laa om paa Siden med Knæene stærkt bøiede. Ligene, hvis rigere Udstyr tydede paa en høiere Samfundsstilling, laa i en Dybde af indtil 8 Fod, Hovedet mod Sydvest og omgivne af større eller mindre Opstillinger af Stene, der i eet Tilfælde dannede ligesom et Gjerde om Graven; de Fattige vare nedlagte i kun 4 Fods Dybde uden Stensætninger og i den modsatte Retning, Hovedet nemlig mod Sydost. Dette var Reglen; smaa Afvigelser i Orienteringen ville sikkert i mange Tilfælde kunne forklares af Solens Stilling paa Himlen i de forskjellige Aarstider. Compasset var jo dengang endnu ikke opdaget. For Stenenes Anbringelse var der øiensynlig kun den Regel, at jo fornemmere den Afdøde var, desto flere og større Stene blev der sat i Hegnet om Graven.

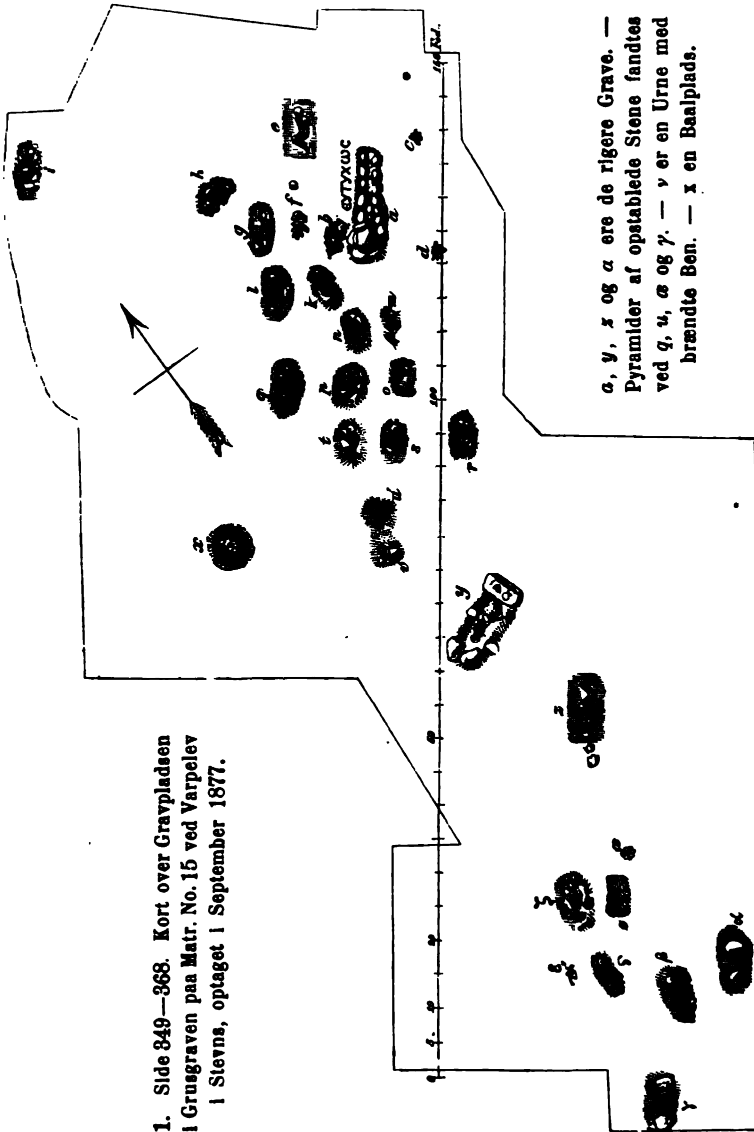
Midt imellem Skeletgravene og i omtrent samme Dybde som disse stod et simpelt Lerkar indeholdende brændte Ben.

Etsteds udgravedes en langagtig, oval Baalplads, sammenlagt af ildskjørnede, svedne Stene, mellem hvilke der fandtes Trækul men ingen brændte Ben. Den er mig ligesaa uforklarlig som smaa Dynger af opstablede Stene i Nærheden af flere af Skeletgravene og en lignende nærved Urnen med brændte Ben, ligesaa uforklarlig som de smaa Pyramider af sammenlagte Stene flere Steder i Borum-Æshøi fra Broncealderen.

a[1]). Det rigeste Gravsted laa under det høieste Punkt af Banken i en Dybde af over 9 Fod under det nuværende Jordsmon, som dog er betydeligt afgravet i Aarenes Løb;

---

[1]) Se Situationskortet Fig. 1.

1. Side 349—368. Kort over Gravpladsen i Grusgraven paa Matr. No. 15 ved Varpelev i Stevns, optaget i September 1877.

a, *y*, *x* og *α* ere de rigere Grave. — Pyramider af opstablede Stene fandtes ved *q*, *u*, *æ* og *γ*. — *ν* er en Urne med brændte Ben. — x en Baalplads.

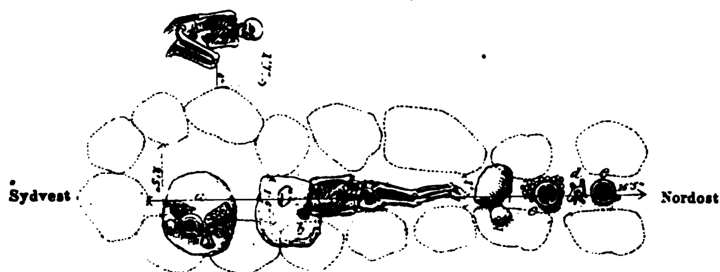
den oprindelige Dybde kan altsaa ikke bestemmes. Graven (Fig. 2) anlagt ned i det skarpe Grus, var af uregelmæssig Form og omgjerdet af 16 utilhugne Granitstene uden Spor af Bearbeidelse, men øiensynlig udtagne i Flæng uden Hensyn til Formen. De fleste have et Tværmaal af omtrent 2 Fod. Den store Dæksten over Hovedenden er over 3 Fod lang og bred, henved 2 Fod tyk. Udvendig vare Sidestenene tæt pakkede med Blaaler; større og mindre Stykker Blaaler vare blandede i den sandede Jordfyld i selve Graven. En stor flad Sten (2 Fod lang, 1½ Fod bred, 8 Tommer tyk) var lagt lige ned paa og midt over Ligets Hoved, og det hidrører formodentlig fra den større Fugtighed, som samler sig under en Sten, at Kraniet og de nærmeste Legemsdele vare næsten fuldstændigt opløste og fortærede. Ogsaa de øvrige Dele af Skelettet vare kun daarligt bevarede, navnlig var Bækkenet ufuldstændigt; men saavidt det skjønnedes af Laar- og Armben havde de tilhørt en sværlemmet, stærkt udviklet Mand[1]). Liget laa med Hovedet mod Sydvest, paa Ryggen og næsten lige udstrakt, dog var Hoved og Knæ lidt bøiede til høire; den høire Arm lige udstrakt langs Kroppen, den venstre saavidt det kunde sees bøiet, op tværs over Brystet. Det havde været iført Klæder eller Ligdragt, thi sortebrune Trævler sporedes under og tildels ogsaa over det.

Ved Halspartiet laa en stor og smuk *Spiralring af Guld*. Da Skeletdelene ovenover Brystet vare fuldstændigt fortærede, kunde det uheldigvis ikke strax afgjøres, om det er en Armring eller Halsring (Fig. 3).

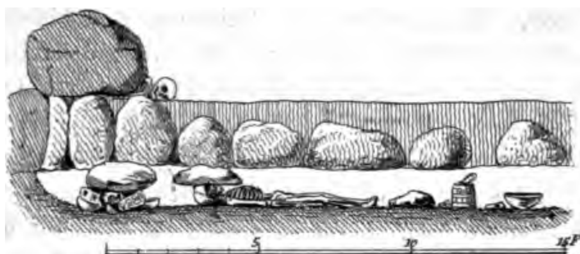
Ved høire Side af Halsen laa en simpelt forarbeidet, ret massiv *Guldnaal* endende foroven i to modvendte Spiraler (Fig. 4). Den har formodentlig været stukken i Kappen. Formen forekommer i Schweits sammen med Oldsager fra

---

[1]) De anatomiske Bestemmelser skyldes Professor. Dr. F. Schmidt. Skeletterne ere fra Oldsag-Museet afgivne til det anatomiske Museum.

2.

3. $\frac{1}{3}$.

4. $\frac{1}{1}$.

Varpelev-Gravplads: 2. Side 350. Graven *a*. — 3. Side 352. Spiralring af Guld. — 4. Side 352. Massiv Guldnaal til at fæste i Dragten.

Broncealderen, i det sydvestlige Tydskland og er ikke ganske ualmindelig i den nordiske Broncealder[1]).

To *Sølvspænder* og et Rembeslag (Fig. 8 og 9) optoges ved Bæltestedet; et lille Sølvspænde laa ovenfor Hovedet.

Paa to af høire Haands Fingre sade *Guldringe*, en baanddannet nemlig paa Tommelfingeren og en spiraldreiet paa Ringfingeren (Fig. 5 og 6).

Omtrent ved høire Øre laa en *Guldsolidus* (Fig. 7) præget af Keiser Probus, hvis korte Regjeringstid falder mellem 276—282. Paa Adversen er Keiserens Brystbillede med Omskrift: --PROBVS AVG. Reversen viser Solguden med Jordkuglen i venstre Haand; Omskrift: AETERNITA(s A)VG. Omtrent som Cohen, description V, 225 No. 11.

Ovenfor Hovedet og lidt tilhøire for det hensattes engang mindst 6 *Glaskar* og eet eller flere *Lerkar*. Den store Sten havde med sin Vægt knust de fleste, og kun for følgende kan der nu gjøres Rede, efterat Conservator Steffensen med særdeles Omhu har restaureret de knuste:

Pl. 1. En Skaal af blaat Glas med et ved Støbning frembragt rudet og ophøiet Mønster, til hvilket den smukke Sølvindfatning af gjennembrudt presset Arbeide svarer i alle Enkeltheder. Med gjennembrudte Bogstaver staaer Indskriften: ЄΥΤΥΧѠϹ (ἐυτυχως, til Lykke!) Det er et klassisk Arbeide, som hører til de smukkere af Sydens Frembringelser, fundne her i Landet. Med Undtagelse af det mystisk-gnostiske Ord ΑΒΛΑΘΑΝΑΛΒΑ paa Krystalkuglen fra Aarslev (Worsaaes Nord. Olds. 379) er det den første og eneste græske Indskrift fra Oldtiden funden i Norden. I Karret var nedstukket nogle Ribben af Dyr.

Fig. 12. En smuk lille, halvkugledannet Skaal af amethystfarvet Glas med indslebne Ovaler paa Ydersiden. Formen er

---

[1]) Se Aarbøger 1871, 24 fra Maglehøi i Svallerup Sogn ved Kallundborg. — Aarbøger 1872, Pl. 1 Fig. 3, funden i en Røse paa Bornholm. — Keller, Pfahlbauten, 5r Bericht, V, 18. — Lindenschmit, Alterthümer I, 9, Tavle 2, Fig. 7.

5. 1/1.

6. 1/1.

8. 1/2.

7. 1/1.

10. 1/4.

9. 1/1.

a.

13. 1/2.

b.

12. 1/4.

11. 1/4.

Varpelev-Gravplads: 5—6. S. 354. Guldringe, fundne paa høire Ringfinger (5) og høire Tommelfinger (6). — 7. S. 354. Guldmønt af Keiser Probus. — 8. S. 354. Sølvspænde og Rembeslag. — 9. S. 354. Sølvspænde. — 10. S. 356. Glas. — 11. S. 356. Bæger af tykt, grønligt Glas. — 12. S. 354. Skaal af amethystfarvet Glas. — 13. S. 356. Sølvbeslag til et Drikkehorn (?).

nærmest som Nord. Olds. 318 og træffes hyppigt i sjælandske Fund[1]). Den var halvt fyldt med Fiskeknogler (Aborre), hvilke ogsaa opsamledes udenfor den. Skaalen var nemlig falden om paa Siden, vistnok dengang den store Sten væltedes over Gravens Hovedende, og en Del af Indholdet var derved væltet ud.

Fig. 11. Et stort Bæger af grønligt Glas med indslebne Ovaler paa Ydersiden; knust i mange Stykker[2]).

Brudstykker af en knust Skaal af mælkehvidt uigjennemsigtigt Glas.

Fig. 10. Et grønligt tyndt Glas, aabent i begge Ender ligesom en Hævert; jeg kjender intet Sidestykke til det og kan ikke forklare dets Bestemmelse.

Et lille Lerkar med snoet Prydelse om Halsen og indtrykkede Halvkugler samt Trekanter, udfyldte med parallele Linier, om Bugen.

Fig. 13. Mellem Karrene optoges en Del Brudstykker af meget tynde Sølvstykker med fint drevne Prydelser. De synes snarest at være Dele af det øverste og nederste Beslag paa et *Drikkehorn*, som har været tvært afskaaret forneden. Levninger af selve Hornmassen sidde endnu fast ved smaa Sølvstifter paa Beslagets Inderside. De samme Motiver i Ornamentet som paa disse Stykker, nemlig Draaber (Dyrehoveder?) og Kredse om et Punkt, i ophøiet Arbeide, træffes paa et Spænde og tilhørende Broncebeslag fra Vimose; Draaben alene hyppigt paa Oldsager fra samme Fund[3]).

---

[1]) Fortegnelser over Fund af Glaskar i Danmark: Aarbøger 1871, 445; 1874, 371 og 1875, 22-23.

[2]) Det ligner meget et Glaskar (Annaler 1844-45, pl. XII, 110) fundet i en lille Sandhøi paa Killerup Mark i Fraugde Sogn paa Fyen. At Samtidighed mellem de to Kar, dette og Varpelev-Karret, ikke som antaget i Aarbøger 1874, Side 372 svækkes ved Beretningen om, at Killerup-Glasset ved Optagningen var »fuldt af Aske«, selv om »Aske« skulde være Levninger af brændte Menneskelig, vil senere blive viist.

[3]) Se Beskrivelsen af Vimose-Fundet 1869, Pl. 12, Fig. 21; Pl. 13, Fig. 44 og 51.

14. 1/4.

15. 1/4.

Varpelev-Gravplads: 14. Side 358. Træspand med Broncebeslag. — 15. Side 358. Bronceskaal.

Nedenfor Ligets Fødder, paa Gravens Bund og under en flad og glat Sten af 1 Fods Længde, 9 Tommers Bredde og omtrent 4 Tommers Tykkelse, fandtes nogle *Dyreknogler* og i Jorden ved eller under den en halv Snes *Spillebrikker af dreiet Ben*. I Graven optoges i alt 42 lignende Brikker, alle af omtrent samme Størrelse, $^{10}/_{12}$ Tomme i Tværmaal; flade paa Undersiden, svagt buede paa Oversiden; mange vare fastklæbede i den lerede Jord opad den nedenfor omtalte Træspands Yderside; to laa dybt nede i Jordfylden indeni Spanden; alle have maaske været nedlagte ovenpaa et Trælaag over Spanden og ere senere faldne ned dels i den dels udenfor[1]).

Længere nedad mod den østlige Ende af Graven stod paa det skarpe Grus en *Træspand* (Fig. 14), forsynet med baanddannede Broncebeslag; Staverne ere formentlig af Taxtræ. Under den var en Slags ufuldkommen Brolægning af mindre Stene, som ogsaa fandtes under et stort fladt *Broncekar* (Fig. 15) der stod længere mod Øst. Paa Randen og ned ad Ydersiderne er fastirret Tøi, som skjønnes at være Levninger af et Klæde, der har været lagt over hele Karret. Paa dettes Bund laa en *Benkam*, sammensat af flere Stykker og med halvrund, prydet Overdel. Broncekarret havde været nedsat i en tyk *Træskaal*, hvis Levninger ere for ubetydelige til at vise Formen. Denne maa have indeholdt de mange Skeletdele af en *Gris*, hvilke dels endnu sidde irrede fast til Broncefadets Yderbund dels fandtes mellem Fadet og Træspanden. De ere sikkert væltede ud af Træskaalen, da den faldt sammen. Flere i det foregaaende nævnte Omstændigheder tyde i Forbindelse hermed paa, at der oprindeligt i nogen Tid har været et tomt Rum i Graven, som maa have

---

[1]) Det var meget vanskeligt at finde dem i den lerede Jord og adspredte som de laa paa forskjellige Steder; jeg tør heller ikke indestaa for, at det nævnte Tal viser hvormange der oprindelig nedlagdes. I Valløby-Graven (Aarbøger 1873, 298) var der 106 Brikker af Glas.

været dækket af f. Ex. Brædder, der ikke have efterladt noget nu tydeligt Spor.

b. Tæt ind til Hovedenden af den beskrevne Grav men kun i omtrent den halve Dybde, henved 4 Fod, laa Skelettet af en fuldt udviklet Kvinde, en lille kraftig Person med stærke Muskelfremragninger, Hoved i Nordost, altsaa lige modsat det kostbart udstyrede Lig. Ved Halsen fandtes noget smuldrende Jern, maaske Levninger af en *Halsring*.

c. Samling af Dyreben, deriblandt et Hestekranium. De laa i omtrent samme Dybde som Menneske-Ligene; men Jorden var paa dette Sted meget omgravet, og det kan ikke afgjøres, om Dyrebenene ere nedlagte samtidigt med Ligene.

d.*) Rester af mindst to Lig med Hoveder mod Nordost.

e.*) Skelet af en Mand liggende paa høire Side, Hoved i Nordost, høire Haand hvilende paa venstre Skulderblad, venstre Arm nedadbøiet og noget fremrakt; Knæene lidt krummede.

f.*) Dele af et Barnekranium. Tre Fod derfra mod Sydvest stode to Stene af en halvanden Fods Tværmaal; 2 Fod længere hen i samme Retning fandtes Rester af et Dyreskelet.

g.*) Skelet med noget optrukne Knæ, hvilende paa høire Side; tildels fortæret; Hoved i Nordost.

h.*) Ældre Kvinde, hvilende paa venstre Side, Hoved mod Øst, Armene langs Kroppen, Knæene stærkt optrukne. Meget medtaget.

i.*) Ligeledes paa venstre Side; Hovedet mod Nordost, sammentrykt af Jordens Vægt; stærkt fortæret.

k.*) Hoved mod Nordost; hvilende paa høire Side.

l.*) Graven, hvis Sider vare udforede med Lerjord, indeholdt to Lig, et mandligt og et kvindeligt; det sidste langt mere fortæret end det førstnævnte og af en ganske anden Farve. Manden laa paa høire Side (Fig. 18),

*) Dybde 4—5 Fod under det nuværende Jordsmon.

Hoved i Nordost, Knæene optrukne og Armene bøiede op mod Ansigtet. Under og ved Ligene sporedes et sortagtigt Lag, som mulig var Levning af Ligdragten.

m.*) Ung Kvinde, Hoved i Nordost. Kun Kraniet bevaret, de øvrige Skeletdele næsten fortærede.

n.*) Ældre Mand paa høire Side, Hoved i Nordost, Ansigtet skraat nedad mod Gravens Bund. Hovedet er af en anden Form end de andre, hele Skelettet mindre medtaget og af et friskere Udseende, end det pleier at være Tilfældet paa denne Gravplads; men Hvirvlerne viste de samme eiendommelige Træk som i de øvrige Skeletter.

o.*) Hoved i Nordost; stærkt medtaget.

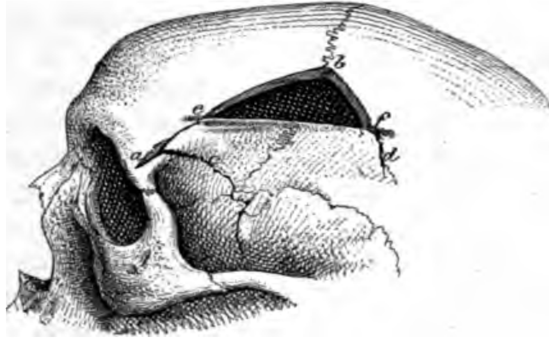
p.*) Mand liggende paa venstre Side, optrukne Knæ, Hænderne bøiede op foran Ansigtet, Hoved i Nordost. Ved Fingrene fandtes en simpel *Jern-Fingerring.*[1])

q.*) Meget fortæret Lig af en Mand, Hoved i Nordost, saavidt saaes liggende paa venstre Side. Ved Fødderne en Dynge af omtrent 50 uordenligt sammenlagte Smaastene, de største af 3—4 Tommers Tværmaal.

r.*) Gravens Sider vare udforede med Kalkjord; yngre Mand af høi Vææt liggende paa og i den skarpe Grus paa høire Side med optrukne Knæ og fremadbøiede Arme; Hoved mod Øst. I Panden er et tresidet Hul (Fig. 16). Om de paa Kraniet fundne Mærker af en Oldtidskirurgs Instrumenter og Behandling meddeler Professor F. Schmidt følgende: »Et Hugsaar (ab) af $3^1/_2$ Tommers Længde strækker sig ned over den venstre Side af Panden fra Krandssømmen til tæt over Øienhuleranden, endende i Pandebenets ydre Orbitalfremragning. At det er et Sværdhug sees tydeligt ved den nederste Ende af Saaret, hvor den tynde, knivskarpe Æg kun er trængt ind i Benet, men ikke, som i

*) Dybde: 4—5 Fod.

[1]) Jevnfør S. 369 d, Skelet fra Englerup Grusgrav med Jernring paa høire Ringfinger.

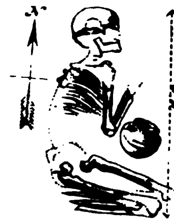
16. $\frac{1}{3}$.

17

18.

19.

Varpelev-Gravplads: 16. S 360. Kranie fra Grav *r*. — 17. S. 363 Grundplan af Grav *y*. — 18 S. 359. Skelet fra Grav *l*. — 19. S 368. Grav *ζ*.

den øvrige Udstrækning, gjennem hele dets Tykkelse. Fra den øverste Ende af Hugsaaret udgaaer under en stump Vinkel et Brud (bd), som i en Længde af 2 Tommer strækker sig bueformigt nedad og bagtil i Issebenet; tæt over Saarets nederste Ende gaaer fra dette et andet Brud (c) bagtil gjennem Tindingedelen af Pandebenet. Af den ved Hugsaaret og det bagerste Brud begrændsede og tildels frasplintrede Benplade er det øverste Stykke borttaget ved en Saug, som er ført vandret fra Hugget til Brudet, tværs over Krandssømmen, hvorved der altsaa er frembragt et stort, trekantet Hul. Dettes nederste, med Saugen dannede Rand (ef) har en Længde af c. $2^3/_4$ Tommer, og i dens Forlængelse har Saugen baade fortil og bagtil (ved e og f) efterladt en Fure lidt ind paa Pandebenet og Issebenet. Under den forreste Del af denne Rand findes en bred Fure, hvori Saugen først har været anlagt men er gleden ud for Operatøren. Hullets bagerste Rand, der altsaa er dannet af Brudet, viser tydelige Mærker af at være bleven beskaaren og jævnet, aabenbart i den Hensigt at borttage fremragende Bensplinter. I de med Saugen skaarne Furer sees under Loupe tydelige Skuringsstriber af dens Tænder; den har havt en lige Æg af rigeligt $^1/_2$ Linies Tykkelse. Hverken Randene af Hullet eller Benfladerne i dets nærmeste Omkreds vise mindste Spor af, at Saaret har suppureret, og Manden maa være død ganske kort Tid efter at det er blevet ham bibragt.«

s.*) Ovenpaa det skarpe Grus var paa Gravens Bund et tommetykt Lag Ler. Liget af en ældre Kvinde med Hoved mod Nordost laa paa venstre Side med stærkt opadbøiede Ben. Ovenfor Knæet: et lille, sort *Lerkar* og ubestemmeligt *Jern*.

t.*) Mand, paa høire Side, Hoved i Nordost; stærkt

*) Dybde: 4—5 Fod.

fortæret. I Graven optoges desuden en syg Underkjæbe og Overkjæben af et andet Individ.

u. I omtrent samme Dybde som Skeletterne fandtes en Dynge af en Snes Stene af 2—3 Tommers Tværmaal.

v. Noget derfra i sydvestlig Retning og c. tre Fod dybt var nedsat i Jorden uden omgivende Stene et brunligt *Lerkar* af $6^1/_2$ Tommers Høide, fyldt med brændte Menneskeben. Karrets Form ligner Nord. Olds. 499. Leret er grovt og stærkt blandet med skarpt Grus, hvilket ikke stemmer med Stoffet i den ældre Jernalders Kar. Fundet bør imidlertid noteres til videre Iagttagelse[1]).

x. Rundagtig, kjedeldannet Baalplads? af 6 Fods Tværmaal og 3 Fods Dybde med sin Overkant omtrent 4 Fod under Jordsmonet, bestaaende af henved 100 smaa sortsvedne Stene af 2—3 Tommers Tværmaal. Disse vare navnlig i de øverste Lag tæt sammenpakkede. Længere nede i Dyngen vare Stenene, større og mindre, tæt samlede. Mellem dem var Jordlag af 6—9 Tommers Tykkelse, med iblandede Stykker Trækul.

y.*) Paa Gravens Bund et tyndt Lag Blaaler. Mand liggende, som det er Tilfældet i de rigere Grave, med Hovedet i Sydvest, her lidt til Vest, lidt om paa høire Side; høire Arm udstrakt langs Kroppen, den venstre bøiet op mod Ansigtet (Fig. 17). Liget var rundt om tilpakket med Ler og fint Sand. Ved Overkroppen fandtes enkelte Stykker *Trækul*. Ovenfor Hovedet laa to temmelig store Stene, enhver af omtr. 2 Fods Længde, $1^1/_2$ Fods Brede og omtr. 1 Fods Tykkelse; ved høire Side af Hovedet var en Sten (18 Tommer lang, 12 Tommer bred, 8 Tommer høi). Ved venstre Side af Bækkenet: en mindre, flad Sten (10—11 Tommer høi og

1) Jevnfør Spor af Ligbrand paa Englerup- og Vesteregesborg-Gravpladserne (S. 369 e og 393).

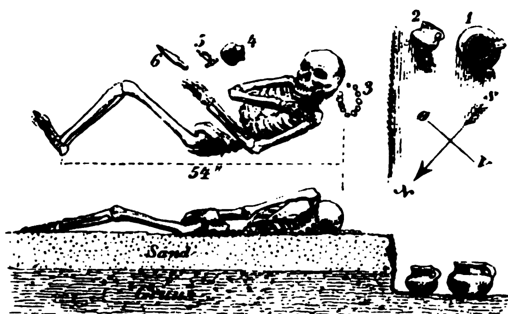
*) Dybde: 4—5 Fod.

bred, 6 Tommer tyk). Nedenfor Fødderne stod paa skraas en Sten, der ved Basis var 29 Tommer bred, foroven derimod kun 20 Tommer, Høide og Tykkelse 15 Tommer. Paa det skarpe Grus under den fandtes nærmest ved Ligets Fødder et ved dens Vægt knust *Lerkar* med høi Hals og Prydelser og bag ved dette en *Benkam* med halvrund Overdel.

z. Gravens Bund i samme Dybde som de fattige Ligs, men Retningen var som de Fornemmes: Hovedet mod Sydvest (Fig. 20). Paa Bunden var et 1/2 Tomme tykt Lag Sand. Stærkt opløst Lig liggende paa Ryggen, Hoved og Ben lidt dreiede om mod høire Side; høire Arm bøiet op over Brystet mod venstre Skulder; venstre Arm nedadbøiet mod høire Hofte. Oldsagerne angive en Kvinde, thi ved venstre Side af Hovedet laa i en Kreds mindst 44 smaa, flade, dreiede *Ravperler* Side om Side som de engang sad paa Perlesnoren, der kan være gleden bagud over Hovedet dengang Gravlæggelsen foregik. Ud for venstre Haands Fingre fandtes løst i Jorden en lille simpel *Broncefibula* med Prydelser indgravede paa Bøilen samt ubestemmeligt *Jern* (maaske Levninger af en Kniv). Lidt ovenfor stod et lille *Lerkar*, som ikke kunde optages, da det næsten var bleven til Jord igjen. Tæt ved og tilhøire for Hovedet, altsaa i samme Stilling til Liget som Karrene i Grav a, og 1 1/2 Fod dybere end Gravens Bund, stode to *Lerkar*, ethvert forsynet med eet Øre; et mindre nemlig nærmest ved Hovedenden af Graven, et noget større bagved dette, begge indeholdende næsten opløste *Dyreben*.

æ. To smaa Dynger, enhver af omtrent en Snes Haandstene. Jorden deromkring var omgravet og begge øiensynlig sammenlagte af Menneskehaand.

ø. I halvanden Fods Dybde: Barneskelet; ved det: et lille *Lerkar*, 4 1/2 Tommer i Tværmaal, og en lille *Sølvring* af 1/2 Tommes Tværmaal, dannet af et 5 Linier bredt Sølvbaand, hvis Yderside er prydet med ophøiede Længdestriber.

20.

21.

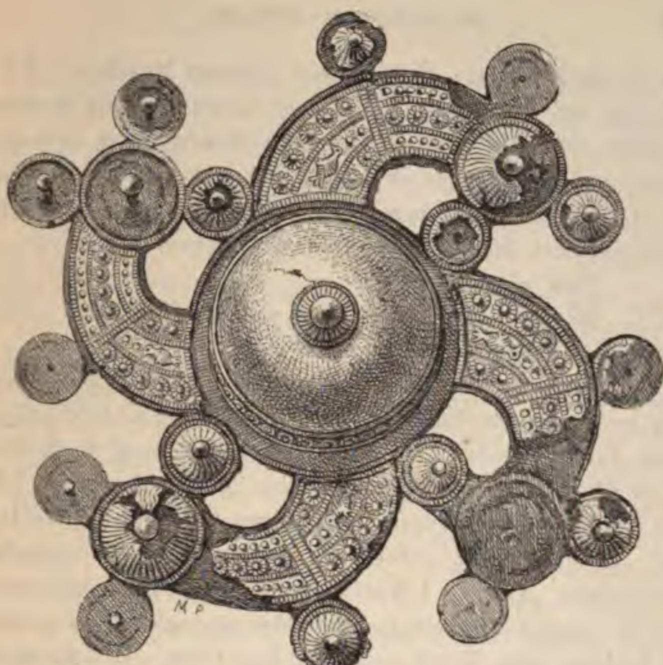
Varpelev-Gravplads: 20. Graven *z* S. 364. [1-2. Lerkar. 3. Perler. 4 Lerkar. 5. Broncefibula. 6 Jern (Kniv?)]. — 21. Grav *y* S. 366.

α. Ved Grusgravning stødte Eieren, inden den planmæssige Udgravning foretoges, i 3—4 Fods Dybde[1]) paa et Lig, efter Oldsagerne at dømme, af en Kvinde. I Jorden over det laa to Stene af 2—3 Fods Tværmaal. Følgende Oldsager fandtes: 1. En stor *Træspand* ($6^3/_4$ Tr. bred, $6^1/_2$ Tr. høi) med Broncebeslag: Baand, Øskener og en Hank, som er bred paa Midten og langs begge Sidekanter har en Række indslaaede Buer som Prydelse. — 2. Brudstykker af et klart hvidt *Glaskar* med ovale, indslebne Facetter ligesom Nord. Olds. 318; det har været mindst $3^1/_2$ Tommer i Tværmaal. — 3-4. Et lille *Lerkar* uden Øre, 3 Tr. høit, $2^2/_3$ Tr. i Tværmaal (Fig. 26) og Brudstykker af et større Lerkar. — 5. 47 Perler af Glas og af Rav; iblandt de sidste ere flere af den almindelige Form med Indknibning omtrent paa Midten. — 6-7. En stor *Guld-Fingerring* (Fig. 25) og en baanddannet *Guld-Fingerring* (Fig. 24) med en oval Plade, hvori er indfattet en rød Glaspaste (?), hvis øverste Lag er lyseblaat. Ringbøilen er prydet med indslaaede Halvmaaner. — 8. En *Haarnaal* af Sølv med meget smukt forarbeidet Overdel af Guld, i hvis øverste Knap en Karneol er indfattet; Længde: c. 8 Tommer (Fig. 23). — 9. En pragtfuld, rund *Fibula* af Sølv med Belægning af prydede Guldplader. Midt paa Forsiden er en stor, gjennemboret Ravknap af Halvkugleform. Blandt de drevne Prydelser paa Korsarmene sees en lille Fugl (Fig. 22). — 10. En lille kvadratisk Guldplade, 5 Linier i Tværmaal, med drevne Punkter som Prydelse (C 2289).

β. Skelet af et voxent Menneske i omtrent 2 Fods Dybde; Retning væsentligt Nord til Syd; ingen Oldsager.

γ. Lig med Hoved mod Nordost; liggende paa venstre Side med optrukne Knæ og fremrakte Arme (Fig. 21). En lille,

[1]) Skelettet laa dybere end de fattige Lig i dets Nærhed. Stedet var stærkt afgravet, og 3—4 Fods Dybde her svarer efter de oprindelige Forhold til mindst to Fods større Dybde paa den nordlige Del af Gravpladsen.

22. $\frac{2}{3}$.

23. $\frac{1}{1}$.

24. $\frac{1}{1}$.

25. $\frac{1}{1}$.

26. $\frac{1}{4}$.

Varpelev-Gravplads: Fra Graven *α* S. 366: 22. Sølvfibula. — 23 Overdel af en Haarnaal. — 24-25. Fingerringe af Guld. — 26. Lerkar.

$3^1/_2$ Tr. lang *Jernkniv* af Form som »Nydam Mosefund« XV, 8-9, laa ved den ene Haand. Over Hoved og Knæ fandtes to større Stene af omtrent $1^1/_2$ Fods Tværmaal og ovenpaa Stenen ved Hovedenden en Dynge af omtrent 12 Smaastene.

δ. Skelet af et voxent Menneske, paa venstre Side, i sammenbøiet Stilling, med fremrakte Arme.

ε. Dele af et Skelet.

ζ. Skelet i samme Stilling som δ (Fig. 19). Ved Albuerne Brudstykker af et *Lerkar*.

Gravplads ved Vester-Egesborg[1]) i Præstø Amt. Paa en meget stor Bakke er ved Grusgravning til forskjellige Tider fundet mindst 11 Skeletter i en Dybde af 1—2 Fod og to til sex Fod fra hinanden, alle, ligesom de fattige Lig paa Varpelev-Gravpladsen, med Hovedet i Nord — tre laa med Ansigtet vendt nedad —, Benene mere eller mindre krumbøiede, Armene i Reglen langs Kroppen. Alle vare saavidt skjønnedes fuldvoxne Individer og nogle meget gamle. De hvilede uden Kister paa den lyse Grus. Det stemmer ganske med Iagttagelserne fra Varpelev-Gravene, at der kun fandtes faa og simple Sager ved dem: *Kar af tykt Ler* med indblandet grovt Grus; to smaa *Lerkar* med udadbøiet Munding og uden Prydelser; en lille krum *Jernkniv* (Museets No. 14861, 20868 og C 1543).

Gravplads ved Englerup Mølle i Sorø Amt. Den ligger paa en jevn Bakkeskraaning imod Ringsted Aa, vest for Møllen. Tidligere er ved Sandgravning oftere fundet Skeletter og smaa *Lerkar*, af hvilke et har Form og Prydelser som Lerkarret fra Varpelev-Grav a, og er af omtrent samme Størrelse ($4^1/_2$ Tr. høit, $5^1/_2$ Tr. bredt). Ved senere Udgravninger fandtes følgende[2]):

---

[1]) Efterretning om Fundene er given Museet af Gaardmand P. Jørgensen i Vester-Egesborg.

[2]) Undersøgelserne ere foretagne af Eieren, Kammerraad Staun og Kammerherre, Amtmand E. Vedel, hvem Meddelelserne

a. $2^1/_2$—3 Fod dybt i Gruset Skelet, efter Oldsagerne af en Kvinde. Omtrent en Fod over Liget var en Brolægning af c. en Fods Brede. Det havde Hovedet i Syd, laa paa venstre Side og næsten helt udstrakt. Paa høire Kraveben laa en Broncefibula med Spidsen op imod Hovedet; en lignende har siddet paa den anden Side af Halsen; to andre fornentlig paa Brystet. Disse fire *Fibulae* svare parvis til hinanden, Former omtrent som Figur 30, Side 373. Om Halsen var en Rad af 45 skivedannede *Ravperler* af samme Slags som de ved Varpelev-Skelettet z (Side 364) fundne. Desuden optoges i Graven en *Synaal* af Bronce, en *Benkam* samt to smaa *Lerkar*.

b. Midaldrende Kvinde, Hoved i Syd. Ved Liget: et lille grovt *Lerkar*. I Graven fandtes 4 Bronce-*Fibulae* af lignende Form som nysnævnte, *Perler* af Rav, Glas og Mosaik, *Kam* af Hjortetak og en $6^1/_4$" lang, smal *Jernkniv*.

c. Ældre Mand, $2^1/_2$ Fod dybt, Hoved i Syd. Liget laa paa Ryggen men noget om paa høire Side. Ved Hovedet: et *Lerkar*; ved Skinnebenene: et lille *Lerkar* med Hank og en *Kam* af Hjortetak.

d. I $2^1/_2$ Fods Dybde: Lig af en Mand, Hoved i S. S. O. Det laa paa høire Side med Knæene stærkt bøiede og næsten omvæltet med Ryggen opad. Paa høire Ringfinger en simpel *Jernring*.

e. Et Par Tommer over det sidstnævnte Lig laa et uregelmæssigt sortagtigt Lag, og 6 Tommer høiere fandtes *Potteskaar* med nogle enkelte *brændte Bensplinter*, om hvilke sidste det imidlertid ikke kunde afgjøres, at de vare af Menneskelig.

Flere Skeletter, altsaa vistnok Tegn paa større Gravpladser, ere trufne ved Mergelgravning i naturlige Høidedrag ved Næsby (Aarbøger 1871, 446), Hyllested (Nydam 38 og

---

om dem skyldes. De anatomiske Bestemmelser ere afgivne af Professor, Dr. F. Schmidt.

Museets No. 18398), Fuglebjerg (Nydam 39) og i de saakaldte Kumlehøie ved Stillinge[1]) i Sorø Amt, ved Merløsegaard (Nydam 27), Gundestrup (Museets C 1995) og Asminderup (C 1838) i Holbæk Amt. Paa flere af disse Steder har man hidtil kun truffet fattigt udstyrede Lig, men Alt taler dog for, at de ere blevne benyttede som almindelige Gravpladser omtrent til samme Tid som f. Ex. Varpelev-Grusgrav.

Overensstemmende Oldsager og Gravskikke tale endvidere for at henregne de nedenfor nærmere beskrevne Fund fra Nestelsøgaard og fra Nyrup til denne yngre Gruppe af den ældre Jernalder, skjøndt vedkommende Høidedrag ikke ere undersøgte med Hensyn til Spørgsmaalet om de ere almindelige Gravpladser.

Gravfundet fra Nyrup i Odsherred[2]) er af særlig Interesse, fordi det indeholder *Mønter*, nemlig: to Sølvdenarer af Constantin den Store (308—337) og en Guld-Solidus af Flavius Julius Constans (337—350), indfattet i en riflet Ring og forsynet med Øsken[3]). At Fundet derefter maa være nedlagt i det 5te Aarhundrede bestyrkes af de øvrige Gjenstande, som tilhøre en sen Tid af den ældre Jernalder, nemlig: foruden det nævnte *Hængesmykke* et af Guld, rudedannet og med en paaloddet Øsken, og et tredie af tyndt, drevet og forgyldt Sølvblik, som forneden er udskaaret i tre Tunger. Disse have udentvivl hørt til et Halssmykke, dannet af en stor Mængde *Perler* — 484 af Rav og 734 af Glas — og formodenligt to *Amuletter* som den i »Vimose-Fundet« S. 10 afbildede. Brudstykker af Indfatninger til saadanne

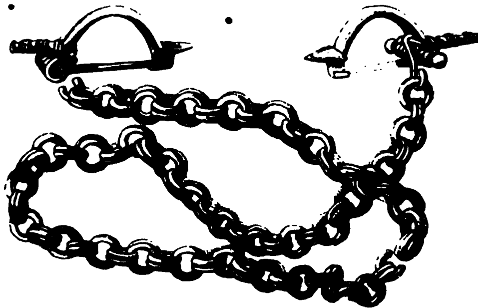
---

[1]) Efter Meddelelse af Kammerherre E. Vedel.

[2]) (C 1975). Oplysninger om Graven og de nærmere Omstændigheder ved Fundet ere tilveiebragte af Dr. H. Petersen.

[3]) De to Sølvdenarer, som ere omtrent ens, findes ikke i Cohens Description etc. I Afsnittet paa den ene: SMAN, som betegner, at den er udgaaet fra Møntofficinet i Antiochia. Guldmønten er beskrevet i Cohens Værk (VI, p. 253, No. 49). TR i Afsnittet er Mærke for Møntofficinet i Trier.

synes nemlig at foreligge i smaa, af Sølvtraad dannede Øskener. Og denne Bestemmelse passer godt med Tiden, der synes at have yndet Amuletter. Foruden den nysnævnte fra Vimose kan her erindres om Espe-Fundet (Aarbøger 1871, 448) og om Krystalkuglen fra Aarslev. I Nyrup-Graven fandtes endvidere, foruden en ufuldstændig, nu $7^5/_6$ Tr. lang Sølv-*Haarnaal*, hvortil formodentlig nogle tungede Hængeprydelser af tyndt Sølvblik have hørt, og to fuldstændige Spiral-*Fingerringe* af rund, glat Guldtraad, den ene af næsten 10, den anden af henved 9 Omgange, fremdeles fem *Fibulae*. Den ene af Form som Nord. Olds. No. 395 og af henved 5 Tommers Tværmaal; en stor Fibula af stærkt forgyldt Sølv; en mindre, ligeledes af Sølv, er som Aarbøger 1870, Pl. 8 Fig. 13; to ensdannede Fibulæ af Bronce have været forbundne ved

27. $\frac{1}{2}$.

en, nu i flere Stykker brudt Kjæde af smaa Spiralringe af Broncetraad, som har været 15 Tommer lang. Det dengang i rige Grave sædvanlige Udstyr af flere forskjellige Kar repræsenteres i dette Fund af et ualmindelig velbevaret, grønligt *Glasbæger*, $5^3/_4$ Tommer høit, med tre Rækker ovale og hule Facetter paa Siderne og en rund, noget hul Facet under den spidst tilløbende Bund — af Brudstykker af en stor *Træspand* med Broncebeslag og af to eller tre *Lerkar*. Graven, som var firkantet, omtrent 11 Fod lang fra Syd til Nord og $3^1/_2$ Fod bred, var med sin Bund henved $3^1/_2$ Fod

under Jordens Overflade i en Mergelbanke; den var dækket med et Par Læs Stene, »mindst saa store som et Menneskehoved«. Liget var af en 30-aarig, spinkel Kvinde, der synes at være nedlagt udstrakt, med Hovedet mod Syd, $3^1/_2$ Fod fra Sydenden af Graven. Denne indeholdt ogsaa *Dyreben*, som efter Etatsraad Steenstrups Opgivelse er Kranie og Knogler af et Faar.

Nestelsøgaards-Fundet, Præstø Amt, fremkom ved Gruskjørsel i den saakaldte Tosbjerghøi, der i sin Tid har været udstrakt over henved en Skjeppe Land. Stedet er nu en ikke ubetydelig Grusgrav, og det lader sig ikke afgjøre, om en Gravhøi har ligget der. Grusbanken ved Varpelev kaldtes ogsaa Høi, »Thorkelhøi«, men Terrainet viste ikke, at »Høi« her var det samme som »Gravhøi«. Det er ikke usandsynligt, at Tosbjerghøi har været en almindelig Gravplads, da Menneskeben tidligere ere fundne i hele Høiens Udstrækning og tilsidst ogsaa paa et Sted en Del smukke Oldsager, som tyde paa en Kvindegrav, nemlig: flere *Perler*, en $8^1/_2$ Tr. lang Sølv-*Haarnaal*, fire *Fibulae*, nemlig en stor af Sølv med Guldbelægning og lignende Fig. 22 S. 367 i Form, samt tre, mindre bøiledannede af Sølv, sex smaa, flade og runde *Hængesmykker* af Sølv med prydet Forside, en *Benkam*, et Par smaa, toppede Broncebuler, en $6^3/_4$ Tr. høi *Træspand* med Metalbeslag samt et *Lerkar*. Disse Gjenstande laa, 2 Fod under Jordens Overflade, i en sort, trevlet Masse, som maaske vare Levninger af Ligdragten, og omgivne af nogle faa Stene (C 251 og 1850^b). Liget har formodenligt, som det oftere har vist sig ved planmæssige Gravninger, været næsten fuldstændigt opløst.

Fyen.

Gravplads ved Sanderumgaard i een eller maaske flere sammenliggende Banker tæt nordost for Hovedgaarden. Blandt de mange Grave, som man har truffet paa ved Jord-

28. $\frac{2}{3}$.

31. $\frac{1}{1}$.

30. $\frac{1}{1}$.

29. $\frac{1}{1}$.

32. $\frac{1}{1}$.

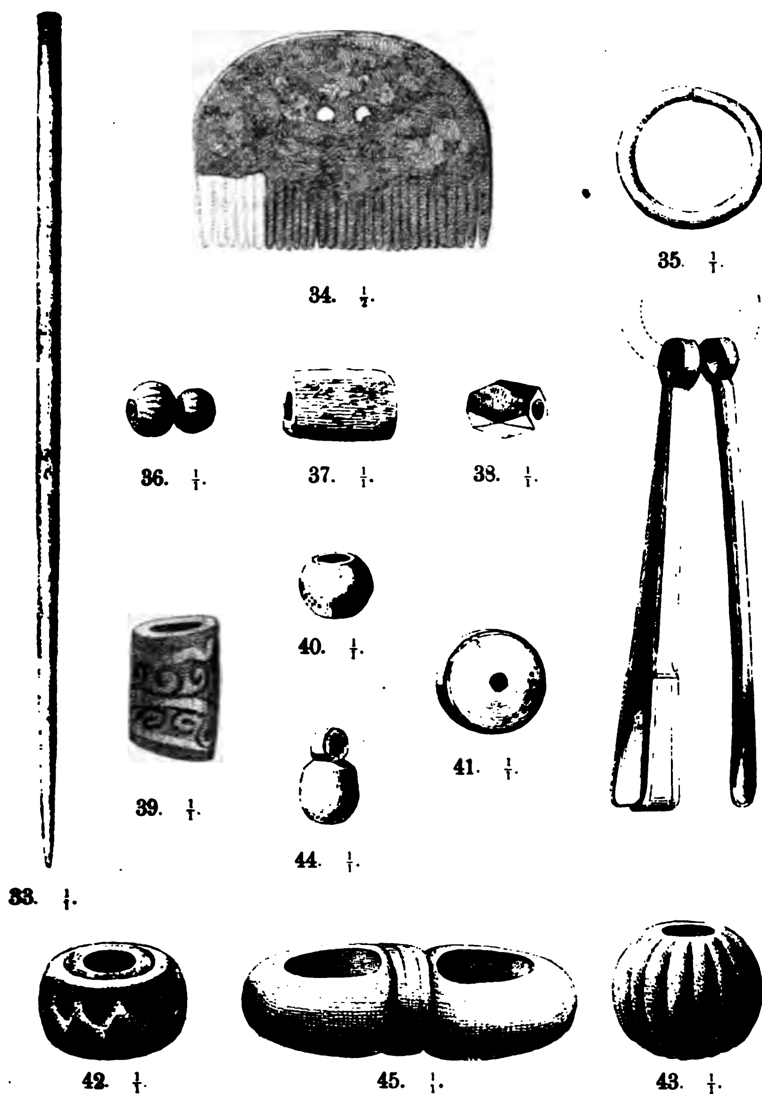
Sanderumgaard-Gravplads, S. 374: 28. Sølvfibula. — 29. Massiv Fibula af Guld. — 30. Sølvfibula. — 31. Sølvmalle. — 32. Fladt Hængesmykke af Sølv.

arbeider, have navnlig to afgivet interessante Fund, af hvilke det ene er beskrevet i Ant. Annaler 4, 152 o. flg. Det andet kom frem i 1877 ved at tage Grus af en Veiskrænt paa det Sted, der antages at have været det høieste Punkt af Banken, i en Dybde af omtrent 3 Fod under den nuværende Veilinie. Gravens Bund skjønnes efter Terrainforholdene oprindelig at have været 6 til 7 Fod under Jordsmonet. Paa hvidt Sand var her nedlagt Liget af en gammel, gigtsvag Kvinde, paa høire Side, Hoved i S. S. V., Armene langs Kroppen, Knæene bøiede i omtrent ret Vinkel. En sort, trævlet Masse, der omgav Liget, formodes at være Levninger af Dragten. Stene vare ikke satte om Graven, men et Par Fod over den laa nogle Haandstene i Jorden. Ved Liget optoges følgende Oldsager[1]): en *Fingerring*, dannet af en 9 Gange spiraldreiet, glat og rund Guldstang. — En 4½ Tommer lang *Haarnaal* af Sølv med Ringprydelser om den øverste Ende (Fig. 33). — Fire *Fibulae*, nemlig en stor Sølvfibula med Belægning paa Forsiden af tynde, prydede Guldplader og et som et Hagekors dannet Midtparti. Formen er i Hovedsagen den sædvanlige, men dette Exemplar er det eneste med kvadratisk Indfatning (Fig. 28). Det laa paa Brystet; længere nede fandtes en prægtig Guldfibula med dobbelte Spiralvindinger (Fig. 29) og to ensdannede smaa Brystnaale af Sølv (Fig. 30). — Sex smaa, flade og runde *Hængesmykker* af Sølv, belagt paa Forsiden med tynde, forgyldte og prydede Plader og forsynede med en Øsken (Fig. 32). — Dels ved Halsen og dels, menes der, ved Haandleddene, laa 86 *Perler* af Rav, farvet Glas, Mosaik, brændt Ler og en stenagtig Masse, en smuk lille *Berlok* af Rav[2]) og en Dobbeltperle af hvidt Glas (Fig. 36-44). Alle Ravperlerne, runde og flade og gjennemgaaende smaa ere dreiede. Iblandt

---

[1]) Efterretning om Fundet skyldes Hofjægermester Sophus Vind til Sanderumgaard.

[2]) En lignende af Jern er afbildet i »Vimosefundet« Pl. 1. Fig. 8

Sanderumgaard-Gravplads, S. 374 og 376: 33. Ufuldstændig Haarnaal af Sølv — 34. Jernkam. — 35. Niptang og Øreske af Sølv. — 36-43 Perler (36 og 38 af Glas; 40 og 41 af Rav) — 44. Berlok af Rav — 45. Bronce-Mellemled af en Ridetøile.

dem var mærkelig nok et Led af en *Rideteile* af Bronce af det Slags, som kjendes bl. a. fra Thorsbjerg Mose og Vimose paa Fyen (Fig. 45). — En til begge Sider spiraldreiet *Malle* af Sølv (Fig. 31). — Ved Hovedet laa en *Benkam*, hvis øvre Del er halvrund. En anden Kam af lignende Form men af Jern og med gjennembrudt Arbeide i den øvre Del (Fig. 34) laa ved Benene[1]). — En *Niptang* og en *Øreske* af Sølv, som have hængt paa en lille Ring (Fig. 35) optoges ved Halspartiet mellem Perlerne. — *Jernsax* af lignende Form som nu brugelige Uldsaxe (Fig. 46). Det er den eneste Form af Saxe, som kjendes fra Oldtiden, og den er utvivlsom af romersk Oprindelse. Saxe forekomme hyppig i vore Gravfund, men kjendes kun fra det yngre blandt Mosefundene, nemlig Vimose, hvor der fandtes tre lignende Stykker. — Ovenfor Hovedet stode flere Kar: En *Træspand*, sammensat af Staver af Taxtræ (?), 8 Tommer høi, $7^1/_2$ Tommer i Tværmaal, af Form nærmest som Aarbøger 1873, 316. Den er forsynet med Metalbeslag: Baand, Øskener og Hank, som paa Midtpartiet er prydet med indslaaede Halvkredse. — En romersk *Broncespand* med Hank, 9 Tommer høi, 9 Tommer tværs over Mundingen, paa en rund Fod; dens Form er som Annaler 1861, Pl. III, Fig. 3. — Ved Siden af Spanden stod et stort *Lerkar*, som faldt sammen; andre Lerkar stode ved Fødderne. Brudstykker haves af mindst tre, som have havt Prydelser (Fig. 47-49). Ved Fødderne fandtes fremdeles en *Kasserolle* af Jern (Fig. 50) med et Haandtag, der paa Midten er vredet og hvis Ende er ombøiet i en Krog[2]). — Et Stykke Jern, som ligner et Knivsblad. — Bag Ligets Knæ optoges *Dyreben* (Knogler af en Gris?).

---

[1]) Denne Form forekommer til høist forskjellige Tider (Aarbøger 1875, 68). Den er funden i Broncealders-Grave med ubrændt Lig, i en ældre Jernalders Grav i Jylland og i en Grav fra Mellemjernalderen paa Bornholm.

[2]) En Broncekasserolle af ikke meget forskjellig Form er funden i en Grav ved Thorslunde paa Sjæland: Aarbøger 1871, 441.

46. ½.

47. ¼.

48. ¼.

49. ¼.

50. ¼.

Sanderumgaard-Gravplads, S. 376: 46. Jernsax. — 47-49. Skaar af prydede Lerkar. — 50. Kasserolle af Jern.

En almindelig Gravplads fra denne Periode er endvidere opdaget i Kulsbjerg Grusbanke ved Norup (Aarbøger 1868, 130) og efter Oldsagerne hører ogsaa Fundet fra Eskildstrup (Nydam-Fortegnelsen, Fyen No. 24) herhen.

Laaland - Falster.

Gravplads ved Raamølle i Hillested Sogn. Mange Skeletgrave her vare uden Oldsager. I en fandtes flere Gjenstande, som tyde paa en Kvindegrav, navnlig *Perler* og tre *Fibulae*, blandt hvilke et stort Brystspænde af Form som Fig. 22 paa Side 367; det er af Bronce med tynde, forgyldte Sølvplader paa Forsiden. Skelettet var af et voxent Menneske, som laa paa venstre Side i en krum Stilling. Ved det fandtes endvidere fire *Lerkar*, en glat *Guldfingerring* og en *Benkam* med rund Overdel, som har indridsede Prydelser. Ovenover Graven laa fire større Stene i lige Linie. — En anden Grav, som var dækket af 14 Stene af 1 til $1^1/_2$ Fods Tværmaal, indesluttede et barnligt Individ, »der endnu ikke har skiftet alle Tænderne«, og ved det fandtes et lille *Lerkar*, en *Benkam* og en Bronce-*Fibula* af Form som Aarbøger 1870 Pl. 8 Fig. 4. (C 1401 og 2027).

Ved Bregninge paa Falster er i en Sandbakke fundet mange Lig. De laa i en Dybde af 4—6 Fod, og Gravene vare uden Spor af Stensætning Oldsagerne: en Bronce-*Pren* med en Øsken, hvori en Ring, en Bronce-*Fibula* og et lille *Lerkar*, vise, at det var en Gravplads for fattige Folk.

Idet vi nu om større og i alt Væsentligt samstemmende Kjendsgjerninger have grupperet en Del mindre og mindre betydelige Fund, fremgaar det sikkert, at Banker, Bakker og andre af Naturen dannede Jordhøininger i en vis Periode af Oldtiden benyttedes til almindelige Gravpladser for ubrændte Lig navnlig paa Sjæland men tildels ogsaa paa Fyen og

Øerne. Enkelte Fund vise, at den samme Gravskik vel har fundet Indgang i **Jylland**[1]), skjøndt senere synes det end paa Sjælland, men at den aldrig vandt ret Fodfæste der. Det vilde ellers være uforstaaeligt, at endnu kun saa faa Fund af dette Slags ere komne for Dagens Lys. Ogsaa paa det grundigt gjennemsøgte **Bornholm** ere disse Grave sjeldne.[2])

Paa alle Gravpladserne ere ensartede Skikke iagttagne. Ligene ere nedlagte i en naturlig Jordhøining uden Kister, nogle omgivne af Stene eller under et Stendække, som er en Fod eller mere ovenover Liget. De Rige hvile med Hovedet mod Sydvest, Kroppen næsten lige udstrakt; de Fattige ere endog undertiden meget stærkt krumbøiede og have Hovedet vendt mod Nordost. De Rige ere nedlagte i Ligdragt eller Klæder og ved dem Redskaber som Kniv og Sax, kostbare udenlandske Kar og prægtige Smykker af ædle Metaller og Bronce, Toiletsager, Spillebrikker og romerske Mønter. De Fattige have ofte en simpel Ring af Jern eller Bronce paa Fingeren, og der kan være medgivet dem smaa indenlandske Lerkar, en Jernkniv, en Kam; ofte slet intet. Det er iagttaget, at Dybden for Gravens Anlæggelse kan være større for de Rige end for de Fattige. Men forøvrigt hvile Fattige og Rige, Mænd, Kvinder og Børn, Gamle og Unge mellem hverandre paa den for Bygden fælles Gravplads. Alt har her et meget fredeligt Udseende; en ved Vaaben betegnet Krigergrav er endnu ikke truffen blandt disse yngre Skeletgrave paa Sjælland og hører ogsaa i det øvrige Danmark for deres Vedkommende til Sjeldenheder.

Det maa vække Forundring at se mange Kar henstillede i en Grav. Endnu kan det ikke afgjøres, at der har været Drikkevarer i nogle af dem, skjøndt dette er meget sandsynligt Derimod er det sikkert, at en Del af dem endnu

---

[1]) Grusgravene ved Snostrup (Nydam-Fortegnelsen 23), Kirsbøl (N. 47) og Stoustrup (Aarbøger 1875, 78).

[2]) Aarbøger 1872, 64-65 og S. 80.

ved Optagelsen indeholdt Levninger af Dyr — Pattedyr, Fugl og Fisk — og da der ogsaa forøvrigt i Skeletgravene er fundet Dele af Dyr, er der ingen Tvivl om, at Maaltider ere blevne holdte ved Gravlæggelsen. Naar der er talrige Exempler paa, at Menneske-Skeletter ere næsten fuldstændigt opløste paa disse for Fugtighed stærkt udsatte Steder, kan det ikke undre, at ogsaa Dyreknogler sjeldnere ere bevarede i Karrene. Knoglerne ere sagtens ikke af Dyr, som engang nedlagdes hele i Graven; i saa Tilfælde vilde der ikke være fundet Fiskeben i det lille, fine Glaskar fra Varpelev eller Ribben af Dyr i ЄΥΤΥΧΩϹ-Karret fra samme Sted. Det er øiensynligt Maaltids-Levninger, der her ere nedsatte i kostbare og pyntelige Kar. En noget lignende Skik har efterladt sig et Minde i Kragehul-Mose, hvis antikvariske Indhold efter Tid neppe er fjernt fra den her behandlede Slutningsperiode af den ældre Jernalder. I den nordvestlige Sidekant af Mosen opad mod Land fandtes ved Undersøgelsen i 1877 nemlig mindst 9 Lerkar omhyggeligt nedsatte paa Lerbunden, fyldte med tildels sønderhuggede og itubrudte Knogler af Husdyr, navnlig Faar og Svin. Rimeligvis ere disse Kar med Indhold et Slags Offergaver til Guderne, ligesom de forøvrigt i Mosen nedlagte Gjenstande med Rette betragtes som et Takoffer for vunden Seir.

Naar vi gaa ud fra Udstyret ved de Lig, hvis Kjøn er bestemt ved anatomiske Kjendetegn, og fra den vistnok rigtige Forudsætning, at Perler kun findes i Kvindegrave, faaes følgende Udsigt over hvad der kan træffes i Mandsgrave og hvad Kvindegrave indeslutte.

Fælles for begge ere smaa Jernknive, Fingerringe, Kam og Kar — altsaa ogsaa Maaltidslevninger. De Fornemmes Grave ere udstyrede med en hel Service af forskjellige *Kar* af Metal, Glas, Ler og Træ. Sjelden mangler en Træspand med Broncebeslag. Kasserolle alene er maaske udelukkende Kvindens, Drikkehorn maaske udelukkende Mandens Udstyr. I to af Barnegravene fandtes smaa, simple Lerkar, et i

enhver. *Fingerringen* er af Guld i de Riges Grave, og ofte er der to; ved fattig Mandslig findes en Jern-Fingerring, der maaske er Forlovelsesringen; ved et Barn laa en lille Ring af Sølv. En *Kam* er funden baade ved Mænd[1]), Kvinder og Børn, ved over Halvdelen af dem, som overhovedet fik noget af denne Verdens Gods med sig. I en Kvindegrav laa to[2]). *Mønter* ere fundne i begge Slags Grave, dog hyppigere i Kvindegrave. Dette er let forstaaeligt, naar Mønterne ere forsynede med Øsken og have været Hængesmykker, mindre forstaaeligt derimod er det, at de overhovedet findes i Grave, naar de ikke have været indrettede til at bæres.

Oldsagerne afgive udenfor de yderst sjeldne Tilfælde, at der er Vaaben iblandt dem, ingen positive Beviser for Mandens Grav; de negative er at Perler m. m. mangle.

Til særligt Kvindeudstyr hører fremfor alt *Perler*, der henimod Periodens Slutning forekomme endog i forbausende Mængde (i Nyrup-Graven over et Tusinde). De ere af Glas, Mosaik, farvet Ler, porcellainsagtig Masse og Rav; navnlig ere smukt dreiede Ravperler meget almindelige. En særegen Form, som dog ikke er sjelden, er den med Indknibning paa Midten (Aarb. 1872, Pl. 8, 8). Kvindegrav betegnes fremdeles ved *Fibulae*; sjeldent er det en enkelt, som oftest 3, 4 ja 5 Stykker. Iblandt dem udmærker sig det runde Brystspænde med Midtparti dannet som et Hagekors; det er ofte særligt kostbart udstyret med Guldplader, engang med en stor Ravknap. Undertiden er det fundet alene, flere Gange i Forbindelse med 3—4 mindre, bøiledannede Naale; endnu er det aldrig opdaget i Mandsgrav[3]). *Haar-*

---

[1]) Mandsnavnet Haringa er med Runer indridset paa en Kam fra Vimose.

[2]) Jevnfør Aarbøger 1872, 67.

[3]) I Danmark er fundet 10 Exemplarer, deraf 5 fra sikre Kvindegrave. Se ogsaa Montelius: Atlas 338, funden i Skaane. — Fra Norge kjendes to: K. Rygh, Throndhjem Oldsamling 1871, Pl. 1, 3, fra en lille Stenkiste med brændte Ben;

naalen hører til Kvindegrav saavelsom *Hængesmykker*, der ofte findes flere samlede. Disse flade runde Sølvstykker med forgyldt og prydet Plade paa Forsiden kunne betragtes som Forløbere for de senere saa almindelig brugte Bracteater, der vel ligeledes ere Kvindesmykker. Det er interessant at se dem, saavelsom Perlerne, tiltage i Hyppighed efterhaanden som Tiden nærmer sig henad Mellem-Jernalderen eller den egentlige Bracteattid[1]). De udgjøre formodenligt, ligesom det ofte er Tilfældet med Bracteaterne, Dele af Halsbaandets Prydelser. Kvinde betegnes endvidere ved *Sax* og *Synaal*, og maaske, efter et enkelt Fund, ved Niptang og Øreske.

I Barnegrave er fundet Lerkar, en lille Sølvring, en Fibula, en Kam og Dyreknogler (Maaltidslevninger).

Den ældre Gruppe af tidlige Jernalders Fund.

Medens det er mere end tvivlsomt, om der nogensinde har været en kunstigt sammenkastet Jordhøi paa de ommeldte Gravpladser eller overhovedet nogen ydre Betegnelse for Gravene, kjendes derimod for enkelt Lig underjordiske Gravsteder dækkede af en kunstig Jordhøi. Til de alt beskrevne Grave ved Valløby, Himlingøie, Havnelev og Askeby i Præstø Amt og Rørbæk i Fyen[2]) kan nu maaske føies Fundet fra Gandløse i Frederiksborg Amt. Midt paa Bunden af en Høi, som var omsat med Randstene, vare Stene i en Kreds eller Dynge paa omtrent 10 Fod i Tværmaal, og her optoges ved ubrændte Skeletdele et Fragment

---

O. Rygh, Vidensk. Selsk. Forhandl. 1872, 344, fundet i en stor Stenkiste, formodenligt ved Levninger af brændt Lig, henført til Begyndelsen af det 6te Aarhundrede.

1) Fra Vimose haves en meget charakteristisk Fremstilling af en Bracteat eller et Hængesmykke paa Forsiden af en lille Broncekuap. Se Fundets Beskrivelse S. 7 Fig. 3

2) Aarbøger 1873, 285. Mémoires 1866-71, 262. Nydam-Fortegnelsen No. 52, Møen 2, Fyen 23.

af Haandtaget til en lille romersk *Kasserolle* eller Si og af en Broncekjæde, der kan have hørt til et *Drikkehorn*[1]).

Denne Gravskik synes at have en endnu mere begrændset Udbredelse i Rum end de almindelige Gravpladser. I Jylland er endnu kun eet tilsvarende[2]), som dog efter Oldsagerne er noget senere end de sjælandske Fund. De jydske Grave, der indeholde samtidige Oldsager, vise Ligbrand, som ogsaa kan paavises op igjennem Slesvig[3]).

Underjordiske Grave under Jordhøie kunne formentlig allerede nu med Sikkerhed fremstilles som de ældste Jernalders Gravsteder her paa Sjæland. Men det skal indrømmes, at Forholdet er vanskeligere ligeoverfor Enkeltgravene i Grusbakker, saalænge det ikke ved Undersøgelse er godtgjort, at Banken, hvori Graven er funden, ikke er en almindelig Begravelsesplads. Det kan dog bemærkes, at enkelt Lig er fundet i naturlige Høidedrag ved Nordrup, Thorslunde, Bennebo og Gunnerupgaard i Forbindelse med Oldsager af et noget ældre Præg[4]). Hertil kommer det senere opdagede Fund fra Vængegaards Mark i Frederiksborg Amt, optaget ved Liget af en midaldrende, sværlemmet Mand af meget høi Væxt, der syntes at have ligget i en sammenbøiet Stilling og formodenligt paa Siden, med Hovedet mod Syd[5]).

---

[1]) Tæt udenfor Kredsen var en aldeles urørt lille Kiste af haandstore Stene, indeholdende brændte Ben og Oldsager fra Broncealderen. Her haves altsaa et af de særdeles sjeldne Tilfælde, hvor Broncealder og Jernalder ere trufne i nær Berøring med hinanden. Undersøgelsen er foretagen af Cand. Sophus Müller (Museets C 1873).

[2]) Store Kongshøi paa Mors (Aarbøger 1875, 31).

[3]) Fortegnelsen i »Nydam Mosefund« Jylland No. 3, 4, 18 og 46. Slesvig No. 19.

[4]) Aarbøger 1875, 21; 1871, 441. Fortegnelsen i »Nydam Mosefund« No. 22 og 44.

[5]) Efterretninger om Fundet ere indhentede af Dr. Henry Petersen. Den anatomiske Bestemmelse er foretagen af Professor, Dr. F. Schmidt. (Museets C 1959).

Graven var omtrent 4 Fod dybt under det høieste Punkt af en jevnt skraanende Mark. Over den laa, i samme Lag, 14 Stene af 1 til $1^{1}/_{2}$ Fods Tværmaal; mod Syd, over Ligets Hoved, vare fire af dem lagte tæt sammen og en femte ovenpaa. Ved Liget, som laa paa Sand, medens Bakken bestod af Lerjord, optoges en Del *Kar*: en Kasserolle og Si med flade Haandtag, af Bronce, et Glaskar, $3^{3}/_{4}$ Tommer høit, hvis Fod er en Glasring og hvis Sider er prydede med farvede, med Karret sammenbrændte Glastraade i Mønster, og et lille Lerkar, — som alle stode øst for Hovedet. Ved Fødderne var hensat en Broncespand, $11^{1}/_{4}$ Tr. høi, der maaske har havt et Laag af Træ; den har en glat Hank i paaloddede, opretstaaende Ører, prydede med Menneske-Ansigter i ophøiet Arbeide. Graven indeholdt endvidere en lille *Sølvfibula* af Form som Aarbøger 1870 Pl. 8 Fig. 5, en *Benkam* og to smaa Bronceplader samt *Dyreben* (Knogler af et Svin).

Fremdeles maa ogsaa et Par Vaabengrave i Grusbanker paa Sjæland og Fyen formentlig henregnes til denne tidlige Jernalder[1]).

Stærk Tilførsel af sydlandske Industrigjenstande er iøinefaldende i begge Gruppers Gravudstyr; Kasserolle, Si og de øvrige Kar af Bronce og Glas, endog Træspandene, ere for største Delen ligesaa fuldt af fremmed Oprindelse som en stor Del af Smykkerne, Perlerne og alle Mønterne. Om det end er sandsynligt, at Lerkar og de smaa, saa almindeligt brugte Brystnaale ere Folkets eget Arbeide, er dog saaledes den langt overveiende Del af de i sjælandske Grave nedlagte Sager indførte fra Udlandet. Og da tilmed de fleste rige Fund, hidtil i det Mindste, ere fra Kvinders Grave, medens Mændenes paa enkelte Undtagelser nær vise

[1]) Fortegnelsen i »Nydam Mosefund« No. 5 og 41.

større Simpelhed, er det et eensidigt Tidsbillede, som hentes fra Gravene alene. Fuldstændigere og fyldigere bliver det ved de store Mosefund med deres Rigdom paa Dragt, Vaaben, Ridetøi og Baade. Thorsbjerg- og Nydam-Fundene slutte sig til den ældre Gruppe af Grave; Fundet fra Vimose til den yngre. Hverken Gravfund eller Mosefund give Antydning af større Afbrydelser i den fremmede Tilførsel.

Derimod viser det sig, at jevn Overgang og Forandring foregik. Kasserolle og Si gaa efterhaanden af Brug. Sien forsvinder tilsidst helt af Gravene, og Kasserollen faaer en anden og mere barbarisk Form[1]). Hvis de S. 356 (Fig. 13) omtalte Sølvbeslag ere rigtigt bestemte som hørende til et Drikkehorn, synes ogsaa dette i Tidens Løb at have forandret Form.

Spillebrikkers Nedlæggelse i Gravene synes ligeledes at høre til en sen Tid. De findes ikke i de ældre Mosefund, men ere almindelige i Fundet fra Vimose, hvori der tillige er Dambræder[2]).

Den store Mængde Perler og Hængesmykker viser hen paa en tiltagende Pragtsyge, der er paa sit Høidepunkt i den paafølgende Periode, Tiden mellem 500—750. Fra denne kjendes mange Kvindesmykker af Guld, iblandt hvilke Bracteaterne indtage en for den nordiske Aandsudvikling saa betegnende Plads; kun maa der ikke blandt dem søges efter Skjønhed og Formsands, thi disse Egenskaber besidde de ikke.

Fundene vise endvidere, at ligesom Overtroen har efterladt sig flere Minder i den ældre Jernalders Slutning[3]), ere ogsaa større Maaltider ved Gravlæggelsen komne i hyppigere

[1]) De to Exemplarer fra Thorslunde og fra Sanderumgaard (Fig. 50 S. 377) kunne være indenlandsk Arbeide.

[2]) I en Urne med brændte Ben fra Lyshøi paa Haraldskær Mark ved Veile vare blandt Levninger fra Ligbaalet (foruden Kulbrokker, smeltede Broncesager og Brudstykker af en Benkam) ogsaa et Par Spillebrikker af Ben (8946).

[3]) De Side 370 omtalte Amuletter.

Brug henimod Mellemjernalderen. I lignende Retning pege ogsaa de med Dyreben fyldte Lerkar i Kragehul Mose; Fundet derfra regnes vist med Rette til de ældste blandt Fundene fra Tiden efter omtrent Aar 500.

Den jevne Overgang og Forandring afpræger sig tydeligt i Mønterne. De i den tidligere Tid curserende Sølvdenarer, prægede navnlig af Antoninerne og Keiserne indtil ind i det tredie Aarhundredes første Decennier, afløses efterhaanden af Guldmønter og vestromerske Keiseres Sølvdenarer og Guldsolidi.

I det Hele taget viger den renere klassisk-romerske Karakter gradvis Pladsen for et barbariseret Præg, hvis egentlige Hjemstavn og særlige Udviklingssted det ikke er lykkedes at paavise, men som i sine Hovedtræk forklares ved den Forandring, der traf selve den romerske Industri, da denne kom i Forfald og gik over i Hænderne paa ikkeklassiske Folk. Den tidligere Tid er derfor, ogsaa her i Norden, i alle Maader den smukkere; den har større Smag for rene Former og selv dens mere nationale Side er oprindeligt ingenlunde blottet for en vis Skjønhedsfølelse. Men den senere Udvikling, som foregik her ved Sammensmeltning med andre Elementer, er i denne Henseende i stadig Tilbagegang gjennem hele Perioden indtil Oldtidens sidste Dage her i Norden.

Fibulaen i Mands- og i Kvindegrave. Det følger af sig selv, at Ligene ofte ere næsten helt fortærede eller dog saa medtagne, at Kjønnet ikke anatomisk kan afgjøres. Om stærkt brændte Ben kan der naturligvis heller ikke siges noget afgjørende i denne Henseende. Da det dog kan have Betydning for den rigtige Opfattelse af Fund baade fra Skeletgrave og Grave med brændte Lig at vide, om de stamme fra Mandsgrave eller Kvindegrave, er et archæologisk Bestemmelsesmiddel velkomment. Foruden Perler,

som sikkert betegne Kvinden, kan ogsaa Fibulaen bruges. De efterfølgende Bemærkninger om dennes Forekomst i Gravene ere grundede paa et stort Antal Fund og gjælde for hele Jernalderens tidlige Periode indtil omtrent Aar 500.

Fibulaen synes da at være gaaet helt af Brug for Mænd i Tiden henad Mellemjernalderen og derimod at have tiltaget i Hyppighed som Kvindens Pynt[1]); fem og sex Stykker ere oftere fundne i samme Grav og deriblandt gjerne et eller to Pragtstykker. I Forbindelse med Perler træffes to eller tre Fibulae meget almindeligt i eet Individs Gravsted[2]), een er fra en sikker Mandsgrav[3]). De Skeletter, hvorved der er flere end een Fibula, ere altsaa kvindelige; Mandslig, udstyret med flere end een Fibula, kjendes endnu ikke. Denne Iagttagelse bestyrkes ved lignende Forhold i germanske Grave i det vestlige Europa fra Tiden efter 500. Paa Gravpladsen ved Selzen i Rhinhessen fandtes ved Kvinder 2 til 4 af disse Brugsgjenstande, ved Mændene kun een. I Grave ved Freilaubersheim var en Kvinde udstyret med 4 Fibulae, Perler, Skospænder, Remspænde og to Kar; en Mand var begravet med Vaaben, Ridetøi, Remspænder og Beltebeslag, to Knive, Fyrstaal og Sten, og tre Kar[4]).

---

[1]) Det paa Himlingøie-Spændet med Runer indridsede Ord *Hariso* er et Kvindenavn.

[2]) Enkelte Exempler skulle anføres: Fortegnelsen i Nydam Nr. 9, 22, 44, 57 (Lig ikke nævnt, men Findestedet er utvivlsomt en Skeletgrav) Valløby (Aarbøger 1873, 285) Nordrup (Aarb. 1875, 21). – Jylland, Nydamsfort. Nr. 23, det under Snostrup sidst omtalte Skelet. Det samme Steds tidligere omtalte Fund af fire Fibulae ved et *Mandslig* danner en hidtil enestaaende Undtagelse, forsaavidt Kjønsbestemmelsen er rigtig. Bjergelide (Aarb. 1875, 32). Mange Grave paa Bornholm (Aarbøger for 1870 og 1872).

[3]) Vængegaard (C 1959). Derimod ingen Fibula i Mandsgravene Nydams-Fortegnelsen Nr. 41, 46, Fyen 8 eller i de Bornholmske Vaabengrave Aarb. 1872, 133.

[4]) Lindenschmit, die Alterthümer — III, H. 4. 6.

Gaae vi nu over til Betragtningen af de samtidige brændte Ligs Udstyrelse med Fibulae, høre vi som Resultat af grundige Undersøgelser paa Bornholm den Udtalelse, at af over 200 Broncefibulae fra Brandpletter ikke en eneste er funden i kjendelig Mandsgrav[1]). Ofte træffes to eller tre sammen i eet Gravsted. Det Samme gjælder for Jylland, hvor Ligbrænding var fremherskende gjennem hele den ældre Jernalder. Perler forekomme nemlig i Forbindelse med to eller tre Brystnaale i flere Gravsteder f. Ex. Gaardsted og Holme[2]). Dette har ogsaa Gyldighed for de øvrige Landsdele. Urner med to eller tre Fibulae ovenpaa de brændte Ben, som f. Ex. fra Vesterhæsinge ved Faaborg (C 1798) ere altsaa Kvindebegravelser. Efter den Iagttagelse, at den runde Fibula, hvis Midtparti danner et Hagekors, brugtes af Kvinder

---

1) E. Vedel. Undersøgelser osv. 1873. 14.

2) Nydam-Fortegnelsen Nr. 4 og 25. Derefter stamme ogsaa f. Ex. Fundene fra Fiskbæk (C 1537) Nørkjær (Nydam 42) og Søskov (C 1388) fra Kvindegrave. Med Hensyn til det sidstnævnte Fund kan jeg ikke dele den i Aarbøger 1874, 341 i Anmærkningen udtalte Formodning, at det er sammenblandet eller indeholder Former fra forskjellige Tider. De tre Fibulae kunne godt være nedlagte samtidigt, og efter det ovenfor Udviklede forekommer dette mig endogsaa meget sandsynligt. Forklaringen af, at forskjellige Former findes i eet Gravsted, maa snarere i dette Tilfælde søges deri, at den »ældre« Fibulaform længe var næsten alene i Mode i det vestlige Danmark og ikke er funden paa Skeletgravenes Omraade, medens omvendt de østlige Former først sent, synes det, og sjeldent optræde i Jylland. De sammesteds S. 339-340 fremstillede Former deles rettere, troer jeg, i østlige og vestlige end i »ældre« og »yngre«, hvilket bestyrkes ved Paavisningen af, at den »ældre« Form er knyttet til Rhinegnene. Denne Bemærkning kan udstrækkes til andre af de i den nævnte Afhandling behandlede Oldsagformer. Det er paafaldende, at f. Ex. alle de S. 360 i Anmærkning 1 nævnte Findesteder ligge i det vestlige Danmark, medens alle de i Anmærkning 2 nævnte ere fra det østlige. Mon ikke ogsaa disse Oldsagstyper snarere ere østlige og vestlige end ældre og yngre?

alene, er det i den ene af Baghøiene ved Himlingøie fundne Gravsted med Broncekasserolle og Indhold af brændte Ben m. m., hvorom senere nærmere, ligeledes en Kvindes. I Mandsgrave derimod ingen Fibula[1]).

Ligbrand. Det er selvfølgeligt, at denne ved Broncealderens Slutning almindelige Gravskik ikke ophører fuldstændigt paa Sjæland, fordi Nybyggere med andre Sæder og Skikke sætte sig fast der. Disse vare paa alle Sider omgivne af Folk, som brændte deres Døde. I det vestlige Danmark, i Fyen og Jylland, saavelsom i de østlige Landsdele, Skaane og Bornholm, vedblev Ligbrand endnu i lange Tider at være det Almindelige. Det vilde derfor være høist besynderligt, om man ikke undtagelsesvis traf Spor af Vedhængen ved den ældre Skik. Men disse Undtagelser skærpe kun Regelen og fremhæve endnu mere den mærkelige Kjendsgjerning, at der er en brat Overgang fra Broncealder til Jernalder, og den i Forbindelse hermed ikke mindre mærkelige Kjendsgjerning, at Skeletgravenes Omraade paa denne Tid — vi have foreløbig kun Perioden indtil omtrent Aar 500 for Øie — ikke strækker sig over det hele Rige men er indskrænket til visse Dele af det. Det næste Skridt for Betragtningen bliver da at se, at andre Skikke til samme Tid herske i andre Landsdele. Nærliggende Exempler paa lignende provincielle Forskjelligheder i nyere Tid ville af sig selv frembyde sig for Læseren. For at blive ved Oldtidsminderne kunde det større Forhold fremdrages, at Runestene utvivlsomt ere blevne reiste i det mellemste Sverig Aarhundreder efter at deres Brug var ophørt i det sydlige Skandinavien.

Den gradvise og langt senere Fortrængen af Ligbrand paa den jydske Halvø kan maaske tilskrives nye, i deres

---

1) F. Ex. Vaabengravene fra Gjerum ved Hjørring og fra Ellerup paa Fyen (Aarbøger 1873, 306).

fjernere Oprindelse vistnok christelige Skikke. Disse kunne efterhaanden og langsomt, længe forud for selve Christendommen, ad fredelige og commercielle Veie komme til Norden.

De faa Minder om Ligbrand paa Sjæland, som hidtil ere fremdragne af Jordens Skjød, synes overveiende at tilhøre snarere Periodens Slutning end dens Begyndelse. Det faaer indtil videre henstaa som uafgjort, om der kan tillægges de paa to af de store Gravpladser iagttagne Spor af denne Gravskik (her foran S. 363 v og 369 e) nogen Betydning. To sikre Fund af dette Slags skyldes omhyggelige, af Sophus Müller foretagne Undersøgelser af Bagheiene ved Himlingøie i Præstø Amt. I et Hul, nedgravet i den faste Lerbund midt under en af disse temmelig anselige Høie med et Tværmaal paa omtrent 54 Fod, stod en Broncekasserolle, svøbt i fint Tøi, hvis Levninger ere fastirrede til Karrets Yderside, og som indtil Randen var fyldt med brændte Ben og de nedennævnte Oldsager. Over Karret var lagt en omtrent halvanden Tomme tyk Træplade med glat Underside og Barksiden opad. Tæt ved denne underjordiske Grav (Fig. 51) var en tilspidset Træpæl af 2-3 Tr.s Tværmaal nedstukken i Grunden under den oprindelige Bakkelinie og ragende høit op i Jordhøien[1]). *Kasserollen*, hvis Form er som Nord. Olds. Nr. 309, har paa den indvendige Side Spor af den fine Forzinkning, der træffes paa romerske Kar og Speile. At den er romersk viser yderligere det i en buet Indfatning paa Haandtaget anbragte Fabrikantmærke: RICVS[2]) et Navn som stavet paa samme Maade er anbragt i et lignende Fabrikantmærke paa et damasceret Jernsværd fra Nydam Mose i Slesvig[3]). Alle i den nedlagte Oldsager ere stærkt smeltede og beskadigede af Ild og have været med paa Ligbaalet. Ogsaa deraf sees det, at de ere langt fjernede i

---

[1]) Det kunde her erindres, at Longobarderne opstillede Stænger paa Gravstedet. Grimm, über das verbrennen der leichen, S. 38.

[2]) Muligt staaer F *(ecit)* efter Navnet.

[3]) Fundets Beskrivelse Pl. VII, 18 og 18 a.

a. Lerplet. — b. Gammelt Jordsmon og Kulturlag. — c. Lergrund. — d. Broncekasserolle. — Ved det oprindelige Jordsmon var lagt Haandstene omkring Træpælen.

51.

52. 1/1.

54. 1/1.

53. 1/2.

Fra den ene af Bagheiene ved Himlingeie, S. 390-93: 51. Tværsnit af Graven i Undergrunden under Heiens Midte; efter en Skitse af Sophus Müller. — 52. Charnier af Jern til en Fibula, fastbrændt til et Stykke Hovedskal af et Menneske. — 53. Forbrændt Benkam. — 54. Naal af Ben; ufuldstændig.

Tid fra Broncealderen, thi hvad der dengang medgaves de Døde lagdes ikke paa Ligbaalet men ovenpaa eller mellem de fra Baalet opsamlede Liglevninger. Mærkeligt nok ere flere af Gjenstandene i Karret inden Nedlæggelsen sammenbøiede og sammenbankede. Lignende forsætlig Ødelæggelse ere vi vel bekjendte med gjennem Fund saavel paa Bornholm som i Fyen og Jylland, men den er forøvrigt endnu aldrig iagttagen i nogen ældre Jernalders Grav paa Sjæland, og ogsaa dette Træk stiller det her omtalte Fund som en Undtagelse fra det Sædvanlige i den nævnte Landsdel.

Paa den anden Side er der med Hensyn til Gravgodset en fuldstændig Overensstemmelse med Skeletgravenes, navnlig fandtes Brudstykker af en Mængde tildels udenlandske *Kar*, nemlig: et Lerkar; smeltet, gjennemsigtigt Glas; flere Broncekar, deriblandt fem massive Broncefødder til større Kar; fire flade Haandtag til Kasseroller og Sier; Fragment af en massiv Broncehank til et Kar og to dertil hørende Bronceøskener, prydede med Menneskeansigter en face lignende Nord. Olds. Nr. 307; dreiede Sølvstykker, der maaske ere Fødder af Sølvbægere. — Halvsmeltede, tynde Guldplader, som muligen engang vare anbragte paa Forsiden af en stor *Fibula*, hvis eneste Levning forøvrigt er Bagsidens Charnier, sammenbrændt til et Stykke af Kraniet (Fig. 52). Aldeles tilsvarende findes, og mig bekjendt kun, paa store runde Spænder med Hagekorsdannet Midtparti (som Fig. 22 her foran S. 367) og der har derfor sandsynligvis været et lignende Spænde paa Ligbaalet her. — Brudstykker af en *Bennaal* med Ornamenter, som ogsaa træffes paa Oldsager fra Vimose (Fig. 54). — *Benkam* med halvrundt Overstykke, udskaaren af eet Stykke, ligesom det oftere er Tilfældet med Kammene fra Vimose men derimod ikke med dem fra de to ældre Fund i Thorsbjerg og Nydam (Fig. 53). Ogsaa de indridsede Prydelser stemme fuldstændig med Vimosefundet[1]. —

[1]) Se f. Ex. Pl. 2, 11 og 24.

Da der endvidere, foruden nogle uforstaaede Beslagstykker af Metal, var Brudstykker af tre *Broncesporer* af to forskjellige Former, kunde det synes, at Graven har indesluttet baade en Mands og en Kvindes Liglevninger. Utvivlsomme Exempler paa Mands- og Kvindebegravelse indesluttede i et og samme Kar kjendes fra Gravpladsen paa Bjergelide ved Horsens o. fl. a. Men det bør bemærkes, at Sporer hidtil ikke ere fundne i en Grav, og det maa indtil videre henstaa som uafgjort, om de udelukkende betegne en Mand. Hvor overraskede det ikke for nogle Aar siden at finde en Broncedolk i en Kvindegrav!

Hvorledes nu end dette forholder sig, kan der neppe være Tvivl om, at Gravstedet maa betragtes som samtidigt nærmest med Vimose-Fundet, det vil sige indrettet ved omtrent Aar 400. Og da Naboheien var reist over et lignende, underjordisk Gravsted, nedgravet i Jorden under Høiens Bund og indeholdende et med brændte Ben fyldt, romersk, tyndt drevet Broncekar med opstaaende Øskener og en stærk Broncehank, 5³/₄ Tommer høi, 8⁵/₈ Tommer i Tværmaal, af lignende Form som Nord. Olds. Nr. 305 og ligesom dette med buede Striber ned ad Siderne, samt et prydet Lerkar, taler Alt for, at ogsaa denne Begravelse og hele Mindesmærket er fra samme Tid. Hvor langt ned i Tiden Ligbrand overhovedet undtagelsesvis kan være anvendt endog paa Sjæland vides ikke endnu. Et noget usikkert Vink er, at et Broncespænde af udpræget Mellemjernalders Præg skal være funden sammen med brændte Ben i Lyshøi ved Vester-Egesborg (Aarbøger 1875, 40).

For at gjøre Fortegnelsen over sjælandske Jernalders Fund med brændte Ben saavidt mig bekjendt fuldstændig, maa det endnu anføres, at en Bronce-Niptang og en Pilspids af Jern ere fundne i en Bunke brændte Ben uden Urne og uden Stensætning, omtrent 2 Fod dybt i en Grusbanke ved Vester-Egesborg[1]) (Nydam-Fortegnelsen Nr. 54).

---

[1]) Nær Berøring med Broncealderen sees deraf, at en lignende Bunke brændte Ben tæt derved indeholdt en Kniv og en Syl, begge af Bronce.

Disse Fund, som ligge indenfor den for den ældre Jernalder sædvanligt antagne Tidsramme, ville ikke kunne støtte Formodningen om en Jernalder i det nuværende østlige Danmark, ældre end den ved romerske Arbeider betegnede Periode, som indtræder med omtrent det tredie Aarhundrede efter C. F. De ere næsten ligesaa sjeldne Undtagelser som de to eneste hidtil i Grave opdagede Oldsagformer hørende til en fra Bornholm og det sydligere Udland kjendt, ældste Jernalder [1]), af hvilken kun faa og spredte Spor træffes ogsaa i det øvrige Danmark. De hidtil opdagede Grave med brændte Lig ere neppe Repræsentanter for en Overgangstid til de gotisk-romerske Skeletgrave men derimod samtidige med dem, og archæologiske Beviser for en forudgaaende blot nogenlunde almindelig Brug af det nye Metal, som er Livsnerven i den prægtige ældre Jernalderstid, foreligge saaledes ikke [2]).

Mark- og Mosefund. Efter Paavisningen af, at en forudgaaende Jernalder neppe spores i Gravene, følger en Undersøgelse af, om den er tilstede i Fundene udenfor Gravene. For at komme til Forstaaelse af Mark- og Mose-

[1]) I en oveni en Høi ved Hegnhuset i Mehrn Sogn ved Vordingborg staaende Urne med brændte Ben: Bronce-Fibula med Knopper, af lignende Form som Aarbøger 1872, Pl. 5, Fig. 2 (C 2215). To ensdannede Fibulae med tilbagebøiet Spids, fundne i et Lerkar i Jorden tæt ved en Høi nær Store Magleby paa Amager (C 2308).

[2]) I og for sig er det en mærkelig Kjendsgjerning, at Jernet har været i almindelig Brug tidligere paa Bornholm end i det øvrige Danmark. Ved at overskue Efterladenskaberne fra denne ældste Jernperiode (E. Vedels »Undersøgelser angaaende den ældre Jernalder paa Bornholm« 1873, Pl. 2—6) vil man dog kunne forstaae, at et Broncealdersfolk i længere Tid boede i Nærheden uden at føle sig fristet til at komme i Besiddelse af dem eller, om de vare i Brug, nedlægge dem i Gravene.

fund i den ældre Jernalder maa dog visse Forhold fra Broncealderen haves i Erindring. Da Landet ikke frembringer Metaller, er selve Broncekulturen her i Norden nødvendigvis i sin Begyndelse fuldt saa meget som Jernalderen en fremmed Tilførsel. Men Handelen vil vanskeligt kunne tænkes indskrænket til Raaproduktet alene. Det er altsaa ganske naturligt, at en større Mængde sydlandske Kar, Vaaben og Smykker indførtes, bl. A. i de nærmeste Aarhundreder efter C. F., da Danmark endnu var i Broncealderen. Det var ikke de samme Gjenstande, som det ene Slægtled efter det andet anskaffede sig; Forandringer maatte naturligvis indtræde; nye Former og en anden Ornamentik komme i Stedet for en ældre. Navnlig efterat Romerne hen i det andet christelige Aarhundrede havde grundfæstet deres Magtstilling mod Nord og ligesom omsluttet Tydskland ved dets vestlige og sydlige Grændser, kunde romersk Fabrikat sikrere og livligere trænge ind i Riget, og dette Forhold berørte ogsaa Norden. I Stedet for de tidligere Kar[1]) bragte Handelen nu lignende af romersk Arbeide fra Rigets vidtstrakte Grændser ved Rhinen og ved Donau og derfor maaske af noget forskjelligt Præg, da romersk Industri ved Donau vel maa være noget forskjellig fra romersk Industri ved Rhinen. Det er derfor et ikke overflødigt Spørgsmaal, om ikke visse italiske og klassiske Arbeider, navnlig Metalkar, kunne, endnu inden Jernalderens Begyndelse, være komne til Norden som Budskaber om den sig nærmende, nye Tid[2]).

[1]) F. Ex. Guldkarrene, de store Broncevaser, de tyndt drevne Bronceskaale m. m. Se Worsaaes Nord. Olds. Side 61 og 62.

[2]) F. Ex. Stor Broncevase af drevet Arbeide, funden i Mosbæk Mose ved Nibe. Paa hver Side er fastloddet et Metalstykke, hvorpaa er fremstillet i halvt ophøiet Arbeide et Herculeshoved med Løvehuden. Ligesom flere Broncealderskar af fremmed Oprindelse (Aarbøger 1875, 9 og 1876, 189) har ogsaa dette to Broncehanke. — Vasen fra Kjeldby paa Møen (Worsaae, Nord. Olds. 296. Aarbøger 1875, 15).

Det er nemlig en paafaldende Omstændighed, at slige Kar af ældre Former sjeldent benyttedes som Gravkar[1]) men i Regelen nedsænkedes i Moser og henlagdes paa Marken under store Stene, netop som det skete med fremmede, kostbare Kar i Broncealderen. Den af et stort Antal Fund støttede Anskuelse, at de fremmede, det vil i Reglen sige de bedste og kostbareste Gjenstande, i hin Tid, af religiøse Grunde bleve hengjemte i Moser og Vandløb eller under en Sten paa Marken og langt sjeldnere nedlagdes i Gravene[2]), turde formentlig ogsaa omfatte de fleste af de her omhandlede Fund[3]) og henføre dem til Broncealderens Slutning og Jernalderens Begyndelse. De tilhøre nemlig neppe udelukkende den førstnævnte Tid, thi selv om Nybyggere som tidligere antydet[4]) medbragte en ny Religion, maa dog Broncealderens Folk i kortere eller længere Tid fremdeles under de nye Tilstande have iagttaget ældre Sæd og Skik. Ligesom det under de her skildrede Forudsætninger ikke kan være andet end at mange Grave med Broncealders Gjenstande maa, naar de for dem betegnende Træk engang blive opdagede, vise sig at være samtidige med Nybyggernes Skeletgrave, er det ogsaa selvfølgelig, at romerske Kar, da deres Tid kom, brugtes til de religiøse Nedlægninger, og at f. Ex. romerske Mønter erstattede de tidligere som Bytningsmiddel eller et Slags Penge brugte Metalklumper[5]). Spørgs-

---

1) F. Ex. Ulstrup-Vasen (Aarbøger 1875, 9-10) som indeholdt brændte Ben.

2) Sophus Müller i Aarbøger 1876, 276.

3) Exempler paa *Mosefund:* Kasserolle og Si (Nydam-Fortegnelse Nr. 24) 428 Sølvdenarer prægede mellem 14 og 180 (sammesteds Nr. 26) Guld- og Sølvsmykker (sammesteds Nr. 49). *Markfund:* 44 Sølvdenarer prægede 69—218 (ssteds Nr. 7) Guldberlokker (ssteds Nr. 19). *Nedlægninger i Høies Sider:* Bronce-Kasserolle m. m. (ssteds Nr. 2 og 4) Broncekar (ssteds Nr. 20).

4) Thorsbjerg Mosefund 1863, 79.

5) Sophus Müller i Aarbøger 1876, 270 (Metalfund).

maalet om slige Nedlægninger ere foretagne i den ene eller anden af de to Perioder lader sig vanskeligt besvare for ethvert enkelt Funds Vedkommende, og Afgjørelsen er heller ikke af nogen indgribende Betydning. Det synes utvivlsomt, at Nedlægninger, om de ikke helt hørte op i nogen Tid, dog mærkeligt aftoge i den ældre Jernalder paa Sjæland og Øerne og først atter fremtraadte maaske i Periodens Slutning — hvorom Brangstrup-Fundet, hvis yngste Mønt er præget for Constantius II, 337 til 351, turde være et af de vigtigste Vidnesbyrd — men især i Mellemjernalderen, da denne Skik sees udført med alle Hensyn til den barbariske Pragtsyge, som havde faaet Overhaand og dengang stod paa sit Høidepunkt.

Østlig og vestlig Skik og Brug[1]). Det vil let sees, at det ikke er tilfældigt, at den foregaaende Fremstilling med Varpelev-Gravpladsen til Udgangspunkt væsenligt har bevæget sig paa et lille Omraade baade i Rum og Tid. Det er selve Kjendsgjerningerne, som have fremtvunget denne Begrændsning og kun nødvendiggjort enkelte Sideblik til beslægtede Fænomener paa andre Omraader.

Begrændsning i *Rum* — thi Skeletgravene træffes næsten kun paa Sjæland og i nærmeste Egne deromkring; anden Gravskik hersker til samme Tid i Jylland og tildels ogsaa paa Fyen. Som tænkt Modsætning til Overskriftens »Skeletgrave paa Sjæland og i det østlige Danmark« staaer derfor »Grave med brændt Lig i Jylland og det vestlige Danmark.« Dog er det ikke blot Gravskikkene men ogsaa Oldsagerne, som ere forskjellige; visse Gjenstande ere eiendommelige for Skeletgravene eller høre dog fortrinsvis til dem. Den store runde Fibula (Fig. 22 Side 367) har været almindeligt brugt af det Folks Kvinder, som er stedet til Hvile i dem; den findes næsten ikke i Jylland. Det Samme

[1]) Aarbøger 1868, 130; 1871, 440; 1873, 318; 1875, 40, 65 og 93.

gjælder om Træspande[1]). Det kunde indvendes, at disse, naar Ligbrand anvendtes, ere fortærede i Baalets Luer, men Rester af Metalbeslagene vilde dog være kjendelige, hvis Spande havde været med blandt Gravgodset. Af de paa Sjæland m. m. saa almindelige Glaskar med indslebne Ovaler (Nord. Olds. 318) ere ingen fundne i Jylland, og overhovedet skriver den overveiende Del Glaskar sig fra det østlige Danmark, hvorved det ikke maa glemmes, at de Landsdele, hvor Ligbrand herskede, ere saa meget større end Skeletgravenes Terrain.

En betegnende Forskjel er ogsaa den, at der i Skeletgravene ikke er Spor til forsætlig Ødelæggelse af Gravgodset[2]), medens dette, i alt Fald til en vis Tid, ægte germanske Træk viser sig i samtidige Grave med brændte Lig, i større og mindre Mosefund, opdagede langs den jydske Halvøs Østkyst og paa Fyen men endnu ikke paa Sjæland eller overhovedet paa Skeletgravenes egentlige Omraade. Dette Træk gjenfindes i Norge endog langt ned i Tiden henimod Christendommen[3]). Ogsaa i det sidstnævnte Land er Skikken, for Gravenes Vedkommende, knyttet til Ligbrand.

Disse Paavisninger lede selvfølgelig til Spørgsmaalet om det blot er den Omstændighed, at Gravskikke og Oldsager ad forskjellige Veie ere komne til Norden, der betinger de øinefaldende Forskjelligheder. Jo stærkere disse fremtræde jo mere maa de forekomme os at tale for, at Nybyggere ved Jernalderens Begyndelse have sat sig fast paa Sjæland, og meget tyder paa, at de vare af gotisk Herkomst, medens det var den germanske, af romersk Industri paavirkede Kulturstrømning, der — gradevis og paa fredelig Maade synes det — fandt Indgang i Jylland.

---

1) Museet har 26; af dem ere 18 fra Sjæland, 5 fra Fyen og 3 fra Jylland.

2) I. I. A. Worsaae i Aarbøger 1872, 389.

3) O. Rygh i Aarbøger 1877, 181—190.

Ikke blot i Rummet har den Oldtidsperiode, der her beskjæftiger os, en forholdsvis snever Begrændsning men ogsaa i *Tiden*. Vi have set, at der ikke forud for den gik en almindelig og blot nogenlunde betydningsfuld Brug af Jern. Baade dette Metals almindelige Brug og den ikke mindre vigtige Kjendskab til Bogstavskrift fremtræder temmelig pludselig. I Modsætning til Broncealderens yngre Grave, der synes at have været endog meget simpelt indrettede, medens de fremmede og bedste Gjenstande oftest nedlagdes i Moser og under større Stene paa Marken »som Udstyr for det andet Liv«[1]), skyede Nybyggerne ikke at medgive de Døde netop de kostbareste, udenlandske Kar og Smykker. Denne Forandring kan neppe tænkes indtraadt før i tredie Aarhundrede, thi selv i den ældre Gruppe af Fund peger en stor Del af de »nordiske«[2]) Oldsagtyper paa romersk Indvirkning, som f. Ex. Brugen af latinske Bogstaver i Fabrikantmærker paa Sværd fra Nydam og Vimose. De historiske Tidsbestemmelser for romersk Kulturs Fremtrængen gjør det sandsynligt, at disse Blandingsformer høre til omtrent det tredie Aarhundrede. Paa den anden Side danner det 6te Aarhundrede den yngste Tidsgrændse. Da fremstaaer nemlig en ny Ornamentik af sammenslyngede Slanger og Baand, som gjennem Mellemjernalderen og i Hedenskabets yngste Tid gik over til at blive et saa betegnende Træk i indenlandske Prydelser[3]). Dertil ere de Mønter der ledsage Fundene bysantinske, prægede 425—525, og omtrent Aar 500 vil passende kunne sættes som

---

[1]) Sophus Müllers Afhandling i Aarbøger 1876, 281.

[2]) Da Nybyggerne forbleve her i Landet og utvivlsomt i lang Tid indtoge en fremragende Plads blandt Befolkningen, kan det være tilladt at betegne dem blandt deres Brugsgjenstande som nordiske, der netop give Tiden sit særegne Præg og ikke ere romerske.

[3]) Det ældste Fund, hvori Ornamentet findes hyppigt og i sin reneste Skikkelse, er fra Kragehul Mose paa Fyen.

Grændse mod den ældre Jernalder. Endelig synes ogsaa Gravskikkene at være blevne andre; det er i alt Fald besynderligt, at der ikke paa Sjæland kjendes Grave fra Mellemjernalderen. Skulde det forholde sig saaledes, at Ligene ere nedlagte uden Smykker o. s. v. og at man derimod i Jorden — udenfor Gravene — ligesom det synes at have været Tilfældet i Broncealderen, nedlagde et Slags Udstyr for Livet efter Døden?

Indenfor disse Grændser, 200—500, er der efter større Hovedtræk og uden skarpe Grænser eller bratte Overgange skjelnet mellem et tidligere og senere Trin. Til den ældre Tid med underjordiske Grave under Høie og Enkeltgrave i Grusbanker høre de indholdsrige Fund fra Thorsbjerg og Nydam-Moserne; den synes væsenligt at indskrænke sig til Sjæland. Den yngre Gruppe med større, almindelige Gravpladser har mange Ligheder med Vimose-Fundet, og en noget større geografisk Udbredelse. I den ældre Gruppe have de romerske Gjenstande et renere Præg, i den yngre sees flere Tegn til Nedfald og Barbarisering. I den tidligere Tid, maaske fortrinsvis i dens Begyndelse, foretoges endnu religiøse Nedlægninger i Moser o. s. v., i det senere Tidsrum synes denne Skik kun sjeldent at være fulgt og muligt først henimod dens Slutning. I den ældre Gruppe træffes romerske Sølvmønter, navnlig Antoninernes Denarer, i den yngre Gruppe især Guldmønter[1]). Denne Overgang fra Sølv til Guld som curserende Værdimiddel afspeiler udenlandske Forhold og peger henimod den efterfølgende Tid, der har en større Guldrigdom end nogen anden Oldtidsperiode.

---

[1]) Sølvdenar af Antoninus Pius (præget 145—147, i en Grav ved Bennebo, Nydam-Fort. Nr. 22) og af Lucius Verus (161—169, i en Grav ved Gunnerupgaard, ssteds Nr. 44). — Mønter fra Grave hørende til den yngre Gruppe se her foran S. 354 og S. 370. I Aarslevgraven (Nydam-Fort. Nr. 20) som er en af de yngste, optoges en lille Guldmønt, der er en barbarisk Efterligning af en romersk Keisermønt.

Mønternes Brug til Tidsbestemmelse giver ganske vist Anledning til kritiske Bemærkninger, efterat det er fuldt constateret omkring i romerske Provincer og nærmeste Egne, at tidlige Keisermønter, og dette gjelder især Antoninernes, enkeltvis vare i Omløb langt ud over den sædvanlige Levetid for curserende Mønt, et Forhold, der selvfølgelig ogsaa gjelder for Danmark og Norden[1]). Dog antager jeg, at man endnu bør indrømme sammenhængende Rækker af Mønter, som de foreligge bl. A. i Fundene fra Thorsbjerg Mose (39 Sølvdenarer prægede mellem 60—194) fra Nydam (34 Sølvdenarer fra Tiden mellem 69—217) og fra Brangstrup (45 Guldmønter 249—351) en vægtig Stemme ved Tidsbestemmelsen for Nedlæggelsen, og at ogsaa derfor lignende større, samlede Fund ere de paalideligste Udgangspunkter for Grupperingen og Betragtningen over Tidsforholdene.

Der er Forskjel mellem de fælles Gravpladser i Danmark og Vesteuropas Rækkegrave, som Lindenschmit regner til Tiden mellem Slutningen af det femte og Begyndelsen af det ottende Aarhundrede, især til det sjette og syvende Aarhundrede, idet der dog baade i disse og hine turde ses Forløbere for en ny Tid, for Fremtrængen af christne Skikke, der dog ikke vare ledsagede af selve Christendommen, hvad der for Nordens Vedkommende ikke kan være Tale om. Egentlige Rækkegrave, Lig nedlagte Side om Side i ordnede Rækker og med ens Orientering, kjendes ikke her i Norden, men det maa erindres, at systematisk Undersøgelse kun har fundet Sted paa den ene af Gravpladserne ved Varpelev. Ligesom selve Folkevandringen bevæger sig fra Øst til Vest samtidigt med, at Tyngdepunktet for det romerske Rige efterhaanden forlægges fra Rom til Bysanz, er ogsaa de nye Gravskikke og den frembrydende nye Tid komne tidligere til Norden end til det vestlige Europa. Den Pragt og Luxus, som Skildringen af ikke faa af Skeletgravene ville have

[1]) Aarbøger 1871, 437 og 1875, 17—20.

givet Læseren en Forestilling om, kan naar dens Modsætning erindres kun være Virkning enten af et paafaldende pludseligt og stærkt Handelsrøre eller af en fremmed Indvandring. I sidste Tilfælde, som mange Betragtninger gjøre til det sandsynlige, maa denne være kommen ad en sydlig eller sydøstlig Vei, da man ellers maatte se større Overensstemmelser med det vestlige Europa. Som en af de ældste Skeletgrave med den nye Tids Karakter anfører imidlertid Lindenschmit Kong Childerics Grav fra Slutningen af det femte Aarhundrede; vore ældste Grave med nye Skikke af lignende Art ere allerede fra det tredie Arhundrede. De ældste Runeindskrifter ere fundne mod Øst. Nordiske Runologer have godkjendt Archæologiens Resultat, at de ældste af disse Indskrifter høre til det tredie Aarhundrede. Samtidige med dem ere Runeindskrifterne paa Spydspidserne fra Müncheberg i Brandenburg og Kowel i Volhynien [1]); men ingen af de hidtil i Vesteuropa fundne Runeindskrifter ere ældre end omtrent Aar 500. Dette Forhold synes ikke at pege paa en sydtydsk og vestlig, endog af gallisk Paavirkning fremkaldt Oprindelse af det ældste Runealfabet, men snarere paa en østlig og gotisk Oprindelse.

---

[1]) L. F. Wimmer i Compte-rendu du Congrès international, Budapest 1877, 458.

REGISTER
til
Aargangen 1877 (med Tillæg) af Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.

Skaal af blaat Glas i Sølvindfatning med græsk Indskrift, hel Størrelse,

fra Gravpladsen ved Varpelev i Stevns. Se Side 354.

TILLÆG

TIL

AARBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

AARGANG 1877.

UDGIVET AF

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1878.

Indhold.

BERETNING OM SELSKABETS MØDER I 1877.

Maanedsmøde den 30te Januar.*)

Optagelse af 5 indenlandske Medlemmer.

3—4 Hefte af Aarbøger for 1876 fremlagdes.

Til Revisorer valgtes ved Tilslutning til Bestyrelsens Forslag: Varemægler *M. Willer* og Kjøbmand *F. Gudmann.*

Det til Medlemmer i Kjøbenhavn omsendte Udkast til Budget for 1877 blev vedtaget. Efter Professor *Grundtvigs* Opfordring meddeltes Oplysninger om Registrets Udarbeidelse. Forsamlingen sluttede sig til Professor *G. Stephens'* Henstilling om at lade et Register medfølge ethvert Bind af Aarbøgerne.

Derefter holdt Docent *G. Brynjulfssen* et Foredrag om *Oprindelsen af Skjalm Hvides Slægt.*

Vice-Præsidenten meddelte, at Hr. *N. Arnzen* i Boston, som i sin Tid havde foræret den bekjendte *Dighton-Rock* eller *Assonet-Klippe* (se Antikvarisk Tidsskrift 1858—60, Side 281) havde forespurgt, om Selskabet vilde overlade sin Eiendomsret til denne Sten til en amerikansk Comite, som havde dannet sig for at værne om den ved at lade den bringe til Boston og *der* maaske anvende den som Del af

---

*) Alle Møderne ere afholdte under Vice-Præsidentens, Kammerherre *Worsaaes* Forsæde.

et Mindesmærke for Nordboerne som de første Opdagere af America. Det henstilledes af Bestyrelsen, at der blev svaret, at man billigede Tanken om, at Stenen blev tagen under Comiteens Varetægt, men at man, da Indskriften formentligt er indhuggen af Indianere, maatte fraraade at lade den danne en integrerende Del af et Mindesmærke for Nordboere. Tvivl om dens nordiske Oprindelse er nemlig allerede tidligere fremkommen og støttes ved at lignende, saakaldte »Indian stones« ere blevne fundne paa andre Steder. Ingen yttrede sig imod Bestyrelsens Forslag, som saaledes vedtoges.

Maanedsmøde Tirsdag den 20de Februar.

Cand. philol. *Sophus Müller* gav Exempler paa Anvendelsen af comparativ Methode i den forhistoriske Archæologi.

Cand., Assistent *K. I. V. Steenstrup* fremlagde Tegninger og Photographier af nogle oldnordiske Ruiner i Julianehaabs District i Sydgrønland.

Maanedsmøde Tirsdag den 20de Marts.

Professor *C. Engelhardt* foredrog archæologiske Meddelelser 1) om en ny Form af Gravhøie fra Oldtiden, nemlig Langhøie (Foredraget er trykt i Aarbøger for 1877, Side 253) og 2) om de forskjellige Former af Fyrstene fra Oldtiden.

Han fremlagde derefter en Række for Directionen for Mindesmærkernes Bevaring af Professor *I. M. Petersen* forfærdigede Tegninger af Oldtidsminder og Kirker i Nørreherred paa Lolland.

Et udenlandsk Medlem optoges.

Maanedsmøde den 24de April.

Optagelse af 5 indenlandske Medlemmer.

Til Medlemmer af Bestyrelsen for de næste tre Aar gjenvalgtes:

Kammerherre *Worsaae* til Vice-Præsident.
Justitsraad *Bang* til Kasserer.
Prof., Dr. *Gislason* til Secretair for Oldskrift-Afdelingen.
Professor *Engelhardt* til Secretair for Oldsag-Afdelingen.
Første Hefte af Aarbøger for 1877 fremlagdes.

Kammerherre *Worsaae* holdt derefter et Foredrag om *E. Chantre's* store Værk over Broncealderen i Frankrig, hvilket var bleven oversendt som Foræring til Selskabet. — Foredraget overværedes af *Hans Majestæt Kongen*, H. K. H. *Kronprindsen* samt af D. H. Prindserne *Wilhelm* og *Hans* af Glücksborg.

Maanedsmode den 13de November.

Optagelse af to indenlandske Medlemmer.

Fremlæggelse af det reviderede Regnskab for 1876.

Det nylig udkomne andet Hefte af Aarbøger 1877, Tillæg til Aarbøger 1876 og Register til samme Aargang bleve fremlagte.

Professor *V. Schmidt* foredrog om comparative, archæologiske Iagttagelser.

Professor *Engelhardt* foreviste: 1) Et hidtil i Norden saavelsom i Europa enestaaende Broncesværd fra Stensgaard Mose i Stokkemarke Sogn paa Lolland, hvilket nylig var bleven foræret til Oldsag-Samlingen af Forpagter *Rostrup* paa Stensgaard. 2) Et meget mærkeligt Broncesværd af udenlandsk Oprindelse, funden i Torrig Mose paa Lolland. 3) Et Broncesværd med Støberande fra Guldager Kjær ved Hjørring. 4) Et fra Odense Samling udlaant Jernsværd af sjelden Form fra den bekjendte Vimose paa Fyen.

Kammerherre *Worsaae* knyttede archæologiske Bemærkninger til Fremlæggelsen af 1) et kostbart udstyret Jernsværd fra Bildsø Mose ved Slagelse, tidligere afbildet i »Illustreret Tidende«, og 2) et med interessante Prydelser paa Haandtaget forsynet, damasceret Jernsværd fra Vikingetiden, hvilke

sjeldne Vaaben vare forærede til Oldsag-Museet af Hofjægermesterinde *Bech*, født Rothe, til Valdbygaard, ifølge et af hendes Mand derom yttret Ønske.

Maanedsmøde Tirsdag den 18de December.

Professor *J. Kornerup* meddelte om den roskildske Biskop Peder Jacobsens Stranding og Død paa Kysten af Flandern i Aaret 1225.

Professor *I. M. Petersen* fremlagde sine for Directionen for Mindesmærkernes Bevaring, i Sønderherred paa Lolland tagne Tegninger af Kirker og knyttede dertil architektoniske Bemærkninger.

Et indenlandsk Medlem optoges.

Tredie Hefte af Aarbøger for 1877 fremlagdes som færdigt fra Pressen.

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKABS

BESTYRELSE.

Den 31te December 1877.

Selskabets Præsident:
HANS MAJESTÆT KONG CHRISTIAN IX AF DANMARK.

Vicepræsident: Kammerherre J. J. A. Worsaae, Museums-Directeur.
Secretair for Udgivelsen af Oldskrifterne: Professor K. Gislason.
Secretair for Udgivelsen af de arkæologisk-historiske Tidsskrifter: Professor H. C. C. Engelhardt.
Kasserer: Justitsraad F. S. Bang, Kasserer ved Privatbanken.

Oldskrift-Afdeling.

G. Brynjulfssen, Docent ved Universitetet.
K. Gislason, Professor ved Universitetet (Formand).
A. F. Krieger, Etatsraad, Finantsminister.
J. Sigurðsson, forhenv. Archivar.
G. Stephens, Professor, Docent ved Universitetet.
P. G. Thorsen, Professor, Universitetsbibliothekar.
N. L. Westergaard, Etatsraad, Professor ved Universitetet.

Oldsag-Afdeling.

H. C. C. Engelhardt, Professor (Formand).
T. Hindenburg, Assessor i Kriminalretten.
J. Kornerup, Kunstmaler, Professor.
F. Schiern, Professor ved Universitetet.
A. Strunk, Justitsraad, Museums-Inspecteur.
J. P. Trap, Geh.-Etatsraad, Kabinetssecretair.
J. J. A. Worsaae, Kammerherre, Directeur. (Fungerer ikke, medens han er Vicepræsident).

SUPPLERINGSLISTE TIL MEDLEMSFORTEGNELSEN.

I 1877 ere følgende Medlemmer afgaaede ved Døden:

Hofjægermester V. Bech til Valdbygaard.
Professor, Dr. Fr. Hammerich.
Friherre A. E. Ihre i Stockholm
Professor, Dr. H. M. Melin i Lund.
Pastor J. Røgind til Hyllinge.
Oberst, Kammerherre A. B. Rothe, Hofchef hos Kronprindsen.
Professor ved Universitetet i Perugia, Grev G. Conestabile.
Baron, Kammerherre Ed. Rastawiecki i Varschau.

I 1877 ere følgende nye Medlemmer blevne optagne:

Ahlefeldt-Laurvigen, Th., Greve.
Arnstorff, C. J. v., Godseier, Dronninggaard.
Bille Brahe, P. F. Baron, Kammerherre, til Egeskov.
Bruun, F. C., Legationsraad.
Dahlerup, K. V., Stud. mag.
Holm, Chr., Grosserer.
Kurck, A. F., Baron, til Rynge ved Ystad.
Larsen, H. F, Overretsprocurator.
Nyrop, C., Cand. juris.
Riise, A. H., Justitsraad.
Schiødte, Erik, Architekt.
Steensen de Leth. C. L. A., Kammerjunker, til Heirlis.
Wad, Gustav L., Cand. polit.

Rogers, Charles, Rev. L. L. D. London.

FORTEGNELSE

OVER

DE TIL SELSKABET I AARET 1877 SENDTE SKRIFTER.

DANMARK. Fra Forfatteren, Rector *Jon Torkelsson* i Reykjavig: Supplement til islandske Ordbøger, 1876.

NORGE. *Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring,* Christiania: Aarsberetning for 1875. — Register til Skrifterne. — Fra Forfatteren, Professor *C. A. Holmboe:* Hexe og Dakini (Særtr.).

SVERIG. *Svenska fornminnesförening:* tidskrift 3, 2. — *Westergötlands fornminnesförening*: tidskrift 3die H. — *Antropologiska sällskap*, Stockholm: tidskrift I, 2. — Fra Udgiveren, Ritmester *C. A. Klingspor,* Upsala: Upplands fornminnesförenings tidskrift I—V. — Fra Forfatteren, *C. Cederström:* öfversigt af den C-ska fornsaksamling; Stenyxa från Halland (Særtr.). — Fra *C. J. Liungström:* Wartofta härad och staden Falköping.

RUSLAND, FINLAND, POLEN. *Académie Impériale des sciences de Saint-Pétersbourg:* Mémoires, T. 22, 11-12; 23, 2-8; 24, 1-3. Bulletins: XXII, 3-4, XXIII, 1-4, XXIV, 1. — *Commission archéologique imp.* St. Pétersbourg: Compte-rendu pour 1872, 1873 et 1874, avec atlas. — *Finska Literatursellskap,* Helsingfors: Suomi, 11osa. Oppikirja. Suomelainen Sanakirja 10n. Muinaistutkinnon. Kasvioppi. — *Ehstländische literärische Gesellschaft,* Reval: Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, B. 2, H. 2, 1876. — Fra Forfatteren, *Stan. Siennicki*: Cimétières musulmans, Varsovie 1876.

ØSTERRIG. *Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien:* Sitzungsberichte d. philos.-hist. Classe, B. 80, 4;

81, 1-3; 82, 1-3; 83, 1-4. Archiv für oesterreichische Geschichte, B. 54,1-2, Fontes rerum Austr., 2te Abth. 38r B. 2te Abth. 39r B. — *Geographische Gesellschaft*, Wien: Mittheilungen 1876. — *Anthropologische Gesellschaft*, Wien: Mittheilungen, VI, 5-10; VII, 1-6. — *Museum Francisco-Carolinum*, Linz: 32—34r Bericht, 1875—76. — *K. böhmische Gesellschaft der Wissenschaften*, Prag: Abhandlungen, 8 B; Sitzungsberichte für 1875—76; Jahresbericht Mai 1876. — *Historischer Verein für Steiermark*, Graz: Mittheilungen, 25s H. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen, 14r Jahrg. — *Verein für siebenbürgische Landeskunde*, Hermannstadt: Archiv 13r B. Jahresbericht 1875—76. — *Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues*, Brünn: Mitth. 1876. — *Videnskabernes Akademi* i Krakau: Bibliographische Berichte, 1876, I. Rozprawy V—VII. Monumenta medii ævi hist., t. II. Rocznik zarzadu 1876. Wiadamosci, antropol. I, 1877.

TYDSKLAND. Preussen. *K. Academie gemeinn. Wissenschaften*, Erfurt: Jahrbücher VIII–IX, 1877. — *Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften zu Görlitz*: Neues LausitzischesMagasin, 52r B., 2; 53, 1-2. — *Gesellschaft für pommersche Geschichte u. Alterth.*, Stettin, Baltische Studien, 27r Jahrg. — Pommersche Genealogien 3r B. — *Physikalisch-oekonomische Gesellschaft zü Königsberg*: Schriften, 16, 1-2; 17, 1-2; 18, 1. — *Verein von Alterthumsfr. im Rheinlande*, Bonn: Jahrbücher 57—58. — Die mittelalterliche Kunst in Soest. — *Oldenburger Landesverein*: Bericht 1875—1876. — Fra Forftr. Dr. *Lissauer*: Die Burgwälle bei Deutsch-Eylau (Særtr.).

Slesvig, Holstein og Lauenburg. *Gesellschaft für die Geschichte der Herzogthümer*, Kiel: Zeitschrift, 7r B. 1877.

Meklenburg. *Verein für meklenburgische Geschichte und Alterthum*, Schwerin: Jahrbücher 41—42.

Bremen. *Abtheilung des Künstlervereins für bremische Geschichte und Alterthum*, Bremen: Brem. Jahrbuch, 2 B. Brem. Urkundenbuch II, 4.

Hannover. *Historischer Verein für Niedersachsen*, Hannover: Zeitschrift, 1876. — *Gesellschaft für bildende Kunst und Alterth.*, Embden: Jahrbuch, 2r B. 2s H. — Bogfortegnelse. — Fortegnelse over Oldsager og Malerier.

Sachsen. *Harzverein für Geschichte und Alterth.*, Werningerode: Ergänzungsheft zum 9ten Jahrg. Zeitschrift, 10. — *Freiberger Alterthumsverein:* Mittheilungen, 13s H. 1876.

Nassau. *Verein für Alterthum und Geschichtsforschung:* Annalen 14, 1-2. *K. Reuter*: römische Wasserleitungen in Wiesbaden.

Bayern. *Kgl. Bayerische Akademie der Wissenschaften* zu München: Abhandlungen, philos.-philologische, 14, 1. historische 13, 2; mathem., 12, 2-3. Sitzungsberichte, philos.-philol., 1877, 1, 2 og 5. monumenta boica 43. — *C. v. Prantl*: Verstehen etc.; *Gümbel:* Geognostische Durchforschung Bayerns; *Liliencron:* Bildung in der Zeit der Scholastik; *Trumpp:* Nanak. — *Hist. Verein von und für Oberbayern*, München: Oberbayerisches Archiv, 35, 2-3. — *Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben*, Ulm: Korrespondenzblatt, 1r Jahrg., 1876, 11—12, 1877, 1—11. — *Hist. Verein von Oberfranken*, Bayreuth: Archiv für Gesch. u. Alterthum 13, 2-3, 1876—77. — *Hist. Verein für Oberfranken* in Bamberg: 38r Bericht 1875. — *Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg* (Würzburg): Archiv, B. 24, H. 1. — *L. Fries:* Geschichte des Bauernkrieges I. — *Germanisches Nationalmuseum* (Nürnberg): Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit, 1876.

SCHWEIZ. *Antiquarische Gesellschaft in Zürich:* Mittheilungen 40—41.

ITALIEN. *Reale Istituto Lombardo*, Milano: Rendiconti IX. — *R. Academia dei lincei*, Roma: Atti vol. 1, 1-7. — Fra Forftr., Conte, Sénateur *G. Gozzadini* i Bologna: Scavi archeologici del Arnoaldi. — Fra *Pigorini, Chierici e Strobel:* Bulletino di paletnologia italiana, II, 13-16; III, 1-9.

GRÆKENLAND. Det archæologiske Selskabs Forhandlinger i Athen, 1877.

FRANKRIG. *Société de géographie*, Paris: Bulletin 1876 Novbre—1877 Sept. — *Société nationale des antiquaires de France:* Mémoires t. 37 (1876). — *Société archéologique de la Charente*, Angoulême: Bulletin, 4e Série, t. X, 1875. — *Société archélogique de Touraine*, Tours: Mémoires 26 (dern. p.). Bulletins, 4, 1-2. — *Académie des sciences et lettres de Montpellier:* Mémoires t. VI, 1e fasc. 1875. — *Académie de Dijon*: Mémoires 1874—76. — *Commission des antiquités de la Côte d'or*, Dijon: Mémoires t 9, 2e livr. 1874—75. — Fra Forftr., *A Comte de Marsy*, Compiègne: La ville de Compiègne og flere Smaaskrifter. — Fra Forftr., Professor *E. Hébert*, Paris: recherches sur les terrains tertiaires; — travaux scientifiques. — Fra Forftr. *Louis Leguay*, Paris: Notice sur un grès sculpté — la gravure des os (Særtryk). — Fra Forftr., *G. de Mortillet:* Revue préhistorique (Extrait). Foræret: Revue du midi (1 livr.). — Fra Forftr., *Ernest Chantre* i Lyon: Age du bronze T. 1—3 og to Bind Atlas. Paris 1875—76. — Fra Udgiveren, *E. Cartailhac:* Matériaux, VII—XI. L'exposition à Buda-Pest.

SPANIEN. Fra *F. Rodrigues de Berlanga*, Malaga: los nuevos bronces de Osuna, 1876.

PORTUGAL. Annales da commissao central permanente de geographia, Lisboa Nr. 1. Dec. 1876.

BELGIEN. *Société des sciences, arts et lettres du Hainaut*, Mons: Mémoires, 1875. — *Société archéolgique de Namur:* Tables des annales vols. I—XII. — Forærede af Jægermester *de Bertouch* i Bruxelles: *L. van Hallebeke*: Lisseweghe; *A. But:* Cronica og Cartularium monasterii de Dunis 1—3.

HOLLAND. *Kon. Akademie van Wetenschappen*, Amsterdam: Verhandelingen, natuurkunde d. XVI; letterkunde X; Verslagen (natuurkunde) 10 d; letterkunde 5de d; jaarboek 1875; Proces-verbaal 1876; Catalogus etc. — *Maatshappij der nederl. letterkunde*, Leiden: Handelingen 1876. Levensberichten 1876. Verslag 1875. — *Friesch genootschap van geshied-oudheid-en taalkunde*, Leeuwarden: de vrije Fries,

13, 1, 2. 48de verslag 1875—76. — *Provinciaal Utrechtsch genootshap van kunsten en wetenshappen*: Aantekeningen 1875-76. Verslag 1876. *Acquoy:* het kloster te Windesheim, 2d 1876. — *Société hollandaise des sciences à Harlem:* Archives néerlandaises XI, 2-5; XII, 1. Notice historique.

LUXEMBOURG. *Institut royal grand-ducal* de Luxembourg: Publications 1876.

STORBRITANIEN og IRLAND. England. *Society of Antiquaries of London:* Proceedings 2d series, vol. VII, 1-2. Archaeologia 44, 2 og 45, 1. — *Royal Geographical Society* (London): Journal 1876; Proceedings, vol. 20, 5-6; 21, 4-6. — *Numismatic Society* (London): The numismatic Chronicle and Journal, 1876 p. 4; 1877, p. 1-2; — *Cambrian Archæological Association:* Archaeologia Cambrensis, Octbr. 1876, Jan., Apr., July 1877. — *Literary and philos. society* of Liverpool: Proceedings, 30 (1876). — *Historical Society of Lancashire and Cheshire,* Liverpool: Transactions 3d ser. vols III—IV. — *Literary and philosphical Society of Manchester:* Memoirs 3 ser. 5th vol. vols 13-15 (1873-76). — Catalogue. — *Victoria Institute,* London: 2 Pjecer. — Fra Rev. Dr. *H. Haigh:* Thornhill runic inscriptions (Særtr.).

Skotland. *Society of Antiquaries of Scotland,* Edinburgh: Proceedings XI, 2.

Irland. *Historical and Archaeol. Association of Ireland,* Dublin: Journal 1876; 1877, Jany. — *Royal Irish Academy,* Dublin: Transactions 25, 20; 26, 1-5. Proceedings 1874—75, 11: 1876, 5—6.

ASIEN. Fra *the Government of India:* Catalogue of Sanscrit Mss. in Oudh, Jan.-March 1875. — *Asiatic Society of Bengal,* Calcutta: Proceedings 1876, 8-10. Journal philol. vol. 45 p 1. Nr. 2-3. Nat. hist. 1876, II, 3. — *Rajendralala Mitra:* Notices of Sanscrit Mss. 1875. — *Bombay Branch of the Royal Asiatic Society:* Journal 31, vol. XII. — *Het bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen,* Batavia: Notulen 14, 2-4. Tijdschrift voor indische taalkunde, d. 23, 5-6; 24, 1-3. Catalogus. *Clercq:* het malaiisch der Molukken,

1876. — Fra Forft., *S. Mohun Tagore*, Mus. Dr. Calcutta: Sanscrit stanzas. Hindu music, og flere Skrifter.

AUSTRALIEN. *Royal Society of Victoria*, Melbourne: Transactions vol. XII.

DE NORDAMERIKANSKE FRISTATER. *The Smithsonian Institution*, Washington: Report for 1875. Contributions to knowledge vols. 20 og 21. — *Harvard College:* reports 1875—76. — *American Academy of Arts and Sciences*, Boston: Proceedings, new series, vol. 3. Vol. XII, May 1876—May 1877. — *American Philosophical Society at Philadelphia:* Proceedings XV—XVI. — *Boston Society of natural history:* Proceedings XVIII, 3-4; Memoirs II p. 4 Nr. 5 — *Academy of natural sciences* of Philadelphia: Proceedings 1876, 1-3. — *Davenport Academy of natural sciences:* Proceedings vol. I, 1867—76. — *Peabody Academy of science*, Salem, Mass: 10th annual report of the Museum. The American Naturalist Dec. 1876—Dec. 1877. — *Massachusetts historical Society*, Boston: Proceedings 1875—76. Collections vol. II—III. — *Academy of natural sciences*, Philadelphia: Proceedings 1-3 Jan.-Dec. 1875. — *Essex institute*, Salem (Mass.) Historical collections, XIII. — Bulletin VII (1875) VIII, 1-12. — Fra *F. V. Hayden*, U. S. Geologist: Survey of the territories, vols. 9 og 10. — Fra Forftr. *Aug. R. Grote:* on the peopling of America (Særtr.). — Fra *Samuel A. Green:* Centennial celebration at Groton. Historical adress. — Fra Forftr., *Otis T. Mason*, Washington: Latimer collection of antiquities from Porto-Rico. — Fra Pastor *C. D. Bradlee* i Boston: flere Pjecer. — Fra Forftr., *Charles Rau*, Washington: Shell-mounds in New Jersey (Særtr.).

BRASILIEN. Fra Udgiven, *J. Manoel de Macedo:* Anno biographico Brazileiro, 1876, vols 1-3. — The empire of Brazil at the universal exhibition of 1876.

CANADA. *Canadian Institute*, Toronto: The Canadian Journal of industry, science and art; XV, 2-5.

UDSIGT OVER SELSKABETS REGNSKAB
FOR 1877.

INDTÆGTER.

	Kr.	Ø.
Kassebeholdning fra 1876	1893.	27
Hans Majestæt Kongens aarlige Gave	600.	•
Bestandige Bidrag fra Medlemmer	400.	•
Aarlige Bidrag	1284.	•
Ved Salg af Selskabets Skrifter	833.	57
Renter af den faste Fond	6880.	•
	11890.	84

UDGIFTER.

		Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
A.	Secretairernes Honorar	1400.	•		
	For Besørgelsen af de løbende Forretninger (200 Kr.), til Assurance, Trykløn og Bogbinderarbeide (158 Kr. 52 Ø), Møders Afholdelse, Skrifternes delvise Forsendelse pr. Post (200 Kr.), Diplomers Udfærdigelse, Fragt, Porto m. m.	927.	64		
	Budløn og Understøttelse til Enken efter det forrige Bud	560.	•		
				2887.	64
B.	*Oldskrift-Afdelingen:*				
	Afbetalt paa Forfatterhonorar for Tristrams Saga	320.	•		
	Trykning af samme Saga	854.	6		
	Docent, Dr. L. F. A. Wimmer til Undersøgelse og Afbildninger af Runemindesmærker	900.	•		
				2074.	6
C.	*Oldsag-Afdelingen:*				
	Aarbøgerne for 1877 og Tillægsheftet til 1876: Forfatterhonorar 1052 Kr.; Illustrationer 801 Kr.; Papir 1219 Kr. 77 Ø.; Trykning 1169 Kr. 23 Ø; Heftning 255 Kr.			4497.	•
	Forøgelse af den faste Fond			354.	33
	Kassebeholdning den 31te December 1877			2077.	81
				11890.	84

F. S. BANG,
Kasserer.

Undertegnede Revisorer ved det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab erklære herved at have gjennemset Regnskabet for 1877 og have Intet at bemærke mod sammes Rigtighed.

Det faste Fond udgjør i 1877 Kr. 172,000, der ere optagne i Finantsministeriets Indskrivningsprotocol; endvidere er os forevist Kr. 400 i 1 Stk. Kgl. 4% Obligation, der henligger til senere Indskrivning.

KJOBENHAVN, den 24de October 1878.

M. WILLER. F. GUDMANN

